

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ШУБАЛИЙ О.М., КОСІНСЬКИЙ П.М.

**ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ
ПЕРЕРОБКИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У РЕГІОНІ**

Монографія

Луцьк – 2019

Шубалий О.М.

III 95 Економічне стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні /
О. М. Шубалий, П. М. Косінський; М-во освіти і науки України; Луцький НТУ. Луцьк :
ІВВ Луцького НТУ, 2019. – 218 с.

У монографії розглянуто суть, форми та методи економічного стимулювання, особливості формування системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів. Вивчено природно-ресурсний потенціал на предмет можливості розвитку переробних виробництв на прикладі Волинської області. Обґрунтовано напрями вдосконалення системи економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні.

Удосконалено підхід до формування системи економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів, що дозволяє підібрати ефективні економічні інструменти залежно від природно-ресурсної бази та регіональних пріоритетів розвитку переробних виробництв із метою отримання синергетичного ефекту від створення нових доданих вартостей.

Рецензенти:

Голян В.А.,

д.е.н., проф., Громадська організація «Європейський аналітичний центр».

Барський Ю.М.,

д.е.н., проф., Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Кошій О.В.,

д.е.н., проф., Луцький національний технічний університет.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луцького національного технічного університету
(протокол № 5 від 26.12.2019 р.)*

ISBN 978-617-672-226-7

**© Шубалий О.М.,
Косінський П.М.,
2019**

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПЕРЕРОБКИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ	6
1.1. Зміст, особливості та підходи до економічного стимулювання переробки природних ресурсів	6
1.2. Складові системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів	26
1.3. Проблеми функціонування системи стимулювання комплексної переробки природних ресурсів та зарубіжний досвід їх вирішення	45
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СТИМУЛЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПЕРЕРОБКИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	66
2.1. Аналіз показників наявності, відтворення та використання природних ресурсів у регіоні	66
2.2. Аналіз розвитку комплексної переробки місцевих природних ресурсів	96
2.3. Оцінка дієвості системи стимулювання та резервів розвитку комплексної переробки сільськогосподарської сировини	117
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ КОМПЛЕКСНОЇ ПЕРЕРОБКИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ	133
3.1. Формування системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв у природно-ресурсній сфері регіону	133
3.2. Формування системи фінансового стимулювання розвитку переробних комплексів на базі наявної в регіоні природно- ресурсної сировини	143
3.3. Форми, методи, напрями та інструменти стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні	152
3.4. Перспективи створення комплексних переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів та відходів	169
ВИСНОВКИ	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	189
ДОДАТКИ	210

ВСТУП

Нині наявність тих або інших природних ресурсів може стати потужною конкурентною перевагою для розвитку економіки окремого району чи їх сукупності, регіону та країни в цілому.

Зважаючи на сучасний стан економіки України, актуальним стає створення та розвиток у межах певного регіону комплексних переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів.

Зокрема, створення та розвиток комплексних виробництв із переробки місцевих природних ресурсів у Волинській області сприятиме економічному піднесенню регіону, адже такі підприємства постачатимуть на зовнішній та внутрішній ринки готову продукцію зі значно вищою доданою вартістю, тобто, фактично сприятимуть розвитку безвідходного виробництва, що дозволить забезпечити місцеве населення додатковими робочими місцями тощо. Тому виникає необхідність удосконалення наявних на національному та регіональному рівнях механізмів, форм, методів та інструментів економічного стимулювання розвитку комплексних переробних виробництв.

У економічній літературі питанням дослідження дії економічних стимулів та розвитку методів стимулювання в різних сферах економічної діяльності присвячено чимало публікацій. Зокрема, вирішенню різноманітних проблем економічного стимулювання у природно-ресурсній сфері багато уваги приділяли у своїх роботах: І.К. Бистряков, І.Д. Білокінна, В.А. Голян, Т.В. Калінеску, В.Г. Ковальчук, О.І. Ковтун, А.М. Колот, Т.В. Куклінова, Є.С. Лазеба, І.Я. Лико, О.М. Лозовський, Н.Г. Луців, О.А. Магопєць, Н.О. Мазур, Ю.Б. Медведєв, Т.В. Мединська, Л.І. Нечалюк, О.В. Носова, В.А. П'ятак, В.Г. Рогов, О.А. Сич, В.М. Степанов, Т.В. Тарасенко, О.І. Тивончук, О.М. Уванілов, М.А. Хвесик, О.В. Чумаченко, О.В. Щербина та інші. Проблема формування механізмів економічного стимулювання на регіональному рівні в різних сферах економічної діяльності також присвячена значна кількість наукових праць відомих вітчизняних учених. Більшість дослідників поділяють думку, що застарілість та недосконалість у нашій державі наявних форм і методів економічного стимулювання, стримує активний розвиток в її регіонах комплексів із переробки місцевої природно-ресурсної сировини.

Переробна промисловість Волинської області потребує значних капіталовкладень та зусиль для створення та розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів, як зі сторони держави, так і зі сторони

окремих суб'єктів господарювання. Тому вищі державні та регіональні органи влади повинні сприяти формуванню системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів.

Об'єктом проведення наукових досліджень, що стосуються вивчення економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні є місцеві переробні підприємства та природно-ресурсна сфера регіону.

Предмет наукових досліджень, що представлені в даній праці, охоплює вивчення теоретико-методичних засад економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у Волинській області, прикладних аспектів аналізу тенденцій розвитку природно-ресурсних комплексів регіону та показників розвитку переробних виробництв у природно-ресурсній сфері регіону, оцінки ефективності стимулювання переробних виробництв регіону на базі використання природної сировини.

Теоретичною та методологічною основою дослідження стали фундаментальні положення економічної теорії, економіки природокористування та регіональної економіки. Для досягнення мети дослідження використані такі методи: системний підхід; методи логічного узагальнення, групування, аналізу та синтезу, індукції, дедукції; графічний і табличний аналіз; економіко-статистичне порівняння.

Інформаційною та нормативно-правовою базою дослідження стали законодавчі та нормативно-правові акти України та міжнародних інституцій щодо регулювання економічної діяльності у сфері природокористування; матеріали Державної служби статистики України, зокрема, Головного управління статистики у Волинській області, Волинської обласної державної адміністрації (Департаменту агропромислового розвитку, Управління екології та природних ресурсів), а саме: статистичні щорічники, бюлетені, доповіді; звіти; екологічні паспорти; монографії, посібники, підручники, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у періодичних виданнях та інші наукові джерела.

Монографія призначена для науковців та практиків, які цікавляться проблемами економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні, а також бажають глибше вивчити теоретичні, методологічні та прикладні засади комплексного розвитку переробної промисловості регіону на основі активізації процесів залучення усіх компонентів природно-ресурсного потенціалу у господарський оборот із метою створення нових доданих вартостей та отримання синергетичного соціо-еколого-економічного ефекту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПЕРЕРОБКИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

1.1. Зміст, особливості та підходи до економічного стимулювання переробки природних ресурсів

Аналіз вітчизняних наукових джерел та праць вчених, свідчить, що на сьогодні не дано чіткого визначення поняття «економічне стимулювання в природно-ресурсній сфері».

В основному, науковці розглядають стимулювання в природно-ресурсній сфері у контексті збереження, відтворення, раціонального використання природних ресурсів та безвідходного виробництва, охорони навколишнього природного середовища, розвитку альтернативних відновлювальних джерел енергетики в рамках реалізації положень міжнародних, національних, регіональних програм екологічної політики розвитку відповідно до концепцій «зеленої економіки» та «сталого розвитку».

Окрім того, у вітчизняній науковій літературі важко знайти єдине чітке визначення поняття «стимул» та «стимулювання». Причиною цьому можуть бути різноманітні підходи до визначення даних термінів, що формуються відповідно до сфери застосування стимулів, інструментів стимулювання, зовнішніх факторів, об'єктів і суб'єктів стимулювання тощо.

Погоджуємося з думкою Т.В. Калінеску та Л.В. Альошкіна [107], що жоден із дослідників не дає визначення сутності і значимості стимулів для сучасного стану розвитку української економіки.

Адже, в своїх дослідженнях більшість науковців лише наголошують на необхідності використання стимулів в економіці. До того ж, стимулювання розглядається як напрям розвитку економіки, а сам процес і зміст стимулювання залишається не повністю розкритим та вивченим. Про те, як саме варто здійснювати стимулювання і які конкретні стимули та механізми необхідно для цього використовувати в тій чи іншій сфері діяльності за настання певних зовнішніх (внутрішніх) умов розглядає мало науковців.

У зв'язку з тим, щоб мати уяву про те, що являє собою стимулювання в економіці та сформулювати власне визначення поняття «стимулювання в природно-ресурсній сфері», необхідно дослідити термінологію поняття

«стимул», «стимулювання», «економічне стимулювання».

Здійснвши аналіз літературних наукових джерел [12; 41; 84; 107; 155; 166; 168; 195; 199; 230; 308; 327], можемо зробити висновок, що у широкому розумінні поняття «стимул» трактується вченими як зовнішній вплив на певний об'єкт, що мотивує його до активізації та прискорення певних дій (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття «стимул» у наукових джерелах

Визначення поняття «стимул (-и)»	Автор визначення
Предмети і явища зовнішнього світу, здатні або спонукати людину до дії, або утримувати від певних дій [2]	Носова О.В.
Визначений елемент зовнішнього середовища, соціальних умов життєдіяльності суб'єкта, що має властивості задоволення потреби [3]	Чумаченко О.В.
Зовнішній подразник, який спричиняє зміну стану [4]	Лико І.Я.
Усвідомлені інтереси [5]	П'ятак В.А.
Зовнішній вплив на діяльність та поведінку індивіда [6]	Мазур Н.О.
Зовнішнє, безпосереднє визначення діяльності суб'єкта, орієнтованої на реалізацію власних інтересів [8]	Філософський словник соціальних термінів
Зовнішній каталізатор розвитку регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямований на досягнення динамічної рівноваги регіону, а відтак і його сталого розвитку [8]	Герасимчук З.В., Поліщук В.Г.
Двигун, який рухає суспільством, спонукає його членів до тих або інших дій [9]	Білокінна І.Д.
Це те, що породжує специфічну реакцію, активність, інтерес та ентузіазм у будь-кого [1]	Калінеску Т.В., Альошкіна Л.В.
Спонування до дії (матеріальне, моральне тощо), яке має цільову спрямованість [10]	Нечалюк Л.І., Телеш Н.О.
Фактори, які виражають економічні відносини щодо залучення людей до трудової діяльності певних економічних результатів [22]	Економічний словник-довідник
Направлені до ефективної праці – система заходів, яких вживають суб'єкти підприємницької діяльності і держава з метою спонування до ініціативної та високоефективної праці [7]	Мочерний С.В.
В економіці – захід або дія того, хто здійснює стимулювання, з метою спонування того, на кого спрямовано стимулювання, до дій, поведінки, які призводили б до одержання стимулятором та стимульованим додаткової економічної вигоди вище існуючого рівня [23]	Літвінов О.С.
В економіці – будь-який чинник (фінансовий або нефінансовий), який забезпечує мотив для певної дії або вважається причиною надання переваги одному рішення перед альтернативними [23]	Патріція Кеннетт

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [41; 84; 86; 107; 155; 166; 168; 195; 199; 230; 235; 308].

У більш вузькому розумінні визначення поняття «стимул» різняться між собою.

Так, деякі науковці, зокрема О.В. Носова, О.В. Чумаченко, Н.О. Мазур [168; 199; 308] трактують стимули як засоби впливу на діяльність окремого індивіда направлені, основним чином, на задоволення його потреб.

З.В. Герасимчук, В.Г. Поліщук, І.Д. Білокінна та інші [12; 41; 230] розглядають стимули з точки зору засобів впливу на окремих індивідів і суспільство, здатних прискорити соціо-еколого-економічний розвиток регіонів. Зокрема, цікавою є думка В.О. П'ятака [230] стосовно того, що стимули – це усвідомлені інтереси.

У деяких наукових джерелах [84; 86; 195] стимули розглядають у контексті мотивації трудової діяльності людей, колективів підприємств тощо.

Таким чином, на основі аналізу думок вчених [12; 41; 84; 107; 155; 166; 168; 195; 199; 230; 308; 327], під стимулом розумітимемо зовнішній чи внутрішній фактор (чи групу факторів) впливу, який здатний викликати у суб'єкта господарювання (об'єкта стимулювання) психологічну реакцію, спрямовану на заохочення, прискорення, здійснення активних дій стосовно конкретно поставлених перед ним цілей і завдань, що відповідають цілям суб'єктів (держави, регіонів, підприємств тощо), які здійснюють стимулювання.

Думки авторів стосовно визначення терміна «стимулювання» також різняться. Так, можна виділити такі підходи до трактування даного терміна: процесний, функціональний, системний, комплексний (табл. 1.2).

Також можемо запропонувати власне трактування терміна «стимулювання» з точки зору механізму соціально-психологічного впливу на певний об'єкт.

Згідно з даним підходом, стимулювання – це здатність суб'єкта господарювання (того, хто здійснює стимулювання) одержувати бажану зворотну реакцію від об'єкта стимулювання (того, на кого націлене стимулювання) на запропоновані йому, за допомогою різноманітних психологічних методів та прийомів, матеріальні та нематеріальні вигоди, що здатні в майбутньому викликати зміну соціально-економічного стану всіх учасників стимулювання. При цьому економічні інструменти матимуть вигляд каталізатора, що пришвидшує об'єкт стимулювання до реалізації своїх не лише усвідомлених потреб (інтересів), а й підсвідомих мотивів.

Досить велике коло вчених дають визначення терміна «стимулювання» в контексті мотивації трудової діяльності (Додаток А).

Так, у даному контексті стимулювання трактують: як інструмент (засіб) впливу на працівника; як процес впливу на працівника; як тип (метод) управління працівником чи трудовим колективом.

О.В. Щербина [327], О.М. Уванілов [290], О.М. Лозовський та В.О. Шмундяк

[163] розглядають стимулювання як інструмент (комплекс інструментів) впливу, що мотивуватиме працівника до виконання конкретних завдань.

Інші автори визначають стимулювання як процес впливу на поведінку працівників. При даному підході думки вчених трохи відрзняються.

Таблиця 1.2

Підходи до визначення терміна «стимулювання»

Підходи	Суть підходу	Прихильники даного підходу
Процесний	Визначає стимулювання як процес впливу на певний об'єкт, що передбачає вибір, використання конкретних засобів для подальшого задоволення мотивів (потреб) всіх учасників процесу стимулювання	Мазур Н.О. [168]; Нечалюк Л.І., Телеш Н.О. [195]; Колот А.М. [128]; Грузіна І.А. [58]; Тивончук О.І. [286]
Функціональний	Стимулювання розглядається з точки зору здатності суб'єкта стимулювання впливати на об'єкт стимулювання за допомогою засобів, які мотивуватимуть останнього до виконання конкретних покладених на нього функцій (при цьому той, на кого спрямовується стимулювання, не зацікавлений в інтересах інших учасників)	Чумаченко О.В. [308]; Яремко Л. [84]; Дороніна М.С. [41]; Щербина О.В. [327]; Магопєць О.А. [166]; Уванілов О.М. [290]; Лозовський О.М., Шмундяк В.О. [163]; Паннір Ф. [212]; Тарасенко Т.В. [283]; Адаменко М.В. [2]
Системний	Стимулювання розглядається як специфічна взаємодія сукупності економічних стимулів, націлених на виконання об'єктом стимулювання певних завдань для реалізації групи мотивів всіх учасників системи стимулювання	Лопатніков Л.І., Мочерний С.В., Літвінов О.С., Кемпбелл Р. Харвей [235]; Білецький В.С. [87]; Лазеба Є.С. [151]
Комплексний	Стимулювання розглядається як набір всіх можливих інструментів, які в поєднанні здатні мотивувати до здійснення конкретних дій (видів діяльності)	П'ятак В.А. [230]; Ніжніченко О. [198]; Новіков Д.О. [50]

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [2; 41; 50; 58; 84; 87; 128; 151; 163; 166; 168; 195; 198; 212; 230; 235; 283; 286; 308; 327].

Наприклад, Л.І. Нечалюк, Н.О. Телеш [195] та А.М. Колот [128] вважають, що стимулювання – це процес використання конкретних засобів впливу для підвищення ефективності праці працівників.

Натомість М.В. Адаменко [2] розглядає стимулювання як процес мотивації працівників виключно за допомогою вартісно-речових (матеріальних) засобів.

Н.О. Мазур [168], І.А. Грузіна [58] визначають стимулювання як процес, що передбачає використання таких засобів впливу на окремого працівника чи групу

працівників, які здатні мотивувати його до реалізації власних (індивідуальних) потреб. Розділяємо думку цих авторів і вважаємо, що за такого підходу стимулювання буде більш ефективним, адже стимули носитимуть не загальний, а особистісний характер.

Деякі науковці розглядають стимулювання як тип управлінської дії, що здатний мотивувати працівників до підвищення продуктивності праці.

Зокрема, О.А. Магопєць [166] переконаний, що стимулювання – це спосіб впливу на поведінку працівників або метод управління персоналом із метою досягнення поставлених підприємством (фірмою) завдань.

Інші [41; 212] визначають стимулювання як вплив на трудову поведінку працівників шляхом створення певних (потрібних) для цього умов.

Багато науковців дають визначення стимулювання як економічної категорії в контексті економічної теорії, розвитку регіонів, інноваційної діяльності підприємств, раціонального природокористування, фіскальної політики тощо (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Підходи до визначення «економічного стимулювання» в науковій літературі

Визначення «економічного стимулювання»	Автор визначення
1	2
<i>У контексті економічної теорії</i>	
Зовнішнє або внутрішнє спонукання економічного суб'єкта до діяльності для досягнення яких-небудь цілей, наявність інтересу до такої діяльності та засоби його ініціювання [290]	Уванілов О.М.
Комплексний цілеспрямований зовнішній вплив на компоненти діяльності керованої системи і процеси їх формування [50]	Новіков Д.О.
Система організаційно-економічних заходів, спрямованих на розвиток господарської діяльності та підвищення її ефективності через забезпечення матеріальної зацікавленості працюючих та колективів підприємств у результатах діяльності [235]	Мочерний С.В.
Економічне спонукання, використання матеріальних стимулів з тим, щоб виробники, споживачі, покупці, поводитися належним чином, а, отже, особи, що застосовують стимулювання, мали з цього вигоду [84]	Яремко Л.
Це відносини стимулятора (того, хто стимулює) і стимульованого (того, хто стимулюється, на кого спрямовано стимулювання) з приводу виконання економічних інтересів обох з метою одержання обома додаткової економічної вигоди шляхом здійснення стимулятором дій, заходів, витрат коштів у відповідних формах, відповідними методами [235]	Літвінов О.С.
Система заходів, що використовує матеріальні засоби з метою спонукання учасників до продуктивної праці для створення суспільного продукту [87]	Білецький В.С.
<i>У контексті розвитку регіонів</i>	
У контексті сталого розвитку регіону – процес активізації спонукань державними і регіональними органами влади регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіону [41]	Герасимчук З.В., Поліщук В.Г.

Продовж. табл. 1.3

1	2
Підтримка ділової активності та інших внутрішніх чинників економічного зростання за рахунок: створення нових високооплачуваних робочих місць шляхом забезпечення сприятливих умов для розвитку високотехнологічних виробництв та модернізації основних фондів; реалізації спеціальних інвестиційних програм розвитку; прозорості фінансових потоків та розбудови фінансової інфраструктури; сприяння розвитку малого та середнього бізнесу; активізації ініціатив щодо розширення міжрегіональних та міжнародних зв'язків; вдосконалення системи підготовки кадрів; розвитку соціальної, комунальної та транспортної інфраструктури [230]	П'ятак В.А.
<i>У контексті інноваційної діяльності підприємств</i>	
Створення сприятливого середовища для виникнення і повноцінного розвитку інноваційного підприємництва і полягає в здійсненні прямих і непрямих методів державного регулювання [283]	Тарасенко Т.В.
Процес зовнішнього впливу на інтереси підприємств як суб'єктів господарювання та їхніх працівників, інших учасників інноваційного процесу, передусім суб'єктів фінансування інновацій для появи у них спонукального мотиву у здійсненні інноваційної діяльності та підвищенні її ефективності [286]	Тивончук О.І.
<i>У контексті раціонального природокористування</i>	
В екологічному праві – комплекс правових, організаційних, економічних (фінансових) та інших заходів, здійснюваних за допомогою відповідних засобів і спрямованих на ефективне використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки [198]	Ніжніченко О.
В економіці природокористування (направлене на раціональне природокористування) – сукупність ринкових інструментів, за допомогою яких мінімізуються екологічні витрати [198]	Ніжніченко О.
Сукупність організаційно-технічних та економічних заходів, які забезпечують оптимальне (або нормативне) з точки зору підприємства, підгалузі, галузі та господарства в цілому видобування запасів корисних копалин з надр при розробці родовищ [87]	Білецький В.С.
Стосовно раціонального використання та охорони земель полягає у створенні органами державної влади та місцевих органів управління сприятливих умов, які б спонукали власників землі та орендарів активно брати участь у виконанні заходів, пов'язаних з раціональним використанням та охороною земель в умовах розбудови незалежної держави [151]	Лазеба Є.С.
<i>У контексті фіскальної політики</i>	
Це план підтримки економіки і досягнення позитивних ефектів, таких як збільшення робочих місць, надання імпульсу замороженим кредитним ринкам, відновлення споживчого попиту тощо шляхом використання фіскальної політики [235]	Кемпбелл Р. Харвей
Впровадження змін у монетарній або фіскальній політиці для підтримки проблемної економіки [235]	Investopedia
Це дії уряду, банків тощо, призначені для заохочення активності і зростання в економіці, наприклад, для того, щоб уникнути рецесії [235]	Cambridge University Press

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [41; 50; 84; 87; 151; 198; 230; 235; 283; 286; 290].

Твердження низки науковців урізноманітнюють підходи до тлумачення поняття «економічне стимулювання», тому не існує чіткого визначення даного терміна. Проте, думки переважної більшості науковців сходяться на тому, що економічне стимулювання носить системний характер і повинне здійснювати саме матеріальний вплив на об'єкт стимулювання.

На думку В.Г. Рогова [235], поки що не існує єдиного розуміння сутності економічного стимулювання та стимулів, що породжує розбіжності під час формулювання їхнього визначення, іноді навіть в одному виданні.

Здійснивши огляд багатьох джерел економічної літератури, можна дійти висновку, що під економічним стимулюванням розуміють розвиток господарської діяльності шляхом впливу одного суб'єкта стимулювання на інший за допомогою комплексного використання матеріальних інструментів.

Щоб краще зрозуміти суть самого процесу стимулювання, варто визначити складові процесу стимулювання (суб'єкти, об'єкти) та провести класифікацію стимулів (рис. 1.1).

Як видно з вищенаведеного рисунка, суть стимулювання полягає у впливі суб'єкта господарювання на об'єкт стимулювання за допомогою певних засобів з метою досягнення спільних (бажаних) результатів для всіх учасників даного процесу.

Згідно з рис. 1.1 існують різні підходи до класифікації стимулів за певними ознаками, між якими існує зв'язок та простежується певна ієрархія (від вищого рівня до нижчого, від загальних ознак до більш конкретних тощо).

Як бачимо за функціональною спроможністю стимули поділяють на основні, допоміжні і управлінські [308].

Основні стимули, направлені на вирішення основних завдань, передбачають прямий вплив на об'єкт стимулювання та виконують ключову роль у процесі стимулювання.

Допоміжні стимули, як правило, мають опосередкований характер впливу на об'єкт стимулювання, не є вирішальними в процесі стимулювання, але здійснюють відчутний поштовх до діяльності.

Залежно від рівня, на якому проводиться стимулювання, вирізняють макростимули (використовуються на рівні держави), мезостимули (використовуються на рівні регіону) та мікростимули (використовуються на рівні окремого підприємства).

Залежно від середовища впливу на об'єкт і суб'єкт стимулювання дані стимули можна поділити на зовнішні та внутрішні.

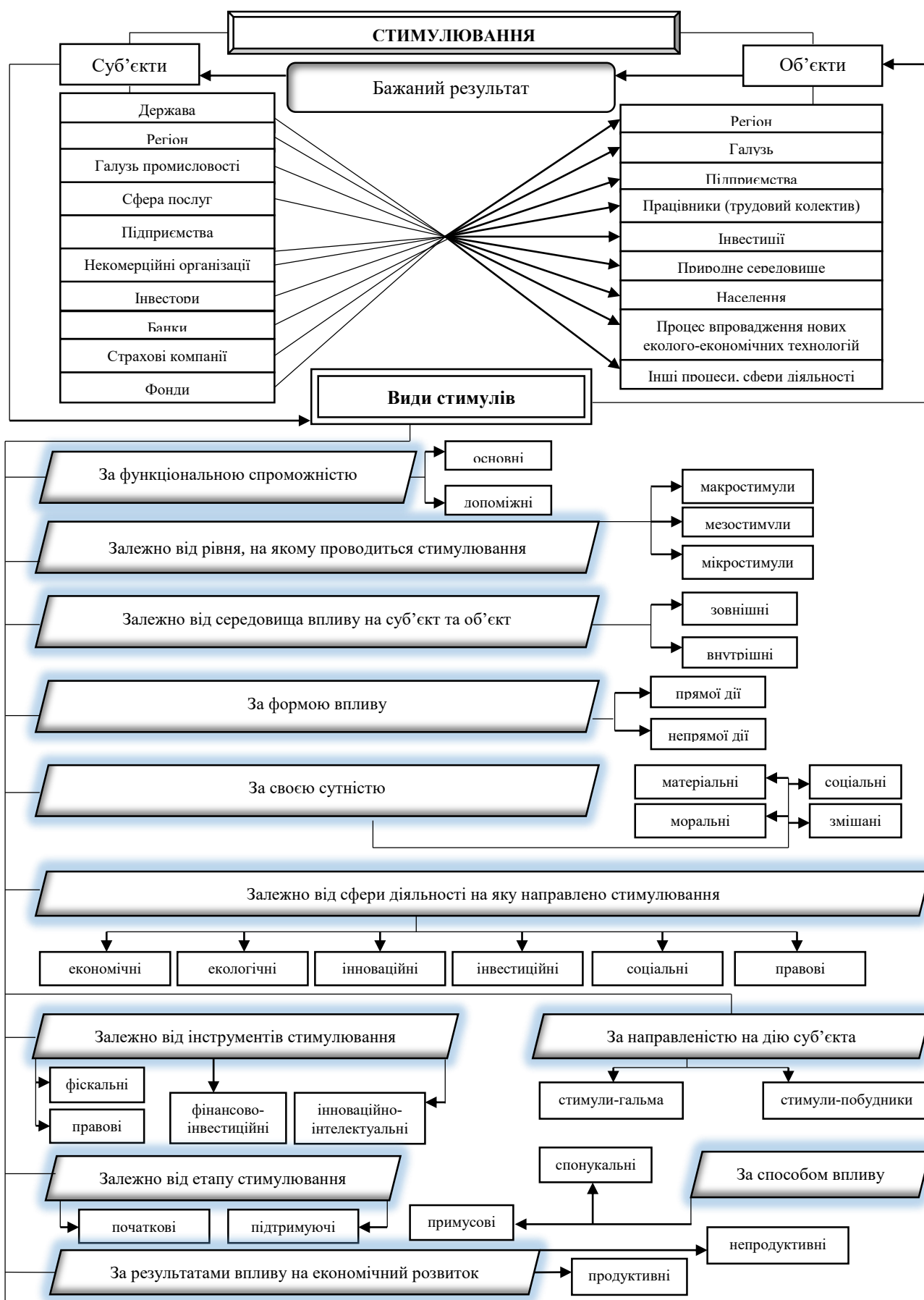

Рис. 1.1. Суть та види стимулів (узагальнено авторами на основі джерел [8; 68; 123; 125; 181; 199; 235; 286; 308])

Т.В. Куклінова розрізняє зовнішнє та внутрішнє стимулювання розвитку підприємств [144]. До зовнішнього вона відносить фінансово-кредитне, нормативно-правове та організаційне стимулювання (розвиток інфраструктури), а до внутрішнього – впровадження інновацій, адаптацію організаційної структури та формування інтелектуального капіталу.

Зовнішній вплив стимулів характерний для всіх рівнів стимулювання та передбачає певну ієрархію стимулів: стимули нижчої підсистеми стимулювання (управління) відповідатимуть (підпорядковуватимуться, узгоджуватимуться) стимулам вищої підсистеми стимулювання. Для прикладу, регіональні програми стимулювання відповідають державним, державні міжнародним, програми розвитку підприємства чи галузі – державним, регіональним, міжнародним тощо.

Згідно з традиційною (загальною) теорією мотивації стимули можуть впливати на об'єкт стимулювання лише ззовні. Внутрішні фактори, лише мотивують до певної діяльності задля задоволення певних потреб.

Хоча аналіз діючих теорій і концепцій мотивації дозволяє стверджувати, що в даний час відсутнє чітке й об'єктивне розмежування сутності понять «мотив» і «стимул» [166], все ж розуміємо, що це зовсім різні поняття.

Але тоді виникає питання: чи можна здійснювати внутрішній вплив на об'єкт чи суб'єкт господарювання? Вважаємо, що так – за умови, коли суб'єкт стимулювання одночасно виступає і об'єктом стимулювання. Наприклад, стимулювання розвитку підприємства за рахунок власних коштів (самофінансування), встановлення певних норм, правил регламентів на підприємствах, показників якості продукції тощо.

Цікавою є класифікація стимулів О.В. Носова [199]. Науковець поділяє стимули за направленістю впливу на дію суб'єкта (стимули-гальма, стимули-побудники) та за результатом впливу на економічний розвиток (продуктивні, непродуктивні).

Стимули-гальма та стимули побудники є діаметрально протилежними за своєю суттю та є змішаною формою матеріальних та нематеріальних стимулів покарання та заохочення.

Продуктивні та негативні групи стимулів також діаметрально протилежні. При чому, продуктивні стимули автор розглядає як позитивно спрямовані з високою соціальною віддачею, а непродуктивні – як такі, що перешкоджають соціально-економічному розвитку.

На нашу думку, залежно від етапу стимулювання стимули можна поділити на початкові та підтримуючі.

До початкових стимулів ми б віднесли ті, які є найбільш ефективними на початку стимулювання якогось процесу, активізують його діяльність, сприяють швидкому та сталому розвитку. На наступних етапах стимулювання їх застосування буде просто недоцільним.

До підтримуючих будуть належати ті стимули, що не викликають сильного бажання активізувати діяльність і розвиток тієї чи іншої діяльності або процесу, але здатні чинити помітний вплив на бажання продовжувати певну діяльність або процес.

До того ж, на нашу думку, використання стимулів в економіці обмежується часом (має часовий характер).

Тобто, необхідність економічного стимулювання виникає тоді, коли виникає часткова або гостра необхідність вирішення якоїсь важливої господарської проблеми. Як тільки така проблема знаходиться на етапі логічного завершення, то й зменшується активність економічного стимулювання, а згодом можливе і повне його припинення. Також, певні економічні стимули протягом тривалого часу можуть поступово втрачати свою актуальність, а згодом і дієвість – вплив на об'єкт стимулювання. Отже, можемо стверджувати, що економічному стимулюванню притаманний циклічний характер.

Економічне стимулювання здійснює еволюційний вплив на певний суб'єкт господарювання, адже передбачає поступовий перехід останнього на новий рівень розвитку, застосовуючи при цьому різні стимулюючі засоби.

Далі розкриємо зміст стимулювання в природно-ресурсній сфері.

Зарубіжні вчені пов'язують економічне стимулювання в природно-ресурсній сфері як напрям покращення екологічного стану навколишнього середовища. Зокрема, Едвард Б. Барб'є (Edward B. Barbier) [339] визначає економічне стимулювання в сфері природокористування як один із напрямів екологічної безпеки. З іншого боку, Lucy Emerton [336] визначає економічне стимулювання як важливий інструмент збереження природи.

Варто зауважити, що в багатьох літературних джерелах стимулювання в природно-ресурсній сфері розглядається у контексті зеленої економіки. Суть її доволі проста. Виходячи із самого визначення, вона направлена, перш за все, на соціально-екологічний розвиток, за якого забезпечуються і фінансово-економічні інтереси держави.

Питанням розвитку «зеленої економіки» займалось багато вітчизняних вчених, зокрема: М.І. Долішній, Е.В. Прушківська, Ю.О. Шевченко, Т.П. Галушкіна, Д.А. Гарлицька, Н.П. Захаркевич, О.Г. Турченко, Т.В. Горянська [36; 37; 56; 94; 234;

289] та інші. У своїх працях ці вчені вивчали міжнародний досвід провідних країн світу в напрямку розвитку зеленої економіки, можливості впровадження «зеленого» вектора розвитку в національну економіку, переваги та недоліки даної концепції на сучасному етапі розвитку України тощо. Вчені по-різному трактують визначення «зелена економіка» (Додаток Б).

Проте, на нашу думку, найкраще суть даного терміна розкрито у визначенні, що надає Є.А. Зябіна [100], згідно з яким: «зелена економіка» – це раціональне використання природних і людських ресурсів, що істотно знижує ризики для навколишнього середовища за допомогою економічних, правових та ринкових механізмів, вирішуючи, у свою чергу, завдання сталого розвитку.

Як зазначають окремі науковці [194], сучасне поняття «зелена економіка» розглядається в контексті зниження викидів парникових газів, підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів, формування системи відповідності інтересам суспільства.

У наукових джерелах, поряд із концепцією «зеленої» економіки розглядають також концепції «зеленого» зростання та «сталого» розвитку. Всі вони орієнтовані на екологізацію виробництва та поліпшення стану навколишнього середовища, шляхом використання відновлювальних джерел енергетики, раціонального використання природних ресурсів та їх збереження тощо.

Вважаємо, що концепції «зеленої» економіки та «зеленого» зростання тісно переплітаються між собою, а їх впровадження та розвиток в економіці створюватиме всі передумови (та має на меті) забезпечення сталого розвитку в певному регіоні чи державі загалом.

Щоб краще зрозуміти суть економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері, визначимо його основні завдання, принципи, функції та відповідно напрями здійснення.

Очевидно, що об'єктом стимулювання в даному випадку буде природно-ресурсна сфера.

Вона відіграє вирішальну роль у розвитку будь-якої держави, адже більшість виробництв в основі ланцюга формування доданої вартості містять той чи інший природний ресурс чи їх сукупність. Тому саме від стану природно-ресурсної сфери та ефективності процесів, що в ній відбуваються, у перспективі залежатиме траєкторія економічного розвитку як країни в цілому, так і окремих суб'єктів господарювання, видів економічної діяльності, регіонів, а також добробут населення та самодостатність територіальних громад.

Вважаємо, що природно-ресурсна сфера – це сукупність всіх компонентів

навколишнього природного середовища, що виступають (створюють потенціал) основою господарського розвитку певних регіонів і держав та можуть бути використані на благо суспільства. Особливості природно-ресурсної сфери певної території формують відповідні територіальні природно-ресурсні комплекси.

С. Кушнір [149] розглядає природно-ресурсну сферу як складну еколого-економічну систему, яка включає ряд підсистем (природну, інституціональну, виробничо-технічну), що забезпечує процес залучення природних ресурсів у господарський оборот.

До того ж, як зазначає науковець, природно-ресурсна сфера є важливим сегментом національного господарства, оскільки забезпечує господарське освоєння природно-ресурсного потенціалу і його залучення у відтворювальний процес.

Варто зазначити, що характерною особливістю природно-ресурсної сфери є тісний взаємозв'язок із переробними виробництвами на базі територіальних природно-ресурсних комплексів (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Взаємозв'язки між природно-ресурсною і переробною сферами (побудовано авторами)

За своєю суттю жодне промислове підприємство в процесі здійснення своєї господарської діяльності не може обійтись без використання хоча б одного природного ресурсу.

Отже, завдання стимулювання мають передбачати раціональне

використання природних ресурсів, їх збереження та відновлення, екологізацію виробництва та загальне покращення стану навколишнього природного середовища. Відповідно до вказаних вимог мають формуватись і принципи стимулювання в природно-ресурсній сфері. А функції повинні показати, яку роль виконує дане стимулювання (рис. 1.3).

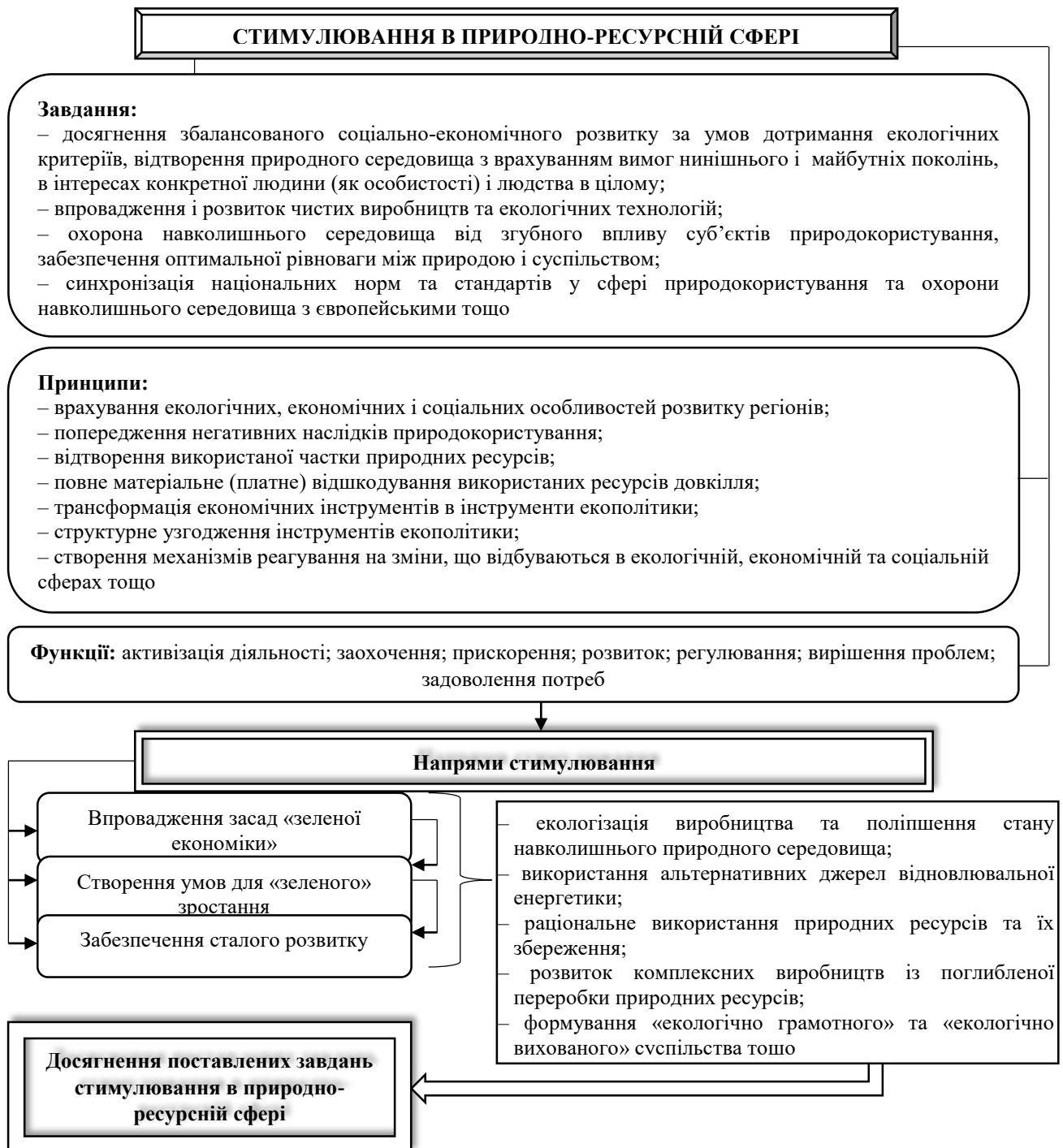

Рис. 1.3. Завдання, принципи та функції стимулювання в природно ресурсній сфері (узагальнено авторами на основі джерел [41; 100; 164; 194])

Відповідно стимулювання в природно-ресурсній сфері повинно виконувати такі функції:

- активізація діяльності в рамках екологічної безпеки – використання ресурсощадного обладнання та ресурсозберігаючих технологій, суттєве зменшення викидів шкідливих речовин у навколишнє природне середовище тощо;

- заохочення – свідоме прагнення промислових підприємств самостійно перейти на використання нового екологічного обладнання та застосування екоорієнтованих технологій внаслідок впливу закріплених відповідним екологічним законодавством методів заохочення та покарання; викликає в суб'єктів природокористування зацікавленість і бажання дотримуватись встановлених екологічних норм та здійснювати безперервну екологізацію промислової діяльності;

- прискорення – стимули повинні виступати своєрідними каталізаторами логічного процесу еволюції еколого-економічного розвитку;

- розвиток – передбачає соціо-еколого-економічний розвиток регіону, внаслідок розвитку «екологічних» виробництв із поглибленої переробки природних ресурсів;

- регулювання – встановлює еколого-економічні відносини між суб'єктами природокористування та здійснює контроль над ними;

- вирішення проблем – стимулювання повинне створити необхідні умови для вирішення конкретних проблем за відсутності власної ініціативи суб'єктів природокористування та природоохоронної діяльності;

- задоволення потреб – результатом стимулювання повинне стати задоволення наявних потреб всіх суб'єктів природокористування, тобто має відбуватися зворотний зв'язок між тим, хто стимулює, і тим, кого стимулюють.

Найбільший вплив у напрямку еколого-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері чинить держава, адже вона може безпосередньо впливати як на громадян, так і на суб'єктів господарської діяльності. Проте, ефективність стимулювання в природно-ресурсній сфері буде залежати від обраних державою для цього методів та інструментів.

На початковому етапі важливо охарактеризувати методи та інструменти економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері, які застосовуються у вітчизняній економіці, визначити форми його прояву.

Аналізуючи думки ряду дослідників [8; 50; 125; 180; 250], приходимо до висновку, що в нашій державі можна виділити бюджетну, нормативно-правову

та планово-цільову форми державного стимулювання в природно-ресурсній сфері (рис. 1.4).

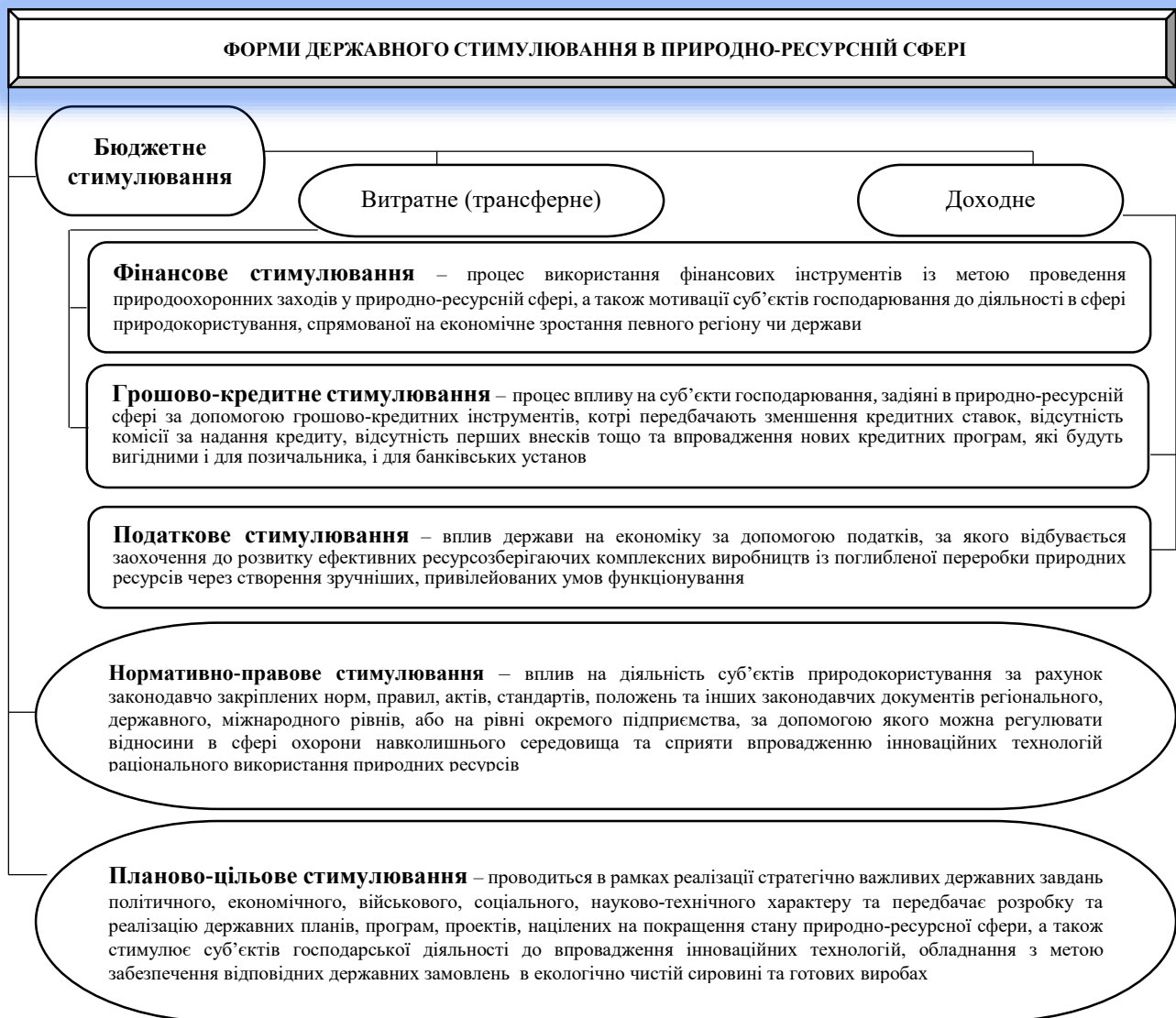

Рис. 1.4. Форми державного стимулювання в природно-ресурсній сфері (узагальнено авторами на основі джерел [8; 50; 125; 180; 250])

Вважаємо наявні на сьогодні в нашій державі форми економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері малоефективними та застарілими.

Відсутність ефективних форм, методів, моделей, механізмів та інструментів фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері в будь-якої держави може завдати значної шкоди навколишньому природному середовищу.

Незадовільний екологічний стан навколишнього природного середовища в Україні потребує використання нових більш ефективних форм та методів економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері.

Відповідно до вищенаведених форм можна використовувати різні групи методів стимулювання в природно-ресурсній сфері (рис. 1.5).

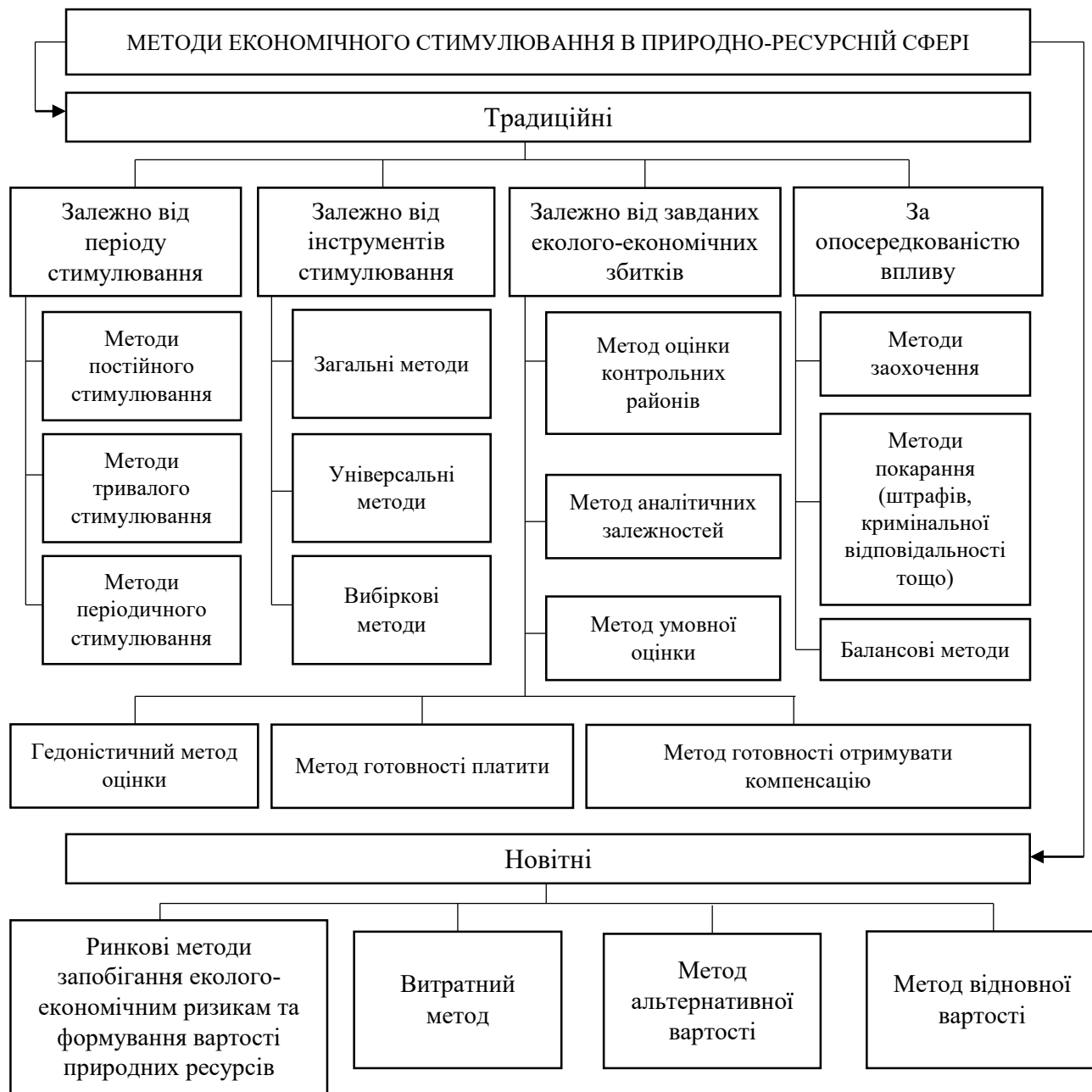

Рис. 1.5. Методи економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері (узагальнено авторами на основі джерел [8; 50; 125; 180; 250; 277])

Варто зазначити, що використання методів та інструментів економічного стимулювання буде залежати від економічної ситуації, проблеми якої потрібно вирішити. Маємо на увазі, що не всі методи та інструменти економічного стимулювання будуть ефективними чи чинитимуть бажаний вплив на об'єкти

стимулювання. Тобто, один і той самий економічний стимул може мати неоднаковий вплив на різні об'єкти. У зв'язку з цим, було запропоновано умовно поділити економічне стимулювання на загальне та конкретизоване. Загальне стимулювання в економіці передбачає стандартизоване (універсальне) використання економічних стимулів, направлених на вирішення однотипного характеру, а конкретизоване – передбачає застосування економічних стимулів виходячи із специфіки об'єкта на якого спрямоване стимулювання.

Пропонуємо класифікувати методи стимулювання в природно-ресурсній сфері на традиційні та новітні.

Традиційні методи в залежності від періоду стимулювання можна поділити на постійні, тривалі й періодичні.

Методи постійного стимулювання передбачають використання таких економічних інструментів, використання яких завжди буде актуальним під час реалізації певного процесу чи діяльності, незалежно від умов функціонування суб'єкта і об'єкта стимулювання.

Методи тривалого використання передбачають набір інструментів, що мають вплив на суб'єкт господарювання лише на певному етапі (етапах) стимулювання.

Методи періодичного стимулювання передбачають використання набору інструментів, що здатні чинити вплив на суб'єкт господарювання за настання певних змін у середовищі його існування (політичних, економічних, військових, соціальних тощо), які мають тимчасовий характер та повторюються з певним циклом (періодом).

Залежно від умов і інструментів, стимулювання можна поділити на загальне, універсальне, вибіркове. Вони, в свою чергу, залежно від джерела впливу також поділяються на методи прямого та непрямого впливу.

Яскравими прикладами прямих є податкові преференції для підприємств певного виду діяльності або зменшення відсоткових ставок за кредитами банками. До непрямих стимулів, наприклад, належить зниження облікової ставки Національного банку України, що, як правило, веде до здешевлення кредитних ресурсів, проте лише у тому випадку, якщо кредитоспроможність постачальника буде визнано достатньою.

Нанесена шкода навколишньому природному середовищу повинна повністю компенсуватися природокористувачами. Відповідно для цього необхідно здійснити оцінку завданих природно-ресурсній сфері еколого-економічних збитків.

Залежно від завданих еколого-економічних збитків природно-ресурсній

сфері суб'єктами природокористування можна використати наступні методи оцінки: контрольних районів; аналітичних залежностей; умовної оцінки; готовності платити та отримувати компенсацію; гедоністичний тощо.

Метод контрольних районів базується на співставленні результатів господарської діяльності і витрат на її здійснення двох ідентичних районів, при чому один із них зазнав певних еколого-економічних збитків, а інший – ні.

Ґрунтуючись на дослідженнях А.А. Щерби, В.М. Мирунко та ін. [326], робимо висновки, що метод аналітичних залежностей передбачає отримання аналітичних залежностей внаслідок раціонального використання методів математичного чисельного моделювання або експериментального дослідження та методів теорії ідентифікації, що пов'язує відповідні параметри досліджуваної чи проектуваної складної системи.

Отримана аналітична залежність далі використовується для вирішення задач аналізу і синтезу систем, для інтерполяції та екстраполяції на режими для яких відсутні експериментальні дані.

Метод умовної оцінки включає реальні показники та прогнози зміни стану природно-ресурсної сфери.

Згідно з даним методом вартість природних ресурсів може бути визначеною за допомогою побудови гіпотетичного сценарію на основі результатів анкетного опитування суб'єктів природокористування.

На основі даного методу можна сформулювати такі методи оцінки природних ресурсів та еколого-економічних збитків у результаті природокористування як метод готовності платити та метод готовності отримувати компенсацію.

Метод готовності платити базується на думці суб'єктів природокористування стосовно того скільки вони готові платити за нанесену шкоду довкіллю. А метод готовності одержувати компенсацію передбачає співставлення та аналіз думок природокористувачів стосовно того скільки вони хочуть (вважають за потрібне) отримувати фінансової компенсації (пільг, субсидій тощо) внаслідок впровадження та використання ресурсоощадних еколого-економічних технологій та обладнання.

Гедоністичний метод визначатиме додаткову вартість природних ресурсів та пов'язані з ними додаткові блага та переваги.

До новітніх методів економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері можна віднести: ринкові методи запобігання еколого-економічним ризикам та формування вартості природних ресурсів; витратний метод; метод альтернативної вартості природних ресурсів; метод відновної вартості.

Ринкові методи формування вартості природних ресурсів та запобігання еколого-економічним ризикам ґрунтуватимуться на основі основних законів ринку та передбачатимуть вплив на суб'єктів природокористування та природно-ресурсну сферу за допомогою набору (комплексу) ринкових інструментів.

Витратні методи передбачають підрахунок засобів, які були вкладені в навколишнє природне середовище (природно-ресурсну сферу), і оцінку вкладень, необхідних для повного відновлення об'єкта природно-ресурсної сфери або створення такого ж [246].

Метод альтернативної вартості передбачає, що деякі послуги екосистем можуть бути заміненими системами, штучно створеними людиною. Наприклад, природна переробка відходів болотистими місцевостями, що може бути (частково) замінена дорогими штучними системами очищення [256].

Найбільш дієвим і застосовуваним за кордоном є метод відновної вартості. У ньому розглядають вартість відновлення ушкодженого компонента природи до первісного стану, в якому він перебував до завдання йому збитку, тобто безпосередньо на основі витрат на заходи щодо відновлення і (якщо це потрібно) придбання ресурсів, чий властивості та функції є аналогічними або еквівалентними властивостям і функціям пошкоджених, а також компенсація порушених функцій природних ресурсів.

У деяких країнах для визначення типу та обсягу відновних заходів щодо відшкодування збитків, пов'язаних із інцидентом, використовується «аналіз еквівалентних ресурсів», який полягає у визначенні розміру і грошового вираження вигоди для навколишнього природного середовища, яка створюється під час відновних робіт і повинна дорівнювати розміру або грошовому вираженню екологічного збитку. На відміну від методу відновної вартості, цей метод може застосовуватися до природних ресурсів, які не мають певної споживної вартості [277].

Важливе значення у процесі стимулювання в природно-ресурсній сфері та сфері природокористування загалом відіграватиме правильний вибір інструментів еколого-економічного стимулювання. Для цього визначено пріоритетні сфери, завдання та інструменти (рис. 1.6).

Базуючись на результатах досліджень Т.І. Єфименко [335], С.С. Гасанова та С.В. Петрухи [38], можна констатувати, що у системі еколого-економічного стимулювання розвитку природно-ресурсної сфери важлива роль повинна бути відведена застосуванню інструментів фіскального стимулювання, що передбачає знаходження оптимального поєднання системи податкових пільг та штрафних санкцій для природокористувачів.

Рис. 1.6. Завдання та інструменти еколого-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері (узагальнено авторами на основі джерел [38; 271; 335])

О.І. Тулай вважає [288], що загальнонаціональна довгострокова екологічна політика має базуватись на наступних соціо-еколого-економічних принципах:

- обережності – обмежене використання технологій, наслідки використання яких для здоров'я людини та навколишнього середовища недостатньо вивчені;
- забруднювач платить у розмірах, що забезпечують ліквідацію наслідків завданої шкоди (теоретично цей принцип необхідно застосовувати в тому випадку, коли в суспільстві існують технічні можливості виробництва продукції без зазначених еколого-економічних наслідків (або існує можливість для їх суттєвого зниження);
- «презумпція винуватості» технологій – користувачі та виробники нових технологій і продуктів повинні попередньо довести їх прийнятність;
- раціональне використання відновлюваних ресурсів (прісної води, ґрунтів, живих природних ресурсів);
- мінімізація вилучення невідновлюваних природних ресурсів.

Таким чином, на основі вищевикладеного, можемо зробити висновки, що економічне стимулювання в природно-ресурсній сфері являє собою комплексне використання державою різноманітних інструментів для досягнення рівноваги між використанням природних ресурсів, їх відтворенням, створення умов та здійснення всіх можливих заходів для їх раціонального використання й збереження, впровадження інноваційних технологій, що базуються на безвідходному виробництві продукції та які гарантують мінімальні викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище з метою забезпечення сталого розвитку держави і окремих її регіонів, а також її виходу на новий рівень соціо-еколого-економічного розвитку.

1.2. Складові системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів

Сьогодні перед економістами стоїть важливе і досить не просте завдання, що полягає у формуванні ефективної системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів, яка б сприяла значним фінансовим надходженням у державний бюджет, що передбачає зростання рівня економічного розвитку як окремого регіону, так і держави в цілому, а також, забезпечила б різке скорочення викидів отруйних шкідливих речовин у навколишнє природне середовище.

Формування нової системи економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері повинне вплинути на покращення механізму регулювання природокористування та охорони навколишнього природного середовища і передбачає вдосконалення наявних методів, інструментів стимулювання. Система економічного стимулювання повинна забезпечити комплексне використання природних ресурсів у всіх сферах економіки.

У літературних джерелах поняття система є поширеним (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Визначення терміна «система» в літературних джерелах

Визначення	Автор (джерело)
Система – порядок, зумовлений правильним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціональних частин [61]	Великий тлумачний словник сучасної української мови
Система – сукупність принципів, які є основою певного вчення [62]	Сучасний тлумачний словник української мови
Система (грец. systēma – утворення) – значна кількість пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що становлять певне цілісне утворення, єдність; порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності; форма, спосіб організації чого-небудь; те, що стало звичним, регулярним [63]	Сучасний словник іншомовних слів
Система – сукупність якихось універсальних складових одиниць – елементів, які перебувають у певних співвідношеннях і зв'язках між собою, завдяки чому вони становлять якусь певну цілісність, неподільність, унітарність [64]	Шіян А.
Система – сукупність елементів, що становлять одне ціле, спрямоване на досягнення однієї мети [65]	Мазаракі А.А.
Система – це комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності [66]	Мочерний С.В.
Система – це комплекс підсистем, елементів та компонентів і їх характерних властивостей, взаємодія між якими та середовищем зумовлює якісно або сутнісно нову інтегративну цілісність [66]	Мочерний С.В.
Система – це сукупність елементів, що перебувають у відношеннях і зв'язках між собою і утворюють певну цілісність, єдність [67]	Дяків Р.
Система – сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, які утворюють системну цілісність, де кожний елемент бере на себе властивості системи [68]	Судомир С.
Система – єдність взаємозалежних елементів [69]	Климчук А.О.
Система – сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний взаємозв'язок чи взаємодія [70]	Матвієнко Р.О.
Система (з грец. – ціле, що складається з частин) – означає безліч елементів, що вступають у взаємодію, залежать один від одного та становлять певну цілісність [71]	Чумаков К.І.

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [23; 84; 85; 88; 120; 176; 275; 276; 279; 280; 307].

Цілком погоджуємося з думкою О.А. Бондар [17] стосовно того, що сучасна наука потребує вироблення чіткого визначення поняття система.

Як стверджує автор, зробити це важко, адже поняття «система» відноситься до числа найбільш загальних та універсальних термінів і використовується у відношенні до самих різноманітних предметів, явищ і процесів.

П.С. Гнатів [42] вважає, що поняття системи охоплює деякий ідеальний об'єкт, що є множиною умовно неподільних (цілісних) елементів, між якими з'ясовані певні відношення (зв'язки).

Але наявність зв'язків ще не говорить про формування системи. Наприклад, як стверджує І.М. Дудник [78], у світі все взаємозалежне, але одного лише зв'язку для розуміння системності не достатньо, необхідно підкреслити специфіку взаємодії елементів сукупності.

У джерелах наукової літератури дуже поширеним є поняття «економічна система». Так як переробка природних ресурсів являє собою господарську (економічну) діяльність і передбачає виконання певних виробничих процесів, вважаємо важливим визначити, що собою являє економічна система (табл. 1.5)

Таблиця 1.5

Визначення терміна «економічна система» в наукових джерелах

Визначення терміна «економічна система»	Автор (джерело)
Необхідний і ефективний інструмент людської цивілізації в процесі її становлення, призначена для регулювання відносин, котрі виникають між людьми під час створення й споживання матеріальних і нематеріальних цінностей та послуг [75]	Ревенко А.
Велика кількість елементів і підсистем, і в них самостійно (тобто, без зовнішнього впливу) виникають впорядковані, дисипативні структури [76]	Домбровський О.Г.
Сукупність виробничих сил, яка перетворює вхідні матеріально-енергетичні потоки природних і промислових ресурсів у вихідні потоки предметів споживання [77]	Агрес О.Г.
Упорядкована сукупність господарських зв'язків і відношень, які встановлюються в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання продукції та послуг [71]	Чумаков К.І.
Як об'єкт макроекономічного аналізу – це комплекс підсистем, елементів і їх властивостей (а отже, і всіх видів економічної діяльності людей) у процесі їх взаємодії, спрямований на виробництво, обмін, розподіл та споживання товарів та послуг, а також на регулювання такої діяльності відповідно до вимог економічних законів і мети суспільства, що породжує нову інтегровану цілісність [78]	Семко Т.В.

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [1; 76; 231; 249; 307].

Теоретичні основи побудови систем і системного аналізу, управління соціально-економічними системами регіону відображені в працях, зокрема С.В. Білощицької, М.М. Олексієнко, О.М. Курілко, Ю.О. Остапчука, П.С. Гнатіва, І.М. Дудника та ін. [13; 42; 78; 139; 292]. У них вчені надають різні визначення поняття «система» та викладають теоретичні основи побудови систем.

Так як між економічної і природною сферою існує тісний взаємозв'язок, результати якого можна побачити на зміні стану навколишнього природного середовища та рівня соціально-економічного розвитку регіонів, сьогодні актуальним є розвиток еколого-економічних систем різного рівня.

М.Я. Лемешев [1] розглядає еколого-економічну систему з точки зору інтеграції економіки і природи, яка являє собою взаємопов'язане функціонування суспільного виробництва і протікання природних процесів у природі та біосфері зокрема.

Під еколого-економічною системою Н.В. Мельнікова [182] пропонує розуміти сукупність елементів суспільного виробництва і живих організмів, які утворюють єдиний природний комплекс, будучи при цьому взаємозалежними один від одного, функціонування кожного компонента даної системи стає можливим тільки тоді, коли результат його продукування не суперечить умовам існування решти компонентів системи.

С.В. Загорський та Є.М. Борщук [93] визначають еколого-економічну систему як просторово і часово обумовлену сукупність природних, технічних і соціальних компонентів, у процесі взаємодії яких відбувається виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ.

Проте, як стверджує Л.О. Шанаєва-Цимбал [309], визначення сутності поняття «еколого-економічна система» подається науковцями недостатньо точно.

Науковець робить висновки, що еколого-економічна система поєднує економічну та екологічну підсистеми, які активно взаємодіючи, утворюють цілісну систему, що характеризується інтенсивністю внутрішніх зв'язків та емерджентними властивостями.

Більшість науковців розглядають систему стимулювання в контексті теорії мотивації праці.

Зокрема А.О. Климчук [120] вважає, що система стимулювання є процесом створення мотивації, який полягає в активізації мотивів та стимулів працівника і сприйняття їх як конкретного стратегічного напрямку.

На нашу думку, дане визначення терміна «система стимулювання» є недостатньо чітким, узагальненим та абстрактним.

Вважаємо, що більш конкретне визначення даного терміна дає Ю.І. Гудзевич.

Науковець розглядає систему стимулювання з точки зору інтерпренерства на підприємстві та визначає її як комплекс ініційованих керівником заходів, спрямованих на матеріальне та моральне заохочення всіх професійних груп працівників до ефективного виконання роботи, професійного росту, генерації інноваційних ідей, підвищення ініціативності [57].

Вивчаючи роль мотивації та стимулювання в економічному розвитку сучасної України, Н.І. Бережна [9] зробила наголос лише на двох сферах можливого використання системи стимулювання – праця людей і інноваційна діяльність.

Система економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері повинна вплинути на покращення механізму регулювання природокористування та охорони навколишнього природного середовища і передбачає вдосконалення наявних методів, інструментів стимулювання, а також повинна забезпечити комплексне використання природних ресурсів у всіх сферах економіки.

На основі вищевикладеного, під системою економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів розумітимемо комплекс взаємопов'язаних підсистем (соціально-економічних, фінансово-економічних, еколого-економічних, економіко-правових та ін.), які за допомогою різних форм, методів та інструментів стимулювання здатні мотивувати суб'єктів природокористування до створення та розвитку комплексів із поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини, які здійснюватимуть виробництво продукції з високою доданою вартістю, що, в свою чергу, забезпечить еколого-економічне піднесення та розвиток в державі, підвищить соціальний рівень життя місцевого населення тощо.

Проте перш, ніж приступити до формування ефективної системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів в нашій державі потрібно дати відповіді на питання: а чому ми хочемо займатися переробкою та, взагалі, чи потрібно розвивати переробні виробництва в нашій державі?

Очевидно, щоб дати відповідь на дане запитання потрібно врахувати всі «за» та «проти»: вигоди та загрози таких виробництв (комплексів), визначити потенціал переробної промисловості, прорахувати можливі зміни та наслідки для національної економіки, вивчити світові тенденції у цьому напрямку та взяти за основу досвід країн з розвиненою економікою тощо (табл. 1.6).

Розвиток переробних виробництв має більше переваг (можливостей), ніж недоліків. Однак незначна кількість недоліків компенсується їх вагомістю. Але при грамотному підході до управління економікою держави, виборі вдалого (оптимального) курсу економічного розвитку, веденні ефективної економічної

політики перелічених недоліків можна уникнути.

Таблиця 1.6

Переваги та недоліки розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів в Україні

Переваги	Недоліки
1. Посилення економічної незалежності, капіталізація розвитку економіки, розвиток бізнесу, зростання експортного потенціалу, зменшення залежності від імпорту, стабільна ситуація в економіці держави, підвищення рівня конкурентоспроможності готових виробів (товарів) національного виробництва. 2. Збереження доданої вартості всередині країни, її зростання, збільшення надходжень до місцевих та державного бюджетів. 3. Підвищення соціального добробуту, створення нових робочих місць, суттєве зниження рівня іміграції населення працездатного віку за кордон. 4. Можливість освоєння та розвитку нових суміжних із переробною промисловістю галузей, відновлення та реконструкція колись успішних промислових підприємств, виведення із стану стагнації суміжних із ними підприємств та галузей, отримання синергетичного ефекту в різних виробничих сферах. 5. Інноваційний, науково-технічний розвиток, модернізація виробничих підприємств. 6. Реалізація на практиці концепції «зеленої економіки», покращення екологічного стану навколишнього середовища. 7. Оптимальне раціональне використання природних ресурсів, їх збереження та відтворення. 8. Розвиток внутрішніх та зовнішніх промислових та споживчих ринків, розвиток торгівлі, розвиток фінансових ринків, розвиток ринку інвестицій. 9. Підвищення рівня продовольчої безпеки	1. Величезні затрати фінансових ресурсів – «де знайти кошти на розвиток та реконструкцію?». Тривалий період окупності коштів на відновлення та розвиток переробних підприємств, галузей. Величезний ризик зазнати збитків, як для вітчизняного, так і для іноземного інвестора. 2. Можливість загрози розірвання договорів на поставку сировинної продукції та погіршення відносин з іноземними партнерами. 3. Загроза не реалізувати на практиці розроблені програми та проекти відновлення та розвитку переробних виробництв під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища держави. 4. Загроза втрати значної частки природно-ресурсного капіталу держави внаслідок великих інвестиційних надходжень в проекти розвитку переробних виробництв, приватизації цих виробництв іноземними суб'єктами господарювання тощо

Примітка. Побудовано авторами.

Цілком ймовірно, що розвиток поглибленої переробки місцевих ресурсів на всіх стадіях виробництва в одній сфері промисловості створюватиме ланцюгову реакцію для розвитку поглибленої переробки природних ресурсів і в інших сферах вітчизняної промисловості.

За умови стабільності в політичному середовищі нашої держави, формування нового курсу економічного розвитку та його здатності протистояти дестабілізуючим факторам внутрішнього та зовнішнього середовища, формування прозорої системи фінансової звітності суб'єктів господарювання,

проведення вдалої інвестиційної політики та ряду відповідних організаційно-економічних питань, вважаємо, що цілком можливо залучити фінансові кошти для розвитку підприємств із повним циклом поглибленої переробки місцевих природних ресурсів в Україні [141].

З однієї сторони, розвиток переробних виробництв порушує налагоджені роками партнерські відносини з іноземними споживачами природної сировинної продукції, що створює певні загрози зовнішньоекономічної діяльності. Проте, з іншого боку, це сприяє появі нових більш вигідних для нашої держави торгово-економічних зв'язків з іноземними партнерами, що передбачають реалізацію широкого асортименту вже готової продукції, чи комплектуючих за значно вищою доданою вартістю, що дає змогу вивести економіку України на новий вищий рівень розвитку.

Основною перевагою наявності та розвитку виробництв повного циклу із поглибленої переробки природних ресурсів буде збереження та збільшення розміру доданої вартості, що сприятиме збільшенню фінансових надходжень до бюджетів місцевих територіальних громад та державного бюджету зокрема, збільшенню прибутків переробних підприємств, зростанню ВВП тощо. Дані фінансові надходження можна буде використати, в першу чергу, на задоволення пріоритетних потреб сіл, міст, регіонів і відповідно країни загалом.

Тому, крім розвитку саме поглибленої переробки потрібно розширювати стадії (процес) переробки, адже це сприятиме збільшенню ланцюга доданої вартості. Додана вартість буде відображатися у ціні готового виробу (рис. 1.7).

Дивлячись на рис. 1.7, можна зробити висновок, щоб валова додана вартість продуктів переробної промисловості та суміжних з нею галузей була якомога вищою, потрібно максимально розширити (поглибити) переробку природно-ресурсної сировини на всіх етапах виробництва – від видобутку сировини до виготовлення безвідходного продукту (товару).

Вважаємо необхідно обов'язково проходити всі стадії переробки в тій галузі (сфері) промисловості, де в повному обсязі наявний природно-ресурсний, кадровий, фінансовий, управлінський та інший потенціал – це просто необхідно здійснювати. Адже втрачаються колосальні можливості для розвитку вітчизняної економіки.

Обов'язково спочатку варто здійснювати та стимулювати переробку природно-ресурсної сировини на початкових стадіях промислового виробництва у всіх сферах, де це можливо. Тоді на основі аналізу реального потенціалу та можливостей, у результаті маркетингових досліджень стосовно потреб

індивідуальних та промислових споживачів на внутрішньому та зовнішньому ринках, можна ухвалювати рішення про перехід на новий рівень виробництва, проводити певні експерименти.

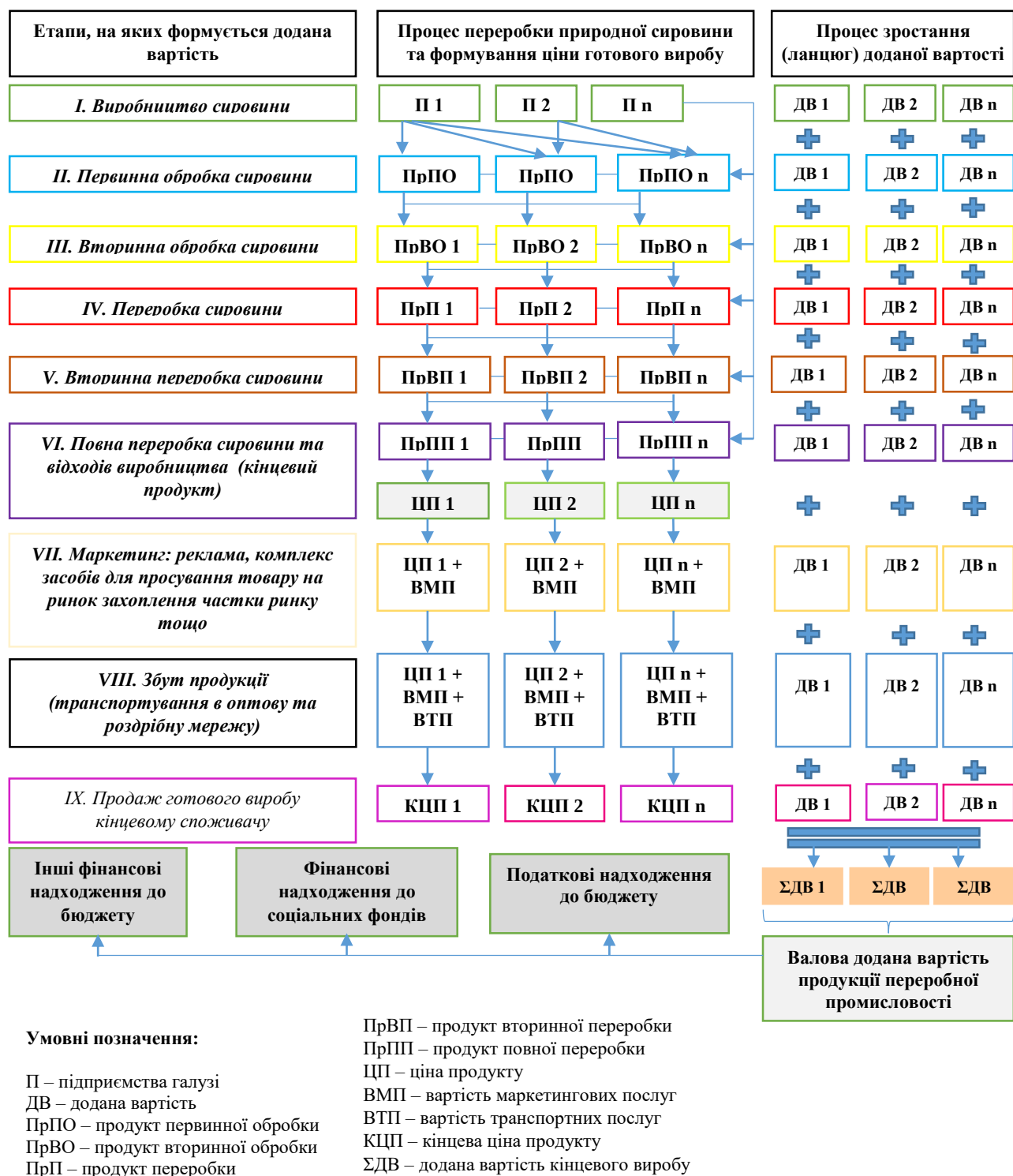

Рис. 1.7. Схема розширення «ланцюга» створення доданої вартості на основі забезпечення поглибленої переробки природної сировини (побудовано авторами)

Однак, переконані, що держава наявними в ній природно-сировинними ресурсами, в першу чергу, повинна задовольняти внутрішні потреби підприємств промисловості та окремих (кінцевих) споживачів, а надлишок чистої чи обробленої сировини, продуктів її переробки відправляти на експорт.

Наявність природних ресурсів та підприємств, що займаються їх переробкою на території певного регіону відіграє важливе значення для місцевого населення, а також для піднесення національної економіки та соціального становища в державі.

Переробні підприємства, що здійснюють свою діяльність на базі місцевих природно-ресурсних комплексів сприяють задоволенню потреб населення регіону в необхідних товарах (послугах), роблячи їх доступними в фізичному та економічному сенсі (рис. 1.8).

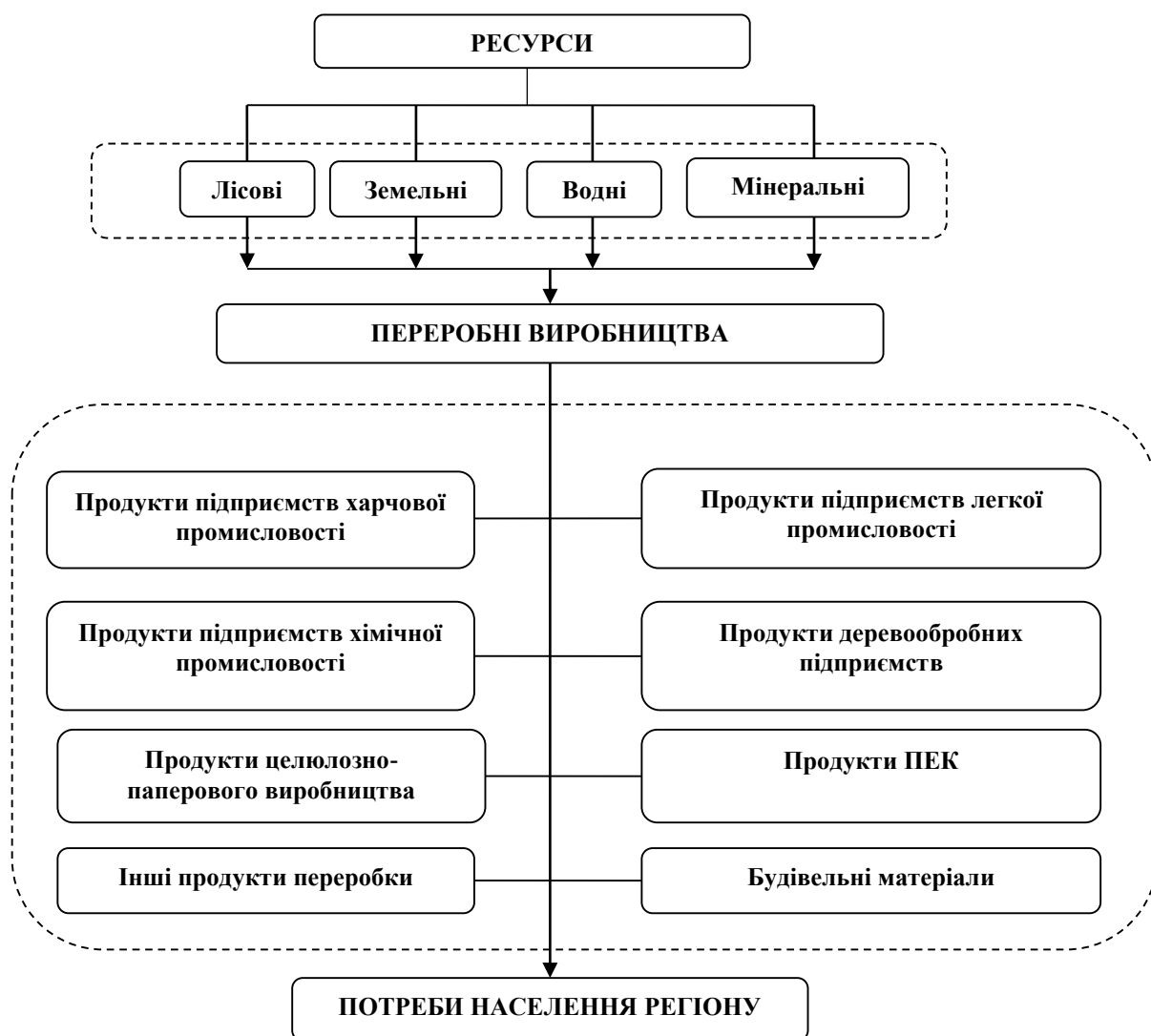

Рис. 1.8. Роль переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів (узагальнено авторами на основі джерала [63])

Створення та розвиток переробних підприємств навколо сировинних зон має свої переваги [63; 322]:

- експортування на зовнішній та внутрішній ринки продукції вже в обробленому вигляді, тобто готові вироби чи комплектуючі за значно вищою ціною (доданою вартістю);
- зниження витрат на транспортування сировини; оптимізація логістичної діяльності, так як у багатьох переробних галузях можна використовувати різну сировину для виробництва продуктів споживання;
- поліпшення економічного стану області за рахунок фінансових надходжень в місцевий та державний бюджет (податки від діяльності промислових переробних підприємств, інвестиції у їх розвиток);
- задоволення потреб населення у доступних товарах, як у фізичному, так і фінансовому планах (їжа, одяг, лікарсько-фармацевтичні препарати, меблі, предмети побуту, паливні матеріали, будівельні матеріали і т.д.);
- залучення місцевого населення до праці на переробних підприємствах, знизить рівень безробіття в регіоні та підвищить його соціальне становище;
- сприятиме розвитку інноваційної діяльності та науково-технічного прогресу в переробній сфері;
- фактично сприятиме безвідходному виробництву та покращенню загального екологічного стану регіону тощо.

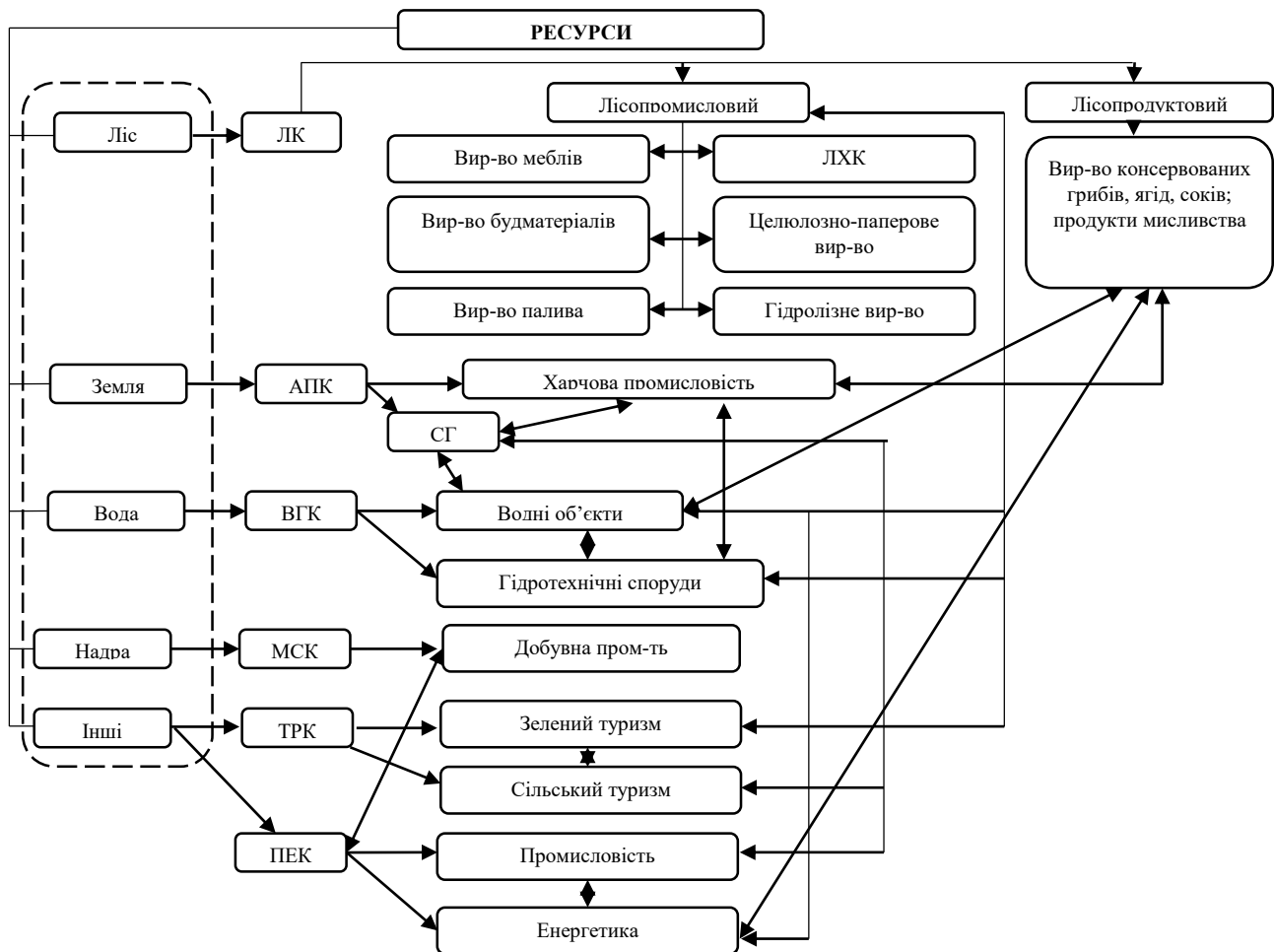
Особливістю стимулювання саме переробної сфери є спонукання суб'єктів господарської діяльності саме до поглибленої переробки природних ресурсів з метою збільшення надходжень до державного бюджету внаслідок реалізації продукції промислової переробки зі збільшеною доданою вартістю. Механізм економічного стимулювання переробних виробництв повинен бути направлений на комплексне використання всіх наявних природних ресурсів (рис. 1.9).

На даній схемі зображено різнобічні зв'язки між структурними елементами природно-ресурсних комплексів. Тобто, природно-ресурсний комплекс являє собою складну систему, окремий елемент якої практично не може повноцінно функціонувати без допомоги інших.

Кожний, із перерахованих комплексів, включає певні виробництва. Іншими словами, природно-ресурсні комплекси регіону формують його промисловість та промисловий потенціал. Адже, забезпечують виробництва необхідною сировиною (первинною і вторинною), продуктами переробки, енергією тощо.

Розвиток переробних галузей має орієнтуватися на підтримання балансу між сировинною базою та потужностями промисловості, а також між обсягами

виробництва кінцевої продукції та можливостями її реалізації. Неузгодженість в обсягах сировинних ресурсів і розмірах виробничої потужності призводить до порушення ритму роботи, надмірного продовження чи скорочення тривалості виробничого періоду, недовикористання виробничих потужностей, нерациональних перевезень сировини і продукції.

Умовні позначення:

- ЛК – лісовий комплекс
- ЛХК – лісохімічний комплекс
- АПК – агропромисловий комплекс
- СГ – сільське господарство
- ВГК – водно-господарський комплекс
- МСК – мінерально-сировинний комплекс
- ТРК – туристично-рекреаційний комплекс
- ПЕК – паливно-енергетичний комплекс

Рис. 1.9. Схема формування економічних взаємозв'язків між природно-ресурсними комплексами на основі забезпечення комплексного використання компонентів природно-ресурсного потенціалу (побудовано авторами)

Основним багатством нашої держави є її землі, що характеризуються різноманітністю ландшафтів, біологічних ресурсів, ґрунтів та природних копалин тощо. Це, в свою чергу, дозволяє використовувати землі за різним призначенням: для потреб сільського чи лісового господарства, промисловості, містобудування та ін.

Часто з комплексних за своєю природою природних ресурсів добувають лише один їх компонент. Однак ідеальним потрібно вважати використання усіх корисних для людини складових частин того чи іншого ресурсу. Іноді той чи інший природний ресурс може бути використаний багатьма галузями виробництва [324].

Щоб забезпечити раціональне використання землі, як природного ресурсу та фактора виробництва, потрібно використовувати комплексний підхід, який передбачає отримання додаткових вигод на усіх етапах відтворення (рис. 1.10).

Таким чином, щоб сприяти раціональному використанню природних ресурсів, підвищити рівень екології навколишнього природного середовища просто необхідно проводити економічне стимулювання розвитку переробних виробництв на базі відповідних природно-ресурсних комплексів. Для цього потрібно розробити ефективну систему економічного стимулювання.

Під час формування системи економічного стимулювання необхідно враховувати особливості території, де вона функціонуватиме. Виходячи із сучасних світових тенденцій та орієнтацій провідних країн світу, дана система повинна бути націлена на обмеження масштабів природокористування у відповідних регіонах, встановлювати ліміти із залучення нових природних ресурсів у господарський оборот. Таким чином, система економічного стимулювання природокористування повинна бути націлена на раціональне використання природних ресурсів та екологізацію навколишнього середовища.

Формування будь-якої системи починається з визначення її мети та цілей (завдань). Перед тим як її сформулювати, потрібно закласти бажану концепцію розвитку подій. Тобто, мається на увазі, що формуванню системи повинне щось передувати – вона не береться безслідно просто так.

На основі джерел [22; 233] робимо висновки, що система економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері буде націленою (спрямованою) на:

- удосконалення природокористування – створення переробних комплексів, зниження антропогенного навантаження на довкілля, зменшення викидів забруднюючих речовин в навколишнє природне середовище, поліпшення стану природно-ресурсної сфери, безпечне поводження з відходами виробництва, сприяння розвитку безвідходних виробництв, гарантування і покращення

системи охорони природних ресурсів, посилення еколого-економічної відповідальності суб'єктів природокористування;

Умовні позначення:

АПК – агропромисловий комплекс
 МСК – мінерально-сировинний комплекс
 ПЕК – паливно-енергетичний комплекс
 ЛК – лісовий комплекс
 ТРК – туристично-рекреаційний комплекс
 ВГК – водно-господарський комплекс

Рис. 1.10. Схема забезпечення комплексного використання землі як природного ресурсу (побудовано авторами)

- розвиток природно-заповідних територій – припинення (запобігання) втратам біотичного та ландшафтного біорізноманіття, формування регіональної екомережі, розвиток рекреаційної сфери, забезпечення дієвості природоохоронних заходів;

- підвищення соціально-економічного розвитку регіонів – збільшення надходжень до місцевих та державного бюджетів за рахунок зростання доданої

вартості, прямих іноземних інвестицій, забезпечення місцевого населення регіонів робочими місцями із гідною заробітною платою, підвищення продовольчої безпеки регіонів;

- посилення впливу (залучення) громадськості до ухвалення рішень із охорони довкілля – вільний доступ до інформації про стан екологічної системи (сфери) регіону, поліпшення рівня екологічної освіченості та свідомості населення; отримання достовірних даних про стан навколишнього природного середовища.

У процесі свого розвитку система економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів, як і будь-яка інша система, буде наділена певними властивостями: ієрархічність, цілеспрямованість, цілісність та нерозривність елементів системи, унікальність, складність, полягає у наявності значної кількості прямих та зворотних зв'язків між структурними елементами системи економічного стимулювання, інваріантність, відкритість.

Ефективність системи стимулювання переробки природних ресурсів залежатиме від особливостей зовнішніх та внутрішніх механізмів, що забезпечуватимуть її функціонування.

М. Блок вважає, що механізм – це сукупність штучних і рухомо з'єднаних ланок, які здійснюють заданий рух, при чому кожному положенню однієї ланки відповідає визначене положення інших ланок цього механізму [177].

Інші науковці ототожнюють поняття «механізм» та «система». Наприклад, Н.І. Кропівцова [142] стверджує, що поняття «механізм» розглядається як система, пристрій, що визначає порядок певного виду діяльності. У контексті теорії організаційних систем автор виділяє механізм функціонування – сукупність правил, законів і процедур, що регламентують взаємодію учасників організаційної системи, та механізм управління – включає перелік процедур ухвалення управлінських рішень.

Посилаючись на Т.Л. Миронову [183], науковець зазначає, що у широкому розумінні під механізмом управління певним видом економічної діяльності мають на увазі сукупність організаційно-управлінських та економічних методів, форм, прийомів, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток регіону для забезпечення системи цілей розвитку об'єкта управління.

А.В. Калина [106] дає таке визначення організаційного механізму – це логічно обґрунтована послідовність управлінських дій і методів щодо реалізації функцій і принципів управління тим чи іншим видом діяльності.

Ю.О. Кусакова [146] дає визначення механізму стимулювання у контексті

розвитку сфери послуг.

Як стверджує автор, механізм стимулювання – це система методів, інструментів, важелів, що покликані обмежувати ділову активність у галузях сфери послуг у період надмірних темпів економічного зростання.

Він передбачає згортання державних програм підтримки, скорочення державних видатків, підвищення рівня оподаткування прибутку підприємств, установлення високих процентних ставок за кредитами тощо.

Вважаємо, що механізм і система поняття дуже схожі, але відрізняються між собою. Система поняття ширше і передбачає наявність взаємозалежних (взаємопов'язаних) функціональних зв'язків.

Механізм – це та ж сама система, в якій за допомогою конкретних важелів (інструментів) чи дій можна активізувати в логічній послідовності роботу всіх її підсистем задля досягнення поставлених цілей і мети.

Таким чином, щоб побудована система функціонувала так як нам потрібно, необхідно для цього використати (впровадити) відповідний механізм. Іншими словами, механізм – це «душа» системи.

Отже, під час формування системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів, потрібно розробити відповідний механізм для її повноцінного функціонування.

Вважаємо, що механізм системи економічного стимулювання переробки природних ресурсів буде складовою ланкою механізму стимулювання соціально-економічного розвитку регіону та повинний включати: механізм стимулювання інноваційної діяльності (спроможності); механізм стимулювання імпортозаміщення; механізм стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів; механізм стимулювання розвитку відновлювальної енергетики; механізм стимулювання розвитку кооперації промислових виробництв; механізм стимулювання раціонального природокористування; механізм стимулювання регіонального інфраструктурного розвитку; механізм стимулювання розвитку малого підприємництва тощо. Кожний, із вищеперелічених механізмів, має забезпечувати реалізацію відповідних цілей (табл. 1.7).

На основі вищевикладеного, робимо висновки, що механізм стимулювання переробки природних ресурсів включає в себе комплекс логічно пов'язаних механізмів, при чому активізація одного механізму стимулює активізацію наступного. При чому останній елемент (ланка) приводить у дію початкову ланку, що створює певний рух розвитку (рис. 1.11).

На формування механізму стимулювання розвитку регіону впливає

життєвий цикл процесу стимулювання, який може бути представлений у вигляді послідовного ланцюга: закріплення стимулів у нормативно-правовому полі – інформування суб'єктів стимулювання про існуючу систему стимулів – усвідомлення суб'єктами стимулювання дії стимулів – реалізація дій, викликаних у результаті стимулювання [142].

Таблиця 1.7

Складові механізму економічного стимулювання розвитку поглибленої
переробки природних ресурсів

Складові (механізми)	На що націлені
Механізм стимулювання інноваційної діяльності (спроможності)	Підвищення ефективності діяльності промислового підприємства, впровадження інновацій на підприємстві, підвищення інноваційної спроможності промислового підприємства
Механізм стимулювання імпортозаміщення	Збільшення обсягів виробництва та експорту конкурентоспроможних замінників імпорту; підвищення рівня прибутковості національних галузей та залучення довгострокових пропозицій
Механізм стимулювання поглибленої переробки	Отримання додаткових прибутків власниками переробних підприємств; зменшення сировинного експорту; раціональне та комплексне використання наявного природноресурсного потенціалу; збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, створення нових робочих місць за рахунок зростання обсягів виробництва продукції лісопереробки
Механізм стимулювання розвитку відновлювальної енергетики	Поява та розвиток екологічно орієнтованих виробництв альтернативної енергії; зменшення екодеструктивного впливу на навколишнє середовище; зменшення теплових втрат; зниження собівартості теплової та електричної енергії; підвищення коефіцієнта корисної дії використання паливно-енергетичних ресурсів при спільному виробництві тепла й електроенергії
Механізм стимулювання розвитку кооперації промислових виробництв	Розбудова (розвиток) переробних комплексів на базі місцевих природних ресурсів
Механізм стимулювання раціонального природокористування	Підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу регіону (держави)
Механізм стимулювання регіонального інфраструктурного розвитку	Формування інфраструктурних мереж (комплексів); узгодження інтересів і вирішення суперечностей, що виникають між суб'єктами господарювання в процесі господарської діяльності
Механізм стимулювання розвитку малого підприємництва	Саморозвиток проблемних територій і перетворення їх у привабливе для населення, виробників та інвесторів місце прикладання ресурсів

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [11; 119; 197; 211; 254; 255; 274; 310; 312; 323].

Дієвою складовою механізму стимулювання розвитку регіону є залучення макроекономічних інструментів механізму стимулювання інноваційних процесів. У розвинених країнах світу пряме стимулювання інноваційного розвитку орієнтоване на визначення дослідницької організації та реалізацію конкретного інноваційного проекту. Серед методів прямого впливу в сучасних системах стимулювання використовують традиційні держзамовлення, цільові субсидії і систему грантів. Держзамовлення стають стимулом для важливих технологічних інновацій. В умовах глобалізації механізм стимулювання інноваційної активності виходить за національні межі. Поступово формується національний механізм науковими дослідженнями й розробками [92].

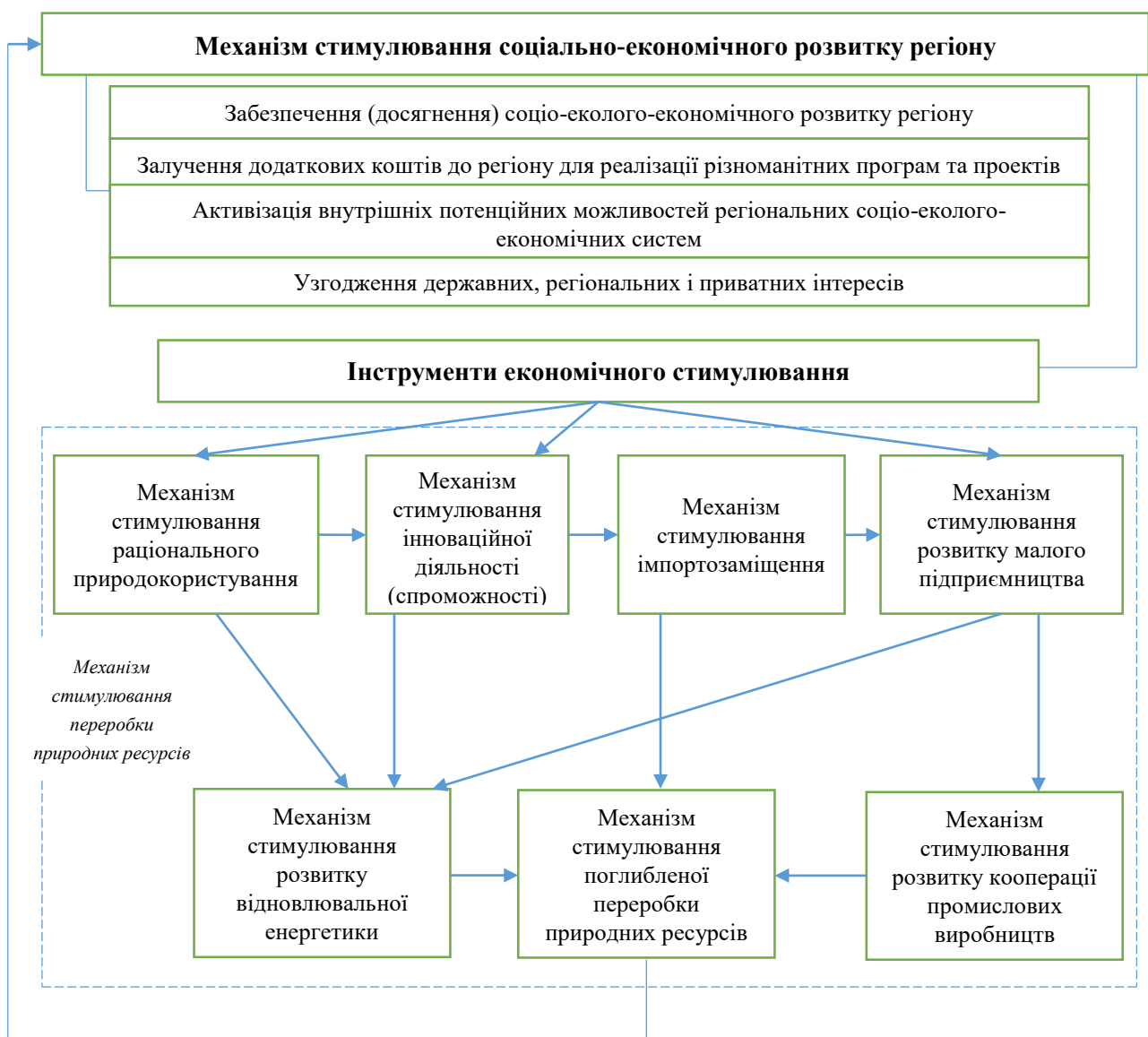

Рис. 1.11. Складові механізму стимулювання комплексної переробки природних ресурсів (узагальнено авторами на основі джерел [104; 112; 142])

В.С. Дудюк вважає, що формування економічного механізму стимулювання використання природних ресурсів залежить від політичної, економічної та соціальної ситуації, що складається в державі [79]. Таким чином, механізм економічного стимулювання використання природних ресурсів потребує постійного вдосконалення.

Зауважимо, що для всіх регіонів країни основним фактором стимулювання соціально-економічного розвитку є використання фінансового механізму, що має бути заснований на принципі оптимального розподілу фінансових ресурсів між різними регіонами країни для ефективного їх розвитку, спрямованого на економічне зростання та підвищення життєвого рівня населення [282].

Стимулювання процесу промислового виробництва та використання природних ресурсів здійснюється за допомогою економічних інструментів. Відомо, що державне регулювання економіки ґрунтується на системі державних інструментів (регуляторів), які можна поділити на три види: правові, адміністративні та економічні.

Економічні інструменти відіграють найважливішу роль у державному регулюванні економічних процесів. До них відносять оподаткування, ціноутворення, кредитування, інвестування [304].

Вважаємо, що інструменти стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів можна поділити на такі види: політико-правові та економічні. Система економічного стимулювання переробки природних ресурсів може вплинути (активізувати) розвиток переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів за допомогою таких груп методів та економічних інструментів:

- інвестиційні (проведення зваженої інвестиційної політики з боку держави, що створить сприятливий інвестиційний клімат для розвитку переробних виробництв);
- податкові (створення особливої максимально спрощеної системи оподаткування для підприємств, що займаються переробкою сировини в природно-ресурсній сфері; удосконалення структури оподаткування; зміна податкового стимулювання);
- фінансово-кредитні (надання пільг, дотацій, кредитів зі сторони держави; створення привабливої фінансово-кредитної системи розрахунків; безвідсоткове кредитування);
- інноваційні (стимулювання інноваційної діяльності на державному та місцевому рівнях).

Отже, система економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів повинна спонукати суб'єктів господарської діяльності до поглибленої переробки ресурсів природно-ресурсної сфери. Адже, розширення процесу переробки природних ресурсів (збільшення його стадій) внаслідок створення та активного розвитку переробних виробництв формує довший ланцюг доданої вартості, в результаті чого: збільшуються податкові надходження до бюджету, створюються нові робочі місця, більш раціонально використовуються та заощаджуються природні ресурси, створюється замкнутий цикл виробництва у сфері переробки природних ресурсів тощо. Саме наявність певного виду природних ресурсів та їх кількість, політико-правове, економічне та соціальне становище, що склалось у державі визначає особливості формування системи економічного стимулювання переробки природних ресурсів.

Зі сторони держави і територіальних громад забезпечити розвиток поглибленої переробки наявних місцевих природних ресурсів і відходів можливо за рахунок використання інституціональних, інвестиційних, податкових, фінансово-кредитних, інноваційних важелів із широким застосуванням всього арсеналу інструментів економічного стимулювання.

Активізація процесу економічного стимулювання розвитку переробної промисловості за рахунок комплексного використання природних ресурсів та відходів сприятиме:

- підвищенню рівня соціально-економічного розвитку держави загалом, адже такі підприємства будуть відправляти на зовнішній та внутрішній ринки продукцію з високим ступенем доданої вартості, тобто готові вироби, а не сировину чи напівфабрикати;

- отриманню суб'єктами господарювання додаткових прибутків за рахунок впровадження та використання ресурсозберігаючих технологій, які сприятимуть раціональному використанню наявних природних ресурсів, їх збереженню та відтворенню, а також безвідходній переробці;

- підвищенню рівня фінансової самодостатності територіальних громад, адже дозволить залучити до комплексної переробки природних ресурсів місцеве населення, отримати додаткові податкові надходження до місцевих бюджетів, розвинути інфраструктуру сільських територій.

Тому формування ефективної системи економічного стимулювання розвитку підприємств (комплексу підприємств) переробної промисловості за рахунок комплексного використання природних ресурсів та відходів має стати одним з пріоритетів національної природно-ресурсної політики.

1.3. Проблеми функціонування системи стимулювання комплексної переробки природних ресурсів та зарубіжний досвід їх вирішення

Вирішальну роль у розвитку будь-якої держави відіграє природно-ресурсна сфера, адже більшість виробництв в основі ланцюга формування доданої вартості містять той чи інший природний ресурс чи їх сукупність. Тому саме від стану природно-ресурсної сфери та ефективності процесів, що в ній протікають, у перспективі залежатиме траєкторія економічного розвитку як країни в цілому, так і окремих суб'єктів господарювання, видів економічної діяльності, регіонів, а також добробут населення та самодостатність територіальних громад.

Як стверджують С.М. Домбровська, В.В. Коврегін, О.В. Латишава та інші [77; 152] в Україні впродовж останніх десятиліть відбувається загострення екологічних проблем та погіршення стану навколишнього природного середовища, на основі чого її включено в список найзабрудненіших країн.

Незважаючи на активізацію процесу економічної інтеграції України з країнами Європейського Союзу, за параметрами еколого-економічного розвитку наша країна переважно не дотримується взятих зобов'язань. Імплементация європейського законодавства в сфері охорони, відновлення, заощадження та раціонального використання природних ресурсів у національне законодавство фактично не посилили рівень екологічної відповідальності промислових підприємств та громадян перед навколишнім природним середовищем. Відсутність ефективних форм, методів, моделей, механізмів та інструментів фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері в нашій державі може завдати великої шкоди навколишньому природному середовищу, у деяких випадках навіть непоправної (зміни клімату внаслідок «парникового» ефекту, природні катастрофи, що призведуть до знищення біорізноманіття: вимирання (знищення) певних видів тварин і рослин тощо). Тому, потрібно сформувати таку систему взаємовідносин між користувачами природних ресурсів та навколишнім природним середовищем, у якій природокористувачі змогли б максимально задовольнити свої потреби в споживанні природних ресурсів запобігаючи при цьому появі негативних екологічних наслідків.

В Україні форми фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері є малорезультативними. Це, в першу чергу, пояснюється застарілими методами та інструментами стимулювання, що втратили здатність ефективно впливати на процеси раціонального природокористування, відновлення та збереження природних ресурсів тощо.

Недостатність системи розподілу бюджетних коштів не дозволяє повною мірою профінансувати необхідні природоохоронні заходи та проводити ефективне екологічне інвестування промислових підприємств.

А.А. Терехух, Г.Я. Ільницька-Гикавчук, О.П. Макар [284] зазначають, що незважаючи на те, що державний бюджет України є вагомим інвестором природоохоронних програм, в основному природоохоронні заходи здійснюються за рахунок власних коштів підприємств, причому частка фінансування екологічних проектів із державного бюджету поступово зменшується.

За нинішніх умов вважаємо такі тенденції в нашій державі негативними. Оскільки раціональне природокористування, розвиток екологічних виробництв передбачає впровадження інновацій у природно-ресурсну та переробну сфери, що характеризуються високим ступенем еколого-економічної ефективності, а тому потребують значних капіталовкладень. Але підприємствам, особливо малим, без належної державної фінансової допомоги та високорозвиненої нормативно-правової бази в сфері екологічної політики та охорони навколишнього середовища доволі важко самотійно впровадити відповідні екологічні інновації.

На думку О.В. Файчук [294], важливою проблемою фінансової підтримки інноваційних проектів в Україні є недосконалість вітчизняного законодавства. Науковець вважає, що це перешкоджає активізації процесу фінансування інноваційних проектів і формуванню інноваційної інфраструктури.

На думку О.В. Стояна [273], в Україні способи стимулювання у природно-ресурсній сфері реалізуються, в основному, шляхом платежів за природокористування, а також штрафів у порядку адміністративної відповідальності (адміністративно-економічний механізм), місцевих екологічних податків і зборів за наднормативне забруднення атмосферного повітря пересувними джерелами. Недостатня стимулююча дія платежів за природокористування обумовлюється слабким і некоректним обліком збиткоформуючих факторів впливу, сприйняття і стану.

Такий некоректний облік збиткоформуючих факторів впливу, сприйняття і стану зумовлений, на наш погляд, недостатнім рівнем розвитку промислового виробництва у нашій державі, що пояснюється використанням застарілого обладнання та технологій, що потребують значних ресурсів і спричиняють забруднення навколишнього середовища.

Погоджуємося з В.Г. Поліщуком [220], стосовно того, що наразі в Україні практично відсутнє екологічне податкове стимулювання.

Екологічний податок нараховується лише на основі ставок за викиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище [219].

Таким чином, екологічний податок має вигляд штрафу за забруднення природно-ресурсної сфери. Це стимулює промислові підприємства використовувати екологічно чисті технології та обладнання, а також сприяє розвитку безвідходних виробництв. Однак, щоб суттєво покращити стан природно-ресурсної сфери в нашій державі потрібно залучати нові інструменти еколого-економічного стимулювання та оновлювати вже існуючі.

За сучасних умов, на думку М.І. Карліна [108], доцільно використовувати не екологічні штрафи, а фінансові стимули для тих підприємств, що зменшують викиди забруднюючих речовин, застосовувати нові інструменти фіскального стимулювання розвитку еколого-економічної сфери. Як вважає науковець, це підвищить рівень корпоративної соціальної відповідальності бізнесу за стан довкілля.

У нашій державі існує достатня кількість нормативно-правових актів, що стимулюють до проведення громадянами та господарськими суб'єктами заходів у напрямку охорони та покращення екологічного стану навколишнього природного середовища. Однак, переважна більшість із них не відповідає сучасним вимогам, а тому потребує повторного розгляду та вдосконалення.

Удосконалення нормативно-правових норм є невідкладним і потребує відповідних оперативних дій у законодавчій сфері.

Варто пам'ятати, що низька якість законодавчої та нормативної бази, відсутність потрібних регулятивних норм, регулярне внесення змін до Податкового кодексу призведе до подальшого зростання обсягів тіньової економіки й податкових втрат бюджету [297].

Під час переходу до ринкових відносин для раціонального природокористування потрібне введення економічного механізму у сферу взаємодії природи і суспільства.

Необхідний новий підхід до самого поняття природних ресурсів як до специфічної економічної категорії, що у практичному плані має вимагати їх класифікації, обліку, оцінки, спостереження за станом і використанням, охороною і відтворенням.

У нашій країні повинні бути створені відповідні умови для: посилення ключових компетенцій регіонів у розвитку вискоєфективного виробництва на місцевій природно-ресурсній базі, організації відповідних управлінських структур (корпорацій сталого розвитку територій), прискореного розвитку

прогресивних галузей господарства з застосуванням проектного підходу, фінансизація природокористування, у т. ч. зі створення спеціальних режимів господарювання та структур за типом суверенних фондів [121].

Раціональне використання природних ресурсів передбачає застосування ресурсозберігаючих технологій.

Однак, як показує практика, середні та великі промислові підприємства не поспішають до радикальних технологічних змін, адже це призводить до величезних фінансових витрат, головним чином, на матеріально-технічне забезпечення, навчання працівників, розробки ефективної технології виробництва тощо.

Виділяють такі основні проблеми ресурсозбереження: несприятлива структура промислового виробництва; постійне підвищення цін на ресурси; загострення екологічних проблем; недосконалість законодавчої бази; слабкий розвиток інноваційної діяльності; застарілість основних фондів виробництва; високий рівень ресурсоемності ВВП [259].

Щоб сприяти раціональному використанню природних ресурсів, підвищити рівень екології навколишнього природного середовища просто необхідно проводити економічне стимулювання розвитку переробних виробництв на базі відповідних природно-ресурсних комплексів.

Визначимо основні проблеми функціонування системи стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів в Україні (рис. 1.12).

Під час створення комплексних переробних виробництв потрібно враховувати природно-ресурсний потенціал кожного регіону країни. Проте, наявність у тому чи іншому регіоні значного природно-ресурсного потенціалу не завжди сприяє створенню та розвитку в його межах певних переробних комплексів, адже цьому може перешкоджати ряд причин різного характеру.

Визначимо проблеми, що перешкоджають стимулюванню розвитку переробних виробництв на базі основних природно-ресурсних комплексів, що сформувались в нашій державі, дослідивши окремо кожний із них.

Так як основним природним багатством України є її землі, то вважаємо за доцільне спочатку визначити основні проблеми стимулювання розвитку переробних виробництв в агропромисловому секторі.

На важливості та необхідності розвитку переробних виробництв на базі агропромислових комплексів у своїх працях наголошували В.С. Козир, О.М. Кушніренко, О.С. Зарудна, В.О. Пабат, М.Ф. Бабієнко, В.К. Збарський, О.М. Шубалий, П.М. Косінський та інші [127; 137; 150; 209; 320; 321]. Зокрема,

вченими проводились дослідження стосовно пріоритетних напрямів та ефективних інструментів економічного стимулювання розвитку виробництв із поглибленої переробки сільгосппродукції. Однак не повністю розкритим є питання доцільності та здійснення першочергових кроків для створення й розвитку регіональних агропереробних комплексів.

Рис. 1.12. Основні проблеми функціонування системи стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів вітчизняними промисловими підприємствами (узагальнено авторами на основі джерел [196; 281])

Вважаємо, що найбільшою проблемою економічного стимулювання аграрного сектора в нашій державі є орієнтація на сировинний курс і мала концентрація переробних виробництв у її межах. Тобто, майже вся сільгосппродукція, вироблена в державі, забезпечує сировиною переробні підприємства інших регіонів країни чи іноземних держав.

Причин, що стримують розвиток аграрних виробництв та створених на їх основі переробних комплексів, можна перерахувати багато. Вважаємо, що найвагомішими з них є фактори фінансово-економічного характеру (пов'язані з обмеженими можливостями залучення інвестицій, недостатньою фінансово-кредитною підтримкою, недосконалим митним регулюванням тощо), а також недостатня забезпеченість якісною сировиною, що тісно взаємопов'язані. Недостатнє фінансове забезпечення сільгоспвиробників із боку держави породжує проблеми фінансового характеру, що призводять до невтішних наслідків, що

зрештою можуть сприяти виникненню криз в агросекторі (Додаток В).

Ряд проблем із негативними наслідками спричиняє несправедлива політика розподілу державних бюджетних коштів між суб'єктами господарювання агропромислової сфери. Адже нерідко на державному рівні не враховуються інтереси дрібних сільськогосподарських виробників, а регіональні управління сільського господарства практично не переймаються їхніми проблемами, хоча вони насамперед потребують підтримки [175].

Важливим питанням для виробників сільгосппродукції є залучення інвестицій. Особливу увагу, на думку І.Р. Бондаря [17], потрібно звернути на залучення зовнішніх фінансових інвестицій, надходження яких забезпечило б глибшу та більш комплексну переробку сільгоспсировини з метою збільшення виходу кінцевої продукції та підвищення її споживчих якостей, отримання потужного економічного ефекту для всіх учасників інвестиційного процесу.

Варто стимулювати надходження іноземних фінансових інвестицій у переробні сільськогосподарські підприємства. Для цього слід створити такий інвестиційний клімат, аби інвестор сам прагнув вкладати кошти в обладнання для агроорієнтованих переробних підприємств, фінансував розвиток новітніх агротехнологій, сприяв виробництву продукції з глибоким ступенем переробки.

У цьому контексті доцільно врахувати думку М. Чорноусової [306], що сучасна інвестиційна політика залучення іноземного капіталу привертає увагу іноземних інвесторів здебільшого лише можливістю спрощеного, дешевого доступу до українських сировинних ринків, науково-технологічної бази і кваліфікованої робочої сили. До того ж наявне інвестиційне середовище в нашій країні вводить іноземних інвесторів у стан невизначеності стосовно того, чи варто здійснювати фінансові капіталовкладення у вітчизняні аграрні виробництва.

Відсутність належного фінансово-економічного стимулювання в аграрній сфері України, стримує розвиток і створює відповідні умови для занепаду вже існуючих переробних комплексів, основною сировиною для яких є сільськогосподарська продукція, що, в свою чергу, руйнує такі важливі для економіки держави і життя населення галузі промисловості (зокрема, легку та харчову).

Думки багатьох науковців [67; 80; 131; 147; 154; 158; 167; 174; 145; 184; 218; 303] сходяться на тому, що важливою перешкодою стимулювання розвитку підприємств легкої та харчової промисловості є недосконалість діючого в державі організаційно-економічного механізму стимулювання розвитку відповідних галузей (рис. 1.13).

З огляду на викладене, можемо зробити висновок, що без державної

допомоги новоствореним підприємствам важко вижити, а вже діючим – успішно розвиватись далі. Надання постійної бюджетної допомоги одним і тим самим суб'єктам господарювання приносить малу вигоду державі.

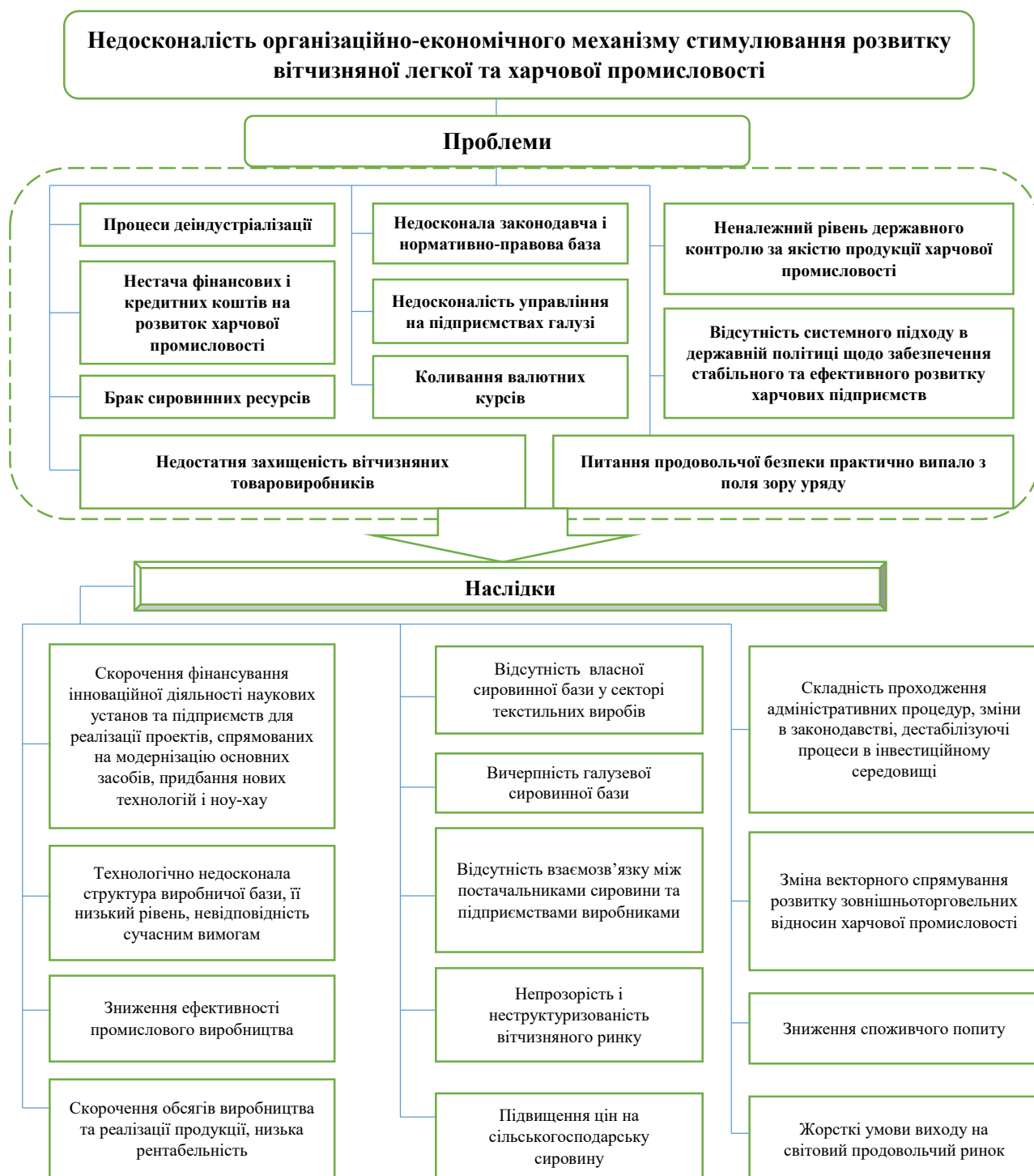

Рис. 1.13. Проблеми та наслідки недосконалого організаційно-економічного механізму стимулювання розвитку вітчизняної легкої та харчової промисловості (узагальнено авторами на основі джерел [67; 80; 131; 147; 154; 158; 167; 174; 145; 184; 218; 303])

Відсутність належної фінансової допомоги з державного бюджету суб'єктам сільськогосподарської діяльності спричинює нестачу коштів на модернізацію обладнання, введення інноваційних технологій та техніки на переробних підприємствах, що працюють на місцевій сільськогосподарській сировині, посилюють сировинну орієнтацію аграрного сектора економіки, призводять до відсутності власної сировинної бази для деяких переробних галузей економіки (зокрема, легкої та харчової), впливає на зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняної готової продукції та відповідно споживчого попиту тощо. Тому потрібно суттєво вдосконалити механізм державної фінансової підтримки аграрного сектора економіки.

Стимулювання розвитку лісоресурсної сфери стає сьогодні найважливішим завданням управління у всіх сферах економіки. На думку вчених, найбільший економічний ефект (прибутки) можна досягти від відновлення виробництв, що здатні забезпечити комплексне використання лісоресурсного потенціалу в умовах ринкових відносин. Внаслідок цього, можна буде отримати додаткові прибутки за рахунок раціоналізації лісокористування, а також позитивний синергетичний ефект в інших сферах діяльності [47].

Проблеми, пов'язані із стимулюванням розвитку переробних виробництв на базі лісового комплексу в нашій державі вивчало багато вітчизняних вчених та експертів даної галузі [14; 15; 24; 25; 46–48; 110; 187; 313; 329].

Проблеми лісової галузі негативно відображаються на розвитку деревообробних виробництв із повним циклом поглибленої переробки (рис. 1.14).

Невеликі запаси паливно-енергетичних ресурсів на території України, створюють необхідність їх закупівлі у іноземних держав, що викликає енергетичну залежність. Це, в свою чергу, позначається на економічному та зовнішньо-політичному становищі країни. Проблеми функціонування вітчизняного паливно-енергетичного комплексу створюють негативні наслідки для економіки держави (додаток Е).

Отже, наявні в Україні запаси паливно-енергетичних природних ресурсів є обмеженими, та й до того ще вичерпуються, що посилює енергетичну залежність держави. Тому, сьогодні є актуальним пошук нових джерел енергії. Вважаємо доцільним під час вибору альтернативних джерел енергії враховувати особливості того чи іншого регіону.

Враховуючи сучасні реалії, вважаємо, що для України перспективним напрямом розвитку альтернативних джерел енергії є біоенергетика. Адже в нашій державі наявний величезний потенціал сировини для виробництва біопалива.

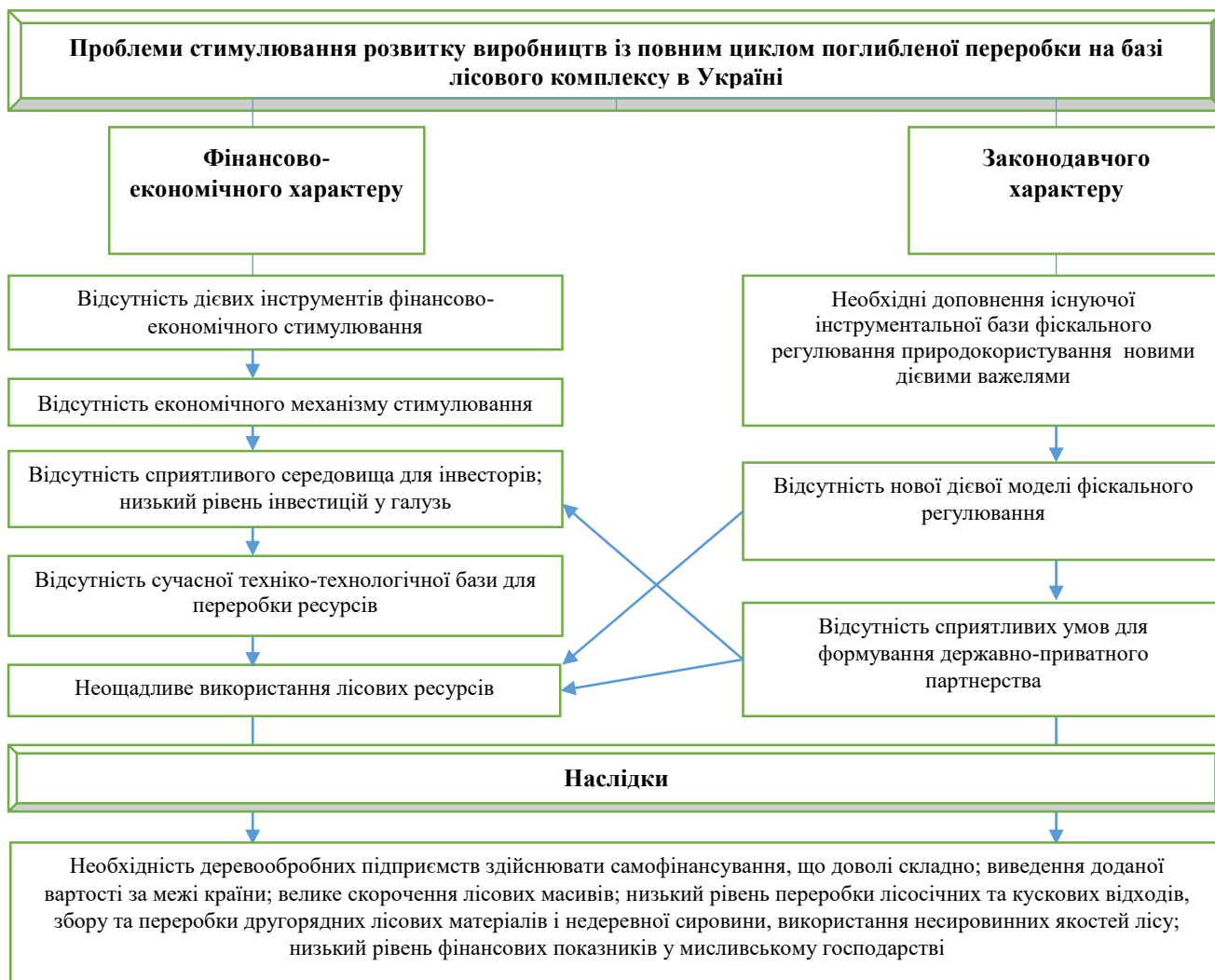

Рис. 1.14. Проблеми розвитку виробництв із повним циклом поглибленої переробки на базі лісового комплексу в Україні (узагальнено авторами на основі джерел [14; 46; 47; 110; 187; 298; 313])

Але розвитку біоенергетики в нашій державі перешкоджає ряд проблем, що можна об'єднати в такі групи: організаційно-правового, фінансово-економічного, техніко-технологічного та екологічного характеру (рис. 1.15).

Отже, з метою забезпечення нашої держави альтернативними джерелами енергії, а також для збільшення фінансових надходжень у місцевий бюджет потрібно на рівні держави проводити економічне стимулювання розвитку переробних підприємств із виробництва біопалива.

Таким чином, основні проблеми економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів можна об'єднати в такі групи: проблеми фінансово-економічного, нормативно-правового та соціально-економічного характеру (рис. 1.16).

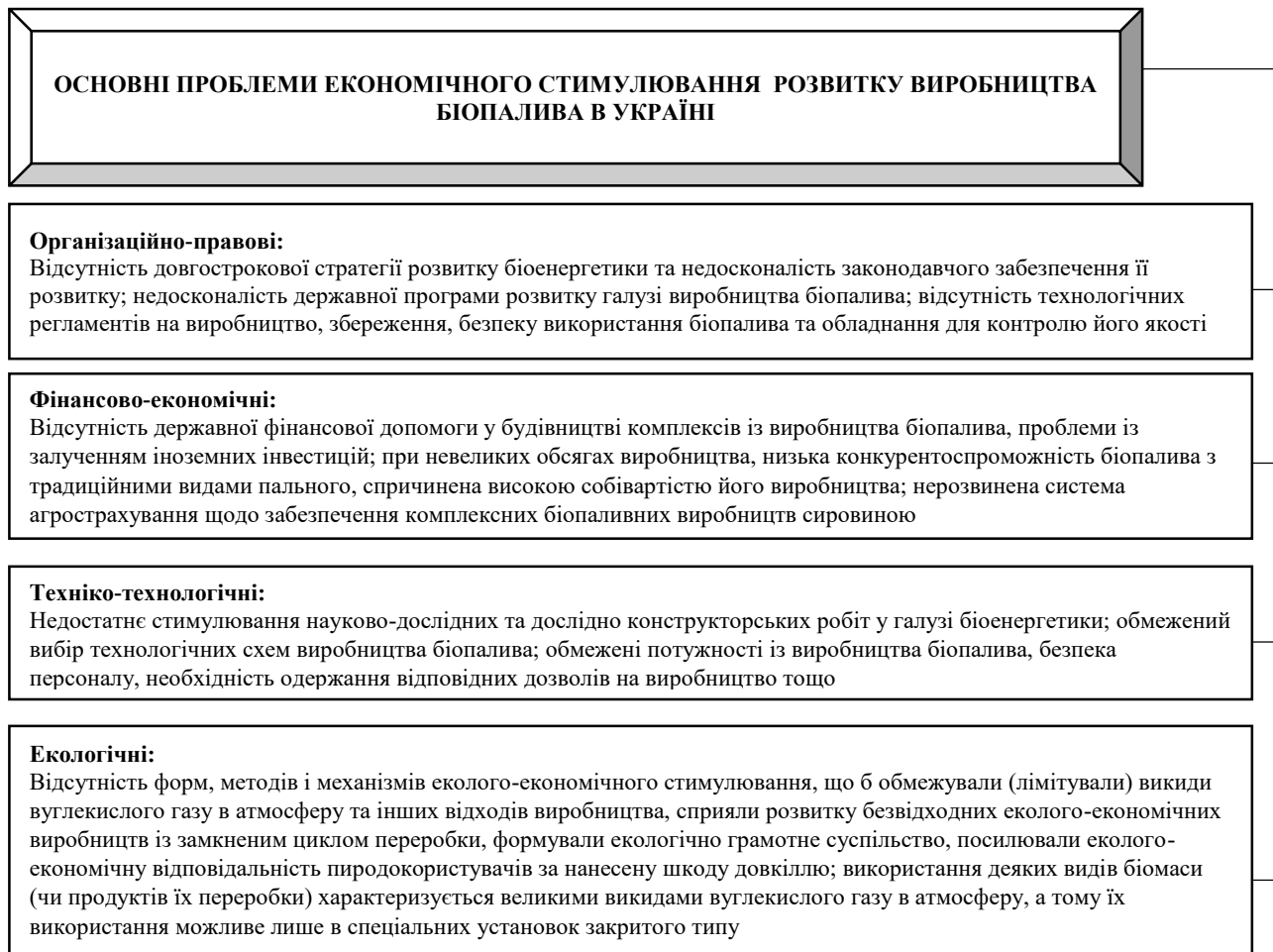

Рис. 1.15. Основні проблеми розвитку виробництва біопалива в Україні (узагальнено авторами на основі джерел [278])

Враховуючи те, що в європейських країнах в 70-80-х рр. XX ст. було також завдано великої шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок екстенсивного природокористування, можливо варто використати досвід даних держав стосовно пошуку і вибору шляхів вирішення актуальних екологічних проблем, а також для вибору форм та методів еколого-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері, що сприяють розвитку переробних комплексів на базі місцевих (наявних) природних ресурсів.

Важливим кроком щодо поліпшення екологічного стану стало впровадження та реалізація європейськими державами ідей концепції «зеленої економіки».

Зелену економіку визначають як систему економічної діяльності з виробництвом, розподілом та споживанням товарів, в результаті чого покращується добробут населення держави і регіонів, без завдання екологічної шкоди майбутнім поколінням з одночасним зниженням рівня ризику нестачі природних ресурсів [332].

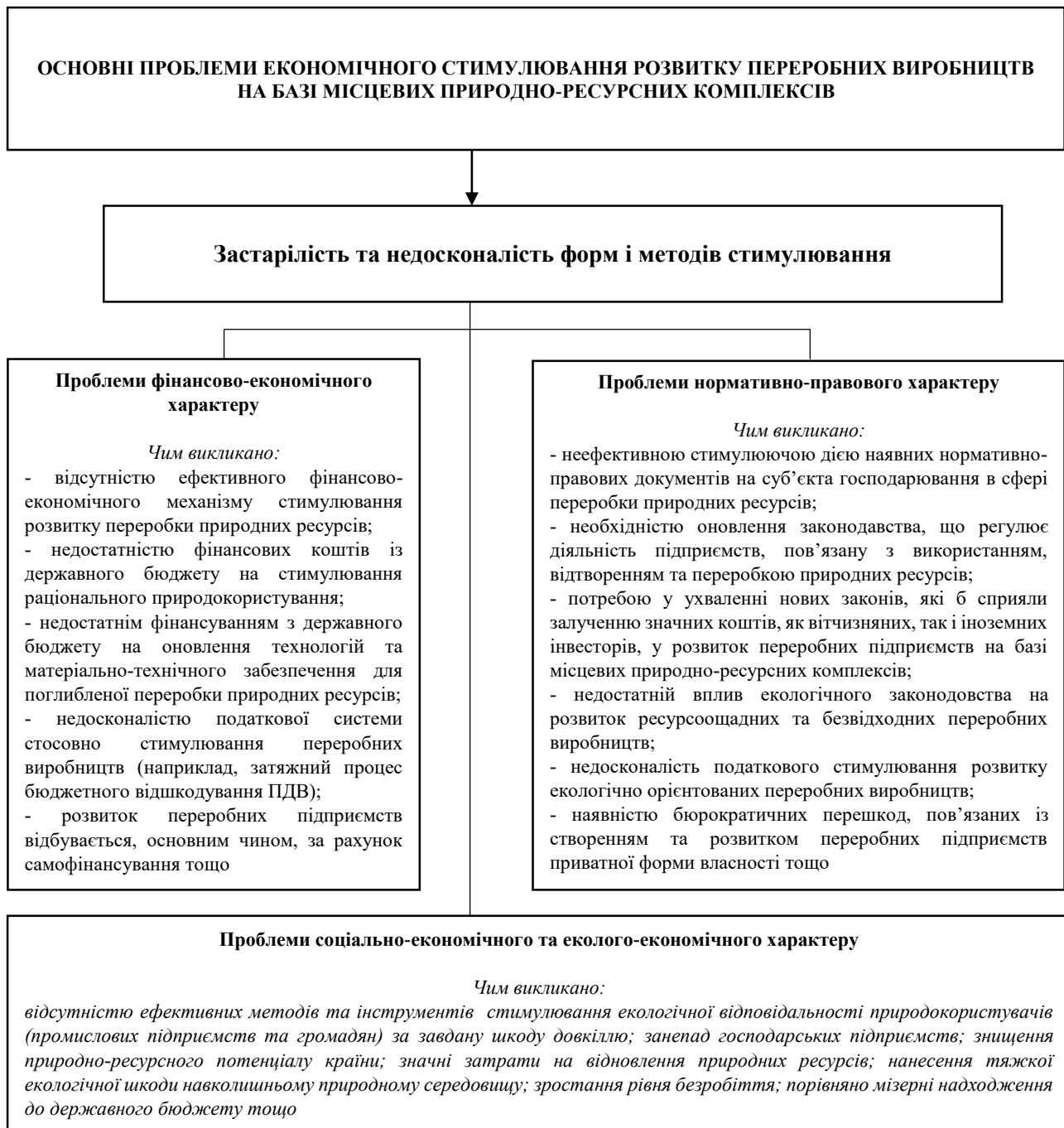

Рис. 1.16. Основні проблеми економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів та причини їх виникнення (узагальнено авторами на основі джерел [14; 46–48; 50; 73; 110; 187; 210; 224; 243; 272; 292; 298; 313])

Концепція зеленої економіки стала однією з найважливіших елементів стратегії розвитку європейських країн, що стимулює ефективніше використовувати природні ресурси, виробляти екологічно чисті конкурентоспроможні товари та послуги і сприяє збільшенню сектора зелених

виробництв [337]. Дана концепція спрямована, перш за все, на соціально-екологічний розвиток, за якого забезпечуються і фінансово-економічні інтереси держави [318].

Результати впровадження даної концепції були приголомшливими – країни, що вели свою господарську діяльність на її засадах досягли успіху не лише у вирішенні наявних екологічних проблем, а й змогли створити умови для зростання природно-ресурсного потенціалу, забезпечивши при цьому сталий економічний розвиток.

Впровадження європейськими державами засад нової екологічно орієнтованої концепції «зеленої економіки» в національну економіку призвело до появи нових форм та методів економічного стимулювання екологічного розвитку природно-ресурсної сфери.

Політика ЄС робить великий акцент на прояві турботи про гармонізацію економічної, екологічної та соціальної сфер [341]. Це демонструється динамічним розвитком екологічного права, створенням спеціальних програм дій, присвячених захисту природного середовища [331].

У процесі реалізації завдань у рамках концепції «зеленої економіки» європейські країни застосовують у поєднанні державно-ринкові форми стимулювання, на основі яких було сформовано ефективний інструментарій економічного стимулювання, що носить переважно примусовий характер. При цьому державне стимулювання, головним чином, спрямовується на суб'єкти підприємницької діяльності, а ринкове – на споживачів природно-ресурсної сировини та виробів з неї.

Стимулювання еколого-економічного розвитку природно-ресурсної сфери в європейських державах здійснюється переважно у вигляді публічно-приватного партнерства. За такої форми, як правило, держава виступає замовником, а приватні підприємства виконавцями еколого-екологічних проектів. Держава стимулює суб'єкти господарювання екологічно розвиватись, головним чином, вкладаючи величезні фінансові інвестиції в покращення екологічного стану навколишнього природного середовища та підвищуючи екологічні норми та стандарти, оновлює інструменти екологічного права. Результатом такої співпраці є розвиток екологічного бізнесу, екологічно орієнтованих виробництв із комплексної переробки природних ресурсів, екологічної інфраструктури, інноваційної діяльності в галузі НДДКР, задоволення державних та суспільних потреб в екологічно чистій продукції та послугах, збільшення розмірів державних бюджетів тощо.

Розвиток публічно приватного партнерства в європейських державах призвів до появи та розвитку так званого інноваційного партнерства, що передбачає значне зменшення споживання природних ресурсів для виробництва одиниці готової продукції з метою суттєвого зменшення виробничих витрат.

На розвиток інноваційного партнерства вплинув розроблений у 2010 році Європейською Комісією план дій інноваційного партнерства щодо зменшення споживання сировинних ресурсів. Метою даного плану було створення цілісної програми фінансування діяльності в межах Рамкової програми 8 (FR 8) [340].

Під час застосування вищенаведених форм європейськими державами особливих успіхів досягнуто в сфері енергозбереження та розвитку альтернативних відновлюваних джерел енергії, в будівельній та аграрній сфері, що значно знизило обсяги використання та споживання природних ресурсів й зменшило негативний вплив на навколишнє природне середовище.

На основі аналізу зарубіжних джерел [333; 334] можна виділити законодавчі документи, що на нашу думку, відіграють найбільш важливу роль у забезпеченні сталого еколого-економічного розвитку європейських держав. Це Директива 2004/35/ЄС «Про екологічну відповідальність стосовно запобігання та усунення шкоди навколишньому середовищу», «Провідна ініціатива Європи з використання ресурсів», «Рамкова директива про відходи або 7-ма програма дій ЄС у сфері навколишнього середовища» (FR 7).

Характерною особливістю сучасного європейського законодавства в сфері охорони природного середовища є те, що воно за допомогою методів «жорсткого» регулювання змушує суб'єктів природокористування вживати заходи для зменшення обсягів побутових та виробничих відходів й запобігання їх негативного впливу. Таким чином, це стимулює промислові підприємства не лише використовувати ресурсоощадні та екологічно безпечні технології, а й здійснювати поглиблену переробку природних ресурсів на всіх стадіях виробництва, розвиваючи таким чином безвідходні виробництва із закритим циклом переробки.

Фінансово-економічне стимулювання в природно-ресурсній сфері європейських країн проявляється у кооперативній формі. Найбільше кооперативів утворено в агропромисловій та енергетичній сферах. Вважаємо, що особливої уваги заслуговує кооперація в енергетичній сфері та розвитку так званих енергетичних кооперативів.

Як стверджують окремі дослідники [315], метою таких кооперативів виступає, як правило, реалізація різноманітних локальних проектів і законів

(«Про відновлювальні джерела енергії» та концепції «Енергетичного повороту») у сфері відновлювальної енергетики, а причинами появи були відмова великих енергокомпаній розвивати тепло- та електроенергетику в сільській місцевості.

Як наслідок, енергетичні кооперативи збільшують свою частку виробництва на енергетичному ринку, що суттєво знижує шкідливий вплив теплових та атомних станцій на природне середовище, при чому учасники цих кооперативів, крім прибутків, отримують компенсацію за виробництво біоенергії.

Європейські країни для задоволення своїх енергетичних потреб використовують сировинну біомасу, з якої виробляють альтернативне паливо або ж просто спалюють у відповідних біоустановках (котлах).

Відносно новим напрямком використання біомаси для потреб енергетики в Європейському Союзі є використання біомаси від обрізки та видалення багаторічних сільськогосподарських насаджень [225].

Близько 80% біомаси, отриманої від багаторічних сільськогосподарських насаджень використовується для подрібнення та прикопування у ґрунт; 15% – використовуються як дрова і лише близько 5% спалюється на відкритому повітрі [40].

Як стверджують Т.О. Зінчук та Н.М. Куцмус [99], сучасна модель диверсифікованої агровиробничої та невиробничої діяльності в країнах із розвиненою економікою пройшла доволі тривалий еволюційний період становлення, а особливості її формування мають певні відмінності. Разом із тим, потенціал фермерства, так і сільських територій формують перспективні напрями розвитку сільської економіки нового змісту, побудовані за ієрархічним принципом: від фермерського господарства до місцевого підприємництва.

Враховуючи вищенаведену інформацію, можна стверджувати, що фінансово-економічне стимулювання в природно-ресурсній сфері як в нашій державі, так і в європейських державах спрямоване на збільшення сектора зеленої економіки. Адже результати еколого-економічного розвитку в країнах ЄС та України в майбутньому залежатимуть від рівня дотримання принципів «зеленої економіки», знаходження оптимального поєднання форм і методів фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері загалом (табл. 1.8).

Отже, з даних таблиці 1.8 можна зробити висновки, що для реалізації принципів «зеленої економіки» в Україні варто застосовувати нові форми та методи економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері. Розвиток ринкових відносин в Україні потребує вдосконалення державних і посилення впливу ринкових методів стимулювання в природокористуванні.

Таблиця 1.8

Порівняння результатів фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері в країнах ЄС та України залежно від форм та методів, що для цього застосовуються

Напрямок стимулювання	Результати стимулювання	
	Україна	Країни ЄС
Розробка та впровадження технологій раціонального природокористування, розвиток ВДЕ	Економія витрат на природні ресурси: здешевлення виробничої та споживчої вартості природних ресурсів	Підвищення рівня соціо-еколого-економічного розвитку; забезпечення сталого розвитку
Виробництво екологічної сировини, товарів (продукції) та послуг	Забезпечення, головним чином, потреб зовнішніх споживчих ринків	Задоволення, в основному, споживчих потреб внутрішнього ринку
Зменшення відходів промислових виробництв	Низький рівень повторного використання відходів; наявність несанкціонованих сміттєзвалищ	Розвиток безвідходних виробництв, встановлення лімітів на відходи промислових підприємств
Проведення запобіжних природоохоронних заходів	Природоохоронні заходи мають здебільшого примусовий характер (у вигляді екологічних штрафів, податків)	Природоохоронні заходи носять заохочувальний характер (субсидії, пільги, фінансові трансфери тощо)
Розвиток інноваційної діяльності в напрямку покращення загального стану екології	Вкладення фінансових інвестицій, головним чином, у закупівлю закордонного екологічно чистого обладнання	Вкладення фінансових інвестицій у розробку власних інноваційних екологічних проектів, технологій, виробництво обладнання

Примітка. Побудовано авторами.

Ефективність концепції «зеленої» економіки вже перевірили та не раз підтвердили на власному досвіді провідні країни світу. Особливого успіху у даному напрямку досягли скандинавські країни (зокрема, Швеція) та інші країни Європейського Союзу, а також США та Канада. Досвід деяких країн у розвитку «зеленої» економіки наведено в таблиці 1.9.

Аналіз досвіду країн ЄС у формуванні основ «зеленої» економіки дає можливість сформулювати перелік пріоритетних секторів економіки, у яких можливе впровадження «зелених» ініціатив. Зокрема до таких секторів необхідно віднести: електроенергетику, сільське господарство, транспорт, будівництво, сферу ІТ-технологій [94].

Впровадження засад «зеленої» економіки цілком можливе і потрібне в нашій державі. Для цього наявні всі умови: наявність потенціалу використання джерел

відновлювальної енергетики, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність різноманітних природних ресурсів, загострення екологічних проблем тощо.

Таблиця 1.9

Досвід провідних країн світу щодо імплементації положень концепції «зеленої економіки»

Цільові напрями «зеленої» економіки	Заходи, які вживає держава, щоб реалізувати ці цілі	Результати
1	2	3
<i>Швеція</i>		
Бажання стати «зеленими» і повністю незалежними в енергетичному плані	Стимулює появу новітніх технологій і «просунутіших» виробництв	Експорт товарів із високою доданою вартістю
Ощадливе ставлення до навколишнього середовища всіх фізичних і юридичних осіб у державі	Розроблення та впровадження системи переробки відходів Pant	На сміттеві полігони вивозять лише 1% твердих побутових відходів (решту переробляють на біопаливо, повторно використовують для виробництва певних видів продукції)
Зменшення споживання електроенергії, повна енергетична незалежність	Стимулює розроблення технологій раціонального використання та заощадження енергії	Створення «пасивних» низькоенергетичних резиденцій, які використовують енергію тіл людей, електроприладів, освітлення, сонячних променів тощо
<i>Німеччина</i>		
Фіскальна стійкість	Об'єднання державних бюджетів; створено обов'язковий національний пакт стабільності	Стабільний державний бюджет
Стала господарська діяльність	Сприяння концепції «Корпоративна соціальна відповідальність», що поєднує підприємництво з соціальною відповідальністю	Дедалі більше людей, купуючи товар, не лише враховують ціну, бренд і якість, а й прагнуть дотримання екологічної та соціальної відповідальності
Клімат та енергетика	Прийняття «Енергетичної концепції»; встановлений законом «зелений» тариф; ухвалення рішення федерального уряду про відмову від використання атомної енергії до 2022 р.	Скорочення викидів парникових газів, широке впровадження відновлюваних джерел енергії
Стала водна політика	Ефективна політика управління використанням водних ресурсів (зокрема, у водопостачанні і санітарії)	Відновлення екологічної рівноваги водойм

1	2	3
<i>Великобританія</i>		
Форсований перехід до відновлюваних джерел енергії	Розроблення відповідних важелів і механізмів; засновано трастовий фонд з надання допомоги британським компаніям у скороченні викидів у навколишнє природне середовище	Отримання безпроцентних кредитів національними компаніями для впровадження низьковуглецевих технологій і підвищення їхньої енергоефективності
Розвиток енергозберігаючих технологій	Упровадження різноманітних схем у стимулюванні середніх і малих підприємств, а також домогосподарств	Приватні особи й компанії перетворюються зі споживачів на постачальників електроенергії, отримують пільги за впровадження технологій, заснованих на «чистому» паливі

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [69; 94].

Досягти переходу на використання відновлюваних джерел енергії, використання ресурсозберігаючих та ресурсощадних технологій, створення безвідходних технологій виробництва можна використовуючи відповідні еколого-економічні інструменти в природно-ресурсній сфері та на підприємствах з поглибленої переробки природних ресурсів та відходів їх виробництва. Для цього можна використати економічні інструменти, якими користуються провідні європейські країни (рис. 1.17).

Доцільно використовувати досвід провідних країн світу (наприклад, США, Канади, Великобританії, Франції, Німеччини), що завдяки впровадженню інноваційних технологій досягли успіху в сільському господарстві та розвитку переробних підприємств, що працюють на сільгоспсировині.

У процесі сільгоспвиробництва фермери цих держав активно застосовують технології точного землеробства, зокрема, на кожному полі створюють карти врожайності, накладають на них результати аналізу ґрунту і визначають, які є проблеми [253].

Однією з найкращих інноваційних технологій у світі, що використовується в сфері сільського господарства, вважаємо аеропоніку.

Аеропоніка – високотехнологічна система, що забезпечує культивування рослин за рахунок автоматизованої системи подачі спеціально підібраних поживних розчинів до кореневої системи, що знаходиться у повітряному

просторі. Мікропроцесорна техніка і джерела штучного освітлення забезпечують максимально комфортні умови для росту і розвитку рослин [53].

Рис. 1.17. Інструменти економічного стимулювання екологічного розвитку, що використовуються країнами Європейського Союзу (узагальнено авторами на основі джерела [194])

Аeropоніка, хоч і потребує значних затрат на впровадження, проте має ряд переваг та є швидко окупною (рис. 1.18).

Використання даної технології забезпечує безперервне надходження сільгоспсировини високої якості в потрібному обсязі на переробні підприємства; сприяє створенню та розвитку нових інноваційних переробних підприємств тощо.

Отже, відсутність ефективних форм, методів, моделей, механізмів та інструментів фінансово-економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів в Україні стримує розвиток переробних виробництв, посилює сировинну орієнтацію економіки, зменшує надходження фінансових

коштів у місцеві та державний бюджет та може завдати значної шкоди навколишньому природному середовищу.

Рис. 1.18. Переваги провідних країн світу, одержані від впровадження інноваційної технології аеропоніки в сфері сільського господарства (узагальнено авторами на основі джерела [53])

Тому, за нинішніх умов актуально використовувати нові більш ефективні форми та методи економічного стимулювання в розвитку переробки природних ресурсів, що сприятимуть створенню та розвитку потужних переробних виробництв, що забезпечать раціональне та комплексне використання місцевої природно-ресурсної сировини. Доцільно для вирішення вітчизняних проблем економічного стимулювання використати досвід зарубіжних країн (табл. 1.10).

У європейських державах застосовують у поєднанні державно-ринкові форми стимулювання, на основі яких було сформовано ефективний інструментарій економічного стимулювання, що носить переважно примусовий характер. При чому державне стимулювання, головним чином, спрямовується на суб'єкти підприємницької діяльності, а ринкове – на споживачів природно-ресурсної сировини та виробів з неї.

За кордоном стимулювання поглибленої переробки природних ресурсів і ресурсозбереження проводиться, головним чином, за рахунок створення та виконання національних програм розвитку, відповідних нормативно-правових актів, власного фінансування природоохоронних заходів та поглибленої

переробки природних ресурсів тощо.

Таблиця 1.10

Зарубіжний досвід застосування економічних інструментів стимулювання комплексної переробки природних ресурсів і відходів на базі провідних природно-господарських комплексів

Агропромисловий комплекс	Лісогосподарський комплекс	Паливно-енергетичний комплекс
<i>Польща</i>		
Ухвалення закону, що визначає правову базу для охорони орних земель, регулює способи поводження з пестицидами; розробка керівних принципів політики з метою інтеграції екологічних проблем у проекти розвитку сільського господарства	Створено програму охорони природи; дозволено приватну власність на ліси; впроваджено національну програму лісництва; податкові пільги для лісів не старше 40 років; державна підтримка лісів	Створено національне агенство з ефективного використання енергії; розпочато програму реструктуризації теплової енергії; підтримка національного фонду навколишнього середовища
<i>Франція</i>		
Сформовано стандарти на органічну продукцію; діє система податкового кредитування; компенсація витрат на сертифікацію органічних витрат	Створення охоронного органу; наповнення лісового фонду за рахунок податку, що стягується з продукції лісу та лісопилок	Фінансове стимулювання використання альтернативних відновлювальних джерел енергетики
<i>Німеччина</i>		
Реалізація фінансованих бюджетом країни агропрограм	Вкладання великих коштів у відтворення та збереження лісів; створення екологічних зон; вдосконалення біологічно-активної бази лісів; висока вартість деревини	Здійснення наукових розробок, пов'язаних із генеруванням (перетворенням) тепла; розвиток виробництва біодизельного палива
<i>США</i>		
Введено в дію Програму досліджень переходу на органічне виробництво; вдосконалення органічних стандартів та сертифікації, покращення системи відшкодування витрат виробників за сертифікацію, а також заохочення аграріїв до збереження довкілля; великі внутрішні інвестиції	Власні інвестиції у розвиток лісопереробки; власні інвестиції у відтворення та охорону природних ресурсів; закупівля дешевої деревини за кордоном	Стимулювання використання екологічних джерел енергії супроводжується субсидуванням, податковими пільгами тощо

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [203; 244; 281].

В умовах переходу розвинутих країн на модель ресурсоощадливого та

екобезпечного господарювання економічний механізм природокористування в Україні спрямований на виконання переважно фіскальної функції та не повною мірою використовує важелі економічного стимулювання комплексного використання усіх компонентів природно-ресурсного потенціалу. Лише комплексний підхід дозволить використати усі внутрішні резерви підвищення еколого-економічної ефективності природокористування та створити умови для стабільного розвитку сільського й лісового господарства, переробної промисловості та відновлювальної енергетики. Основне завдання полягає у забезпеченні оптимального поєднання ринкових важелів, методів та інструментів у єдиному механізмі економічного стимулювання, що створить організаційно-економічні засади для забезпечення комплексного використання природних ресурсів і відходів.

Проблему забезпечення комплексного використання природних ресурсів і відходів потрібно вирішувати, враховуючи сучасні ринкові реалії, сформувавши відповідний механізм економічного стимулювання на основі врахування усіх поточних проблем природокористувачів. Це дозволить обґрунтувати напрями використання ринково орієнтованих важелів та інструментів, що сприятимуть відновленню роботи виробництв, які занепали в перехідний період, але сьогодні, за умови належної державної підтримки, можуть забезпечити комплексне використання природних ресурсів і відходів та отримання додаткових доходів у перспективі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СТИМУЛЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПЕРЕРОБКИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз показників наявності, відтворення та використання природних ресурсів у регіоні

Наявність на території Волинської області різноманітних природних ресурсів сприяє формуванню якомога більшої кількості природно-ресурсних комплексів. Це в свою чергу збільшує економічний потенціал регіону.

На території досліджуваного регіону зосереджено такі природно-ресурсні комплекси: лісовий, агропромисловий, водногосподарський, мінерально-сировинний, паливно-енергетичний, туристично-рекреаційний та ін.

Кожний, із перелічених комплексів, включає певні виробництва. Іншими словами, природно-ресурсні комплекси регіону формують його промисловість та промисловий потенціал. Адже, забезпечують виробництва необхідною сировиною (первинною і вторинною), продуктами переробки, енергією тощо.

Лісовий комплекс охоплює галузі виробництва з вирощування, заготівлі, обробки і всесторонньої переробки лісової сировини.

Згідно з даними Головного управління Держгеокадастру у Волинській області [270] на 1 січня 2018 року, площа лісів даного регіону становить 697,7 тис. га, у тому числі вкрита лісовою рослинністю площа займає 627,0 тис. га.

Впродовж 2005-2018 років фактичний та реальний обсяг реалізованої продукції лісового господарства поступово зростав (рис. 2.1).

Фактичний обсяг реалізації продукції лісового господарства у 2015 році становив 652,1 млн грн, а це на 108,7 млн грн чи на 20,0% більше, ніж попереднього року. У 2016 році фактичний обсяг реалізованої продукції лісового господарства збільшився на 143, 6 млн грн або на 22,0%, а в 2017 році – збільшився на 105, 3 млн грн (13,2%).

У 2018 році фактичний обсяг реалізованої продукції лісового господарства в межах України склав 721,2 млн грн, перевищивши показники 2005 року на 625,0 млн грн.

Однак, реальні обсяги реалізації продукції лісового господарства суттєво відрізняються від фактичних показників. Впродовж 2005-2018 рр. реальний обсяг реалізованої лісової продукції збільшився на 52,2 млн грн або на 59,2%.

Рис. 2.1. Обсяги реалізації лісової продукції та заготівлі деревини у Волинській області впродовж 2005-2018 рр. (побудовано авторами на основі джерел [45; 270])

Суттєва різниця між фактичними та реальними показниками обсягу реалізації продукції лісового господарства пояснюється дестабілізуючими процесами в державі та регіоні, зокрема знеціненням національної валюти.

За аналізований період у Волинській області обсяг заготівлі деревини зріс на 704,1 тис. куб. м (74,4%). Вважаємо дану тенденцію незадовільною, оскільки за умов збільшення обсягів заготівлі лісової продукції паралельно не зростають реальні обсяги реалізації даної продукції, що в свою чергу свідчить про її низьку вартість (додану вартість) та, переважно, сировинну орієнтацію лісової галузі даного регіону.

Під час аналізу діяльності лісового господарства даного регіону, було виявлено, що лівова частка в реалізації продукції лісового господарства припадає на реалізовану продукцію лісозаготівель.

В області впродовж останніх років спостерігаються зміни часток ліквідної деревини. Це, в свою чергу, впливає на зниження частки паливної деревини в загальному обсязі ліквідної деревини (рис. 2.2). На внутрішньому ринку лісоматеріали круглі реалізуються з метою подальшого їх використання промисловими підприємствами для виробництва пиломатеріалів і заготовок, клеєної фанери та шпону, целюлози і балансової деревини (круглої та колотої) та ін.

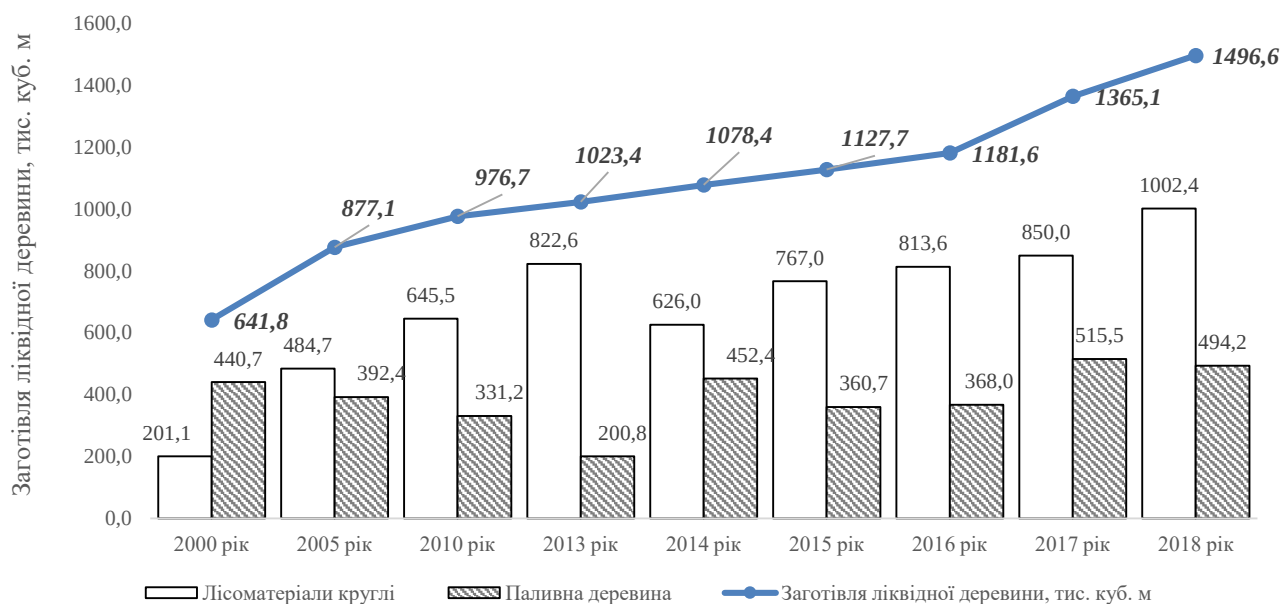

Рис. 2.2. Динаміка заготівлі ліквідної деревини за сортиментом лісової продукції у Волинській області за період 2000-2017 рр., тис. куб. м (побудовано авторами на основі джерел [227; 268; 270])

Таким чином, впродовж 2000-2018 рр. обсяги заготівлі ліквідної деревини у Волинській області поступово зростали. У 2018 році він становив 1496,6 тис. куб. м, що на 133,2% більше, ніж у 2000 році. Разом із тим, у структурі обсягів ліквідної деревини стала переважати частка лісоматеріалів круглих, що використовують для подальшої обробки та переробки (з 31,3% у 2000 році до 67,0% у 2018 році).

Постійне зростання обсягів заготівлі лісоматеріалів круглих у Волинській області можна пояснити, перш за все, збільшенням попиту на них на зовнішньому ринку і, відповідно, збільшенням обсягів їх експорту за кордон, потребою вітчизняних деревообробних підприємств, будівельних та інших підприємств, а також окремих господарств населення країни в якісній деревній сировині, а також значним попитом на дані матеріали в сусідніх регіонах країни тощо.

Потрібно розуміти, що для отримання максимального соціально-економічного ефекту потрібно разом зі збільшенням обсягів заготівлі ліквідної деревини забезпечувати якомога раціональніше її використання, а також проводити всі необхідні заходи за доглядом та відтворенням лісових насаджень. Всі вищеперелічені заходи потрібно здійснювати паралельно.

На думку [202], збільшення продуктивності лісів повинне збільшувати й обсяги заготівлі деревини. При цьому, як зазначає автор, обсяг рубок лісу по площі не повинен різко коливатись.

Вважаємо, дане твердження не повністю логічним. Адже, якщо говорити зокрема про лісову деревину, то на сьогодні її доцільніше накопичувати (зберігати, відтворювати) та робити акцент і ухвалювати відповідні рішення, а на їх основі проводити конкретні дії стосовно раціонального її використання. Також доцільно впроваджувати новітні технології стосовно раціонального використання садивного матеріалу для лісу, які б забезпечували максимальну продуктивність майбутнього лісу і, як наслідок, давали максимально можливий економічний ефект.

Проте погоджуємося з тим, що обсяг рубок лісу по площі не повинен різко коливатись.

Для цього потрібно забезпечити стабільне середовище функціонування лісогосподарських підприємств. Також зауважимо, що поступове зростання обсягів заготівель деревини має здійснюватися пропорційно з впровадженням та використанням ресурсозберігаючих технологій та обладнанням на лісопереробних підприємствах (комплексах). Необхідно досягнути тісного взаємозв'язку між вирубкою і відтворенням лісових насаджень, який би забезпечив ідеальну рівномірність між даними процесами. При тому, найоптимальнішим варіантом вважаємо такий, за якого щорічна площа і обсяги відтворених лісових насаджень кількісно переважали площу і обсяги заготівлі лісової деревини.

Провівши аналіз показників використання та відновлення лісових насаджень у Волинській області, дійшли висновку, що площа рубок лісів у рази перевищує площу їх відтворення. Дане явище є негативним, адже може призвести до повного винищення лісів (рис. 2.3).

Впродовж 2005-2018 рр. у Волинській області спостерігається різке коливання обсягу рубок лісу по площі. Протягом 2005-2015 рр. площа рубок лісів постійно зменшувалась. Але за аналізований період обсяг заготівлі ліквідної деревини тільки збільшувався. Це, в свою чергу, свідчить про збільшення обсягів заготівлі деревини на 1 га площі рубки лісу, тобто говорить про високу продуктивність лісу, що є позитивним явищем.

Зменшення площі вирубки лісів у даній області впродовж 2005-2015 рр. можна пояснити затвердженням планових площ рубок, зменшенням фінансування лісової галузі з державного бюджету, відповідно, і скороченням фонду заробітної плати в галузі лісового господарства, звільненням працівників, високою плинністю кадрів тощо.

Однак впродовж 2015-2018 рр. площа рубок та площа відтворення лісів у Волинській області збільшуються згідно з планом. Якщо в 2015 році вона становила 22,2 тис. га, то 2016 році вона збільшилась на 2,3 тис. га або на 10,4%. У 2017 році площа рубок лісу займала 31,2 тис. га, що на 2,7 тис. га чи на 27,3% більше від

показника попереднього року.

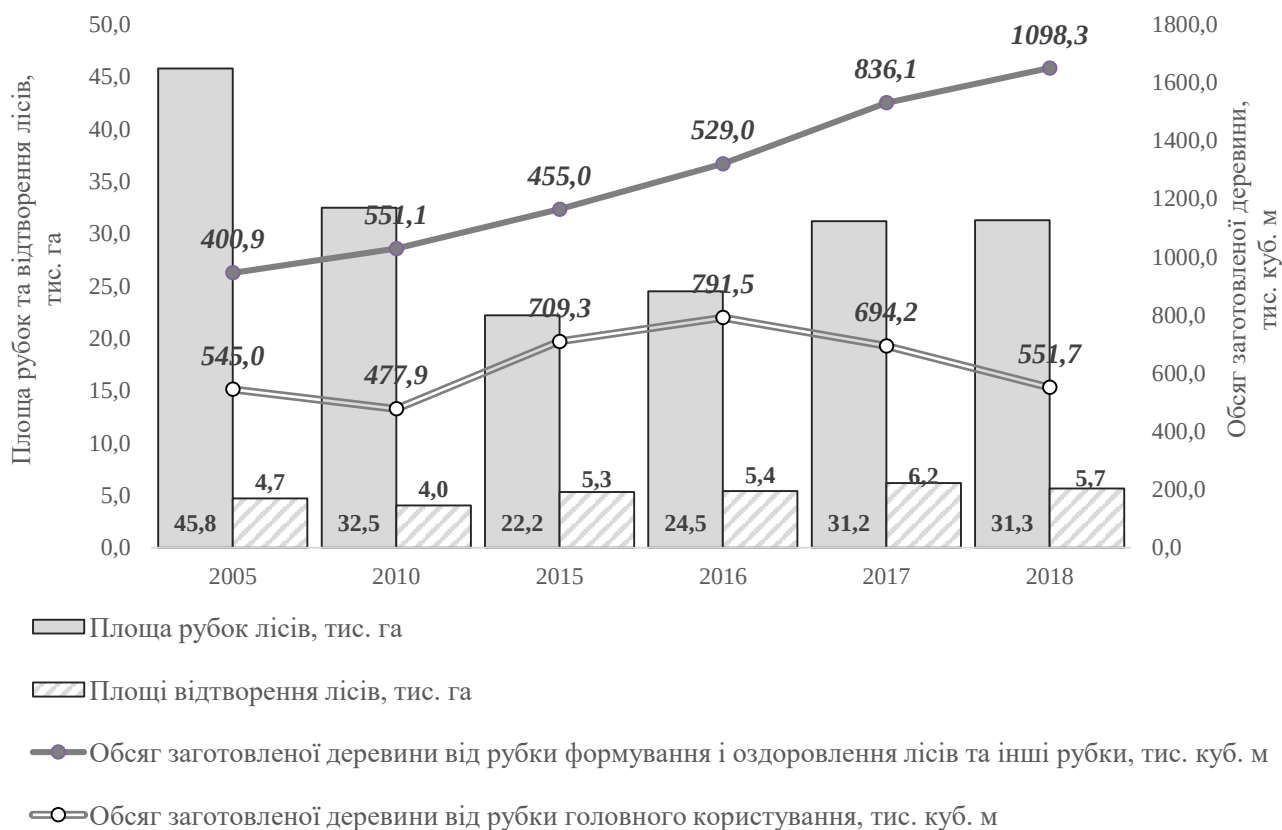

Рис. 2.3. Динаміка зміни площ рубок і відтворення лісів у Волинській області впродовж 2005-2018 рр. (побудовано авторами на основі джерела [269; 270])

Зокрема, збільшення площі рубок можна пояснити не лише запланованими заходами, але й завдяки ушкодженню лісових насаджень шкідниками та посухою, що спричинили їх всихання, а також зростанням кількості лісових пожеж, збільшенням площ санітарних рубок.

У 2018 році площа рубок лісу в регіоні становила 31,3 тис. га, що на 14,5 тис. га (31,7%) менше, ніж в 2005 році.

Цікавим є той факт, що впродовж 2005-2018 рр. у даній області із зменшенням площ рубок лісу зростали обсяги заготовленої деревини. Зокрема, обсяги заготівлі деревини від рубки головного користування за даний період зросли на 6,7 тис. куб. м (1,2%), а обсяги заготівлі деревини від рубки формування і оздоровлення лісів та інших рубок збільшились на 697,4 тис. куб. м. Це свідчить про збільшення продуктивності волинських лісів.

Упродовж останніх років площа відтворення лісових насаджень даної області становить близько 20% площі рубок лісів. Тому в даному регіоні доцільно поступово

відтворювати лісові насадження доти, поки площа відновлення лісів не стане перевищувати площу їх вирубки.

Проведемо ранжування районів Волинської області за площею рубок лісу у 2018 році (рис. 2.4).

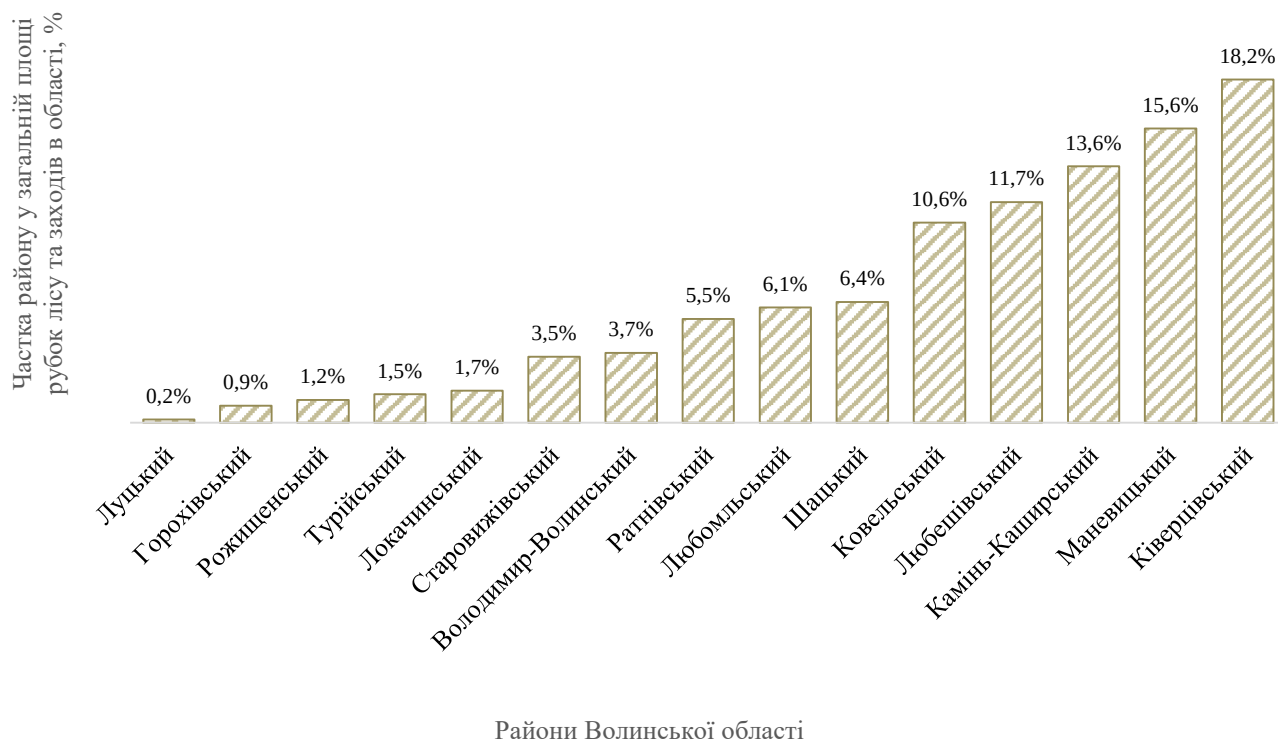

Рис. 2.4. Ранжування районів Волинської області за площею рубок лісу у 2018 році (побудовано авторами на основі джерела [270])

Розмір частки площі рубок лісу залежить від лісистості того чи іншого регіону. Найбільшу частку в структурі загальної площі рубок лісу у Волинській області займають Ківерцівський (18,2%) та Маневиський (15,6%) райони, а найменшу – Луцький (0,2%) та Горохівський (0,9%).

Упродовж 2005-2018 рр. площа відновлення лісів у Волинській області збільшилась. Зокрема, у 2015 році вона становила 5,3 тис. га, у 2016 році збільшилась на 0,1 тис. га (1,9%), а в 2017 році зросла, в порівнянні з 2016 роком, на 0,8 тис. га (14,8%). У 2018 році площа відтворення лісів становила 5,7 тис. га, що на 1,0 тис. га (21,3%) більше, ніж у 2005 році. Такі тенденції зумовлено плановими заходами з посадки лісу, а також природним відтворенням лісових насаджень шляхом самовисівання.

Проведемо ранжування районів Волинської області за площею відтворення

лісів шляхом садіння і висівання лісу (рис. 2.5).

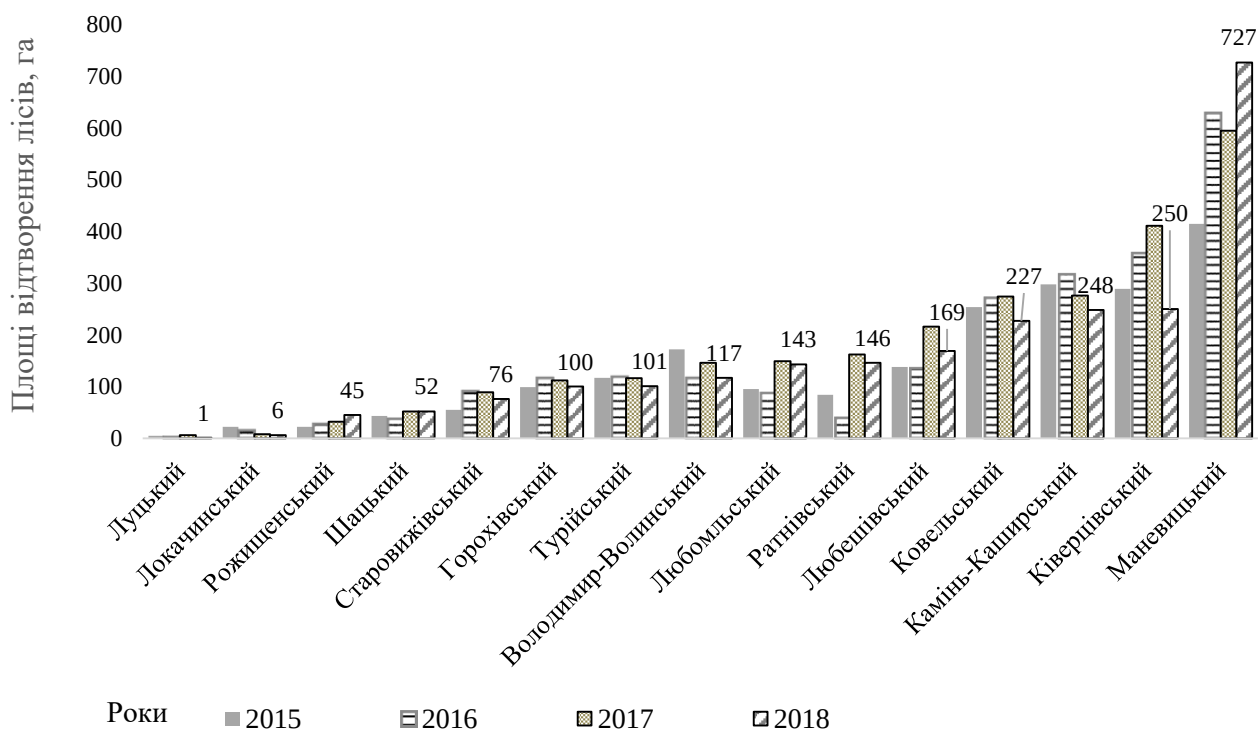

Рис. 2.5. Ранжування районів Волинської області за площею відтворення лісів шляхом садіння і висівання лісу (побудовано авторами на основі джерела [270])

У 2018 році найменші площі відтворення лісів шляхом садіння і висівання лісу спостерігаються у Луцькому та Локачинському районах, а найбільші у Маневийському, Ківерцівському, Камінь-Каширському та Маневийському районах.

Упродовж 2015-2018 рр. у Волинській області спостерігається збільшення обсягів заготівлі хвойних порід дерев та незначне зростання обсягів заготівлі твердолистяних порід дерев. Також, за аналізований період, спостерігається зменшення обсягів заготівлі м'яколистих порід дерев (рис. 2.6).

Протягом 2015-2018 рр. у даному регіоні обсяги заготівлі деревини хвойних порід збільшились на 504,4 тис. куб. м (62,8%), а твердолистяних порід – збільшились на 5,2 тис. куб. м (8,8%). Обсяги заготівлі м'яколистих порід дерев за цей період зменшились на 23,9 тис. куб. м (7,9%).

Збільшення (зменшення) обсягів заготівлі наведених вище порід дерев можна пояснити змінами відведених під них площ рубки.

Упродовж 2015-2018 рр. у Волинській області площа рубок хвойних порід лісових насаджень збільшилась на 54,1%, твердолистяних порід – зменшилась на 7,1%. Площа рубок м'яколистих порід дерев фактично залишилась незмінною.

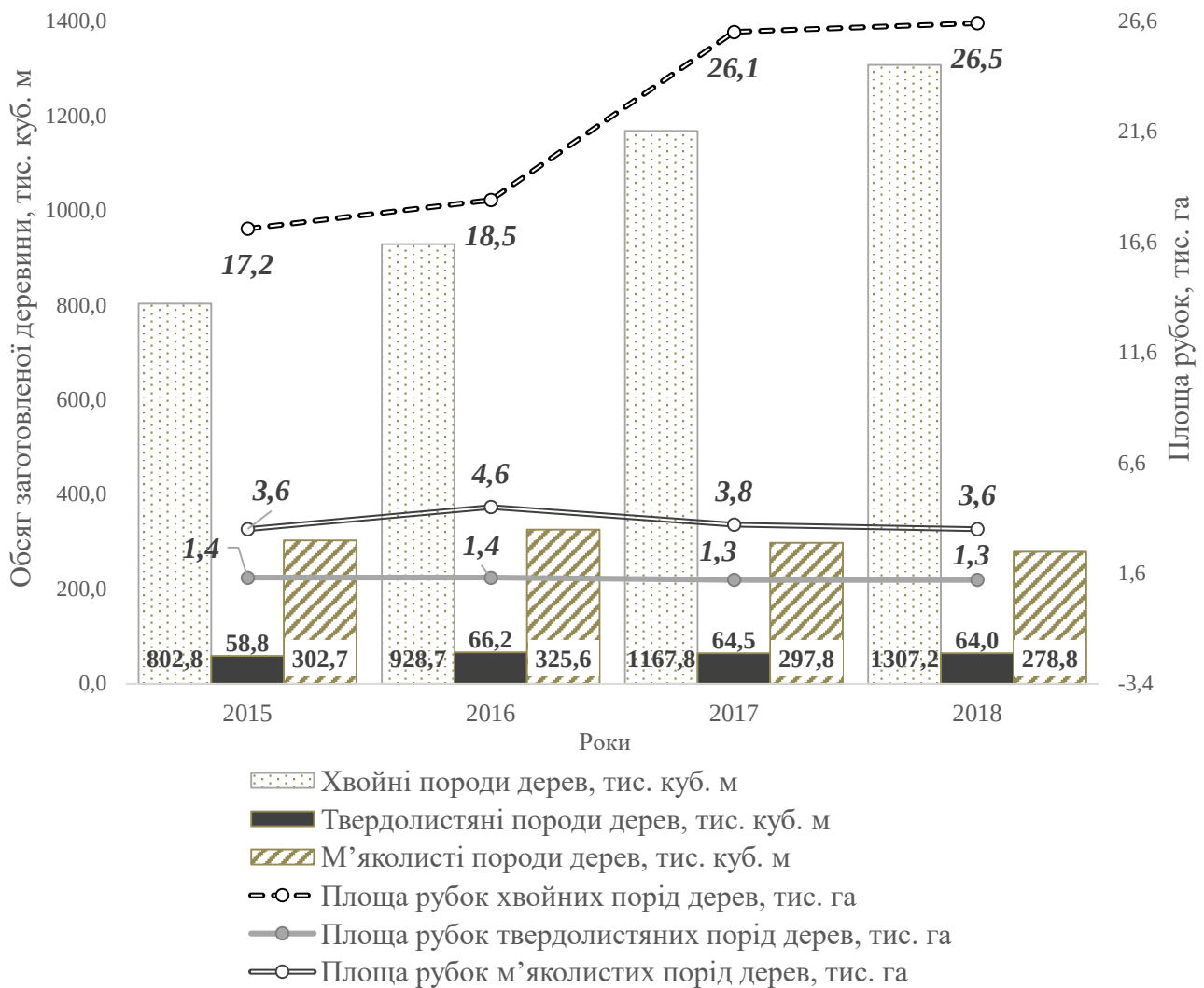

Рис. 2.6. Рубки та заготівля деревини за породним складом лісових насаджень у Волинській області в 2015-2018 рр. (побудовано авторами на основі джерела [75])

У 2018 році у структурі обсягів заготівлі переважають дерева хвойних порід (74%), решту складають м'яколисті (19%) та твердолистяні породи. Структуру обсягів заготівлі деревини за породним складом насаджень у Волинській області відображено на рис. 2.7.

У структурі заготівлі переважають такі породи як сосна (78,1%), вільха (12,0%), береза (3,6%) та дуб (2,7%). Найменшу частку складають ялина (1,1%), осика (1,1%) та інші дерева (1,4%).

Як зазначають науковці, зокрема Я.О. Порубко, О.М. Шубалий, М.Ф. Семерак [205], ще в середині 1990-х рр. XX ст. у Волинській області було сформовано при державних лісових господарствах мережу заготівельно-переробних пунктів, що працювали на базі місцевої лісової сировини, при цьому на кожен із пунктів припадало в середньому 1,5-2 тис. га лісу.

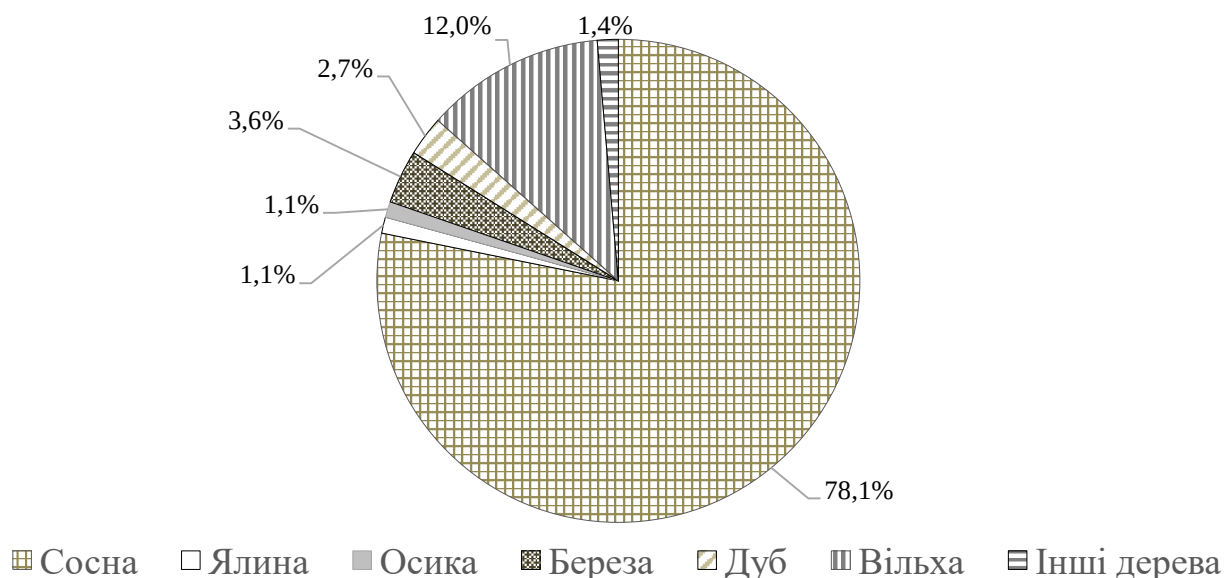

Рис. 2.7. Структура обсягів заготівлі деревини за породним складом насаджень у Волинській області (побудовано авторами на основі джерела [270])

Окрім деревини у лісових господарствах Волинської області заготовляють також і недеревну продукцію, а саме: дикорослі плоди, гриби, ягоди, лікарські рослини, деревні соки, сіно, кору, деревну зелень тощо. Аналіз динаміки обсягів заготівлі недеревної лісової продукції у даному регіоні впродовж 2010-2018 рр. наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Аналіз динаміки обсягів заготівлі недеревної лісової продукції у Волинській області за 2010-2018 рр.

Недеревна лісова продукція	Роки					Відхилення, %				
	2010	2015	2016	2017	2018	2015/2010	2016/2015	2017/2016	2018/2017	2018/2010
Гриби, т	3,3	2,1	1,9	1,5	1,5	-36,4	-9,5	-21,1	0,0	-54,5
Ягоди, т	58,8	80,4	1059,5	22,6	64,3	36,7	1217,8	-97,9	184,5	9,4
Деревні соки, т	1099,3	1394,9	1539,3	594,7	504,3	26,9	10,4	-61,4	-15,2	-54,1
Сіно, т	65,0	16,0	33,9	31,5	46,8	-75,4	111,9	-7,1	48,6	-28,0

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [75].

Згідно з даними таблиці 2.1, зміна показників обсягів заготівлі недеревної продукції лісу в регіоні є досить динамічною.

У Волинській області за період 2010-2018 рр. обсяги заготівлі грибів знизились на 54,5%, деревних соків – зменшились на 54,1%, сіна – знизились на 28,0%. За

аналізований період тенденцію до зростання мають лише обсяги заготівлі ягід. У 2018 році обсяги заготівлі ягід перевищили показники 2010 року на 9,4%.

Ліс та лісові масиви Волинської області служать домівкою для багатьох видів тварин. Значна частина представників тваринного світу занесена до Червоної Книги України та знаходиться під охороною держави. Решта є об'єктами для ведення мисливського господарства.

Мисливський фонд Волині включає 6 видів копитних тварин, 14 – хутрових звірів, 12 – пернатой дичини [270].

Лісовий комплекс Волинської області є потужним, збалансованим та має подальші перспективи для розвитку. Він становить основу господарської діяльності області, а тому потрібно максимально ефективно та раціонально використовувати його ресурси і дбати про їх відновлення. Одним із перспективних напрямків розвитку лісового господарства даного регіону є створення та розвиток переробних виробництв з повним циклом переробки лісових ресурсів, що використовуватимуть інноваційні технології та обладнання в процесі своєї виробничої діяльності.

Вагому частку у промисловості досліджуваного регіону відіграє агропромисловий комплекс у який входить вирощування (виробництво) сільськогосподарської продукції (власне сільське господарство); її переробка (харчова промисловість); матеріально-технічна база, яка так необхідна для ведення сільського господарства та здійснення промислової переробки сільськогосподарської продукції.

На думку Я.Б. Олійника та Г.С. Голуба [204], всі агропромислові підприємства незалежно від розміру та форми власності об'єднані спільною кінцевою метою – виробництво продуктів харчування й інших предметів споживання із сільськогосподарської сировини, їх постачання споживачу.

Основою агропромислового комплексу є сільське господарство, що виступає основним постачальником продовольчої сировини для переробних підприємств.

Як стверджує Т.А. Говорушко [43], аграрно-промисловий сектор є провідною галуззю економіки Волинської області, який забезпечує майже половину її сукупного продукту. На думку науковця, це стало можливим завдяки формуванню на селі нових економічних відносин, що базуються на приватній власності на майно і землю. Таким чином, в основному, виробниками і постачальниками сільськогосподарської продукції у даному регіоні виступають приватні підприємства та окремі підприємці.

Важко не погодитись з твердженням А. Майстра [171] стосовно того, що Волинська область має сприятливі природно-кліматичні та соціально-економічні

передумови сільськогосподарського освоєння території.

За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [270] на 1 січня 2019 року земельний фонд Волинської області становить 2014,4 тис. га. З них під сільськогосподарські угіддя виділено 1047,5 тис. га, що становить 52,0% від земельного фонду.

За період 2010-2018 рр. площа сільськогосподарських угідь даної області скоротилась на 2,8 тис. га: з 1050,3 тис. га у 2010 році до 1047,5 тис. га у 2018 році. Дані зміни є відносно незначними, проте, можуть свідчити про те, що бажаних займатись сільськогосподарською діяльністю зменшується. Звільнені площі можуть віддаватися під інше призначення чи передаватися в резерв.

До того ж, зменшення площ земель сільськогосподарського призначення та, зокрема, сільськогосподарських угідь можливе завдяки виснаженню та деградації ґрунтів на цих площах, внаслідок неправильної їх експлуатації.

Як стверджують науковці М.І. Зінчук, А.І. Галицький, С.С. Штань, П.Й. Зінчук [98], що проводили дослідження в аграрній сфері, стрімкі тенденції падіння родючості ґрунтів у Волинській області намітились ще на початку 2000-х років. Дані негаразди в агропромисловій сфері, на їхню думку, виникли внаслідок того, що в багатьох господарствах не проводилося агрохімічне обстеження ґрунтів, а ведення сільськогосподарського виробництва здійснювалося без врахування наукових рекомендацій, не застосовувалися оптимальні норми добрив тощо.

На жаль, тенденції падіння родючості ґрунтів спостерігаються у Волинській області і сьогодні, що є істотною проблемою на шляху подальшого розвитку агропромислового комплексу регіону. Це створює агроекологічну загрозу. Як правило, сільськогосподарські виробники не дотримуються правильних сівозмін, вирощуючи культури, що швидко виснажують ґрунт, а також використовують мінеральні добрива, внаслідок використання яких у ґрунти потрапляють шкідливі хімічні елементи (зокрема, нітрати і нітрити) тощо. Також, на стан ґрунтів впливає правильне дотримання технології обробітку землі, на що впливає: тип ґрунтового шару, його кислотність, наявність мікроелементів, зона розміщення тощо.

У структуру сільськогосподарських угідь Волинської області входять рілля, сіножаті, пасовища, багаторічні насадження (рис. 2.8).

Найбільшу частку в структурі сільськогосподарських угідь досліджуваної області займає рілля (64,2%), адже в структурі сільського господарства Волинської області переважає рослинництво – зернові, олійні та кормові культури. Решта сільськогосподарських угідь – це пасовища (19,3%), сіножаті

(15,4%), багаторічні насадження (1,1%).

Рис. 2.8. Структура сільськогосподарських угідь Волинської області (побудовано авторами на основі джерела [75])

Вважаємо дану структуру збалансованою і сприятливою, як для розвитку рослинництва, так і тваринництва в області.

На кінець 2017 року посівні площі сільськогосподарських культур становили 566,1 тис. га. З них для вирощування зернових та зернобобових культур виділено 291,5 тис. га, для технічних культур – 101,1 тис. га, для картоплі, овочевих та баштанних культур – 86,4 тис. га, для кормових культур – 87,3 тис. га. Динаміку структури посівних площ сільськогосподарських культур наведено на рис. 2.9.

У період 2005-2018 рр. у Волинській області в структурі посівних площ сільськогосподарських культур переважали зернові та зернобобові культури. Це пояснюється тим, що у даному регіоні умови для вирощування цих культур досить сприятливі, затрати на насіння та вартість необхідних робіт по догляду та збору зернобобових культур відносно не високі, порівняно з іншими культурами, а також існує попит на ці культури як в середині області, так і за її межами.

Водночас, помітно знизилася частка посівної площі кормових культур – із 23,8% у 2005 році до 13,8% у 2018 році. Дану ситуацію можна пояснити зменшенням попиту на ці культури, внаслідок зменшення кількості тварин у сільськогосподарських підприємствах, а також тим, що сільгоспвиробники все більше стали використовувати штучні корми для годівлі худоби (премікси, комбікорми тощо).

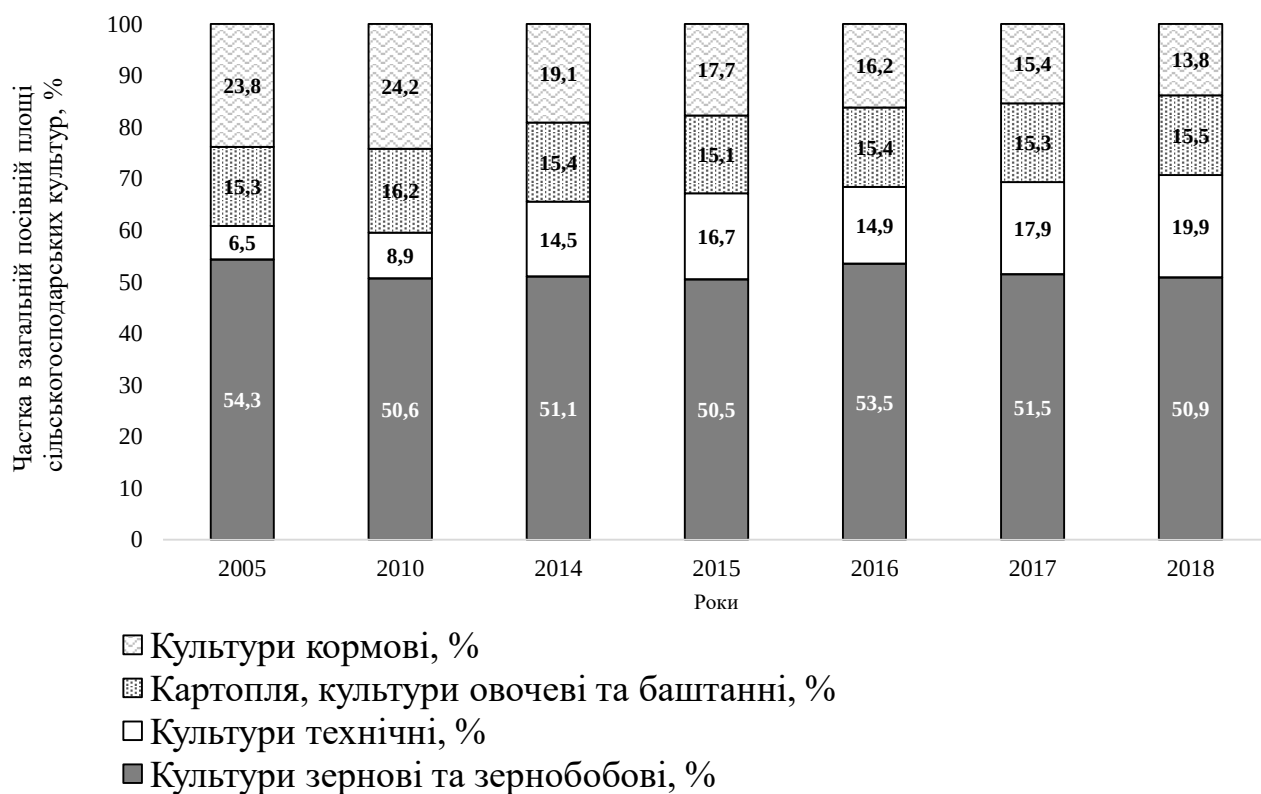

Рис. 2.9. Динаміка структури посівних площ сільськогосподарських культур (побудовано авторами на основі джерела [270])

Натомість, зросла частка посівної площі технічних культур – з 6,5% у 2005 році до 19,9% у 2018 році. Дану ситуацію можна пояснити тим, що дані сільськогосподарські культури мають високу рентабельність виробництва. Затрати на їх вирощування не значні, у порівнянні із прибутками від їх продажу (за винятком, цукрових буряків). До того ж, дані культури користуються великим попитом, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, адже є цінною сировиною для вітчизняних та закордонних переробних підприємств.

Частка посівної площі картоплі, овочевих культур та баштанних практично була незмінною і становила близько 15,0%. Таку ситуацію можна пояснити тим, що дана сільгосппродукція вирощується в області, в основному, для задоволення особистих потреб господарств населення області, лише незначна її частина йде на продаж в сусідні регіони. Таким чином, формується сталий попит на ці культури. До того ж, вирощування картоплі, овочевих культур та баштанних потребує клопіткої праці та значних витрат по догляду за вирощуванням, а також супроводжується великими виробничими втратами.

Впродовж 2005-2018 рр. відбулися значні зміни у структурі посівних площ технічних культур (рис. 2.10).

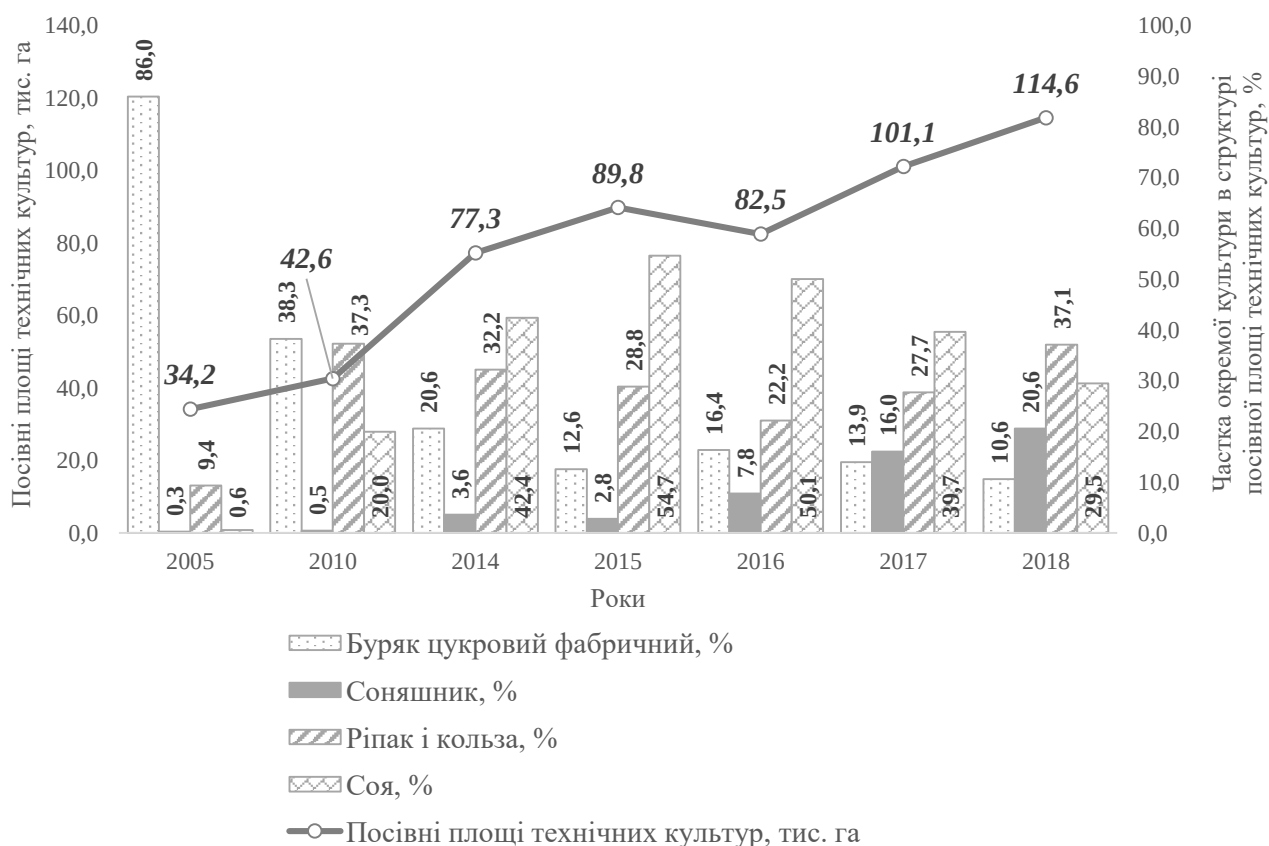

Рис. 2.10. Зміни у структурі посівних площ технічних культур (побудовано авторами на основі джерела [270])

У період 2005-2018 років посівні площі технічних культур у Волинській області постійно збільшувались. Це можна пояснити перш за все тим, що дані сільськогосподарські культури є дуже рентабельними та користуються великим попитом, особливо на зовнішньому ринку. Вагому частку у структурі посівних площ технічних культур області стали займати такі олійні культури, як соя та соняшник.

Зменшення площі посівів цукрових буряків можна пояснити, головним чином, економічною непривабливістю їх вирощування на фоні інших сільськогосподарських культур. Затрати на вирощування цукрового буряка були досить великими, а ціна цукру виходила нижчою, ніж його собівартість. Тому, виробники даної культури і підприємства з їх переробки не отримували прибутку.

У 2018 році частка посівної площі сої у загальній посівній площі технічних культур склала 29,5%, тобто стала більшою на 28,9%, ніж у 2005 році. Частка посівної площі соняшника у 2018 році займала 20,6% у загальній посівній площі технічних культур, а це на 20,3% більше, ніж у 2005 році. Збільшення площі посів соняшника та сої, спричинили зменшення площі посівів ріпаку та кользи у структурі посівної площі технічних культур області.

Станом на 2018 рік, найбільшу частку в структурі посівних площ технічних

культур Волинської області займає ріпак та кольза 37,1%, решту – соя 29,5%, соняшник 20,6%, буряк цукровий фабричний 10,6%.

Здійснюючи аналіз сільського господарства Волинської області, вважаємо за доцільне провести аналіз такої підгалузі як садівництво.

Волинська область має великий потенціал та перспективи для вирощування плодових та ягідних культур: сприятливий клімат, ґрунти, робоча сила тощо.

З 1990 року площа насаджень плодово-ягідних культур у Волинській області постійно зменшувалась. Відповідно і зменшувались виробництво плодів та ягід. Нових садів не насаджували, а старі не могли давати продукцію, яка б могла конкурувати на ринку.

Дані зміни відбулися за рахунок того, що з 1990 року в результаті того, що потужні консервні заводи, що функціонували в межах Волинської області, один за одним припиняли свою діяльність і збувати плодово-ягідну сировину було проблематично.

Лише в останні роки ситуація в садівництві стала дещо покращуватись, але загалом не суттєво (рис. 2.11.).

Рис. 2.11. Динаміка зміни площі насаджень та виробництва плодово-ягідних культур у Волинській області за період 1990-2018 рр. (побудовано авторами на основі джерела [71; 269])

Починаючи з 2005 року у нашій державі садівникам передбачена підтримка у вигляді субсидій на компенсацію витрат, пов'язаних із насадженням нових садів.

Як зазначають підприємці, що займаються виробництвом плодів та ягід у Волинській області, допомога держави у розвитку садівництва незначна, але суттєва. І чекати більшого від неї – не варто. У нашій державі ягідівництвом займатися легко, якщо покладатися винятково на себе [136].

З середини 2000-х рр. у Волинській області збільшилися площі садових насаджень і, відповідно, виробництва плодоягідної сировини. При цьому, найбільшу частку у виробництві плодоягідних культур у досліджуваному регіоні стали займати господарства населення (рис. 2.12).

Рис. 2.12. Виробництво плодоягідних культур у Волинській області за категоріями господарств (побудовано авторами на основі джерела [269])

Далі проведемо аналіз показників вартості продукції сільського господарства Волинської області, виробленої в 2010-2018 рр. (табл. 2.2).

Сільське господарство є провідною галуззю економіки Волинської області. Впродовж 2010-2018 років спостерігається зростання вартості сільськогосподарської продукції у досліджуваному регіоні. Так, в 2010 році було вироблено сільськогосподарської продукції на суму 5273,3 млн грн. А в 2015 році – вартість сільгосппродукції зросла на 1161,1 млн грн чи 22,0%, у порівнянні з 2010 роком. У 2018 році у сільському господарстві Волинської області було вироблено продукції на 7089,2 млн грн, що на 654,8 млн грн або на 10,2% більше, ніж у 2015 році. Показники вартості продукції сільського господарства досліджуваного регіону у 2018 році перевищили показники 2010 року на 1815,9 млн грн (34,4%).

Таблиця 2.2

Аналіз показників вартості продукції сільського господарства Волинської області, виробленої в 2010-2018 рр.

Вартість продукції	Роки					Відхилення, %		
	2010	2015	2016	2017	2018	2015/ 2010	2018/ 2015	2018/ 2010
Продукція сільського господарства, млн. грн.	5273,3	6434,4	6558,5	6872,1	7089,2	22,0	10,2	34,4
Продукція рослинництва, млн. грн.	2736,2	3657,6	3785,8	4121,6	4405,7	33,7	20,5	61,0
Продукція тваринництва, млн. грн.	2537,1	2776,8	2772,7	2750,5	2683,5	9,4	-3,4	5,8

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [270].

Збільшення загальної вартості сільськогосподарської продукції відбувалося в основному завдяки збільшенню обсягів виробництва сільгосппродукції. Збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції було відзначено на початку. Головну роль у цьому відіграли одноосібні сільськогосподарські господарства. Також, вагому роль відіграло здійснення земельної реформи, яка супроводжувалася так званим розпаюванням.

У загальних обсягах виробництва переважає продукція рослинництва. Якщо в період 2010-2018 рр. вартість виробленої в регіоні продукції рослинництва постійно збільшувалась (з 2736,2 млн грн у 2010 році до 4405,7 млн грн у 2018 році), то зміни в обсягах реалізації продукції тваринництва є незначними (у 2018 році зросли на 146,4 млн грн або 5,8%, у порівнянні з 2010 роком).

У 2015 році, у порівнянні з 2010 роком, вартість продукції тваринництва знизилась на 239,7 млн грн (9,4%) і в наступному році також, хоч і не суттєво, але все ж таки, зменшилась (ще на 0,8%).

Так, в 2018 році у даній області вартість продукції тваринництва склала 2683,5 млн грн, що на 2,4% менше, ніж у попередньому році. Вважаємо дану тенденцію негативною для розвитку сільського господарства досліджуваного регіону, так як вона свідчить про занепад такої важливої галузі як тваринництво. Адже, тваринництво забезпечує населення та галузі промисловості району (зокрема, харчову промисловість) важливою сировиною, наприклад м'ясом, молоком, шерстю, шкурами тощо.

Зростанню показників вартості продукції тваринництва у Волинській

області посприяли регіональні програми розвитку сфери тваринництва, фінансова державна підтримка галузі тваринництва (надання дотацій за молодняк), попит на продукцію тваринництва, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках збуту, фанатичне прагнення окремих фермерів відновити дану галузь. Сьогодні, загальну вартість продукції тваринництва Волинської області формують: вирощування сільськогосподарських тварин, виробництво молока та яєць.

У період 2010-2018 рр. частка продукції сільського господарства області у загальній частці країни майже не змінювалась – коливалась у межах 2,5-2,8% [270].

Під час аналізу статистичних даних [252] було виявлено, що за аналізований період частка сільськогосподарських підприємств у загальних обсягах продукції сільського господарства поступово зростала, а частка господарств населення в загальних обсягах продукції сільського господарства відповідно зменшувалась.

За аналізований період, відбулися зміни у кількості сільськогосподарських підприємств. Починаючи з 2005 року і до 2014 року кількість сільськогосподарських підприємств області скорочувалась – з 1023 підприємств до 891. Проте, у 2015 році кількість підприємств зросла на 100 одиниць. Але вже в 2017 році кількість сільськогосподарських підприємств, зареєстрованих в області, склала 848 одиниць, що на 61 одиницю менше, у порівнянні з попереднім роком.

Відбулись зміни і в структурі підприємств за типом організаційно-правової форми (рис. 2.13).

Найбільшу частку в кількості сільськогосподарських підприємств області займають фермерські господарства, найбільша кількість яких була зареєстрована в 2015 році.

Проте, в 2016 році спостерігається зменшення їх кількості. У 2017 році частка фермерських господарств у структурі сільськогосподарських підприємств Волинської області склала 71,0%.

Найменшу частку серед сільськогосподарських підприємств даного регіону займають підприємства державної форми власності. У 2018 році частка підприємств державної форми власності становила 1% у структурі сільськогосподарських підприємств області, що на 4,0% менше, ніж в 2005 році.

Спостерігається суттєве скорочення підприємств кооперативної власності (з 214 одиниць у 2005 році до 39 одиниць у 2017 році) та поступове зменшення підприємств приватної форми власності (в період 2005-2017 рр. на 18 одиниць).

Натомість збільшується кількість господарських товариств. Якщо в 2005 році їх налічувалося 135 одиниць, то в 2017 році їх стало на 2 одиниці більше.

Рис. 2.13. Зміни кількості сільськогосподарських підприємств та їх структури за типом організаційно-правової форми у Волинській області впродовж 2005-2017 рр. (побудовано авторами на основі джерела [251])

Проведемо аналіз основних показників діяльності сільськогосподарських підприємств Волинської області (табл. 2.3).

Упродовж 2013-2017 рр. сільськогосподарські підприємства Волинської області збільшили свій чистий прибуток на 1302,4 млн грн (з 204,5 млн грн у 2005 році до 1506,9 млн грн у 2017 році).

Приємним є той факт, що за аналізований період у даній області кількість підприємств, що одержали чистий прибуток значно перевищувала кількість збиткових підприємств. Впродовж 2013-2017 рр. кількість прибуткових сільськогосподарських підприємств зросла на 21 одиницю, а збиткових — зменшилась на 100 одиниць.

Позитивним є зростання показників рентабельності сільськогосподарських підприємств у Волинській області впродовж 2013-2017 рр. Зокрема, за даний період рівень рентабельності всієї діяльності сільськогосподарських підприємств зріс на

13,8%, а рівень рентабельності операційної діяльності – на 15,2%.

Таблиця 2.3

Аналіз зміни основних показників діяльності сільськогосподарських підприємств за 2013-2017 рр. у Волинській області

Показники діяльності	Роки					Відхилення (+/-)		
	2013	2014	2015	2016	2017	2015/ 2013	2017/ 2015	2017/ 2013
Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	204,5	277,6	972,7	986,6	1506,9	768,2	534,2	1302,4
Підприємства, що одержали чистий прибуток, одиниць	723,0	713,0	839,0	769,0	744,0	116,0	-95,0	21,0
Підприємства, що одержали чистий збиток, одиниць	204,0	178,0	152,0	140,0	104,0	-52,0	-48,0	-100,0
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	10,1	10,8	21,5	19,1	23,9	11,4	2,4	13,8
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	11,8	28,4	32,2	24,8	27,0	20,4	-5,2	15,2
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	6,5	7,9	6,2	5,7	5,1	-0,3	-1,1	-1,4

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [251].

Упродовж 2013-2017 рр. кількість штатних працівників на сільськогосподарських підприємствах Волинської області зменшилась на 1,4 тис. осіб. Протягом 2013-2015 рр. кількість працівників зменшилась на 0,3 тис. осіб, а в 2017 році становила 5,1 тис. осіб, що на 1,1 тис. осіб менше, ніж у 2015 році.

Отже, можна зробити висновки, що рух кадрів на сільськогосподарських підприємствах Волинської області характеризується високим рівнем мобільності, селяни шукають більш високих заробітків, кращих умов праці. Причинами, що сприяють зменшенню кількості штатних працівників також є: зменшення потреби в ручній праці, внаслідок техніко-технологічної модернізації сільськогосподарських підприємств; іміграція значної чисельності населення регіону у країни Європейського Союзу, де рівень оплати праці за аналогічну роботу є значно вищим, ніж в Україні; небажання молоді жити і працювати в селі, внаслідок чого втрачається потенціал молодих кадрів; частка працівників, що виходять на пенсію, звільняється за власним бажанням тощо, явно переважає чисельність найнятих працівників.

Волинська область має значні територіальні відмінності в обсягах

виробництва продукції рослинництва й тваринництва, що зумовлює територіальну спеціалізацію агровиробництва районів області. У південних районах найбільш розвинене рослинництво, що обумовлено наявністю родючих ґрунтів. Луцький і Горохівський райони мають найбільші обсяги виробництва продукції рослинництва. Найменші обсяги рослинництва виробляються в Шацькому, Старовижівському та Любомльському районах.

Основними виробниками продукції тваринництва є Володимир-Волинський і Горохівський райони. Найменші обсяги виробництва тваринницької продукції зафіксовано в Шацькому, Старовижівському й Любомльському районах. Кожен із районів області бере участь у регіональному поділі праці й спеціалізується на виробництві певних видів продукції га [170].

Для того, щоб дати загальну характеристику розвитку сільського господарства Волинської області, проведемо аналіз динаміки виробництва основної продукції рослинництва та тваринництва.

Аналіз зміни структури виробництв у розрізі основних видів продукції рослинництва у Волинській області за 1995-2018 роки свідчить про зростання частки зернових та зернобобових, а також овочевих та плодово-ягідних культур з 51,5% та 10,9% у 1995 році до 59,2% та 15,5% у 2018 році відповідно (рис. 2.14).

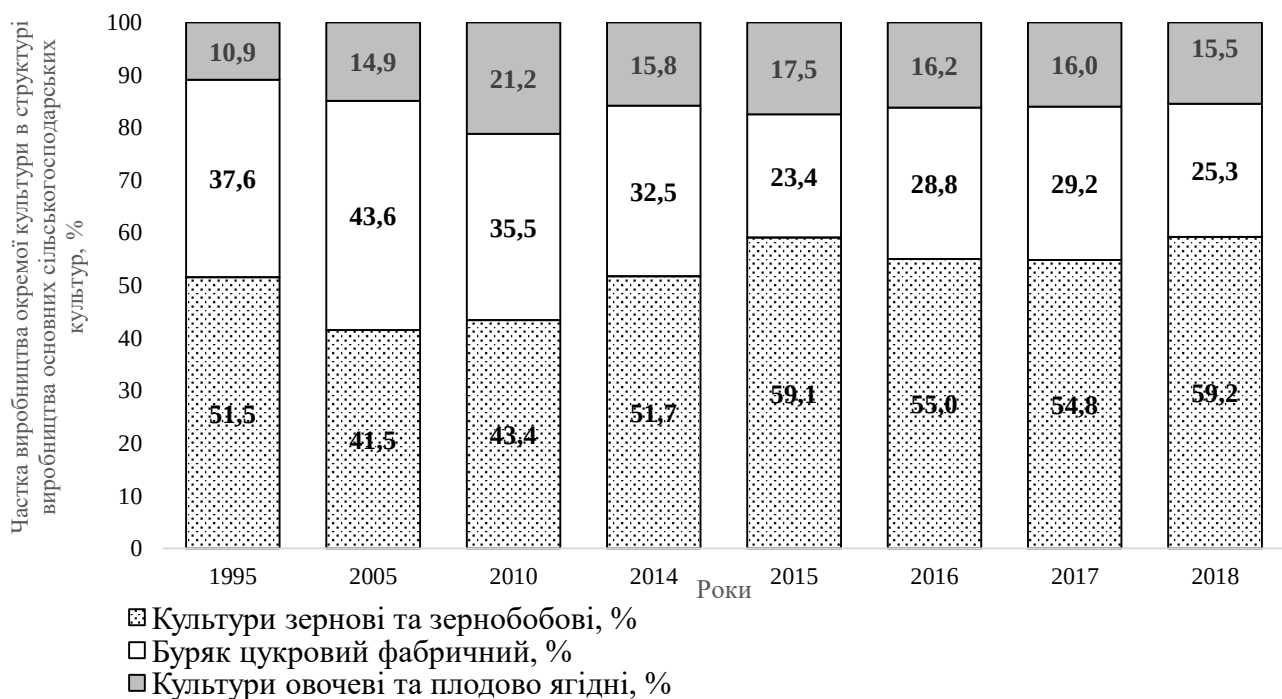

Рис. 2.14. Зміни у структурі виробництва основних видів продукції рослинництва у Волинській області за 1995-2018 рр. (побудовано авторами на основі джерела [32; 45; 251; 263–265; 268; 270])

Упродовж останніх років в області збільшуються обсяги виробництва культур зернових та зернобобових. Так, у 2014 році їх було зібрано 1036,8 тис. т, а в 2015 році – 1062,3 тис. т. У 2016 році урожай зернових та зернобобових культур збільшився ще на 47,4 тис. т чи на 4,5%, у порівнянні з попереднім роком. У 2017 році зібрано 1165,2 тис. т. Це на 55,6 тис. т або на 5% більше, ніж у 2016 році.

У 2018 році обсяги виробництва культур зернових та зернобобових у Волинській області становили 1237,2 тис. т. У цьому ж році частка виробництва культур зернових та зернобобових у загальній структурі виробництва основних сільськогосподарських культур склала 59,2%, що на 4,4% більше, ніж у попередньому році та на 7,7% більше, ніж в 1995 році.

Обсяги виробництва цукрових буряків постійно змінюються. У 2010 році вони знизилися на 237,5 тис. т або на 33,4%, у порівнянні з 2005 роком. У 2015 році виробництво цукрового буряка зменшилося на 53,5 тис. т, тобто на 11,3%, якщо порівнювати з результатами 2010 року. Але в останні роки картина почала змінюватись. Так, у 2016 році обсяги виробництва цукрового буряка збільшилися на 38,1%, ніж попереднього року, а 2017 року становили 620,5 тис. т, тобто стали більшими на 40,2 тис. т або 6,9%, ніж у 2016 році.

У 2018 році обсяги виробництва цукрового буряка у Волинській області сягнули 528,3 тис. т, що на 25,7% більше, ніж вони становили в 2015 році.

Упродовж 1995-2018 рр. частка виробництва цукрового буряка у Волинській області в структурі обсягів виробництва основної сільськогосподарської продукції рослинництва зменшилась на 12,3%.

Зменшення частки буряка цукрового фабричного у даній області можна пояснити зменшенням його урожайності внаслідок впливу факторів зовнішнього середовища (погодні умови), небажанням сільгоспвиробників вирощувати даний коренеплід, так як він є малоприбутковим, а фінансові і трудові затрати на його виробництво є значними.

Помітне збільшення обсягів виробництва соняшника. Якщо станом на 1995 рік вони становили 0,01 тис. т, то в 2005 році досягли 0,2 тис. т, в 2015 році – 5,2 тис. т, в 2016 році – 15,6 тис. т, в 2017 році – 39,5 тис. т, а в 2018 році – 69,5 тис. т.

Сталими темпами збільшуються обсяги виробництва картоплі та овочів. Так в період 1995-2005 років обсяги виробництва картоплі збільшилися на 56,9%, а овочевих культур на 84,4%, в період 2005-2010 років зросли на 1,1% і 15,5% відповідно. У 2016 році, в порівнянні з 2010 роком, обсяги виробництва картоплі збільшилися на 3,1%, а овочевих культур на 4,4%. У 2017 році в досліджуваному

регіоні було вироблено 1139,5 тис. т картоплі та 302,6 тис. т овочів, що відповідно на 0,6% та 4,8% більше, ніж у попередньому році. У 2018 році обсяги виробництва картоплі склали 1164,5 тис. т, що на 542,9 тис. т (на 87,3%) більше, ніж в 1995 році. Також, в 2018 році було вироблено 280,2 тис. т культур овочевих, що на 163,5 тис. т більше, ніж в 1995 році.

Спостерігається негативна тенденція у виробництві плодово-ягідних культур. Якщо у 2014 році обсяги виробництва даного виду продукції становили 40,2 тис. т, то в 2015 році знизилися і вже становили 37,9 тис. т. У 2016 році вони знизились на 2,2%, у порівнянні з результатами 2015 року і склали 37,0 тис. т, а в 2017 році знизилися на 0,4%, ніж у попередньому році.

У 2018 році виробництво культур плодово-ягідних збільшилось на 6,0 тис. т (16,3%). Досягти рівня показника 1995 року (56,3 тис. т) поки що не вдалося.

У результаті аналізу продукції тваринництва даного регіону, помітними є зміни у структурі виробництва основних видів м'яса (рис. 2.15).

Помітно зросла частка виробництва м'яса птиці з 8,5% у 1990 році до 59,1% у 2018 році. Натомість досить суттєво знизилась частка виробництва яловичини та телятини з 64,3% у 1990 році до 6,2% у 2018 році. Частка виробництва свинини суттєво не змінилася. Якщо в 1990 році вона становила 27,2% в структурі виробництва основних видів м'яса, то в 2018 році склала 33,8%.

У період 1995-2005 років виробництво м'яса збільшилось на 8,1%, яєць на 10,4%. 2015 року було вироблено 120,5 тис. т м'яса та 193,9 млн шт. яєць, а це відповідно на 32,8 тис. т та 12,3 млн шт. більше, ніж у 2010 році. У 2016 році обсяги виробництва м'яса стали більшими на 1,6%, а яєць на 4,2%, ніж у 2015 році. 2017 року було вироблено м'яса 113,0 тис. т (на 9,4 тис. т менше від попереднього року) та яєць 202,4 млн шт. (на 0,3 млн шт. більше, ніж попереднього року). У 2018 році обсяги виробництва м'яса склали 113,7 тис. т, що на 0,6% більше, ніж попереднього року та на 5,1% більше, ніж в 1990 році.

У період 1995-2018 років обсяг виробництва молока постійно падав. Якщо в 1995 році він становив 564,1 тис. т, то в 2005 році – 550,6 тис. т, в 2010 році – 450,2 тис. т. У 2015 році було вироблено 425,2 тис. т молока, що на 5,6% менше, ніж у 2010 році. У 2016 році виробництво молока знизилось на 3,0%, у порівнянні з 2015 роком. А 2017 року було вироблено 411,9 тис. т молока, що на 0,1% менше, ніж попереднього року. У 2018 році у Волинській області було вироблено 391,1 тис. т молока, що на 5,0% менше, ніж попереднього року та на 30,7% менше, ніж в 1995 році. Це пояснюється, перш за все скороченням поголів'я корів, що спричинило зниження виробництва молока, а також зниженням рівня

споживання молочних продуктів.

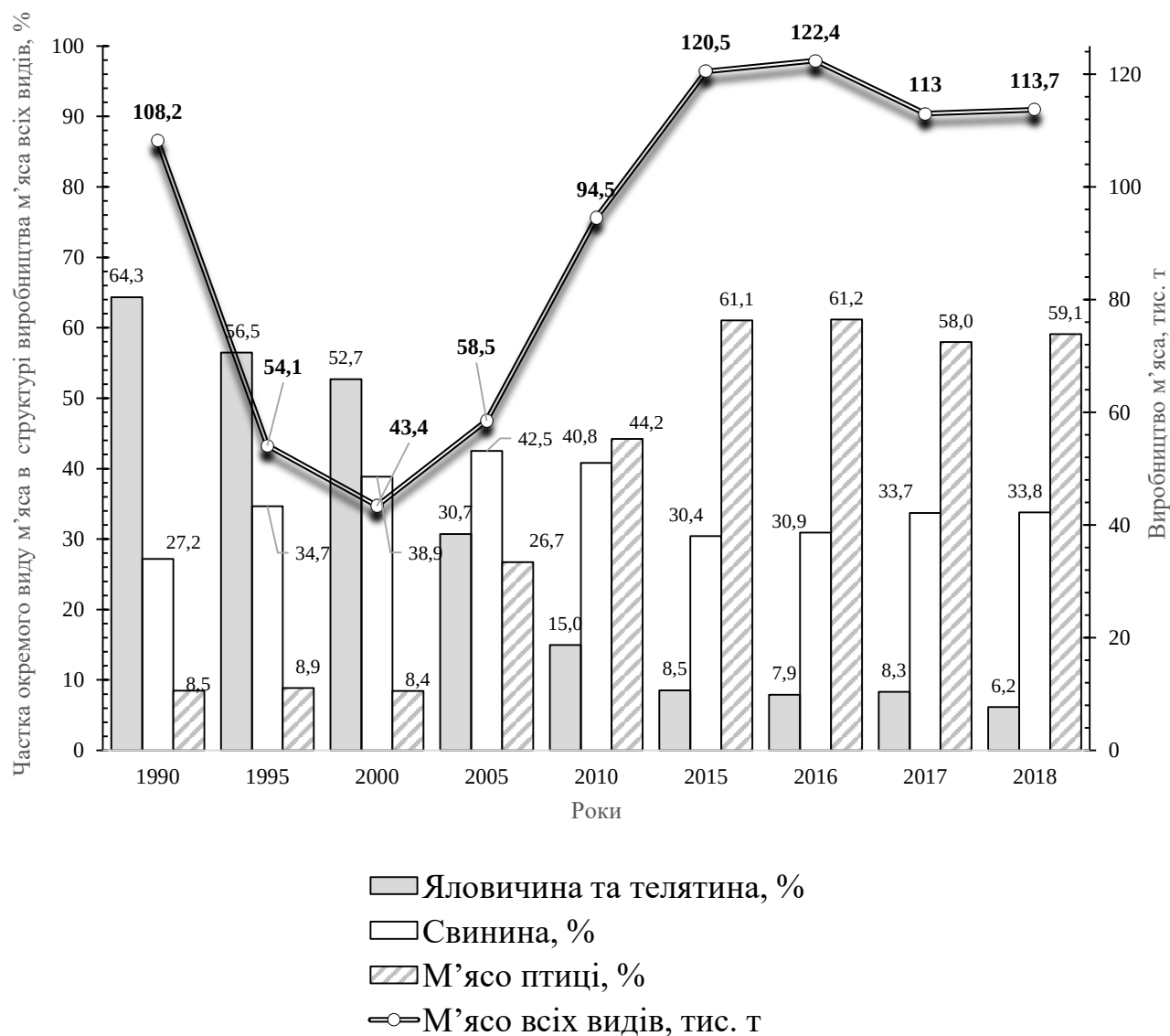

Рис. 2.15. Зміни у структурі виробництва основних видів м'яса у Волинській області впродовж 1990-2018 рр. (побудовано авторами на основі джерел [31; 32; 45; 265–267; 270])

Якщо обсяги виробництва вовни у даній області в 1995 році становили 66,0 т, то в 2015 році склали 17,2 т, тобто зменшились за двадцять років на 48,8 т. У 2016 році виробництво вовни збільшилося на 3,5%, ніж у 2015 році, а в 2017 році зменшилось на 5,6%, у порівнянні з 2016 роком і становило 16,8 т. У 2018 році обсяги виробництва вовни склали 19,1 тис. т, тобто зменшились на 71,1% у порівнянні з 1995 роком.

Що ж стосується виробництва вовни в досліджуваній області, то її вартість

впродовж двох останніх десятиліть є незмінною, адже немає попиту на неї. Дану ситуацію можна пояснити, перш за все відсутністю в межах області підприємств, що займалися б її переробкою, що робить галузь вівчарства непривабливою в очах місцевих фермерів.

Аналізуючи стан агропромислового комплексу Волинської області можна дійти висновку, що досі триває процес його розвитку. АПК даної області має великі перспективи і може суттєво покращити показники діяльності.

Перспективними напрямками у розвитку агропромислового комплексу області є: вирощування екологічно чистої продукції; налагодження пакування виробів; урізноманітнення номенклатури випуску готової продукції переробної промисловості; нарощування випуску продукції рослинництва і тваринництва, підвищення її якості; формування ефективних виробничо-територіальних систем і вдосконалення територіальної структури агропромислового комплексу; організація виробництва в області комплексних органічно-мінеральних добрив на основі використання сапропелю, відходів лісопереробки, відходів, отриманих внаслідок переробки продукції сільського господарства тощо.

Волинь багата річками та озерами. Її річки належать до басейну Прип'яті і частково – Західного Бугу. У межах області виділяють три великі озерні райони: басейн Західного Бугу, межиріччя Західного Бугу і Прип'яті, басейн Прип'яті.

До басейну р. Прип'ять належать 59 річок із середньою довжиною 10-50 км, чотири річки від 50 до 100 км і чотири (Прип'ять, Турія, Стохід і Стир) – мають довжину понад 100 км. До басейну Західного Бугу відносяться в обласних межах 11 річок, довжиною від 10 до 50 км, одна з них (Луга) понад 50 км [223].

Густота гідрографічної сітки тут у два рази більша, ніж в середньому по Україні. Наявність вищеперелічених природних ресурсів становить потенціал для розвитку Волинської області, а саме: передбачає поживлення підприємницької діяльності, створення додаткових потужностей у промисловому комплексі, активізацію зовнішньоекономічної діяльності, розширення туристично-оздоровчої сфери [300].

Водні об'єкти відіграють важливу роль, як для населення досліджуваного регіону в забезпеченні свіжою водою для побутово-питних потреб, так і для промислових підприємств, розташованих в його межах, забезпечуючи таким чином потреби виробництва.

Запаси поверхневих вод області достатні для їх використання на різноманітні потреби. Використання водних ресурсів в області є раціональним, водний баланс – бездефіцитний [81].

Наявність водних об'єктів на території області сприяє розвитку рибальства в її межах. Так, Волинські річки та озера характеризуються різноманітним видовим складом риби.

У зв'язку з тим, що річки являють собою складну, різносторонню систему, тут створюються особливі умови існування риби, які не характерні іншим внутрішнім водоймам. Видовий склад риби, котрі населяють річки багатший, ніж в озерах. Структуру обсягів виловленої риби в області наведено на рис. 2.16.

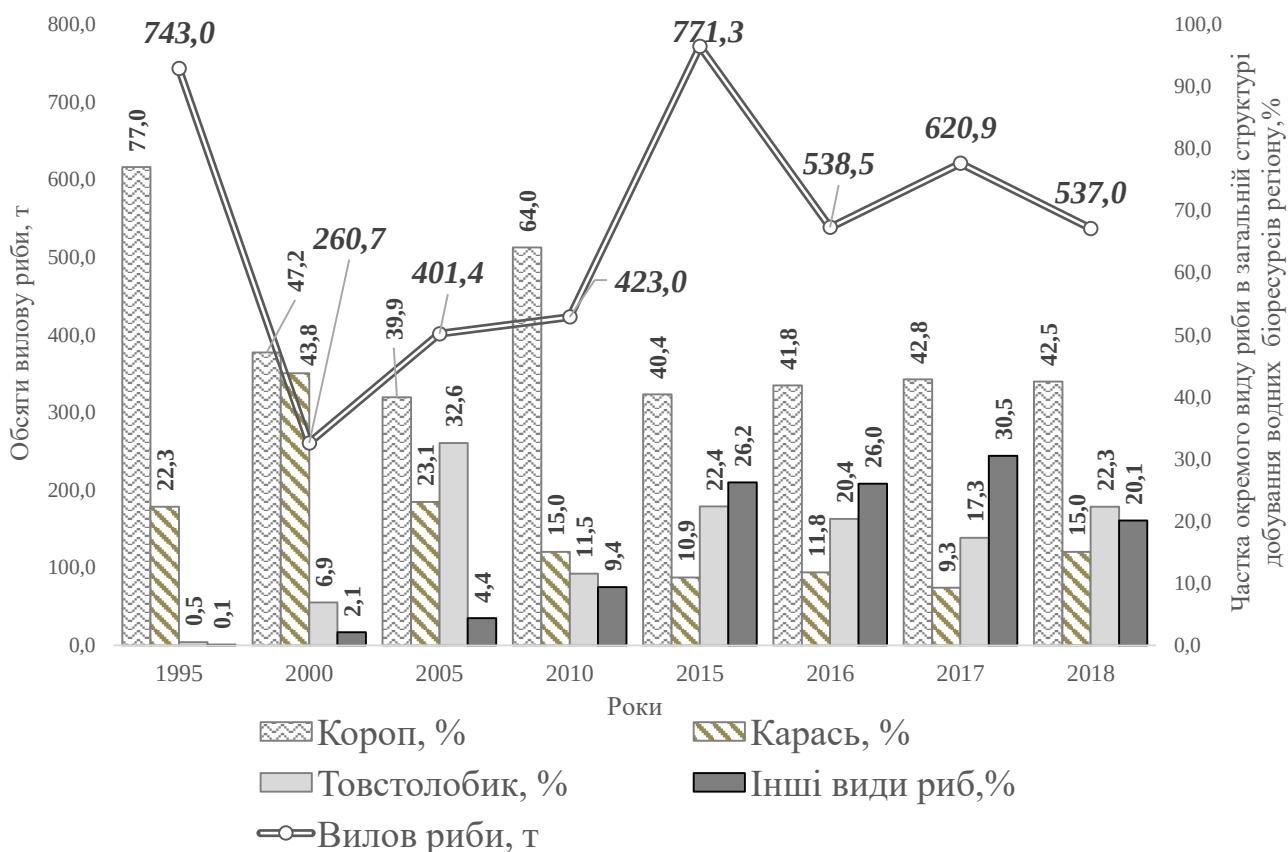

Рис. 2.16. Обсяг вилову риби за видами у Волинській області за період 1995-2018 рр. (узагальнено авторами на основі джерел [267; 268; 270])

У 2018 році обсяги вилову риби у Волинській області становили 537,0 т, що на 206,0 т менше, ніж було виловлено в 1995 році. Дуже помітним є спад обсягів виробництва продукції рибальства та рибництва впродовж 1995-2000 рр. Це, перш за все, можна пов'язати із занепадом рибної промисловості даної області, коли в наслідок дестабілізуючих економіко-політичних процесів у нашій країні, місцеві державні рибзаводи та рибозаготівельні пункти змушені були припинити свою господарську діяльність.

Однак, починаючи з 2005 року обсяги вилову риби в даному регіоні різко

зростають та в 2015 році складають 771,3 т, що на 3,8% більше, ніж в 1995 році. Це можна пояснити тим, що деякі суб'єкти господарської діяльності почали створювати ферми для розведення риби, орендуючи для цього вже наявні та створюючи нові водойми штучного походження.

У 2016-2018 рр. обсяги вилову риби в даному регіоні зменшились, у порівнянні з 2015 роком, але стали більш менш сталими.

У структурі виловленої у даному регіоні риби в період 1995-2018 рр. переважає короп, адже він виступає найбільш цінною промисловою рибкою.

Упродовж 1995-2010 рр. найбільшу частку, серед виловленої в даній області риби, займали короп та карась. При чому, за даний період частка коропа в загальній структурі добування водних біоресурсів щороку зменшувалась, а частки товстолобиків та інших видів риб зростали.

Аналізуючи період 2015-2018 рр. можна зробити висновки, що структура добування водних біоресурсів у Волинській області є збалансованою.

Зростання частки товстолобиків та інших видів риб зумовлено розвитком рибного господарства області, створенням відповідних умов для розведення різних видів риб та попитом на регіональному ринку.

Зокрема короп і товстолобик відрізняються високими репродуктивними можливостями, швидким зростанням, порівняно низькими кормовими витратами, що робить їх цінним перспективним об'єктом вирощування. Відповідно актуальним стає розроблення технологій переробки цих видів прісноводної рибної сировини [44].

Як свідчить статистика [270], впродовж 2005-2018 рр. в даній області понад 95% всіх видів водних біоресурсів вирощено в умовах аквакультури, а решту – у внутрішніх водних об'єктах.

На території Волинської області в 2018 році зареєстровано 58 суб'єктів аквакультури, які виростили та виловили 524,2 тонн товарної риби та 6197,2 тис. екз. (у 2017 році – 5373,2 тис. екз.) рибопосадкового матеріалу. Середня рибопродуктивність обловлених водних об'єктів становить 483 кг/га [232].

Незважаючи на різноманітність видового складу водних біоресурсів регіону, вважаємо їх запаси недостатніми для промислових потреб. Тому, сьогодні варто приділити важливу увагу розвитку рибного господарства Волинської області та спрямувати всі зусилля на розведення риби у водоймах області, насамперед у штучних (ставках), з метою їх подальшої переробки. З прісноводної риби можна виробляти жири, консервовані продукти харчування (паштети, солену консервацію) тощо.

Мінерально-сировинний комплекс охоплює галузі, пов'язані з видобутком корисних копалин із надр землі.

Мінерально-сировинний потенціал області характеризується наявністю в надрах 18 видів корисних копалин, серед яких 12 належать до корисних копалин загальнодержавного значення (вугілля, природний газ, торф, германій, пісок скляний, підземні прісні та мінеральні води, торф'яна грязь, сировина цементна, мідь і фосфорити) [7].

Мінерально-сировинний комплекс є основним джерелом сировини для виробництва будівельних матеріалів, що в свою чергу, впливає на розвиток будівельної індустрії області.

У регіоні функціонують розроблені родовища будівельного піску, крейди, вапна, цегельно-черепичної сировини, глини, глею, базальту, торфу, камяного вугілля. Окрім того, в області наявні такі корисні мінерально-сировинні ресурси як сапропель, природний газ, нафта, мідь, бурштин, родовища яких є вже давно розвіданими, але ще не розробляються (табл. 2.4).

Як стверджує І.Б. Іус [103], після виведення Локачинського газового родовища на проектну потужність, на ньому щорічно видобуватиметься до 240 млн куб. м газу, що забезпечить потреби Волині у природному газі на 60%. Науковець також вважає, що Локачинське газове родовище є основним стратегічним енергетичним об'єктом, функціонування якого відкрило нові перспективи енергозабезпечення Волині. На базі родовища з відходів сірки виробляється електроенергія, що частково забезпечує потреби області. Таке інноваційне рішення вирішило дві проблеми: економічну (створення альтернативних джерел вироблення енергії) та екологічну (відходи сірководню йдуть не в атмосферу, а на виробництво електроенергії, що суттєво очистило повітря в межах родовища).

Сьогодні в структурі видобутку мінерально-сировинних ресурсів Волинської області займають будівельні піски, вугілля (Львівсько-Волинський вугільний басейн) та торф (ДП «Волиньторф»).

Торф та вугілля є основною сировиною паливно-енергетичного комплексу Волинської області.

Стан вугільної промисловості Волині на даному етапі розвитку не є зовсім втішним. Так як видобуток вугілля стає все менш рентабельним, перед державним вугледобувним підприємством «Волиньвугілля» виникає загроза припинення діяльності. Так, в останні роки спостерігається закриття шахти №1, переведення шахти №9 до списку копалин, господарсько-економічна діяльність

яких не має перспективи, що також передусє її закриттю [162].

Таблиця 2.4

Мінерально-сировинні ресурси Волинської області та їх місцезнаходження

Ресурс	Місцезнаходження
Пісок будівельний	Райони: Ковельський (Радосинський кар'єр); Камінь-Каширський; Любешівський; Турійський; Шацький; Луцький; Ківерцівський; Локачинський (Озютівське та Війницьке родовища); Горохівський (Пустомитське родовище); Любомльський (Згоранське родовище); Іваничівський (Грибовицьке родовище); Рожищенський (Сокільське, Валеріанівське родовища); Маневицький (родовища «Замостівське», «Підкасинь», «Копиллівське»)
Глина	Райони: Луцький, Ківерцівський; Горохівський; Шацький; Турійський; Іваничівський (поблизу с. Мишів); Ковельський
Крейда	Райони: Ківерцівський; Турійський (поблизу с. Луків)
Глей	Турійський район (поблизу с. Луків, с. Ружин)
Вапно	Рожищенський район (Пожарківське родовище)
Торф	Райони: Старовижівський (Родовище «Лютка»); Турійський; Маневицький (родовища «Засвіття Ситнелюк», «Сойне», «Вутшино», «Велике Болото», «Коза-Березина»); Любомльський (урочище «Дике»); Любешівський; Ковельський; Луцький; Горохівський; Шацький
Сапропель	Райони: Старовижівський (родовища «Біле», «Синове»); Турійський; Маневицький (озеро Охнич); Любешівський (12,3% від запасів області); Камінь-Каширський (озера Сірче, Заболотське, Наболотське, Святе, Сошичне, Добре, Мочулине, Карасине, Какчинське, Озюрко, Лука, Свиринець, Скомор'є, Лісне, Карасинське); Ковельський; Шацький (родовище на озері Прибич)
Базальт	Маневицький район (Малоосницьке родовище)
Бурштин	Маневицький район (Родовища Маневицьке 1 та Маневицьке 2)
Газ природний	Райони: Локачинський (Локачинське родовище); Володимир-Волинський (родовище «Площа-Баулінська»)
Нафта	Іваничівський район
Мінеральні води	Райони: Іваничівський (родовища «Нововолинське» та «Ділянка-Павлівська»); Ківерцівський (санаторій матері та дитини «Пролісок»)

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерела [82].

До того ж, доки невідомо чи буде введено в експлуатацію десяте вугільне підприємство в Нововолинську, в яке вкладено велику кількість коштів і сил. Адже мова йде про його закриття, так як сьогодні перспективно використовувати та розвивати альтернативні джерела енергії.

Зокрема, за останні десятиріччя в структурі видобутку паливно-енергетичної сировини в даній області частка видобутку і споживання постійно зменшувалась, а частка видобутку і споживання торфу постійно зростала.

До того ж на території досліджуваної області, вже давно розпочалось вирощування на землях Старовижівського району енергетичної лози, планувалося відкриття мінізаводу з переробки її на біопаливо. Однак, гострою

проблемою стало розширення площ під цю культуру [134].

Враховуючи те, що на території Волинської області зосереджено великі запаси торфу, вважаємо доцільним зробити акцент на розвиток виробництва торф'яного палива (торфобрикетів та кускового торфу) для комунально-побутового споживання.

Незважаючи на те, що торфобрикети за своїми властивостями мають більшу теплоту спалювання, ніж дрова, а подекуди і кращі якісні характеристики, ніж рядове вугілля, вони можуть використовуватись у селищних котельнях, дитячих закладах та індивідуальних будинках. До того ж, торфобрикети і кусковий торф є найбільш дешевим, висококалорійним місцевим паливом, що користується сталим попитом у населення та підприємств комунальної теплоенергетики [185].

О.М. Забожна [96] вважає, що серед природних ресурсів торф займає особливе місце. Насамперед з огляду на потребу комплексного підходу до освоєння його покладів. Останній варто розглядати не лише як енергетичну сировину, а й як цінну сировину для отримання поживних сумішей, кормових додатків, біостимуляторів росту рослин і тварин, медичних препаратів тощо.

У Волинській області наявні величезні запаси такого цінного природного ресурсу, як сапропель.

Сапропель являє собою донні відклади мінерально-органічного походження, що містять понад 15% маси органічних речовин [102; 311].

Дослідженнями запасів сапропелів, доцільністю їх видобутку, перспективами раціонального використання та впливом на природні екосистеми займалось багато вітчизняних вчених, зокрема такі, як: Л.В. Ільїн, Я.О. Мольчак, М.Й. Шевчук, А.А. Горун, Д.І. Соловко [55; 102; 257; 311] та ін.

Донні відклади водойм повільного водообміну – джерело сировини для галузі землеробства, тваринництва, промисловості будівельних матеріалів, медицини та ін. [257].

Дані про озерні відклади (сапропелі) у Волинській області подано в додатку Ж.

Найбільші запаси сапропелю знаходяться у Ратнівському, Шацькому, Старовижівському, Любешівському та Турійському районах.

Видобуток та промислова переробка сапропелю на Волині є економічно вигідними для бюджету області. Тому, доцільно проводити видобуток та будувати підприємства з переробки сапропелю у зонах, де його запаси є найбільшими. До того ж видобуток сапропелю вирішить ряд проблем екологічного характеру: комплексне відновлення озер – покращить водний баланс і якість води, умови для рибальства, сприятиме створенню нових рекреаційних територій; вирощування екологічно

чистої сільськогосподарської продукції шляхом використання добрив, кормів та добавок на основі сапропелю.

Отже, наявність різноманітних природних ресурсів створює сприятливі передумови для розвитку природно-ресурсних комплексів на території Волинської області. У структурі природно-ресурсних комплексів даного регіону найбільшу частку займає лісова, харчова промисловість та сільське господарство. Підприємства даної галузі, в основному здійснюють процеси первинної переробки, а тому потрібно приділити значну увагу розвитку поглибленої переробки продукції зазначених підприємств. Таким чином, розширивши виробничо-переробні ланцюги збільшиться і загальна додана вартість. Результатом буде покращення фінансово-економічного та еколого-економічного становища регіону, імпортні товари будуть заміщені аналогічними товарами вітчизняного виробництва.

2.2. Аналіз розвитку комплексної переробки місцевих природних ресурсів

Наявність різноманітних природних ресурсів на території Волинської області посприяла створенню в її межах різноманітних переробних підприємств, що працюють на місцевій природно-ресурсній сировині. Дані підприємства становлять основу промисловості даного регіону.

Промислове виробництво Волинської області сформоване на основі розвитку трьох галузей обробної промисловості – машинобудування й металообробки, легкої та харчової промисловості [299].

Як стверджує І.В. Бортніков [20], промисловість Волинської області мала багатогалузеву структуру. Своєрідність промисловості області характеризують наявність таких галузей загальнодержавної спеціалізації, як харчова, легка, вугільна, лісова й деревообробна промисловість, машинобудування та металообробка. Ці галузі визначили основні показники виробничого потенціалу Волині й масштаби виробництва промислової продукції.

Науковець зазначає, що серед галузей загальнодержавної спеціалізації провідне місце належить обробним галузям, що переробляють і місцеві мінерально-сировинні та лісові ресурси, сільськогосподарську сировину і привізну сировину та матеріали (машинобудування й металообробка, легка й хімічна промисловість та ін.).

Здійснивши аналіз переробної промисловості Волинської області (табл. 2.5),

дійшли висновку, що в період 2014-2018 рр. переробні підприємства області постійно нарощували обсяги виробництва та реалізації продукції.

Таблиця 2.5

Основні показники розвитку промисловості Волинської області за 2014-2018 рр.

Показники	Роки					Відхилення, %				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Обсяг реалізованої промислової продукції у фактичних цінах, млрд. грн.	13,7	19,4	23,4	29,2	33,4	42,0	20,3	25,0	14,4	144,3
Реальний обсяг реалізованої промислової продукції (скоригований на кумулятивний індекс споживчих цін), млн. грн.	10,9	10,8	11,6	12,6	13,2	-0,9	7,6	9,0	4,1	21,1
Кількість промислових підприємств, од.	707	727	650	691	757	2,8	-10,6	6,3	9,6	7,1
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	39,2	38,5	38,1	39,7	38,8	-1,9	-1,0	4,3	-2,3	-1,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника, тис. грн.	3,4	4,3	5,5	7,2	9,1	26,5	27,6	29,9	26,5	165,4
Фінансовий результат до оподаткування, млрд. грн.	-0,2	0,3	0,6	0,9	2,0	37,3	103,4	43,0	128,7	813,9

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [227].

У 2014 році обсяг реалізованої продукції переробних підприємств у фактичних цінах склав 13,7 млрд. грн., а в 2018 році він збільшився на 19,7 млрд. грн.

Однак, реальні показники обсягу реалізованої продукції переробної промисловості Волинської області, скориговані на кумулятивний індекс споживчих цін, значно відрізняються від фактичних. Це зумовлено перш за все

політико-економічними факторами та інфляційними процесами, що протікають в нашій державі.

Якщо в 2014 році реальний обсяг реалізованої промислової продукції в даному регіоні становив 10,9 млрд грн, то в 2018 році він збільшився на 21,1% і склав 13,2 млрд грн. Це означає, що промисловість області розвивається та має позитивну динаміку стосовно збільшення обсягів виробництва промислових товарів та збільшення фінансових надходжень у місцевий та державний бюджети.

За 2014-2018 рр. кількість промислових підприємств Волинської області збільшилась на 50 одиниць (7,1%) – з 707 одиниць у 2014 році до 757 одиниць у 2018 році. Відповідно це вплинуло й на кількість зайнятих у промисловості працівників.

Упродовж 2014-2018 рр. середньооблікова кількість штатних працівників у Волинській області зменшилась на 0,4 тис. осіб (з 39,2 тис. осіб у 2014 році до 38,8 тис. осіб у 2018 році). Дані зміни можуть бути пов'язані із збільшенням рівня автоматизації на промислових підприємствах, а також із міграцією робочої сили за кордон, де рівень оплати праці є значно вищим, ніж в даному регіоні.

Проте розмір середньомісячної заробітної плати одного штатного працівника в промисловості області за 2014-2018 рр. збільшився на 5,7 тис. грн.

Приємним явищем за період 2014-2018 рр. є зміни, пов'язані із збільшенням показника фінансового результату до оподаткування промислових підприємств Волинської області. Якщо в 2014 році промислові підприємства області були збитковими (фінансовий результат до оподаткування становив 0,2 млрд грн), то в 2018 році фінансовий результат промислових підприємств регіону до оподаткування склав 2,0 млрд грн. Помітні тенденції до збільшення прибутковості промислових підприємств області. Збільшення прибутків промислових підприємств сприяє збільшенню фінансових надходжень до місцевого та державного бюджетів, фінансовій стабільності та збільшенню фінансових коштів промислових підприємств, а також покращенню соціально-економічного стану місцевого населення, зайнятого на даних підприємствах тощо.

Загалом розвиток промисловості Волинської області відбувається стабільно повільними темпами та має всі умови для нарощення промислового потенціалу та показників діяльності.

Подамо детальніший аналіз показників розвитку підприємств області, що працюють на основі місцевої природної сировини. Почнемо з переробних підприємств лісового комплексу.

Деревообробні підприємства досліджуваної області зосереджені, в основному, в районах, де знаходяться найбільші площі деревинних ресурсів

(лісів). Деревообробка здійснюється місцевими лісовими господарствами державної форми власності та приватними підприємствами.

Основні показники деревообробної промисловості Волинської області наведено в табл. 2.6.

Упродовж 2014-2018 рр. обсяги реалізації виготовлених виробів із деревини, паперу та поліграфічної діяльності в області лише збільшувались.

Якщо в 2014 році обсяг реалізації продукції деревообробних підприємств у фактичних цінах становив 2,1 млрд грн, то в 2018 році він склав 6,3 млрд грн, тобто – збільшився на 4,2 млрд грн.

Однак за цей період реальні обсяги реалізації деревообробних підприємств, скориговані на індекс споживчих цін, суттєво не збільшились – зросли лише на 0,8 млрд грн (з 1,7 млрд грн у 2014 році до 2,5 млрд грн у 2018 році).

Найбільший приріст обсягів реалізації продукції деревообробних підприємств, у відношенні до попереднього року, припадає на 2016 та 2018 роки. У 2016 році було реалізовано продукції у фактичних цінах на 4,3 млрд грн та на 2,1 млрд грн у реальних показниках (скоригованих на індекс споживчих цін), що відповідно на 38,7% і 23,5% більше, ніж попереднього року.

У 2018 році у Волинській області приріст обсягів реалізації продукції деревообробних підприємств у відношенні до попереднього року в фактичних цінах склав 26,0%, а в реальних показниках, скоригованих на кумулятивний індекс споживчих цін, – 13,6%.

Невтішними є результати фінансової діяльності до оподаткування підприємств деревообробної сфери. За аналізований період, підприємства даної галузі були збитковими до 2018 року.

У 2018 році фінансовий результат деревообробних підприємств Волинської області до оподаткування у фактичних цінах склав 857,0 млн грн. У реальному вираженні прибутки деревообробних підприємств до оподаткування переважали збитки на 337,4 млн грн.

Найбільше збитків підприємства даної сфери зазнали в 2014 році, коли збиток перевищував прибуток до оподаткування на 707,8 млн грн. Проте, в наступному році ситуація покращилась – прибутки деревообробних підприємств збільшились на 26,8% менше, ніж у 2014 році. У 2016 році, фінансовий результат до оподаткування показував збитковість деревообробних підприємств області на суму 51,0 млн грн, що на 90,2% менше, ніж у попередньому році.

Збільшення прибутків деревообробних підприємств впливає на зміну рівня показників рентабельності їх операційної діяльності.

Таблиця 2.6

Основні показники діяльності деревообробної промисловості Волинської області за 2014-2018 рр.

Показники	Роки					Відхилення (абсолютне), +/-				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Обсяги реалізації виробів з деревини, паперу та поліграфічної діяльності у фактичних цінах, млрд. грн.	2,1	3,1	4,3	5,0	6,3	1,0	1,1	0,7	1,3	4,2
Реальні обсяги реалізації виробів з деревини, паперу та поліграфічної діяльності у (скориговані на кумулятивний індекс споживчих цін), млрд. грн.	1,7	1,7	2,1	2,2	2,5	0,1	0,4	0,1	0,3	0,8
Фінансові результати підприємств, що займаються виготовленням виробів з деревини, виробництвом паперу та поліграфічною діяльністю, млн. грн.	-707,8	-517,8	-50,9	-157,6	857,0	190,0	466,9	-106,6	1014,6	1564,8
Рентабельність операційної діяльності підприємств, що займаються виготовленням виробів з деревини, виробництвом паперу та поліграфічною діяльністю, %	4,5	4,7	5,7	10	10,9	0,2	1,0	4,3	0,9	6,4
Середньооблікова кількість штатних працівників, задіяних у деревообробній промисловості, осіб	2996	3059	3300	4156	4796	63,0	241,0	856,0	640,0	1800,0
Капітальні інвестиції у виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність, млн. грн.	88,4	2018,7	539,6	646,0	831,5	1930,3	-1479,1	106,4	185,5	743,1
Прямі інвестиції у підприємства промисловості, що займаються виготовленням виробів з деревини, виробництвом паперу та поліграфічною діяльністю, млн. дол. США	65,4	73,2	84,0	86,1	98,1	7,8	10,8	2,1	12,0	32,7

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [227].

Упродовж 2014-2018 рр. зріс рівень рентабельності операційної діяльності підприємств деревообробної сфери на 6,4%. Найменший показник рентабельності операційної діяльності спостерігається у 2014 році – 4,5%. Проте, в наступному році він зріс на 0,2%, а в 2016 – ще на 1,0% у порівнянні з показником 2015 року. У 2017 році даний показник збільшився, в порівнянні з попереднім роком, на 4,3%.

У 2018 році рентабельність операційної діяльності деревообробних підприємств Волинської області, за аналізований період, була найбільшою – 10,9%.

Збільшення показників рентабельності операційної діяльності деревообробних підприємств Волинської області є позитивним явищем, адже це означає, що деревообробка в досліджуваному регіоні є вигідною, оскільки прибутки даних переробних підприємств, що припадають на 1 грн затрат виробництва постійно зростають.

Відповідно збільшується рівень обороту готівкових коштів у деревообробній сфері, покращується рівень фінансово-економічного розвитку деревообробної сфери області тощо.

Протягом останніх років відбувались зміни у кількості штатних працівників деревообробної сфери області. Загалом, у 2014-2018 рр. середньооблікова кількість штатних працівників, задіяних у виготовленні виробів із деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності збільшилась на 1800 осіб – з 2996 осіб у 2014 році до 4796 осіб у 2018 році.

Зміни чисельності працівників можуть свідчити про підвищення рівня автоматизації процесів у сфері деревообробки, або ж спричинені необхідністю скорочення витрат на деревообробних підприємствах.

Спостерігається постійна динаміка у надходженні капітальних та прямих іноземних інвестицій у розвиток деревообробних підприємств Волинської області. Так, в 2018 році на деревообробні підприємства даного регіону надійшло 831,5 млн грн капітальних інвестицій та 98,1 млн дол. США прямих іноземних інвестицій, що відповідно на 743,1 млн грн більше та 32,7 млн дол. США більше, ніж у 2014 році.

Найбільший обсяг надходжень капітальних інвестицій у деревообробну промисловість даної області спостерігався у 2015 році – 2018,7 млн грн.

Найбільший обсяг надходження та приросту прямих іноземних інвестицій у деревообробну промисловість Волинської області спостерігався в 2018 році. Тоді, обсяг надходження прямих іноземних інвестицій збільшився на 11,9% у порівнянні з показниками 2014 року.

Незважаючи на тенденції до збільшення фінансових інвестицій у деревообробну промисловість, підприємствам даної галузі промисловості не вистачає необхідних для економічного розвитку фінансових ресурсів, а тому потрібно шукати нові джерела та шляхи залучення фінансових ресурсів.

Структуру Волинського лісовиробничого комплексу визначають чотири макрокомпоненти – сфери: 1) лісове господарство; 2) деревообробка; 3) переробка деревини; 4) матеріально-технічне забезпечення виробництва [89].

У досліджуваному регіоні зосереджені підприємства з переробки лісової деревини: компанії «Деревосвіт» (м. Ковель), «Запах дерева» (м. Луцьк), ТОВ «Тартак» та інші, продуктами переробки яких є будівельні матеріали та меблі (вагонка, євровагонка, блок-хаус, дошки для підлоги, паркет, ліжка, шафи, фурнітура, кріпіння та ін.). Дані підприємства розміщують свої філіали в інших регіонах країни, а також експортують свої товари за кордон.

Також, на території регіону розміщені підприємства, продукція яких користується великим попитом і за кордоном. До таких підприємств належить, зокрема, «БРВ – Україна», вироби якого прикрашають оселі в більш як двадцяти країн світу – Угорщині, Румунії, Польщі, Німеччині. Щомісяця зростають замовлення, а це означає, що підприємство впевнено входить у європейський ринок. Від початку своєї діяльності (а це 2002 рік), його працівники, завдяки впровадженню новітніх технологій та використанню європейського автоматизованого обладнання, нарощують обсяги виробництва, розширюють асортимент продукції [159].

У межах даної області знаходяться підприємства, що займаються виробництвом паперових виробів – ТОВ «Луцька картонно-паперова фабрика» (гофровані та картонні вироби), ПАТ «ВГП» (серветки, паперові рушники тощо).

Проте, особливої уваги заслуговує ТОВ «Кроноспан УА». Завдяки технології виробництва, що використовує дане підприємство, можливо переробляти низькосортну технологічну деревину і відходи з деревообробної промисловості.

Завдяки цьому виробництву сьогодні маємо розвиток інших: збудована фабрика гофротари, меблева фабрика «БРВ-Україна». Тобто, практично працюють в одному комплексі три заводи: і упаковка, і виготовлення плити, і виробництво меблів [157].

Упродовж останніх років у Волинській області поступово розвивалась первинна обробка деревини. Про це свідчать показники обсягів виробництва виробів із деревини, отриманих у процесі її первинної обробки (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Аналіз обсягів виробництва виробів із деревини, отриманих у процесі її первинної обробки у регіоні за 2014-2018 рр.

Назва виробу	Роки					Відхилення (відносне), %				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Деревина із сосни (<i>Pinus sylvestris</i> L.) уздовж розпиляна чи розколота, розділена на шари чи лущена, завтовшки більше 6 мм, тис. м ³	112,3	143,9	172,2	223,9	317,3	28,1	19,7	30,0	41,7	182,5
Деревина (крім хвойних чи тропічних порід) уздовж розпиляна чи розколота, розділена на шари чи лущена, завтовшки більше 6 мм (крім брусків, планок та фриз для паркетного або дерев'яного покриття підлоги, дубових), тис. м ³	51,4	57,1	65,9	53,5	46,6	11,1	15,4	-18,8	-12,9	-9,3
Деревина хвойних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин, уключаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги незібрані, т	694,0	992,0	1497,0	1469,0	1687,0	42,9	50,9	-1,9	14,8	143,1
Деревина, уключаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги, незібрані, у вигляді погонажу (шпунтована, рифлена, фальцована, стесена, з V-подібним пазом, фасонна, закруглена тощо) уздовж будь-якого з ребер, торців чи площин, стругана або нестругана, шліфована або з'єднана в шип (крім хвойних порід та бамбука), т	1153,0	1246,0	1414,0	1302,0	1162,0	8,1	13,5	-7,9	-10,8	0,8
Плити деревностружкові з деревини, необроблені чи лише шліфовані, тис. м ³	280,1	258,6	269,2	363,4	381,5	-7,7	4,1	35,0	5,0	36,2
Шпон, листи для фанери клеєної, деревина інша, уздовж розпиляна, розділена на шари чи лущена, завтовшки 6 мм і менше, з деревини листяних порід, тис. м ³	12,2	15,8	20,0	18,3	19,7	29,5	26,6	-8,5	7,7	61,5

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [227].

У 2014-2018 рр. у регіоні спостерігаються тенденції до поступового зростання обсягів виробництва виробів із деревини, отриманих внаслідок її первинної обробки. В асортимент виробів, отриманих внаслідок первинної обробки деревини, входить: деревина, уздовж розпиляна чи розколота, розділена на частини чи лущена завтовшки більше 6 мм; шпали з деревини для залізничних чи трамвайних колій, не просочені; деревина хвойних та листяних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин, включаючи планки та фриз для паркетного покриття підлоги незібрані; плити деревостружкові та плити подібні з деревини, необроблені чи лише шліфовані; шпон; листи для фанери клеєної, деревина інша, уздовж розпиляна, розділена на частини чи лущена, завтовшки 6 мм і менше тощо.

У 2014-2018 рр. у даній області суттєво збільшились обсяги виробництва деревини із сосни (*Pinus sylvestris* L.) уздовж розпиляної чи розколотої, розділеної на шари чи лущеної (завтовшки більше 6 мм) – майже втричі, а також деревини хвойних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин (включаючи планки та фриз для паркетного покриття підлоги незібрані) – більш ніж в два рази.

За аналізований період у Волинській області зменшились лише обсяги виробництва деревини (крім хвойних чи тропічних порід) уздовж розпиляної чи розколотої, розділеної на шари чи лущеної, завтовшки більше 6 мм (крім брусків, планок та фриз для паркетного або дерев'яного покриття підлоги, дубових) на 4,8 тис. куб. м (9,3%) – з 51,4 тис. куб. м у 2014 році до 46,6 тис. куб. м у 2018 році.

З однієї сторони, збільшення обсягів виробництва продукції первинної обробки деревообробної сфери промисловості даної області свідчать про її економічний розвиток, а з іншої – про її сировинну орієнтацію.

Дані вироби реалізуються вітчизняним та закордонним підприємствам і використовуються для подальшої переробки, зокрема для виробництва меблів та у сфері будівництва.

На зовнішньому ринку експорт деревини переважає над імпортом (табл. 2.8).

У 2018 році продано за кордон деревини на суму 137,7 млн дол. США, а імпортовано на 107,1 млн дол. США, менше – всього лише на 30,6 млн дол. США.

Показники обсягів експорту та імпорту деревини та виробів з неї у вартісних та натуральних показниках у 2018 році перевищують аналогічні показники 2014 року. Зокрема, кількість експортованої деревини та виробів з неї за 2014-2018 рр. зросла на 31,4%, а її вартість на 47,9%. Кількість імпортованої деревини та виробів з неї збільшилась на 26,5%, а вартість не змінилась.

Таблиця 2.8

Аналіз експорту-імпорту деревини та виробів з неї у Волинській області за період 2014-2018 рр.

Показники	Роки					Відхилення, %				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Експорт										
Кількість деревини і виробів з неї, тис. т	415,6	434,8	509,0	535,1	546,0	4,6	17,1	5,1	2,0	31,4
Вартість деревини і виробів з неї, млн. дол. США	93,1	80,8	99,6	116,0	137,7	-13,2	23,3	16,5	18,7	47,9
Імпорт										
Кількість деревини і виробів з неї, тис. т	55,5	45,9	90,4	97,0	70,2	-17,3	96,9	7,3	-27,6	26,5
Вартість деревини і виробів з неї, млн. дол. США	30,6	19,1	27,3	35,0	30,6	-37,6	42,9	28,2	-12,6	0,0
Різниця (сальдо) між експортом та імпортом деревини та виробів з неї										
Кількість деревини і виробів з неї, тис. т	360,1	388,9	418,6	438,1	475,8	8,0	7,6	4,7	8,6	32,1
Вартість деревини і виробів з неї, млн. дол. США	62,5	61,7	72,3	81,0	107,1	-1,3	17,2	12,0	32,2	71,4

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [227].

З одного боку, така ситуація є сприятливою для досліджуваного регіону, адже приносить немалі доходи у бюджет, а з іншого боку, ця сировина згодом повертається до нас у вигляді продуктів переробки за значно вищою доданою вартістю. До того ж, надмірне та нераціональне використання лісових ресурсів, малі площі їх відтворення, можуть призвести до повного зникнення лісів.

Варто відмітити, що деревина та вироби з неї, які експортуються з Волинської області за кордон, мають значно нижчу вартість, ніж імпортовані товари-аналоги (рис. 2.17).

На рис. 2.17 добре видно, що ціна імпортованої у Волинську область деревини та виробів з неї є значно вищою за ціну експортованої аналогічної продукції. При чому, ціна на експортовану деревну продукцію має тенденцію до зростання, а імпортованої – навпаки до зниження.

У 2018 році лісоматеріали, що пройшли первинну обробку та відправляються на продаж за кордон є дешевшими на 183,7 дол. США за 1 т, ніж аналоги, що імпортуються.

Рис. 2.17. Порівняння цін на експортовану-імпортовану деревину та вироби з неї у Волинській області за період 2014-2018 рр. (побудовано авторами на основі джерела [227])

Також, варто зауважити, що відходи деревообробки можна використати для виробництва будівельних матеріалів (фанери, будівельних тирсоплит) та паливних матеріалів (пресувати у брекети).

Вироби з деревини, що пройшли первинну обробку, використовуються для подальшої вторинної обробки деревообробними підприємствами досліджуваної області. Продуктами вторинної переробки виступають меблі, віконні та дверні рами, двері тощо. Динаміку обсягів виробництва виробів, що пройшли вторинну обробку в області, наведено в таблиці 2.9.

У період 2014-2015 рр. у Волинській області збільшувались обсяги виробництва дверей та дверних конструкцій.

Однак, в 2016 році обсяги даних виробів різко скоротилися на 54,5%, у порівнянні з попереднім роком та склали 57,2 тис. шт. У 2017 році обсяги виробництва даного виду продукції зменшилися ще на 31,5% і склали 39,2 тис. шт. У 2018 році обсяги виробництва даних виробів збільшилися на 0,1 тис. шт. і склали 39,3 тис. шт., що на 55,8 тис. шт. (58,7%) менше, ніж в 2014 році.

У 2014-2018 рр. в області в структурі меблів з деревини, нарощуються обсяги виробництва меблів для офісів та спальень. Натомість, виробництво меблів для їдалень та віталень скоротилось у 2017 році до 288,8 тис. шт., тобто

зменшилось на 184,4 тис. шт. (39,0%). Але в 2018 році меблів даного різновиду виготовлено в обсязі 338,6 тис. шт., що на 29,7 тис. шт. (9,6%) більше, ніж було виготовлено в 2014 році.

Таблиця 2.9

Аналіз обсягів виробництва деяких виробів із деревини, що пройшли вторинну обробку у Волинській області впродовж 2014-2018 рр.

Назва виробу	Роки					Відхилення, %				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Двері та їх коробки і пороги, з деревини, тис. шт.	95,1	125,7	57,2	39,2	39,3	32,2	-54,5	-31,5	0,3	-58,7
Меблі для офісів дерев'яні, тис. шт.	13,8	17,7	30,3	33,8	27,2	28,3	71,2	11,6	-19,5	97,1
Меблі для спальень дерев'яні, тис. шт.	83,3	133,6	64,8	122,1	111,3	60,4	-51,5	88,4	-8,8	33,6
Меблі для їдалень та віталень дерев'яні, тис. шт.	308,9	286,1	176,1	288,8	338,6	-7,4	-38,4	64,0	17,2	9,6

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [227].

Згідно з статистичними даними [269], в 2014 році стрімко зменшились обсяги виробництва тари дерев'яної (на 37,6%, у порівнянні з попереднім роком). Проте, з 2015 року обсяги виробництва даного виду продукції почали збільшуватись. Але обсяги виробництва тари дерев'яної в 2017 році не змогли перевищити обсяги її виробництва в 2013 році. Таким чином, обсяг виробництва тари дерев'яної в 2017 році склав 7,0 тис. куб. м, що на 17,6% менше, ніж у 2013 році.

У межах Волинської області деревину в промислових масштабах використовують, також, для переробки на папір та вироби з нього, а також картон та гофру. Але в останні роки відходи з деревообробних підприємств (тирса, стружка, щепи, опилки) переробляють на брикетоване та гранульоване паливо, що є дешевою альтернативою для використання традиційних джерел палива, таких як газ та вугілля (табл. 2.10).

Упродовж шести останніх років підприємства переробної сфери лісового комплексу Волинської області збільшували сталими темпами, як загальні обсяги виробництва паперу та виробів з нього, так і обсяги гранульованого та брикетованого палива з деревинних відходів деревообробних підприємств.

За період 2013-2018 рр. обсяги виробництва коробок та ящиків із паперу або

картону в даній області зменшились на 25,0%, паперу туалетного – зменшились на 33,3%, скатертин та серветок для столу з маси паперової, паперу, вати целюлозної або полотна з волокна целюлозного – зменшились на 21,%. Обсяги виробництва решти паперових виробів навпаки зросли. Дані тенденції зумовлені рівнем попиту на різновиди паперу та паперової продукції, виробленої в регіоні.

Таблиця 2.10

Аналіз обсягів виробництва виробів, отриманих шляхом переробки деревини у Волинській області за період 2013-2018 рр.

Назва виробу	Роки						Відхилення, %		
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2013	2018/ 2015	2018/ 2013
Коробки та ящики з паперу або картону гофрованих, тис. т	9,2	9,5	7,7	8,3	7,1	6,9	-16,3	-10,4	-25,0
Папір туалетний (у рулонах завширшки 36 см і менше або розрізаний за розміром або формою), тис. т	3,0	2,7	1,8	2,4	2,2	2,0	-40,0	11,1	-33,3
Рушники для рук з маси паперової, паперу, вати целюлозної або полотна з волокна целюлозного, тис. т	1,7	1,6	1,4	1,8	1,7	1,9	-17,6	35,7	11,8
Скатертини та серветки для столу з маси паперової, паперу, вати целюлозної або полотна з волокна целюлозного, тис. т	3,3	3,1	2,4	2,5	2,8	2,6	-27,3	8,3	-21,2
Етикетки та ярлики з паперу чи картону друковані інші (крім самоклеювальних), т	165,0	165,0	149,0	165,0	130,0	169,0	-9,7	13,4	2,4
Газети, журнали та видання періодичні, які виходять менше чотирьох разів на тиждень, віддруковані, т	260,0	287,0	229,0	253,0	338,0	286,0	-11,9	24,9	10,0
Книги, брошури, листівки та подібна продукція, віддруковані (крім у вигляді окремих аркушів), т	25,0	30,0	47,0	61,0	34,0	26,0	88,0	-44,7	4,0
Гранули та брикети з пресованої або агломерованої деревини, залишків або відходів рослинного походження, тис. т	28,9	25,5	29,1	33,1	39,5	48,3	0,7	66,0	67,1

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [270].

Упродовж 2013-2018 рр. обсяги виробництва гранул та брикетів із пресованої або агломерованої деревини, залишків або відходів рослинного

походження у Волинській області збільшилися на 67,1%.

Активно створюючи та розвиваючи в межах даної області підприємства з виробництва гранул та пілетів із торфу та відходів деревини, можна забезпечити місцеве населення області дешевим та ефективним видом палива.

Адже, спалювання однієї тонни пілетів виділяє стільки ж тепла, як при спалюванні 1600 кілограмів дров, 475 кубометрів газу, 500 літрів дизельного палива, 685 літрів мазуту. Пілети – екологічно чистий вид палива, оскільки виготовляються без хімічних закріплювачів. Їх зольність приблизно 3% [330].

Волинь – чи не єдина область в Україні, де збережені та працюють консервні цехи, в яких переробляється натуральна екологічно чиста лісова продукція, асортимент якої налічує понад 80 найменувань [29].

Для заготівлі і переробної обробки харчових продуктів лісу в держлісгоспах створено мережу заготівельно-переробних пунктів, на кожен з яких припадає в середньому 1,5-2 тис. га лісу. Одинадцять консервних цехів може випустити понад 10 млн умовних банок консервної продукції [217].

На Волині функціонують такі підприємства, що переробляють продукти лісу: консервний цех ДП «Цуманське лісове господарство» (розробило технологію виготовлення нового лікувального напою та впровадило у виробництво новий вид продукції «Сік березовий оздоровчий з екстрактом стевії», є лідером у виробництві органічного березового соку); консервний цех ДП «Маневицьке лісове господарство»; консервний цех ДП «Колківське лісове господарство»; консервний цех ДП «Ковельське лісове господарство»; консервний цех ДП СЛАП «Любешівагроліс». Продукція даних цехів представлена різними видами березового соку, протертими ягодами (ожина, горобина, журавлина, брусниця, чорниця), грибами маринованими, консервованими овочами (огірки, кабачки і томати). Доставка товарів даних підприємств здійснюється всією територією України. Дана продукція також відома і за кордоном (Польща, Чехія, країни Прибалтики, Канада, США) [30].

Лісохімія представлена лісохімічними цехами у держлісгоспах, де розвинуте смолоскипидарне, хвойнопереробне і пірогенетичне виробництво. Ефірні масла виробляють у Маневицькому лісохімічному цеху; скипідар – у Ківерцівському, Ратнівському, Маневицькому, Шацькому, Володимир-волинському лісгоспах. Добування, переробка живиці та випуск вітамінного борошна з хвойної зелені здійснюється практично в кожному держлісгоспі.

Здійснивши аналіз переробних підприємств лісового комплексу, видно їх перспективність та потенціал для розвитку. З метою прискорення розвитку

переробних підприємств на базі наявної в даній області лісоресурсної сировини, держава повинна проводити ефективне економічне стимулювання. Поглиблений розвиток переробних підприємств на основі використання місцевих лісових ресурсів, дасть можливість підвищити комплексність використання сировини.

Важливою складовою агропромислового комплексу Волинської області є харчова промисловість. Харчова промисловість пов'язана майже з усіма сферами господарства країни, проте, особливо розвиненими є зв'язки із сільським господарством, так як воно надає основну сировину для виробництва та переробки продуктів харчування.

Основу переробних підприємств харчової промисловості Волині становлять хлібопекарські підприємства (ПАТ «Теремно Хліб», ТОВ «Ковельський хлібокомбінат», ТОВ «Волиньагропродукт», ТОВ «Західторгхліб», СГ ТОВ «Агропродторг» та ін.), цукрові підприємства (ПАТ «Гнідавський цукровий завод», ПП «Європацукор»), молокопереробні підприємства (ПАТ «Ковельмолоко», ПрАТ «Ратнівський молокозавод», ТДВ «Рожищенський сирзавод» та ін.), м'ясопереробні підприємства (ПрАТ «Ковельські ковбаси», ТОВ «Мікос», ПП «Злагода», ПП «Хороший смак», ПП «Линник», ТОВ «Забіяка» та ін.), пивзаводи (ТОВ «Павлівський пивзавод», ПАТ «Луцький пивзавод»), консервні та інші переробні підприємства (ПрАТ «Волиньхолдінг», ПАТ «Луцьк Фудз», ТОВ «Йоданка», ТОВ «Віта Фудз» та ін.).

Основні показники розвитку харчової промисловості Волинської області за останні роки наведені в таблиці 2.11.

Упродовж 2014-2018 рр. обсяг реалізації продукції харчових підприємств Волинської області у фактичних цінах поступово зростав.

Так, обсяг реалізованої продукції підприємств харчової промисловості регіону в фактичних цінах у 2018 році склав 8430,8 млн грн, що на 4103,3 млн грн більше, ніж у 2014 році.

Однак реальні обсяги реалізації виготовлених харчових продуктів та напоїв (скориговані на кумулятивний індекс споживчих цін) у Волинській області мають тенденцію до зниження. Зокрема у період 2014-2018 рр. даний показник зменшився на 118,5 млн грн (3,5%), що є небажаним.

Дане явище може бути викликане тим, що вагома частка готових харчових виробів імпортується в область за кордону. До того ж, виготовлена в районі продукція харчової промисловості користується малим попитом тому, що є неконкурентоспроможною як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках та переважна її кількість не відповідає міжнародним стандартам якості.

Таблиця 2.11

Аналіз основних показників розвитку харчової промисловості Волинської області за 2014-2018 рр.

Показники	Роки					Відхилення (абсолютне), +/-				
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2014
Обсяг реалізації виготовлених харчових продуктів, напоїв у фактичних цінах, млн. грн.	4327,5	6527,6	5907,5	7838,6	8430,8	2200,1	-620,1	1931,1	592,2	4103,3
Реальні обсяги реалізації виготовлених харчових продуктів, напоїв (скориговані на кумулятивний індекс споживчих цін), млн. грн.	3437,3	3618,1	2928,8	3391,1	3318,7	180,9	-689,3	462,3	-72,4	-118,5
Фінансові результати підприємств, що займаються виробництвом харчових продуктів, напоїв до оподаткування, млн. грн.	150,4	122,8	50,6	410,1	339,7	-27,6	-72,2	359,5	-70,4	189,3
Рентабельність операційної діяльності підприємств, що здійснюють виробництво харчових продуктів, напоїв, %	7,1	4,7	3,0	3,8	4,7	-2,4	-1,7	0,8	0,9	-2,4
Середньооблікова кількість штатних працівників, задіяних у виробництві харчових продуктів, напоїв, осіб	7790,0		6638,0		6153,0	-442,0	-710,0	-230,0	-255,0	-1637,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, задіяних у виробництві харчових продуктів, напоїв, грн.					6976,0	811,0	399,0	1472,0	1616,0	4298,0
Капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв, млн. грн.	156,5	165,2	311,7	296,9	421,7	8,7	146,5	-14,8	124,8	265,2
Прямі іноземні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв, млн. дол. США	39,4	20,8	14,1	12,6	2,8	-18,6	-6,7	-1,5	-9,8	-36,6

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [227].

Також, багато харчових продуктів експортується у «сирому» вигляді на переробні підприємства інших регіонів України та зарубіжних держав.

У 2015 році прибуток до оподаткування підприємств харчової промисловості даного регіону почав спадати. Так, в 2015 році він зменшився на 18,4%, у порівнянні з попереднім роком. А в 2016 році фінансовий результат до оподаткування харчових підприємств склав 50,6 млн грн, що на 58,8% менше, ніж у 2015 році. Але в 2017 році прибутки підприємств харчової промисловості області почали збільшуватись і в 2018 році склали 339,7 млн грн, що на 189,3 млн грн більше, ніж у 2014 році.

Упродовж 2014-2018 рр. рівень рентабельності операційної діяльності підприємств харчової промисловості Волинської області зменшився на 2,4%. У 2014-2016 рр. даний показник почав спадати і в 2016 році – становив 3,0%, що на 1,7% менше, ніж у попередньому році. У 2017 році даний показник почав зростати і в 2018 році становив 4,7%, що на 0,9% більше, ніж в попередньому році.

Зниження показника рівня рентабельності операційної діяльності підприємств харчової промисловості досліджуваного регіону свідчить про зниження рівня ефективності діяльності даних підприємств, адже на 1 грн операційних витрат прибутки падають.

У 2014-2018 рр. кількість штатних працівників на харчових підприємствах Волинської області зменшилась на 21,0%. Отже, можна зробити висновки, що рух кадрів на харчових підприємствах Волинської області характеризується високим рівнем мобільності, працівники шукають більш високих заробітків, кращих умов праці. Причинами, що сприяють зменшенню кількості штатних працівників також є: іміграція значної чисельності населення регіону у країни Європейського Союзу, де рівень оплати праці за аналогічну роботу є значно вищим, ніж в Україні; небажання, особливо молоді, працювати в харчовій сфері; частка працівників, що виходять на пенсію, звільняється за власним бажанням тощо явно переважає чисельність найнятих працівників.

Однак зі скороченням кількості штатних працівників відбувається збільшення розміру середньомісячної номінальної заробітної плати на харчових підприємствах Волинської області.

Упродовж 2014-2018 рр. середньомісячна заробітна плата працівника, задіяного в харчовій промисловості області, зросла на 4298,0 грн. Але, незважаючи на те, що темпи росту заробітної плати працівників харчової промисловості є високими, заробітки в даній сфері є одними із найнижчих у області серед інших видів економічної діяльності.

Позитивним явищем за період 2014-2018 рр. є збільшення капітальних

інвестицій у харчові підприємства області на 265,2 млн грн. Разом з тим, прямі іноземні інвестиції зменшились на 36,6 млн дол. США.

Зменшення прямих іноземних інвестицій загострює потребу харчових підприємств Волинської області у фінансових ресурсах, що обмежує їх економічний розвиток. Тому, потрібно на державному рівні розробити стратегію та вжити конкретні дії, які б сприяли суттєвому підвищенню обсягів надходження фінансових коштів від вітчизняних та зарубіжних підприємств в харчову промисловість регіону.

Згідно з даними Департаменту агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації, індекс виробництва харчових продуктів, напоїв за 2018 рік порівняно з відповідним періодом минулого року становив 100,0%, грудень 2018 року до грудня 2017 року – 104,2 відсотка.

Підприємствами області за 2018 рік вироблено 32,3 тис. т м'яса курей, курчат, 4,6 тис. т м'яса свинини, 8,8 тис. т ковбасних виробів, 2,6 тис. т масла вершкового, 2,1 тис. т маргарину і продуктів пастоподібних, 26,1 тис. т хліба та хлібобулочних виробів, 1,3 тис. т виробів здобних, 820 т печива солодкого і вафель.

Збільшилося виробництво м'яса свинини у 2 рази, м'яса курей, курчат – на 29,3 відсотка, печива солодкого, вафель та вафельних облаток – на 13,1%, масла вершкового – на 6,0%, ковбасних виробів – на 7,1%.

За одинадцять місяців 2018 року реалізовано продукції виробництва харчових продуктів, напоїв (у відпускних цінах без ПДВ і акцизу) на суму 6,7 млрд грн, що складає 24,6% в загальному обсязі реалізованої промислової продукції регіону.

При питомій вазі області 1,5 відсотка в обсягах реалізації продукції харчової промисловості України, виробникам Волині належить 60% загальнодержавних обсягів виробництва кетчупів і соусів, майже 40% у виробництві гірчиці, 16% – приправ та прянощів, 13% у виробництві заморожених плодів та горіхів, 9% – курей, курчат (частин тушок) [70].

Обсяги виробництва основних видів продукції харчової промисловості Волинської області в натуральному вираженні наведено у табл. 2.12.

Упродовж останніх років у Волинській області поступово падає виробництво основних видів промислової продукції підприємств харчової промисловості. Зокрема, за 2014-2018 рр. знизилась обсяги виробництва м'яса яловичини і телятини (на 25,0%); свиней (на 11,9%); ковбасних виробів (на 32,6%); соків (на 75,1%); маргарину (на 41,7%); борошна (на 8,7%); хлібобулочних виробів (на 15,5%); здобних виробів (на 7,1%); печива (на 12,5%); вод мінеральних та газованих (на 24,2%). За даний період у регіоні зросли лише обсяги виробництва масла вершкового на 36,8%.

Таблиця 2.12

Аналіз обсягів виробництва деяких видів продукції харчової промисловості Волинської області впродовж 2014-2018 рр.

тис. т

Назва продукції	Роки					Відхилення, %		
	2014	2015	2016	2017	2018	2016/ 2014	2018/ 2016	2018/ 2014
Яловичина і телятина, свіжі чи охолоджені – туші, напівтуші, четвертини необвалені	0,8	0,5	0,5	0,4	0,6	-37,5	20,0	-25,0
Свинина свіжа чи охолоджена – туші, напівтуші (з урахуванням оброблених сіллю чи консервантами для тимчасового зберігання)	5,9	9,1	4,5	2,8	5,2	-23,7	15,6	-11,9
Вироби ковбасні та подібні продукти з м'яса, субпродуктів чи крові тварин та подібні вироби і харчові продукти на їхній основі (крім виробів ковбасних з печінки та страв готових)	13,2	10,6	9,0	8,2	8,9	-31,8	-1,1	-32,6
Сік якогось одного фрукта або овоча, незброжений та без додання спирту (крім апельсинового, грейпфрутового, ананасового, томатного, виноградного та яблучного соків) неконцентрований, тис. л	588,3	1071,6	1169,7	236,0	146,2	98,8	-87,5	-75,1
Маргарин і продукти пастоподібні зі зниженим чи низьким вмістом жирів (крім маргарину рідкого)	3,6	3,9	2,9	3,4	2,1	-19,4	-27,6	-41,7
Масло вершкове жирністю не більше 85%	1,9	1,1	1,6	2,5	2,6	-15,8	62,5	36,8
Борошно пшеничне чи пшенично-житнє	26,5	30,8	29,2	30,0	24,2	10,2	-17,1	-8,7
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання	33,6	31,3	31,5	29,1	28,4	-6,3	-9,8	-15,5
Вироби здобні (булочки підвищеної калорійності, листкові, рулети з маком, рогаики тощо)	1,4	1,2	1,4	1,4	1,3	0,0	-7,1	-7,1
Печиво солодке (уключаючи сендвіч-печиво; крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао)	0,8	0,6	0,7	0,7	0,7	-12,5	0,0	-12,5
Води мінеральні та газовані, непідсолоджені, тис. дал.	252,5	176,5	227,2	191,5	191,3	-10,0	-15,8	-24,2

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [227].

Зменшення обсягів виробництва продукції харчової промисловості даної області можна пояснити їх високою собівартістю (і відповідно ціною на них), низькою якістю, у порівнянні з аналогічними імпортними товарами, зменшенням чисельності місцевого населення, соціально-економічним становищем регіону тощо.

У даного регіону є значні передумови для повноцінного розвитку харчової промисловості. Це пояснюється тим, що в даному регіоні збережено виробничо-технологічну базу переробки сільськогосподарської продукції, а в останні роки почали активно формуватися сировинні зони виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції, відбувається розбудова логістичних центрів, іде нарощення експортного потенціалу. Харчова промисловість об'єктивно вважається базовою ланкою господарського комплексу регіону. Від розширеного відтворення її ресурсно-виробничого потенціалу залежить величина валового регіонального продукту, надходження до місцевих бюджетів та збільшення кількості робочих місць.

Проте, негативною тенденцією розвитку харчової промисловості Волинської області можна вважати зменшення частки готових харчових продуктів у загальній структурі експорту, що свідчить про зростання частки експорту сировини та продуктів первинної переробки, що не сприяє створенню нових робочих місць та збільшенню виробництва продукції з високою часткою доданої вартості [54].

Волинь має потужну мінерально-сировинну базу і працює переважно на місцевій сировині. Всього в області зареєстровано 190 родовищ будівельних матеріалів і 214 маловивчених їх виходів. В області діють родовища із видобутку цегельно-черепичної сировини, будівельного та баластного піску і пісковиків, керамічних і цегельних глин, крейди, вапняків та інших видів сировини [89].

Обсяги виробництва окремих видів продукції з наявної мінеральної сировини у Волинській області за період 2014-2018 рр. відображено на рис. 2. 18.

Упродовж останніх п'яти років спостерігається тенденція до зниження обсягів виробництва цегли керамічної в досліджуваній області. Якщо в 2014 році переробними підприємствами було вироблено цегли 62,5 тис. куб. м, то в 2018 році обсяги її виробництва зменшились на 6,4 тис. т.

Обсяги виробництва цегли та блоків з цементу впродовж 2014-2018 рр. також зменшились на 15,3 тис. т (62,7%).

Разом із тим, обсяги виробництва інших будівельних товарів зростають. Зокрема, обсяги виробництва елементів конструкцій збірних для будівництва з цементу та бетону або каменю штучного збільшилися на 8,1 тис. т (13,7%),

розчинів бетонних – на 83,6 тис. т (43,2%).

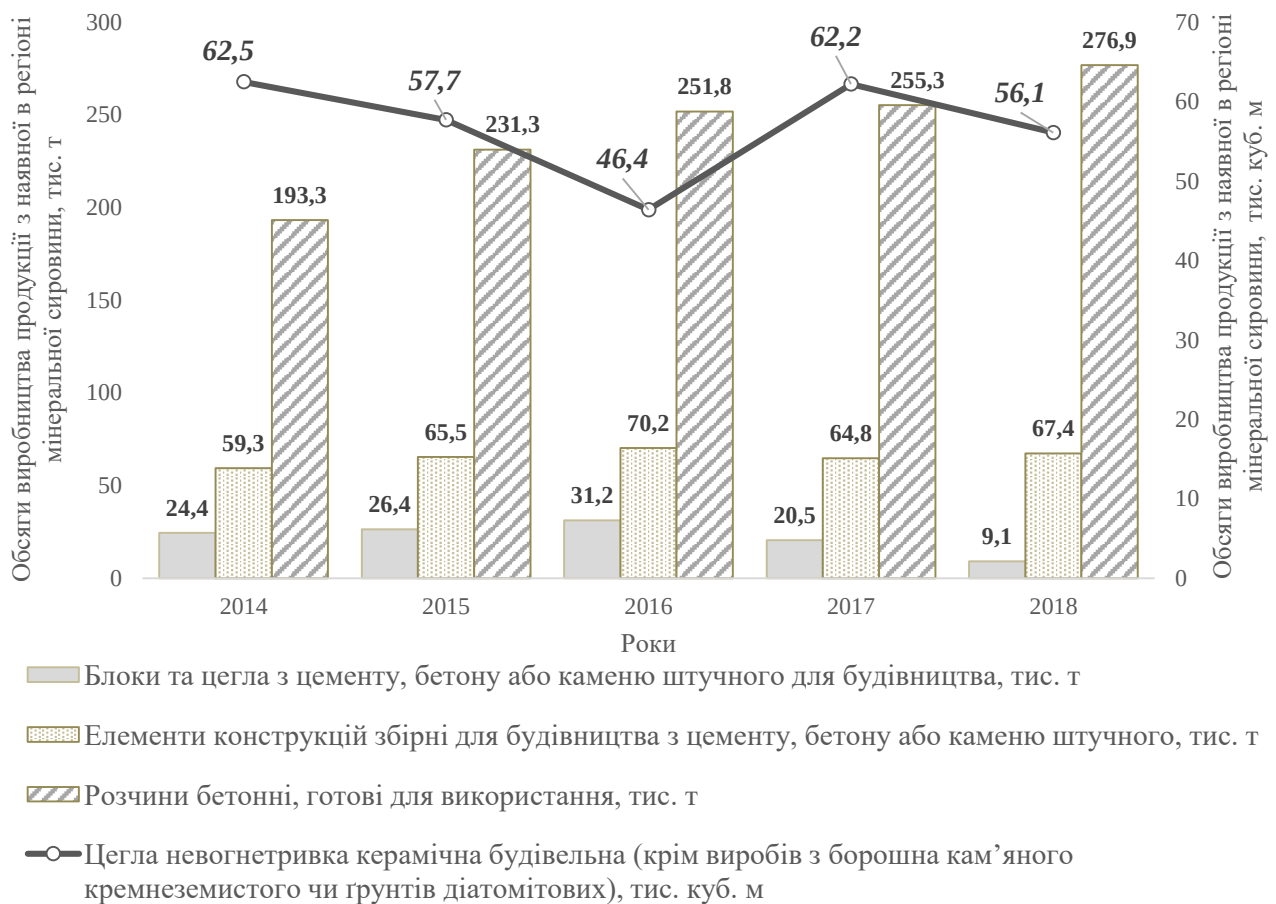

Рис. 2.18. Обсяги виробництва окремих видів продукції з наявної мінеральної сировини у Волинській області за період 2014-2018 рр. (побудовано авторами на основі джерела [227])

Як зазначає В.І. Бортніков [20], колись за функціональним значенням у будівельно-індустріальному комплексі Волинської області виділяли такі групи галузей: головні або галузі спеціалізації – виробництво м'яких покрівельних матеріалів, а також виробництво крейди; базові – видобування глини, піску, крейди, інших будівельних матеріалів; допоміжні – до них належать підсобні майстерні й цехи, підпорядковані основним підприємствам; місцеві виробництва, які задовольняють попит своєї області у виробництві будматеріалів і проведенні певних видів робіт, а також усі будівельні організації, що безпосередньо виконують будівельні роботи.

Сировинна база області дозволяє у перспективі нарощувати потужності з виробництва будівельних матеріалів, адже дана продукція буде постійно користуватися попитом серед місцевого населення, так як придбання та доставка

її у сусідніх регіонах будуть значно дорожчими.

Таким чином, основні показники розвитку переробної промисловості Волинської області свідчать про її розвиток. У досліджуваному регіоні переважають підприємства, що здійснюють первинну обробку місцевої природно-ресурсної сировини. Але можна наростити потенціал промислового виробництва створюючи та розвиваючи в регіоні комплексні виробництва з повним циклом поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини.

2.3. Оцінка дієвості системи стимулювання та резервів розвитку комплексної переробки сільськогосподарської сировини

У процесі економічного стимулювання розвитку переробних виробництв, і не тільки, велику роль відіграють саме фінансові інструменти (ресурси). Адже більшість підприємств (в основному, малих) відчують нестачу (дефіцит) власних та виділених державою фінансових коштів.

Від величини фінансових ресурсів залежить зростання виробництва та соціально-економічний добробут будь-якого підприємства, тому пошук фінансових джерел для розвитку, забезпечення найефективнішого використання фінансових ресурсів мають важливе значення в роботі підприємств переробної сфери [173].

Упродовж останніх років в Україні все менше фінансових коштів із державного бюджету виділяється на розвиток промислових підприємств. Підприємства фактично власними силами забезпечують себе фінансовими ресурсами, однак їх не завжди вистачає на задоволення першочергових потреб.

У Волинській області на сьогодні відсутні програми, що передбачають надання фінансових коштів на розвиток переробних виробництв із поглибленої переробки на базі місцевих природно-ресурсних комплексів. Іншими словами, стимулювання розвитку переробних підприємств, що працюють на місцевій природній сировині здійснюється внаслідок реалізації інших державних та місцевих програм розвитку.

Сьогодні, Урядом України, місцевими територіальними органами управління створюються умови для успішного ведення сільського господарства, розробляються спеціальні програми розвитку фермерства, збільшується загальний обсяг інвестицій у розвиток тваринництва і рослинництва і т. д. І хоч, попри ряд проблем, що роками стоять на заваді успішного розвитку вітчизняного агровиробництва, спостерігаються певні позитивні успіхи.

Програми підтримки агропромислового комплексу з державного бюджету та їх суть наведені в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

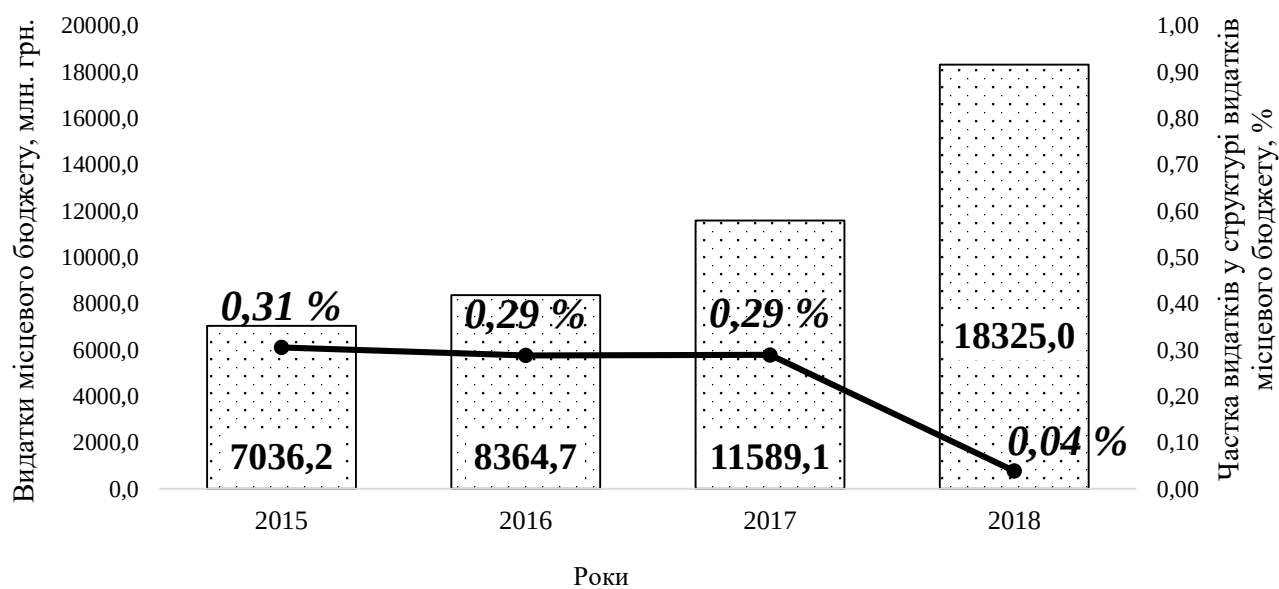
Державні програми підтримки розвитку агропромислового комплексу

Підтримка з державного бюджету	Що надає програма
Урядова програма підтримки утримання молодняка ВРХ	За утримання молодняка до 13-місячного віку 2500 гривень на голову надаватиметься фізичним особам, які утримують ідентифікований та зареєстрований молодняк великої рогатої худоби, який народився в господарствах фізичних осіб у поточному році
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	Фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва для фермерських господарств 40% вартості техніки та обладнання (без ПДВ), насіння сільськогосподарських рослин вітчизняного виробництва, закупленого у фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, які здійснюють виробництво та/або його реалізацію; часткова компенсація – 1% облікової ставки Нацбанку за залученими у національній валюті кредитами, наданими уповноваженими банками; компенсація за надані дорадчі послуги; бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) – новоствореним фермерським господарствам (перші три роки після його створення); бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) для фермерських господарств (крім новостворених)
Надання коштів з державного бюджету для підтримки галузі тваринництва	Часткова компенсація відсоткової ставки за кредитами, залученими суб'єктами господарювання на проекти з розвитку: вівчарства, козівництва, бджільництва, звірівництва, кролівництва, шовківництва та аквакультур, будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств із переробки сільськогосподарської продукції в частині витрат, профінансованих за рахунок банківських кредитів; спеціальна бюджетна дотація за дотримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напряму продуктивності, вирощування молодняка великої рогатої худоби, який народився в господарствах фізичних осіб; часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин
Надання коштів з державного бюджету для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства	Компенсація до 80% витрат суб'єктам господарювання, які займаються вирощуванням плодово-ягідних насаджень, на придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур за умови закладення насаджень у поточному році
Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва	25% часткової компенсації сільськогосподарським товаровиробникам вартості техніки та обладнання вітчизняного виробництва

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерела [70].

У даному регіоні з обласного бюджету підтримка надається у вигляді «Комплексної програми розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2016-2020 роки» [74].

Видатки місцевих бюджетів на розвиток сільського господарства, лісового господарства, рибальства, мисливства є мізерними і їх частка в структурі видатків місцевих бюджетів впродовж 2015-2018 рр. зменшувалась (рис. 2.19).

▤ Видатки місцевого бюджету, млн. грн.

—●— Частка видатків на сільське господарство, лісове господарство, рибальство, мисливство в структурі видатків місцевого бюджету, %

Рис. 2.19. Видатки місцевих бюджетів на розвиток сільського господарства, лісового господарства, рибальства, мисливства у Волинській області впродовж 2015-2018 рр. (побудовано авторами на основі джерел [227; 270])

Упродовж 2015-2018 рр. видатки місцевих бюджетів на розвиток сільського господарства, лісового господарства, рибальства та мисливства в структурі загальних видатків місцевих бюджетів не перевищували 0,5%. Це свідчить про гостру нестачу фінансової допомоги з державного бюджету.

Тому, переробні підприємства досліджуваного регіону змушені здійснювати свій розвиток, в основному, за рахунок власних капітальних та прямих іноземних інвестицій (табл. 2.14).

У 2015-2018 рр. капітальні інвестиції в переробну промисловість Волинської області зменшились на 607,6 млн. грн. Капітальні інвестиції на

виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність за аналізований період зменшились на 1187,2 млн грн, а на виробництво харчових продуктів та напоїв навпаки зросли на 256,5 млн грн.

Таблиця 2.14

Динаміка обсягів капітальних та прямих інвестицій у Волинській області
впродовж 2015-2018 рр., млн. грн.

Показники	Роки				Відхилення, %		
	2015	2016	2017	2018	2018/ 2017	2017/ 2016	2016/ 2015
Капітальні інвестиції в переробну промисловість, з них:	2589,8	1425,0	1499,5	1982,2	32,2	5,2	-45,0
на виробництво харчових продуктів, напоїв	165,2	311,7	296,9	421,7	42,0	-4,7	88,7
на виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність	2018,7	539,6	646,0	831,5	28,7	19,7	-73,3
Прямі інвестиції в переробну промисловість, з них:	4322,4	4618,8	4778,4	4947,6	3,5	3,5	6,9
на виробництво харчових продуктів, напоїв	499,2	367,7	342,1	76,6	-77,6	-7,0	-26,3
на виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність	1756,8	2190,7	2337,6	2683,0	14,8	6,7	24,7

Примітка. Побудовано авторами на основі джерел [6; 227; 328].

Проте упродовж 2015-2018 рр. збільшились обсяги прямих іноземних інвестицій на 625,2 млн грн. З них обсяги інвестованих коштів на виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність збільшились на 926,2 млн грн. Обсяги прямих іноземних інвестицій на виробництво харчових продуктів та напоїв зменшились на 422,6 млн грн.

Таким чином, нестача капітальних інвестицій в одній сфері переробної промисловості компенсується за рахунок прямих іноземних інвестицій.

Власні та залучені фінансові кошти підприємств переробної промисловості Волинської області в разі перевищують видатки місцевих бюджетів на розвиток основних сировинних галузей промисловості (сільського та лісового

господарства, рибальства, мисливства).

Відчувається недофінансування інноваційної діяльності переробних підприємств досліджуваної області, зокрема з державного бюджету.

На думку О.Є. Кузьміна та Т.М. Шотік [143], вагомими причинами недофінансування інноваційної діяльності є незначний рівень державної підтримки науково-технічної діяльності в цілому і перспективних галузей зокрема, нерозвиненість фінансових інституцій і відсутність у вітчизняних підприємців (особливо великих) стимулів до інновацій.

Фінансування інноваційної діяльності переробних підприємств Волинської області упродовж 2014-2017 рр. на 88,7-97,7% здійснювалось за рахунок власних коштів, а решта – за рахунок кредитних коштів. У 2015 році обсяг фінансування інноваційної діяльності у фактичних цінах склав 65,3 млн грн і здійснювався виключно за рахунок власних коштів підприємств [227].

Недостатність фінансових коштів на розвиток підприємств переробної промисловості Волинської області впливає на обсяги виробництва і реалізацію готових виробів, а також на загальний розмір доданої вартості переробної промисловості досліджуваного регіону.

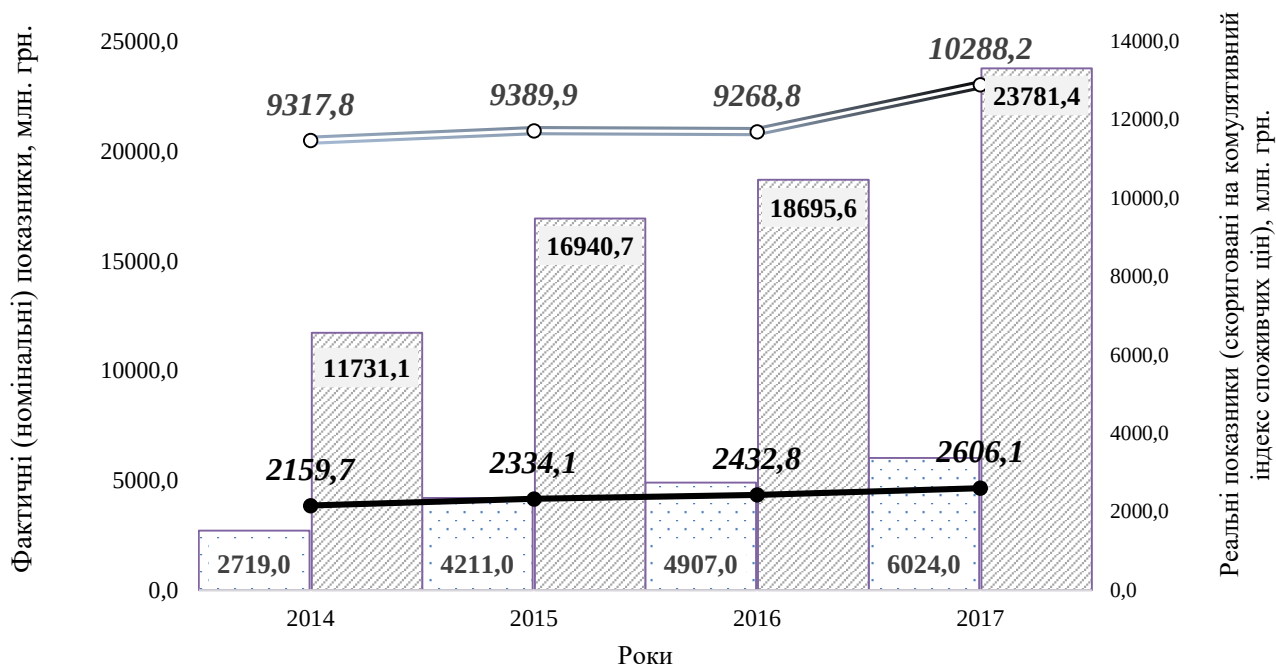
Якщо у фактичних показниках упродовж 2014-2017 рр. у Волинській області спостерігається стрімке зростання обсягів реалізації продукції переробних підприємств та збільшення доданої вартості продукції переробної промисловості, то в реальних показниках все виглядає інакше (рис. 2.20).

Реальні показники обсягів реалізації продукції переробної промисловості та доданої вартості продукції переробної промисловості у Волинській області впродовж 2014-2017 рр. збільшились відповідно на 970,4 млн грн (10,4%) та на 446,4 млн грн (20,7%).

Це свідчить про повільний розвиток переробної промисловості даного регіону та необхідність збільшення фінансової допомоги з державного бюджету та бюджетів місцевих територіальних громад.

Тому, важливо для даного регіону розробити та впровадити ефективну систему фінансового стимулювання розвитку переробних виробництв, зокрема на базі місцевих природно-ресурсних комплексів.

Упродовж останніх років у Волинській області відбувається збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції у сирому вигляді за кордон, що лише посилює її сировинну орієнтацію. У результаті цього місцеві та державні бюджети недоотримують (втрачають) фінансові кошти, адже реалізують за кордоном продукцію із низькою доданою вартістю.

Фактична (номінальна) додана вартість продукції переробної промисловості, млн. грн.

Обсяг реалізованої продукції переробної промисловості у фактичних цінах, млн. грн.

Реальний обсяг реалізованої промислової продукції (скоригований на кумулятивний індекс споживчих цін), млн. грн.

Реальна валова додана вартість продукції переробної промисловості (скоригована на кумулятивний індекс споживчих цін), млн. грн.

Рис. 2.20 Динаміка зміни фактичних та реальних показників обсягів реалізованої продукції та доданої вартості продукції переробної промисловості Волинської області у 2014-2017 рр. (побудовано авторами на основі джерел [227; 270])

Щороку з даного регіону експорт сільськогосподарської сировини та продукції, що пройшла первинну обробку, в основному, перевищує імпорт аналогічних товарів на десятки мільйонів доларів США (табл. 2.15).

З одного боку, переважання експорту над імпортом є хорошим явищем, адже свідчить про розвиток сільського господарства області, надлишок вільної сільськогосподарської продукції.

А з іншої сторони, щорічний експорт сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю на сотні мільйонів доларів США свідчить про величезні обсяги поставки даної продукції у натуральних показниках за кордон. То, чи можна вважати дані тенденції позитивними, якщо посилюється сировинна орієнтація економіки даного регіону? Можна назвати це успіхом, чи все ж це

скоріше серйозна проблема?

Таблиця 2.15

Різниця (сальдо) між експортованою та імпортованою сільськогосподарською продукцією у Волинській області впродовж 2015-2018 рр., тис. дол. США

Назва продукції	Роки				Відхилення, +/-		
	2015	2016	2017	2018	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017
Живі тварини, продукти тваринного походження	-1815,0	12732,0	38446,0	27539,0	14547,0	25714,0	14547,0
Продукти рослинного походження	-28595,0	-27059,0	-18806,0	5511,0	1536,0	8253,0	1536,0
Готові харчові продукти	-4000,0	42505,0	53077,0	-39665,0	46505,0	10572,0	46505,0
Шкури необроблені, шкіра вичищена	-3312,0	53945,0	40810,0	-25417,0	57257,0	-13135,0	57257,0
Текстильні матеріали та текстильні вироби	11384,0	17401,0	21909,0	10839,0	6017,0	4508,0	6017,0
Взуття, головні убори, парасольки	-1388,0	2558,0	2277,0	3288,0	3946,0	-281,0	3946,0
Всього	75333,0	52323,0	57751,0	56227,0	-23010,0	5428,0	-23010,0

Примітка. Побудовано авторами на основі джерела [270].

Важко не погодитись із думкою В.А. Голяна [51] про те, що керівництво нашої держави все частіше говорить про аграрні успіхи, щоб відвернути увагу від провалів в інших високотехнологічних сферах діяльності.

Стимулюючи розвиток вітчизняного сільського господарства держава чомусь мало уваги приділяє стимулюванню розвитку комплексних виробництв, що працюють на вітчизняній сільськогосподарській сировині.

Реалізована на зовнішньому ринку сільськогосподарська продукція повертається до нас у вигляді готових виробів із значно вищою доданою вартістю. Тобто, виходить, що ми «переплачуємо» за те, що можемо виробляти самі. До того ж, сировинна орієнтація економіки нашої держави в майбутньому може призвести до загострення еколого-економічної ситуації в її регіонах.

За останні роки частка сільськогосподарської сировинної продукції в структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції постійно зростає, при чому обсяги експорту в номінальному вираженні характеризуються високою динамікою та мають тенденцію до зменшення (рис. 2.21).

Як видно на рис. 2.21, зменшення експорту переробленої сільськогосподарської продукції (готових виробів) із високою доданою вартістю призводить до зменшення вартісних показників загальних обсягів експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції. Тобто, можна стверджувати,

що ми втрачаємо фінансові надходження до місцевого та державного бюджетів.

Рис. 2.21. Зміни в товарній структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції у Волинській області упродовж 2014-2018 рр. (побудовано авторами на основі джерел [251; 252])

Іншими словами, сільськогосподарська продукція Волинського регіону забезпечує закордонні переробні підприємства сировиною.

Сировинна орієнтація даної області призводить до посилення екстенсивного ведення сільськогосподарської діяльності, що, в свою чергу, створює ряд негативних наслідків. Зокрема це відображається на стані родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення.

Як правило з метою збільшення прибутків, сільськогосподарські виробники не зважають на правильне дотримання технологій обробітку землі – не дотримуються правильних сівозмін, вирощуючи культури, що швидко виснажують ґрунт, а також використовують мінеральні добрива, внаслідок використання яких в ґрунти потрапляють шкідливі хімічні елементи (зокрема, нітрати і нітроти) тощо [133].

Про екстенсивний розвиток сільського господарства у Волинській області свідчать дані аналізу виробництва деяких видів сільськогосподарської продукції та відповідно посівних площ під ними впродовж 2014-2018 рр. (табл. 2.16).

Упродовж 2014-2018 рр. у Волинській області спостерігається тенденція до

збільшення розмірів посівних площ під сільськогосподарські овочеві, ягідні, зернові та олійні культури, що в свою чергу сприяє збільшенню обсягів відповідної сільськогосподарської продукції.

Таблиця 2.16

Аналіз виробництва деяких видів сільськогосподарської продукції та посівних площ сільськогосподарських культур у Волинській області за 2014-2018 рр.

Назва продукції	Роки					Відхилення, %			
	2014	2015	2016	2017	2018	2018/ 2017	2017/ 2016	2016/ 2015	2015/ 2014
Виробництво сільськогосподарської продукції, тис. т									
М'ясо та харчові субпродукти	116,9	120,5	122,4	113,0	113,7	0,6	-7,7	1,6	3,1
Овочі	277,1	276,4	288,7	302,6	280,2	-7,4	4,8	4,5	-0,3
Ягоди	5,3	5,3	5,5	5,4	6,0	11,1	-1,8	3,8	0,0
Зернові культури	1 026,9	1 050,4	1 089,9	1 127,7	1 218,9	8,1	3,5	3,8	2,3
Насіння та плоди олійних культур	162,0	161,8	148,8	221,3	306,5	38,5	48,7	-8,0	-0,1
Посівні площі культур сільськогосподарських, тис. га									
Кормові культури	101,6	95,3	89,2	87,3	79,6	-8,8	-2,1	-6,4	-6,2
Овочеві культури	12,6	12,9	13,1	13,6	13,6	0,0	3,8	1,6	2,4
Культури ягідні	1,3	1,4	1,7	1,7	1,5	-11,8	0,0	21,4	7,7
Зернові культури	268,7	267,2	289,5	280,6	286,9	2,2	-3,1	8,3	-0,6
Олійні технічні культури	77,3	89,8	82,5	101,1	114,6	13,4	22,5	-8,1	16,2

Примітка. Побудовано авторами на основі джерел [251; 252; 270].

Також, за аналізований період є помітною тенденція до зменшення посівних площ кормових культур. Якщо в 2014 році розміри посівних площ кормових сільськогосподарських культур у регіоні становили 101,6 тис. га, то в 2018 році вони зменшились на 22,0 тис. га і склали 79,6 тис. га. Дана тенденція свідчить про те, що в досліджуваному регіоні більшість сільськогосподарських виробників надає пріоритет діяльності у сфері рослинництва. Про це також свідчить і зменшення обсягів виробництва м'яса та харчових субпродуктів у регіоні на 3,2 тис. т за аналізований період.

Збільшенню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у Волинській області впродовж 2014-2018 рр. посприяли регіональні та державні

програми розвитку.

Також збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у Волинській області пов'язане із збільшенням експорту сільськогосподарської продукції (у «сирому» вигляді) у зарубіжні держави.

У таблиці 2.17 зображено динаміку зміни частки експортованої сільськогосподарської сировинної продукції до загальних обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у Волинській області за категоріями певних товарів впродовж 2014-2018 рр.

Таблиця 2.17

Частка експортованої сільськогосподарської продукції в структурі загальних обсягів її виробництва за категоріями товарів у Волинській області впродовж 2014-2018 рр.

Назва товару	Роки					Відхилення, %			
	2014	2015	2016	2017	2018	2018/ 2017	2017/ 2016	2016/ 2015	2015/ 2014
М'ясо та харчові субпродукти, %	5,1	10,2	6,7	8,3	9,1	0,8	1,6	- 3,5	5,1
Овочі, %	0,7	1,4	1,9	1,9	2,2	0,3	0,0	0,5	0,7
Ягоди, %	26,4	32,1	63,6	120,4	76,7	-43,7	56,7	31,6	5,7
Зернові культури, %	9,8	18,0	15,6	12,3	10,9	- 1,5	- 3,3	- 2,4	8,2
Насіння та плоди олійних культур, %	35,2	34,8	40,8	46,0	34,7	-11,3	5,3	6,0	- 0,4

Примітка. Побудовано авторами на основі джерел [251; 252].

Згідно з даними таблиці 2.15, впродовж 2014-2018 рр. експорт м'яса та харчових субпродуктів у Волинській області збільшився на 4,0%, овочів – на 1,5%, зернових культур на 1,1%. Значно збільшився обсяг експорту ягід – на 50,3%.

Упродовж 2014-2017 рр. обсяг експорту насіння та плодів олійних культур зріс на 10,8%, однак в 2018 році він зменшився на 11,3%.

Збільшення обсягів експорту сільськогосподарської сировини в натуральних показниках у зарубіжні країни означає розвиток зовнішньоекономічної діяльності досліджуваного регіону та зумовлює збільшення обсягів грошових надходжень у результаті реалізації даної експортної продукції (табл. 2.18).

Упродовж 2014-2018 рр. у Волинській області обсяги реалізації експортованої за кордон сільськогосподарської сировинної продукції у

вартісних показниках зросли на 16184,8 тис. дол. США або на 16,9%.

Таблиця 2.18

Динаміка обсягів реалізації експортованої сільськогосподарської сировинної продукції у Волинській області впродовж 2014-2018 рр.

тис. дол. США

Назва товару	Роки					Відхилення, %			
	2014	2015	2016	2017	2018	2018/ 2017	2017/ 2016	2016/ 2015	2015/ 2014
М'ясо та харчові субпродукти	18689,9	20370,8	10947,2	13272,9	15102,2	13,8	21,2	-46,3	9,0
Овочі	1051,7	1539,8	2744,9	2299,3	2902,3	26,2	-16,2	78,3	46,4
Зернові культури	19810,8	30424,5	25642,4	22064,7	22049,7	-0,1	-14,0	-15,7	53,6
Насіння та плоди олійних культур	26861,5	21992,1	23 886,0	40444,2	47912,5	18,5	69,3	8,6	-18,1
Всього сільськогосподарської сировини	95821,4	89320,8	82678,3	110740,4	112006,2	1,1	33,9	-7,4	-6,8

Примітка. Побудовано авторами на основі джерел [251; 252].

З одного боку, дана ситуація має позитивний характер, адже збільшується й обсяг надходжень до місцевого та державного бюджетів внаслідок експорту сільськогосподарської продукції, а з іншого – є негативною, адже посилюється сировинна орієнтація економіки даного регіону, що в майбутньому може призвести до небажаних еколого-економічних наслідків.

Вважаємо, що Волинську область на зовнішньому ринку іноземні держави розглядають з точки зору дешевої сировинної бази, адже ціни на продукцію сільського господарства є доволі низькими та стабільними (рис. 2.22).

При тому варто врахувати, що на експорт відправляється якісна сільськогосподарська продукція, що відповідає міжнародним стандартам.

Згідно з даними, зображеними на рис. 2.21, можемо побачити, що на зовнішньому ринку найбільше ціниться м'ясо та харчові субпродукти, хоча і ціни на дану категорію товарів знизились впродовж 2014-2018 рр. вдвічі. Ціни на інші категорії товарів є стабільними.

Таким чином, стимулюючи розвиток вітчизняного сільського господарства держава та місцеві об'єднані територіальні громади, чомусь мало уваги приділяють стимулюванню розвитку комплексних виробництв, що працюють на вітчизняній сільськогосподарській сировині [138].

Експортуючи готові вироби, а не сировину, можна було зміцнити становище

як досліджуваного регіону, так і нашої держави на зовнішньому ринку та значно збільшити обсяги прибутку, потіснивши конкурентів не тільки на зовнішньому, а й на внутрішньому ринку. До того ж, це посприяло б зменшенню негативного впливу на навколишнє природне середовище, впровадженню нових еколого-економічних технологій виробництва в сільськогосподарській галузі.

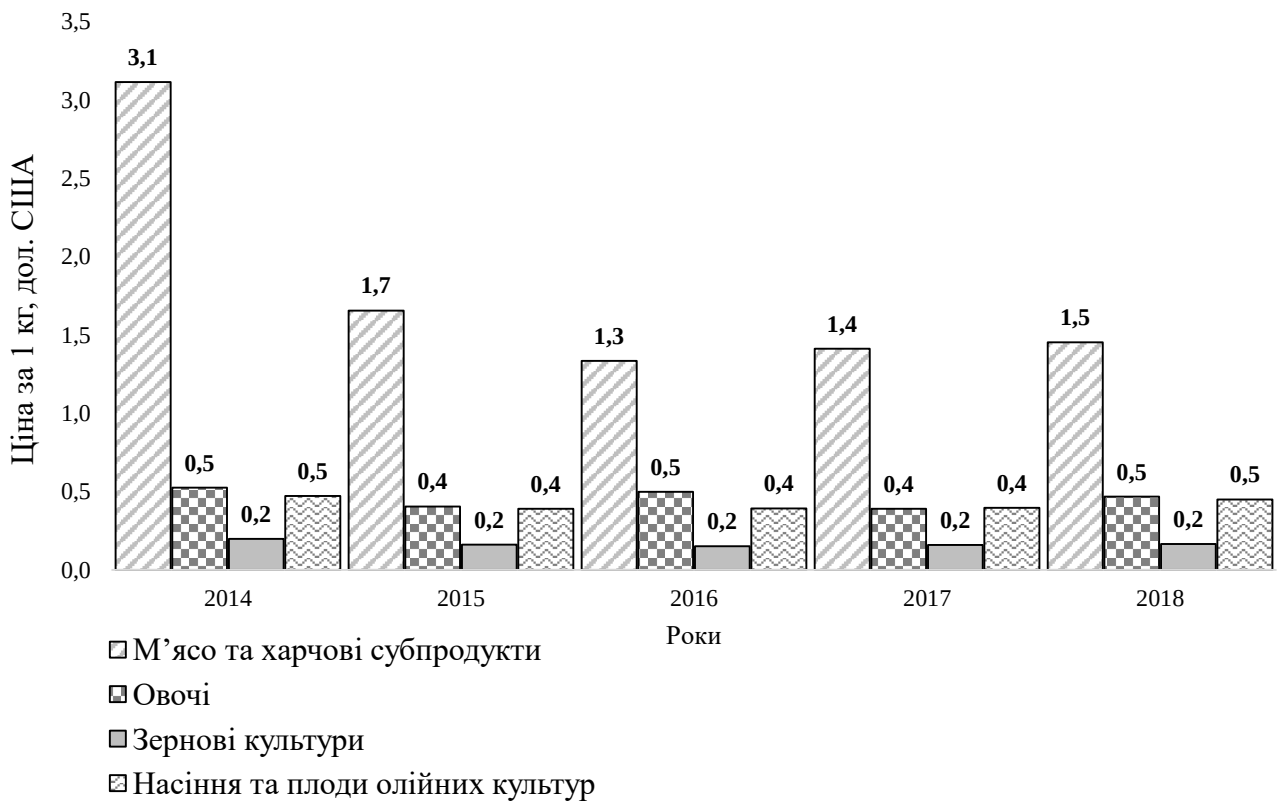

Рис. 2.22. Ціни за 1 кг експортованої сільськогосподарської продукції виробленої у Волинській області впродовж 2014-2018 рр., дол. США (побудовано авторами на основі джерел [251; 252])

У нашій державі фактично відсутнє стимулювання такої важливої соціально орієнтованої галузі як легка промисловість.

Руйнація інфраструктури зовнішніх ринків продукції, припинення надання державою дотацій та іншої фінансової допомоги підприємствам легкої промисловості, використання цільових коштів не за призначенням призвело до занепаду легкої промисловості Волинської області [90; 222; 242; 314].

У даному регіоні припинили свою діяльність стратегічно важливі, для потреб населення, заводи та фабрики.

Складається враження, що наша держава не зацікавлена у розвитку власної легкої промисловості. Легка промисловість Волині наразі представлена, в

основному, дрібними приватними підприємствами.

В області функціонує ще чотири великих підприємства – у Луцьку, Ковелі, Володимирі-Волинському та в Нововолинську. Щоправда працюють вони на умовах толінгу, тобто на давальницькій сировині. Іншими словами на Волині одяг шують, але волиняни його не бачать, бо увесь товар після пошиття відводять до країн-замовників [135].

На власній сировині в даній області працюють лише такі підприємства як товариство «Продтранссервіс», що спеціалізується на виготовленні нетканих матеріалів та виробів з них, приватне підприємство «Територія дитячої білизни» та фірма «Едельвіка», що шиє жіночий одяг [140].

Відсутність у Волинській області власної сировини для потреб підприємств легкої промисловості можна пояснити, перш за все, занепадом та руйнацією галузі льонарства, чому, головним чином, посприяла недолуга економічна політика керівних структур у нашій державі.

Справа у тому, що дана галузь завжди отримувала великі фінансові дотації з державного бюджету, адже льон – культура нерентабельна для вирощування, але вироби з нього приносили величезні фінансові прибутки до місцевого та державного бюджетів. А припинення дотування галузі льонарства в 90-х роках минулого століття призвело до того, що суб'єкти господарювання, що роками займалися вирощуванням льону, змушені були займатись вирощуванням інших, більш рентабельних сільськогосподарських культур.

У результаті на льонопереробні підприємства різко скоротилися надходження сировини, необхідної для виробництва, що призвело до їх банкруства та повного краху галузі льонарства в регіоні.

Вищенаведені дії вищих керівних державних органів держави були безвідповідальними, необдуманими, спонтанними та дестимулюючими.

Адже, наприкінці вісімдесятих років минулого століття у Волинській області сіяли 26 тис. га льону-довгунцю, з якого мали 50 тис. т льонотрести та 20 тис. т насіння. У перерахунку на ціни, що сьогодні панують на світовому ринку, від льонарства Волинь отримувала понад 20 млн дол. Займаючи у структурі посівних площ до десяти відсотків земель, льон-довгунець забезпечував 60-70% чистого прибутку. Льонопереробні підприємства розташовувались тоді у місті Ковель, Камінь-Каширському та Любомльському районах (філіал від «Камінь-Каширський льонозавод») [262].

Але в 1995 році, виробництво льону-довгунцю скоротилося порівняно з 1990 роком на 8,8 тис. т. Саме з цього часу і розпочалась руйнація даної галузі

національного господарства (рис. 2.23).

Рис. 2.23. Показники виробництва льону-довгунцю у Волинській області за період 1990-2010 рр. (побудовано авторами на основі джерел [71; 262])

Тим, що в нашій державі відсутнє стимулювання розвитку легкої промисловості, зокрема комплексних виробництв, що б займалися виробництвом сировини, її переробкою та виробництвом широкого асортименту одягу можна пояснити впливом негативних зовнішніх та внутрішніх факторів.

Деякі науковці [305] вважають, що ключовою проблемою без розв'язання якої неможливо створити підґрунтя для вирішення нагальних питань розвитку легкої промисловості є нерівні конкурентні умови на внутрішньому ринку.

Однак, вважаємо, що головними проблемами, що блокують розвиток переробних підприємств легкої промисловості досліджуваної області є відсутність належної державної фінансової підтримки виробників сировинної продукції для потреб легкої промисловості регіону та розвитку відповідних переробних комплексів, що, в свою чергу, впливає на відсутність власної сировини та високотехнологічного обладнання для її переробки.

Тому, держава повинна стимулювати виробництво власної сировини (відновити галузь льонарства; стимулювати збільшення виробництва вовни, хутра, шерсті), надавати підприємствам легкої промисловості фінансову допомогу (відшкодовувати витрати) на закупівлю новітнього обладнання,

знизити ставки податків, розробити ефективну державну стратегію розвитку підприємств легкої промисловості, розробити та впровадити систему фінансово-економічного стимулювання розвитку комплексних виробництв у галузі легкої промисловості, допомагати у пошуку та створювати сприятливі умови для залучення зовнішніх і внутрішніх фінансових інвестицій тощо.

Попри відсутність ефективного механізму стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки місцевої природно-ресурсної сировини у даному регіоні, промислові підприємства та інші суб'єкти господарської діяльності прагнуть розвиватися не покладаючись на фінансову допомогу зі сторони держави. Вони самостійно вивчають потреби ринку, здійснюють пошук та залучають інвесторів, можна сказати працюють на повному ентузіазмі.

Багато суб'єктів підприємницької діяльності, наявних в області та за її межами, вбачають перспективу в розвитку саме переробних виробництв.

Наприклад, в підприємство «Еко-Тур» уже звернулися представники одного із заводів України з виробництва чіпсів. Вони хочуть укласти договір на вирощування на 10 га спеціальних сортів бульби. Завод гарантує закупівлю за визначеною ціною. Частину замовлень розподіляють серед членів кооперативу «Волинська картопля». Саме з об'єднанням пов'язують перспективи галузі. При співпраці завод буде гарантовано забезпечений сировиною, а ми матимемо справедливую ціну на продукцію. Будівництво приміщення – це завдання кооперативу. А обладнання та комунікації – за інвестором. Крохмаль у світі затребуваний і попит на нього щороку зростає на 10%. А якщо Європа перейде на заміну пластикового посуду крохмальним, то перспектива величезна [192].

Тобто, суб'єкти господарювання вбачають перспективу в розвитку коопераційних зв'язків в агропромисловому комплексі.

Наразі, кооперація сільськогосподарських виробників, переробних підприємств та підприємств, що забезпечують аграрну промисловість технікою та обладнанням є пріоритетним напрямом на шляху створення та розвитку переробних комплексів в аграрній сфері регіону. Тому, якщо не фінансово, то хоча б за допомогою інших інструментів (наприклад, нормативно-правових), державні органи влади повинні стимулювати розвиток кооперації в агропромисловому секторі економіки України.

Також, як вдалий приклад кооперативних відносин між виробником та переробним підприємством можна назвати діяльність плодоконсервного заводу в смт Берестечко, який виробляє плодово-ягідні консерви, повидла, джеми, згущене молоко тощо.

Фрукти і овочі на завод постачають місцеві жителі, сільгоспвиробники зі сусідніх, а також Закарпатської, Тернопільської, Херсонської та інших віддалених областей [26].

Важливою є допомога іноземних інвесторів. Окрім прямих іноземних інвестицій в переробну промисловість області надходять значні фінансові кошти з країн Євросоюзу в рамках спільних проектів «Україна-ЄС».

Завдяки таким спільним проектам у напрямку розвитку «зеленої» економіки, в с. Тур Ратнівського району почали виробляти тирсобрикети з відходів підприємств лісової промисловості на базі кооперативу «Скарби Тура».

Установку з виробництва паливних тирсобрикетів придбали завдяки коштам Євросоюзу, співфінансували також районна і обласні ради та 20% внесли члени кооперативу. Наприкінці 2018 року було виготовлено першу велику партію тирсобрикетів, десь до півтони. Окрім деревних відходів пилорам, також дробили і подрібнювали хмиз, гіляки з тих кущів, що ростуть навколо. Але здійснювати продаж тирсобрикетів даний кооператив не має право, тому що за статутом він організація неприбуткова [188].

Але попри це, в даному районі області вже існує альтернативне джерело виробництва біопалива, яке сприяє очищенню його території від відходів деревообробних підприємств.

Попри незначний стимулюючий вплив зі сторони державних та регіональних органів влади на розвиток галузей промисловості Волинської області, в її межах сформувались підприємства (комплекси), що займаються виробництвом та переробкою місцевої природно-ресурсної сировини.

Однак, кількість таких підприємств (комплексів) є малою, а тому економіка даного регіону є сировинно-орієнтованою. Це в свою чергу призводить до втрати величезного природно-ресурсного потенціалу, фінансових ресурсів (внаслідок виробництва продукції з низькою доданою вартістю), повільних темпів соціально-економічного розвитку області.

За відсутності в державному та регіональному бюджетах у достатній кількості фінансових коштів, необхідних для розвитку переробної промисловості Волинської області, вищі державні та регіональні органи влади повинні стимулювати залучення іноземних фінансових інвестицій, розробити ефективний механізм фінансово-економічного стимулювання розвитку підприємств, що займаються переробкою місцевої природно-ресурсної сировини, стимулювати розвиток малого бізнесу, кооперації виробників та переробних підприємств тощо.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ КОМПЛЕКСНОЇ ПЕРЕРОБКИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ

3.1. Формування системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв у природно-ресурсній сфері регіону

Відповідно до поданої у вищенаведених розділах інформації можемо зробити висновки, що в нашій державі потрібно впроваджувати ефективну систему економічного стимулювання розвитку переробних виробництв, що б забезпечувала комплексну переробку природних ресурсів на регіональному рівні.

Дана система повинна забезпечувати тісну співпрацю між вищими державними та регіональними органами влади та суб'єктами підприємницької діяльності на етапах створення та розвитку комплексних виробництв із переробки місцевих природних ресурсів.

При чому, державні владні структури самі повинні активно мотивувати суб'єктів господарювання до діяльності в переробній сфері регіону, надаючи їм привабливі пропозиції, гарантії та підтримку. А не навпаки, як сьогодні – суб'єкти господарювання вимушені просити допомоги в держави і часто чуючи відмови, що ґрунтуються на неможливості допомогти, покладаються виключно на власні сили.

Зважаючи на те, що створення та розвиток регіональних комплексних виробництв із поглибленої переробки місцевих природних ресурсів сприятиме соціо-еколого-економічному розвитку держави, за нинішніх умов для їх розвитку складається враження, що нашій державі це не потрібно.

Інтерес і активність стосовно створення та розвитку переробних виробництв спостерігається лише зі сторони окремих суб'єктів підприємництва, іноземних інвесторів і підприємців та окремих громадян, сповнених ентузіазму тощо.

Нова система економічного стимулювання розвитку комплексних виробництв, що займатимуться переробкою місцевих природних ресурсів, наявних у регіоні, повинна носити більше соціальний, ніж економічний характер і виходити за рамки традиційних (усталених) уявлень, що сформувались у нашій державі протягом останніх десятиліть.

Іншими словами, застосування даної системи на практиці повинне вплинути, в першу чергу, на створення відповідних сприятливих умов для вже

наявних та новостворених переробних підприємств регіону з метою забезпечення зростання показників ефективності їх роботи, а також на задоволення потреб місцевого населення у відповідних товарах (послугах).

Формування системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів відбуватиметься поетапно. Дана система стимулюватиме розвиток переробних комплексів на базі місцевих природних ресурсів.

Умовно формування даної системи можна поділити на три етапи: розробка системи; впровадження системи; управління системою та її контроль [139].

Запропонована схема побудови та застосування системи економічного стимулювання зображена на рисунку 3.1.

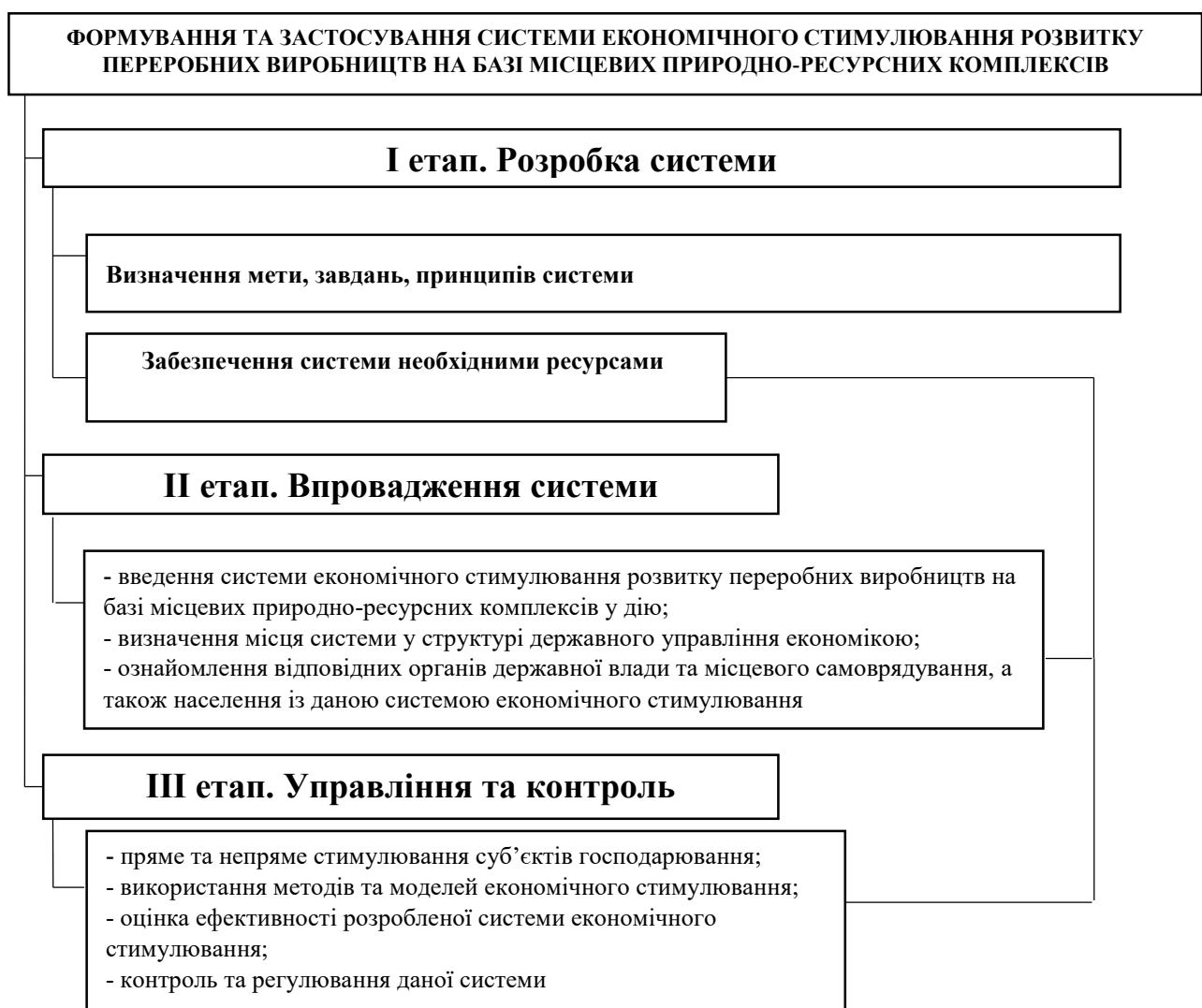

Рис. 3.1. Схема побудови та застосування системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів (побудовано авторами)

Важливим етапом системи економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів важливим етапом буде її розробка.

Під час розробки важливо правильно сформулювати мету системи, завдання (цілі), які вона повинна виконати, функції та принципи.

Мета повинна коротко відображати суть функціонування даної системи – те, що хочемо отримати від її впровадження та застосування.

Цілі та завдання повинні бути чіткими, конкретними, реальними для виконання, сприяти досягненню виконання певних рішень.

Функції повинні показати, яке значення має дана система для соціо-еколого-економічного розвитку регіону чи держави. Тобто, визначати переваги, які можна отримати від її застосування.

Отже, визначимо мету та першочергові завдання (цілі) системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів.

Вважаємо цілком логічним, що метою системи стимулювання розвитку переробки природних ресурсів буде створення та розвиток підприємств, що займаються повною переробкою продуктів природно-ресурсної сфери для вдалого сприяння соціально-економічному та екологічному процвітанню регіонів та держави загалом.

Відповідно для досягнення поставленої мети потрібно реалізувати ряд завдань фінансово-економічного, екологічного, соціального та організаційно-управлінського характеру (рис. 3.2).

Фінансово-економічні завдання (цілі) даної системи економічного стимулювання полягатимуть у:

- залученні фінансових коштів для розвитку переробних виробництв, що працюють на базі місцевої природно-ресурсної сировини;
- самозабезпеченні переробних підприємств необхідними для розвитку фінансовими ресурсами;
- збільшенні рівня фінансово-економічного розвитку регіону;
- посиленні капіталізації природних ресурсів;
- забезпеченні сталого фінансово-економічного розвитку регіонів;
- формуванні в регіоні потужних переробних комплексів тощо.

Екологічні завдання полягатимуть у впровадженні засад концепції «зеленої» економіки в сфері природокористування, що сприятимуть раціональному природокористуванню, забезпечать розвиток безвідходних виробництв та сприятимуть еколого-економічному розвитку регіонів.

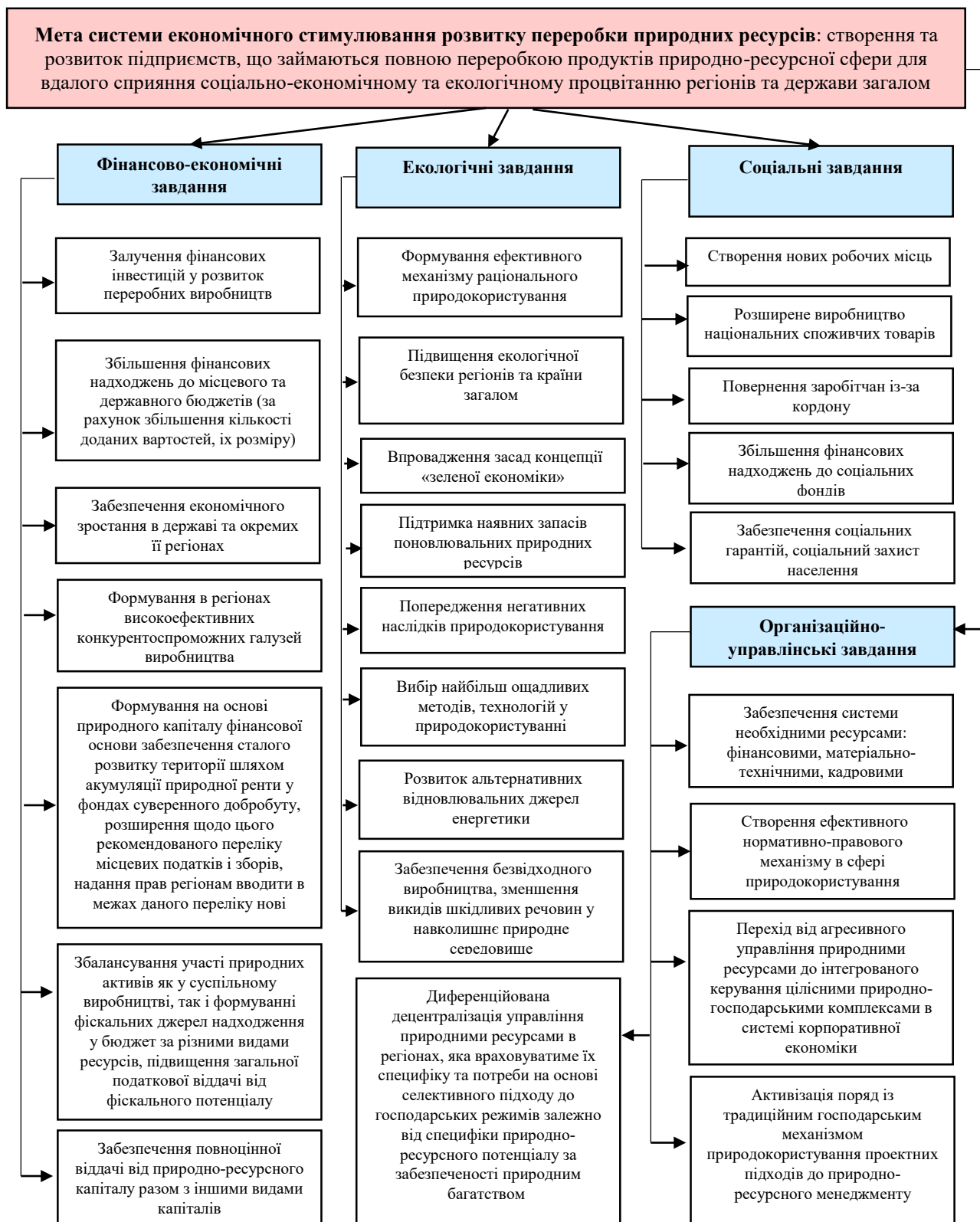

Рис. 3.2. Мета та основні завдання системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів (узагальнено авторами на основі джерел [141; 164; 292])

Соціальні завдання полягатимуть у забезпеченні місцевого населення

високооплачуваними робочими місцями, зниженні рівня іміграції населення працездатного віку за кордон, забезпеченні необхідними для життя промисловими товарами (послугами) тощо.

Організаційно-економічні завдання полягатимуть у ресурсному забезпеченні даної системи, покращенні стану наявної системи регулювання та контролю раціонального природокористування, впровадженні ефективного нормативно-правового механізму охорони та раціонального використання природних ресурсів, покращенні наявної системи управління природокористування тощо.

Згідно з визначеною метою і завданнями системи стимулювання переробки природних ресурсів можемо стверджувати, що вона виконуватиме низку важливих функцій (рис. 3.3).

Система економічного стимулювання переробки природних ресурсів виконуватиме такі функції: стимулюючу, фінансову, балансову, ціннісну, розвиваючу, коеволюційну, ресурсозберігаючу, обмежувальну (стримуючу), культурну, інформаційну, регулюючу, контролюючу та інші.

Дана система дозволить побудувати нові ціннісні взаємозв'язки між природокористувачами (людьми) та природою, що сприятиме не лише активній експлуатації останніх, а й їх активному відтворенню, збереженню тощо.

Завдяки впровадженню даної систем будуть створюватись та розвиватись потужні переробні комплекси в місцях масової концентрації природних ресурсів, що займатимуться повною (раціональною) їх переробкою. Відповідно, стримуватиметься негативний антропологічний вплив на природу у вигляді забруднення відходами виробництва.

Дана система також сприятиме збільшенню фінансових надходжень у регіон (у вигляді фінансових інвестицій, податків та ін.), що сприятимуть розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств, розвитку науково-дослідних установ, інститутів, технопарків, бізнес-інкубаторів тощо.

Завдяки даній системі можна буде вдосконалити та розробити нові методи державного контролю та регулювання в природно-ресурсній та переробній сферах промисловості, що виведе природокористування на новий інноваційний еколого-економічний рівень розвитку.

Також, зросте рівень поінформованості природокористувачів та місцевого населення регіонів про екологічний стан довкілля, процеси, що протікають у природно-ресурсній сфері та сфері природокористування.

Застосування даної системи сприятиме зростанню рівня культури

природокористування.

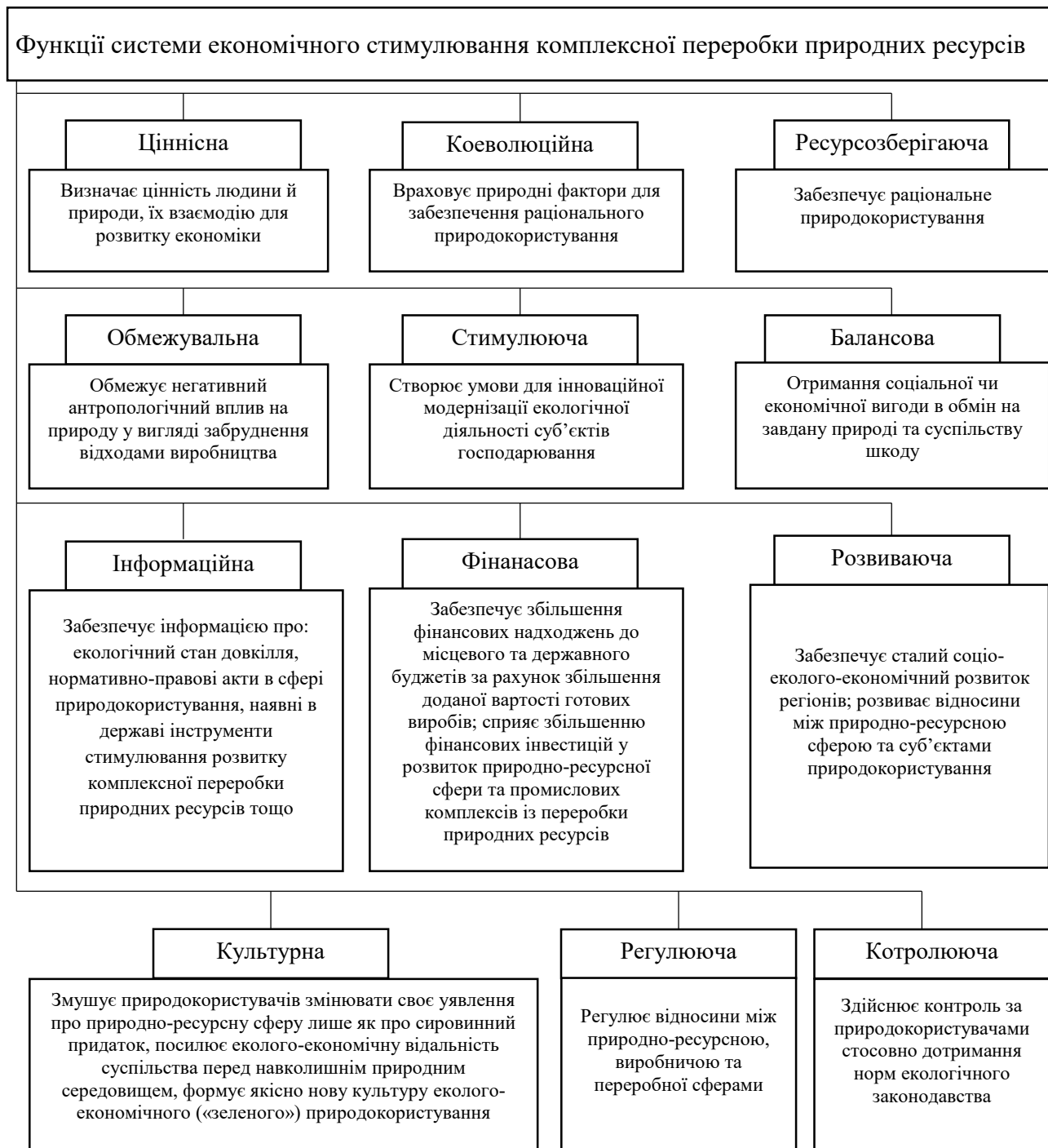

Рис. 3.3. Функції системи економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів (узагальнено на основі джерела [298])

Природокористувачі змінюватимуть своє уявлення про природно-ресурсну сферу лише як про сировинний придаток. Також, посилиться еколого-економічна відальність суспільства перед навколишнім природним середовищем, що

формуватиме якісно нову культуру еколого-економічного («зеленого») природокористування в регіонах держави.

У результаті застосування даної системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів забезпечуватиметься сталий соціо-еколого-економічний розвиток регіонів та розвиватимуться якісно нові відносини між природно-ресурсною сферою та природокористувачами.

На формування системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів впливатимуть певні фактори зовнішнього середовища, що також вплинуть на формування мети і завдань даної системи, а саме:

- наявний потенціал використання місцевих природних ресурсів для подальшої переробки;
- невикористані можливості (природні резерви);
- переважання імпорту готової продукції над експортом;
- сировинна орієнтація національної економіки;
- занепад багатьох галузей промисловості вітчизняної економіки;
- «вивезення» доданої вартості природних ресурсів за кордон;
- еколого-економічні проблеми в країні;
- імміграція населення працездатного віку за кордон;
- новий курс економічного розвитку;
- посилення економічної незалежності та стабільності;
- впровадження інновацій у національну економіку;
- науково-технічний розвиток промисловості.

Враховуючи, що стимулювання розвитку виробництв із поглибленої переробки на базі місцевих природних ресурсів не можливе без втручання органів державної, регіональної та місцевої влади, відповідних підзаконних актів та документів, то логічним буде, що вона складатиметься із управляючої та керованої підсистем, які включатимуть та формуватимуть нові підсистеми та зв'язки в процесі свого розвитку (рис. 3.4).

Як видно на рисунку 3.4, управляюча підсистема системи економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів включатиме підсистеми нормативно-правового забезпечення, соціально-економічного регулювання, фінансово-економічного регулювання.

Підсистема нормативно-правового забезпечення включатиме різні законодавчі акти, положення, укази, розпорядження, постанови в природно-ресурсній сфері та сфері природокористування і таке інше уповноважених органів законодавчої, виконавчої чи судової влади.

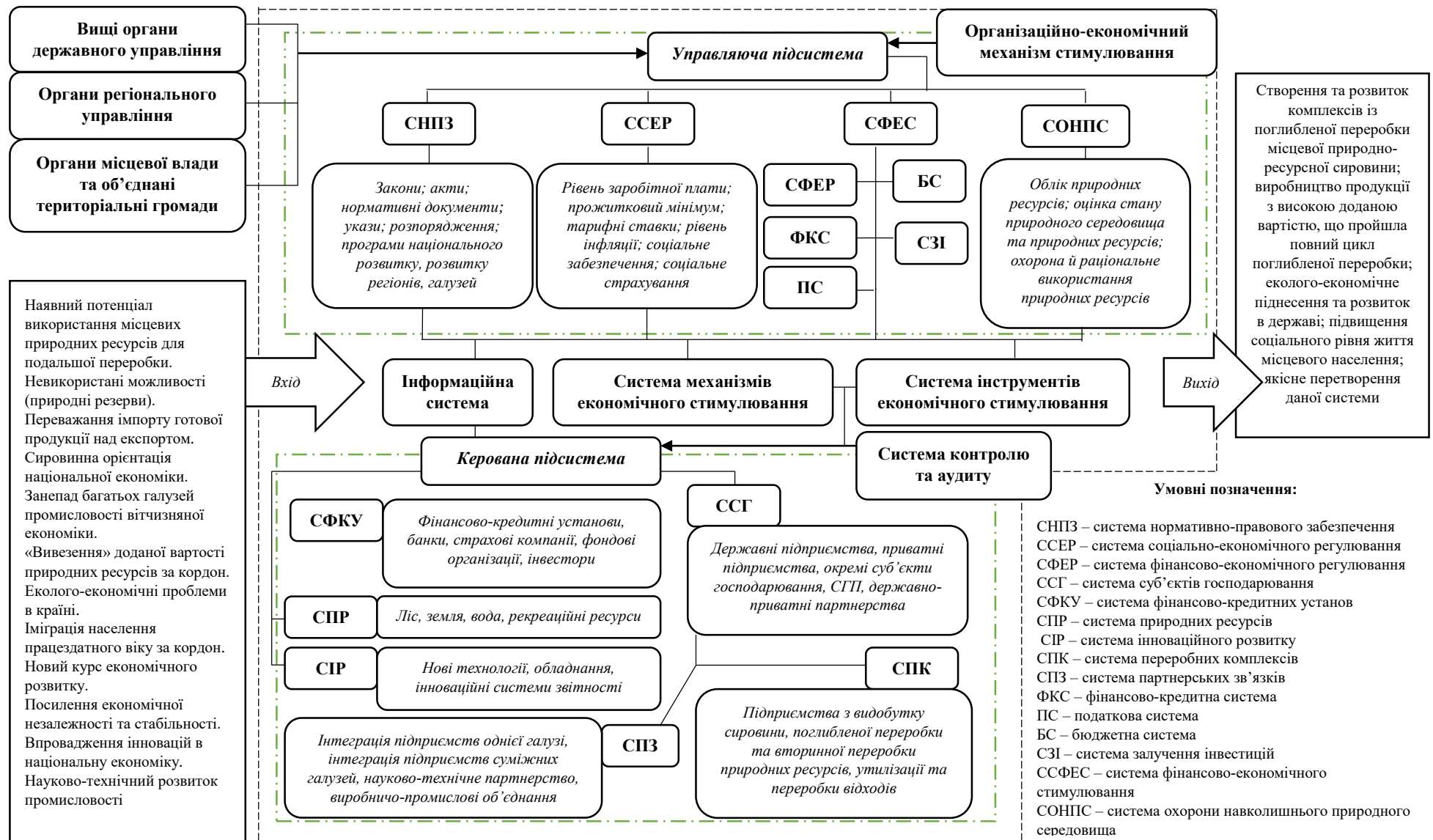

Рис. 3.4. Система економічного стимулювання розвитку комплексної переробки природних ресурсів (побудовано авторами)

Підсистема соціально-економічного регулювання сприятиме формуванню належного рівня заробітної плати, визначатиме прожитковий мінімум, враховуючи рівень інфляції, тарифні ставки тощо.

Підсистема фінансово-економічного регулювання включає фінансово-кредитну, податкову та бюджетну систему і проводить регулювання у відповідних напрямках, а також включає систему залучення інвестицій у розвиток виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів.

Підсистема охорони навколишнього природного середовища забезпечуватиме здійснення обліку природних ресурсів, оцінку стану природного середовища та природних ресурсів, гарантуватиме належну охорону й раціональне використання наявних у регіоні природних ресурсів.

Для того, щоб управляюча підсистема системи стимулювання переробки природних ресурсів здійснювала свої функції належним чином, а також з метою забезпечення тісних взаємозв'язків між її елементами необхідно створити і запустити в дію відповідний ефективний організаційно-економічний механізм, який забезпечуватиме її розвиток та якісне виконання функцій окремими елементами даної підсистеми.

Елементи управляючої підсистеми здійснюватимуть вплив на керовану підсистему за допомогою системи механізмів та інструментів економічного стимулювання, а також потрібної інформації, яку збиратиме, оброблятиме, аналізуватиме та надаватиме інформаційна підсистема запропонованої системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів. Це призведе до формування нових зв'язків між елементами керованої підсистеми та до подальшого розвитку (розширення) системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів.

Керована підсистема складатиметься з таких взаємопов'язаних елементів:

- підсистеми фінансово-кредитних установ, до якої входитимуть банки, страхові компанії, фондові організації, інвестори та інші фінансово-кредитні організації, що надаватимуть необхідні фінансові ресурси (фінансову допомогу) суб'єктам господарювання, що здійснюють (чи планують здійснювати) переробку наявних у регіоні природних ресурсів;

- підсистема природних ресурсів – включатиме всі наявні на певній території природні ресурси, що можна використовувати в масштабах промислового виробництва та поглибленої переробки;

- підсистема інноваційного розвитку включатиме науково-дослідні інститути, організації, технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, що

здійснюватимуть науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, що передуватимуть появі новітніх еколого-економічних технологій, обладнання, інноваційних систем звітності в сфері природокористування тощо;

- підсистема суб'єктів господарювання включатиме державні підприємства, приватні підприємства, окремих суб'єктів господарювання, спільних господарських підприємств, державно-приватні партнерства, що займатимуться виробництвом (видобутком) місцевої природно-ресурсної сировини та її поглибленою переробкою.

У процесі розвитку запропонованої системи економічного стимулювання розвитку поглибленої переробки природних ресурсів передбачається посилення взаємозв'язків між системою суб'єктів господарювання, системою фінансово-кредитних установ. Це, в свою чергу, може призвести до появи в підсистемі суб'єктів господарювання нових елементів: підсистеми переробних комплексів та підсистеми партнерських зв'язків.

Підсистема переробних комплексів включатиме потужні переробні комплекси з видобутку сировини, поглибленої переробки та вторинної переробки природних ресурсів, утилізації та переробки відходів.

Підсистема партнерських зв'язків передбачатиме інтеграцію підприємств однієї галузі, інтеграцію підприємств суміжних галузей, появу науково-технічного партнерства та виробничо-промислових об'єднань.

Зворотний зв'язок між керованою та управляючою підсистемами системи стимулювання розвитку переробки природних ресурсів буде здійснюватися через інформаційну підсистему та підсистему контролю та аудиту.

У процесі розвитку системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів не виключена поява таких нових підсистем, через які також здійснюватиметься зворотний зв'язок між управляючою та керованою підсистемою, – підсистеми еколого-економічних відносин та підсистеми регулювання зовнішнього та внутрішнього ринків.

Запропонована система економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів може включати такі різноманітні еколого-економічні механізми, дослідженням яких займались науковці [97], наприклад такі як: економічний механізм регулювання в сфері природокористування; механізми управління природними ресурсами; механізми контролю за раціональним використанням природних ресурсів; механізм еколого-економічного регулювання природокористування; механізм екологічного контролю і аудиту; механізм екологічного менеджменту, економічний механізм управління якістю

навколишнього середовища, економічний механізм стимулювання виробництва еколого-економічної продукції, механізм економічного стимулювання охорони навколишнього природного середовища тощо.

Результатом застосування даної системи стимулювання розвитку переробних виробництв має стати поява в регіонах нашої держави потужних комплексів із поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини; виробництво широкого асортименту продукції з високою доданою вартістю, що пройшла повний цикл поглибленої переробки; еколого-економічне піднесення та розвиток у державі; підвищення соціального рівня життя місцевого населення; якісне перетворення даної системи тощо.

Ефективність системи економічного стимулювання буде залежати від результатів діяльності, що виникли внаслідок її використання. Про дієвість такої системи слід говорити тільки після застосування її на практиці.

3.2. Формування системи фінансового стимулювання розвитку переробних комплексів на базі наявної в регіоні природно-ресурсної сировини

У Волинській області на сьогодні відсутні програми, що передбачають надання фінансових коштів на розвиток переробних виробництв із поглибленої переробки на базі місцевих природно-ресурсних комплексів. Переробні підприємства досліджуваного регіону змушені здійснювати свій розвиток, в основному, за рахунок власних капітальних та прямих іноземних інвестицій. Власні та залучені фінансові кошти підприємств переробної промисловості Волинської області в рази перевищують видатки місцевих бюджетів на розвиток основних сировинних галузей промисловості.

Відчувається недофінансування інноваційної діяльності переробних підприємств досліджуваної області, зокрема з державного бюджету. Недостатність фінансових коштів на розвиток підприємств переробної промисловості даної області впливає на обсяги виробництва і реалізації готових виробів, а також на загальний розмір доданої вартості переробної промисловості досліджуваного регіону.

У процесі економічного стимулювання розвитку переробних виробництв, і не тільки, велику роль відіграють саме фінансові інструменти (ресурси). Адже більшість підприємств (в основному, малих) відчують нестачу (дефіцит)

власних та виділених державою фінансових коштів.

Те, що впродовж останніх років в Україні все менше фінансових коштів із державного бюджету виділяється на розвиток промислових підприємств, свідчить про неефективність державних фінансових стимулів (інструментів) розвитку підприємств переробної промисловості. Тому сьогодні актуальності набуває формування нової ефективної системи фінансово-економічного стимулювання розвитку комплексних переробних виробництв, яка б дозволила вирішити наявні фінансові потреби розвитку регіону.

Дослідження, що підтверджують важливість і значення фінансових стимулів, системи та механізму фінансового стимулювання сталого розвитку регіонів, окремих підприємств, відображені в роботах окремих авторів [28; 52; 143; 145; 173; 202]. У даних працях відображені сутність та теоретичні основи фінансових систем та фінансового стимулювання сталого розвитку регіонів. Однак недостатньо вивченим є питання формування та реалізації на практиці системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв.

Думки переважної більшості науковців [18; 141; 235] сходяться на тому, що економічне стимулювання носить системний характер і повинне здійснювати саме матеріальний вплив на об'єкт стимулювання.

Вважаємо, що серед низки інструментів економічного стимулювання безпосередній та найбільший вплив на розвиток переробних виробництв чинитимуть фінансові інструменти (стимули).

Відповідно ефективність фінансових стимулів буде залежати від наявної в державі чи певному регіоні системи фінансового стимулювання. Варто зазначити, що система фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних підприємств буде важливою складовою (підсистемою) системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів. Основу фінансової системи, відповідно до теорії систем, становлять зв'язки між її елементами [28].

На думку О.О. Олійника [202], фінансова система – це сукупність різноманітних сфер і ланок фінансових відносин, у процесі яких утворюються й використовуються централізовані й децентралізовані фонди фінансових (грошових) ресурсів.

Відсутність ефективної системи фінансового стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки місцевих природних ресурсів регіону чи певної території нашої держави створює ряд проблем для їх функціонування. Виділимо основні проблеми фінансового стимулювання у Волинській області та визначимо причини їх виникнення (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Основні проблеми та напрями фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв у Волинській області (узагальнено авторами на основі джерел [43; 61; 109; 126; 247; 301])

Таким чином, основні проблеми фінансового стимулювання розвитку переробних виробництв у даному регіоні полягають у: недостатності власних коштів для розвитку та своєї діяльності, обмеженому доступі деяких суб'єктів господарювання (особливо малих форм власності) до фінансових ресурсів банківських та інших кредитних установ; нестабільність фінансово-економічного становища в нашій державі, що ускладнює прогнозування фінансово-економічної діяльності переробних підприємств; недостатність бюджетних фінансових коштів для підтримки розвитку виробництв переробної промисловості, нераціональний та несправедливий їх розподіл між підприємствами різних галузей переробної промисловості тощо.

Щоб вирішити зображені на рисунку 3.5 основні проблеми фінансово-економічного стимулювання потрібна нова ефективна система фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв.

Нова система фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних підприємств повинна забезпечувати їх в повному обсязі необхідними фінансовими коштами (кредитними, інвестиційними; фінансовими трансферами тощо) та пільгами для впровадження інновацій у виробничий процес. При цьому, дана система повинна бути націленою на те, що в процесі свого економічного розвитку переробні підприємства повинні самостійно забезпечувати в повному обсязі свої потреби у фінансових коштах.

Запропонована структура системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв зображена на рисунку 3.6.

Згідно з запропонованою системою фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв, вищі органи державної, регіональної влади та місцевих територіальних громад здійснюватимуть регулювання (через систему фінансово-економічного регулювання), контроль (через систему фінансового контролю) та забезпечуватимуть необхідною інформацією (через фінансово-інформаційну систему) інші підсистеми даної системи.

Іншими словами, вищеперелічені підсистеми здійснюватимуть управлінський вплив на інші системи (підсистеми) системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв.

Система фінансово-економічного регулювання встановлюватиме та регулюватиме відносини між всіма підсистемами системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв за допомогою законних та підзаконних нормативно-правових актів.

Система фінансового контролю забезпечить виконання всіма підсистемами

системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв виконання покладених на них функцій та завдань, а фінансово-інформаційна система забезпечуватиме збір, обробку, аналіз фінансової інформації та здійснюватиме фінансові прогнози тощо.

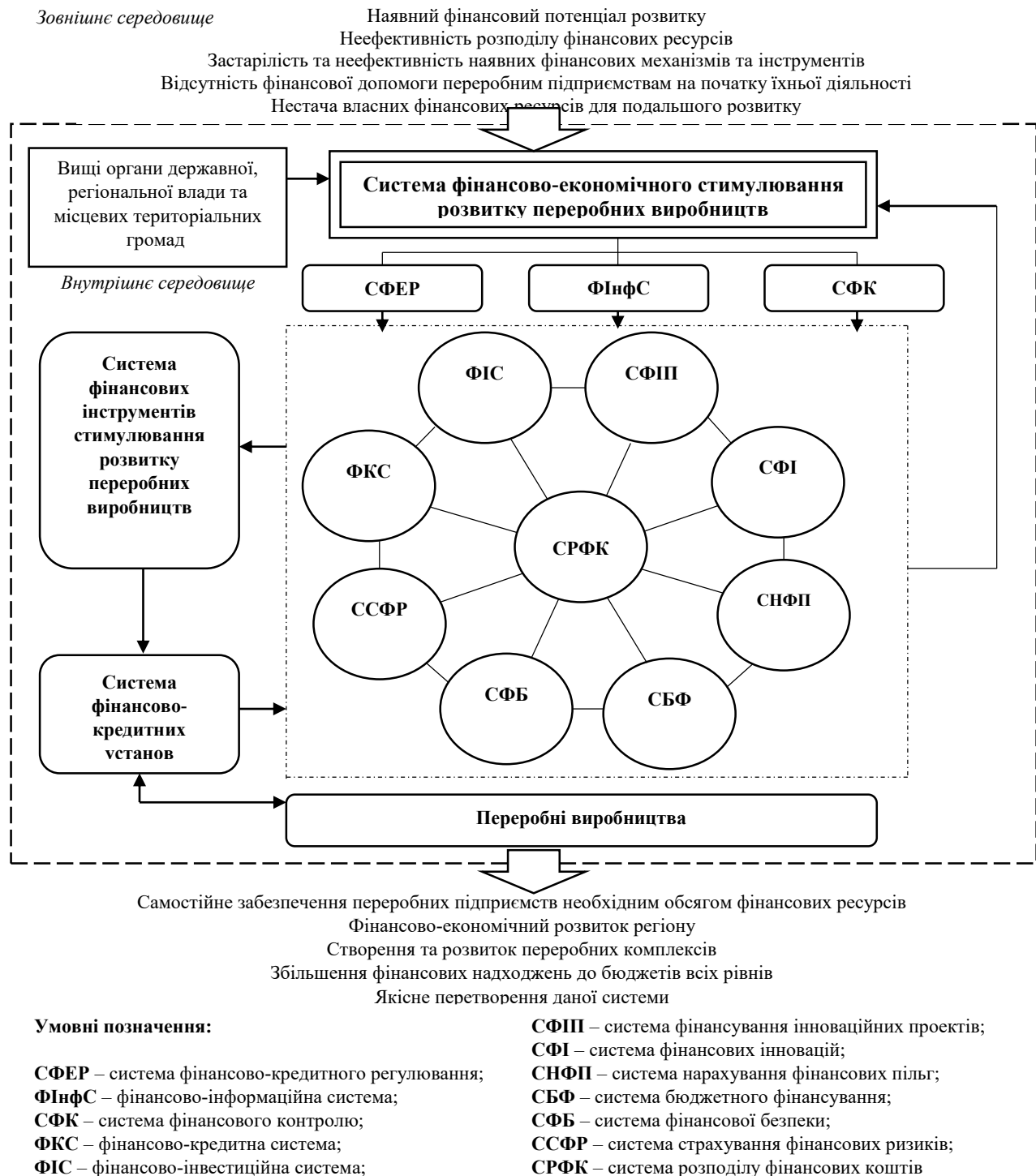

Рис. 3.6. Структура системи фінансово-економічного стимулювання розвитку переробних виробництв (побудовано авторами)

Фінансово-кредитна система являє собою законодавчо визначено та чітко структуровану організаційну сукупність фінансових посередників грошового ринку у їхньому взаємозв'язку, що займаються банківською діяльністю [201].

Важливу роль відіграватиме фінансово-інвестиційна система. Дана система буде забезпечувати ефективне управління фінансово-інвестиційної сфери розвитку промислових підприємств.

Дана система буде націленою на збільшення інвестицій у розвиток переробної промисловості (насамперед, на фінансування інноваційної діяльності); формування сприятливого інвестиційного середовища; формування тісних взаємовідносин між інвесторами тощо. Завдяки ефективній фінансово-інвестиційній системі переробні підприємства Волинської області зможуть вийти на якісно новий (інноваційний) рівень розвитку.

Як стверджує К.С. Хорішко [302], що саме інвестиції є джерелом розвитку та основою реалізації будь-яких новацій на підприємстві як у сфері управління нематеріальними, так і матеріальними об'єктами.

Фінансово-інвестиційна система матиме тісний взаємозв'язок із системою фінансування інноваційних проектів.

Система фінансування інноваційних проектів передбачатиме залучення фінансових ресурсів місцевих та центральних органів влади, приватних суб'єктів господарювання, іноземних держав та міжнародних організацій виключно на розробку й застосування нових технологій, ноу-хау та інших нововведень, що забезпечуватимуть розвиток переробних виробництв регіону [145].

Система фінансових інновацій забезпечуватиме розробку та впровадження нових (інноваційних) методів, інструментів фінансового стимулювання.

Система нарахування фінансових пільг здійснюватиме поділ переробних підприємств у залежності від певних критеріїв на групи пільгових категорій, встановлюватиме пільгові тарифи, розроблятиме та впроваджуватиме ефективні методики нарахування та механізми відшкодування фінансових пільг, дотацій, разових фінансових виплат тощо.

Система бюджетного фінансування – формуватиме систему державних фінансових фондів за рахунок фінансових коштів державного та регіонального бюджету, що виділятимуться на розвиток переробних виробництв, а також фінансові ресурси з державного бюджету на відшкодування кредитних ставок фінансовим комерційним установам, відшкодування податкових ставок тощо.

Дана система повинна бути націленою на збільшення розміру дохідної частини місцевих бюджетів та сприяти більшому надходженню фінансових

ресурсів у регіон за рахунок реалізації за рахунок відповідних державних та регіональних програм фінансово-економічного розвитку [52].

Система фінансової безпеки являтиме собою організовану сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, і заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів підприємств переробної промисловості від внутрішніх та зовнішніх загроз [95].

Система страхування фінансових ризиків надаватиме гарантії фінансово-кредитним установам та суб'єктам господарської діяльності внаслідок настання небажаних фінансових ризиків (подій) між ними та передбачатиме розвиток страхового ринку.

Система розподілу фінансових коштів забезпечуватиме справедливий розподіл фінансових ресурсів між всіма переробними підприємствами регіону виходячи із оцінки стану економічного розвитку, фінансових потреб та можливостей окремо кожного з них тощо.

Запропонована система фінансово-економічного стимулювання дозволить отримати вільний доступ до всіх фінансових інструментів, забезпечить ефективність залучення, розподілу та використання фінансових інвестицій у переробну промисловість, посилить у майбутньому фінансову незалежність переробних підприємств, сприятиме їх повному самофінансуванню, вирішить проблеми нестачі фінансових коштів тощо.

Враховуючи те, що економічну основу Волинської області становить саме агропромисловий комплекс, вважаємо доцільним питання посилення ролі держави у фінансовій підтримці місцевих агровиробництв.

У зв'язку з цим, важливо дослідити особливості функціонування діючого механізму та інструментів державної фінансової допомоги сільгоспвиробникам, ступінь його впливу та ефективність господарювання, знайти рішення, які б допомогли вирішити наявні проблеми фінансового забезпечення суб'єктів агропромислового комплексу.

Недостатнє фінансове забезпечення сільгоспвиробників зі сторони держави породжує ряд проблем фінансового характеру: недосконала та несправедлива державна політика ціноутворення на деякі види сільськогосподарської продукції; складна система кредитування та страхування; непрозора система розподілу бюджетних коштів між суб'єктами господарювання; неефективна діюча податкова система та механізм відшкодування податкових пільг; нестабільне та несприятливе інвестиційне середовище [317].

Діючий механізм надання державної фінансової допомоги невеликим

сільськогосподарським та агропереробним підприємствам є досить складним, бюрократизованим та викликає значні витрати часу на отримання дотацій та пільг, а фінансова підтримка проводиться на конкурсних засадах. Тому пропонується його вдосконалити.

Без державної допомоги новоствореним підприємствам важко вижити, а вже існуючим успішно розвиватись далі. Надання постійної бюджетної допомоги одним і тим самим суб'єктам господарювання приносить малу вигоду державі. Тому, потрібно суттєво вдосконалити діючий механізм державної фінансової підтримки агропромислового комплексу.

Такий механізм повинен бути націлений на стимулювання інноваційного розвитку агропромислового комплексу та мати соціальну орієнтацію на вирішення поточних проблем новостворених територіальних громад у сільській місцевості (рис. 3.7).

У запропонованому механізмі передбачено: надання необхідної разової фінансової допомоги з державного бюджету для всіх вітчизняних сільгосппідприємств (незалежно від форми власності, розміру тощо); постійної (виходячи із масштабів діяльності сільськогосподарського підприємства); спеціальної (для підтримки збиткових та малорентабельних галузей агропромислового комплексу). До того ж, даний механізм фінансового забезпечення покликаний стимулювати розвиток аграрних підприємств. Він передбачає три етапи реалізації.

На першому етапі надається разова фінансова допомога всім новоствореним підприємствам, розмір якої визначається для кожного суб'єкта господарювання індивідуально. Для отримання допомоги потрібно оформити заявку, підготувавши для цього необхідні документи (реєстраційні форми, бізнес-план та ін.) та укласти відповідні договори з представниками державної влади (тобто з державою).

Для тих сільськогосподарських підприємств, що вже існують на ринку та прагнуть розвиватися, пропонується забезпечити постійну (або періодичну) державну фінансову допомогу з нарахуванням у відповідності до обсягів виробництва та реалізації сільгосппродукції у натуральному виразі або виходячи з її вартості залежно від розміру аграрного підприємства.

Для тих сільгосппідприємств (новостворених чи вже наявних), що прагнуть використовувати інноваційні технології та обладнання, а також займаються виробництвом малорентабельних (чи планово-збиткових) видів продукції, мають надаватися спеціальні пільги.

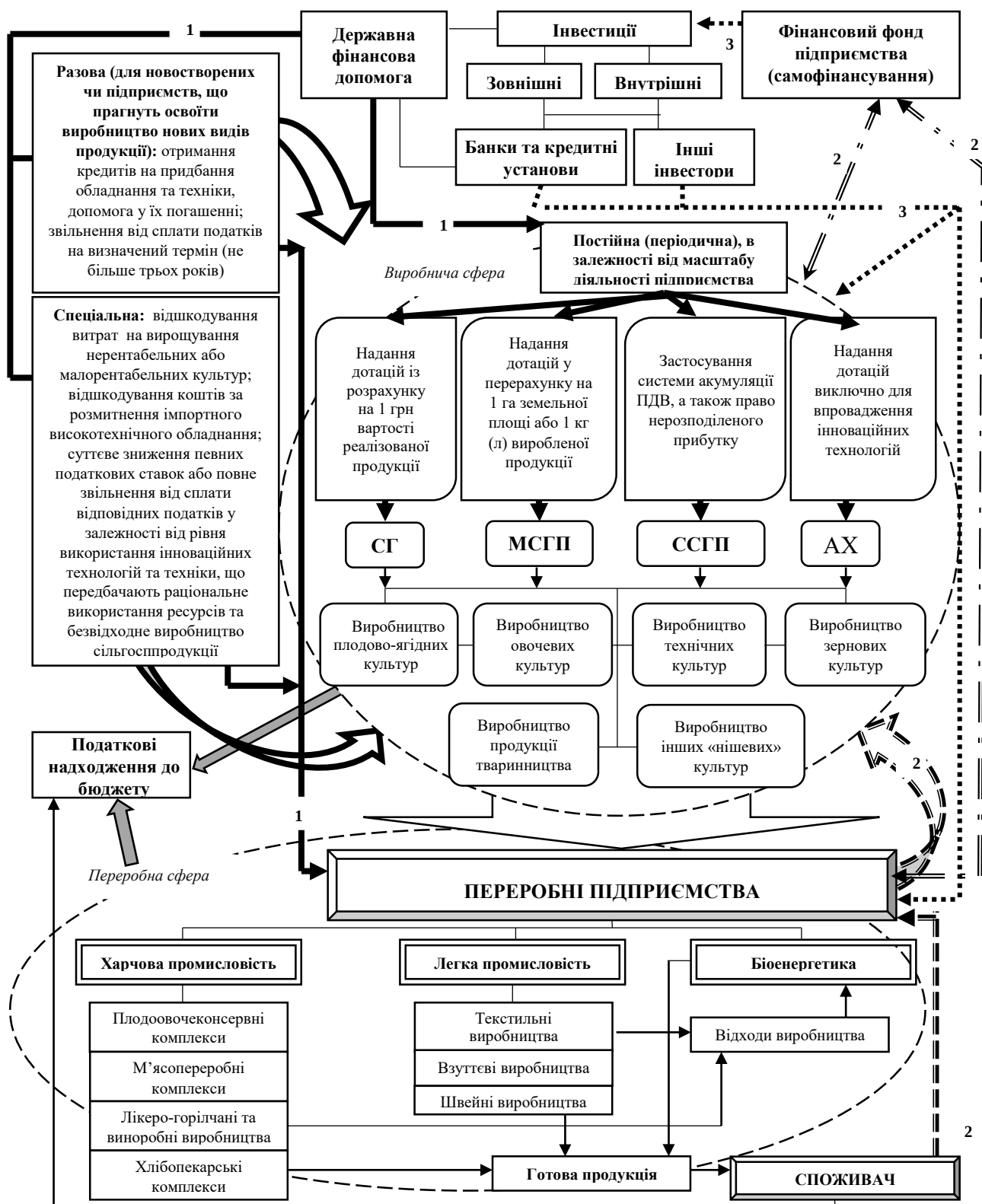

Рис. 3.7. Схема механізму надання державної фінансової допомоги суб'єктам агропромислового комплексу (побудовано авторами на основі джерел [5; 178; 221])

Після того, як сільськогосподарська продукція та продукти її переробки реалізується на споживчому ринку, розпочинається другий етап реалізації запропонованого механізму фінансового забезпечення агропромислового комплексу. На цьому етапі відбувається зворотній процес фінансування. У переробних підприємств та виробників сільськогосподарської продукції з'являються власні кошти, що поступово накопичуються, формуються прибутки. Від діяльності підприємств, що працюють в аграрній сфері понад три роки спостерігаються значні фінансові надходження до місцевого та державного бюджетів у вигляді податків. Підприємства стають фінансово самостійними і спроможні власними силами інвестувати кошти в свій розвиток.

Третій етап реалізації запропонованого механізму, передбачає активний розвиток інвестиційної інфраструктури. Суб'єкти підприємницької діяльності, задіяні в аграрній сфері, інвестують фінансові кошти не лише у власний розвиток, а й в інші агропідприємства та інші галузі, суміжні із сільським господарством. Наприклад, виробники сільськогосподарської продукції інвестують у переробні виробництва і навпаки. На даному етапі значно мають підвищитися обсяги іноземних інвестицій, при чому значна їх частка повинна бути націленою саме на переробку сільськогосподарської продукції, розвиток науково-технічної бази агропромислового комплексу. Передбачається створення довгострокових партнерських відносин між інвесторами, виробниками та переробниками.

Для того, щоб ввести даний механізм у дію та отримати бажані результати, внаслідок його реалізації, необхідно, в першу чергу, змінити економічний курс країни. Фінансове забезпечення заготівельних та переробних підприємств агропромислового комплексу напряму буде залежати від визначених пріоритетних напрямів та відповідних інструментів державної фінансової підтримки. Запропонований механізм повинен бути соціально спрямованим та стимулювати інноваційно-інвестиційний розвиток агропромислового комплексу.

3.3. Форми, методи, напрями та інструменти стимулювання комплексної переробки природних ресурсів в регіоні

Відсутність ефективних форм, методів, моделей, механізмів та інструментів фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері в нашій державі може завдати значної шкоди навколишньому природному середовищу.

Незадовільний екологічний стан навколишнього природного середовища в

Україні потребує використання нових більш ефективних форм та методів економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері.

На основі досвіду провідних країн світу, можемо запропонувати нові форми та методи за допомогою яких можна підвищити ефективність фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері нашої держави (рис. 3.8).

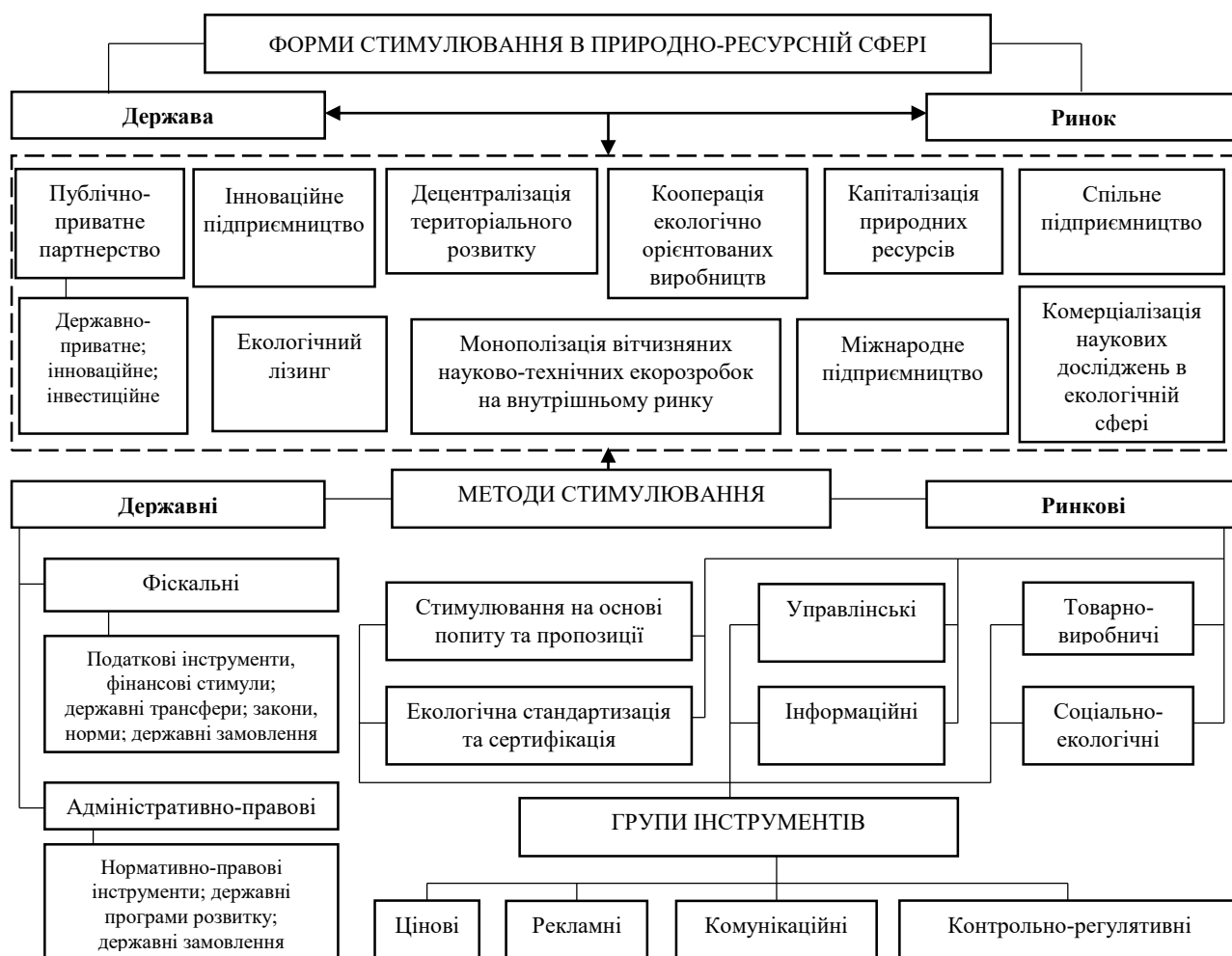

Рис. 3.8. Нові форми та методи підвищення ефективності фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері України (побудовано авторами)

Публічно-приватне партнерство в природно-ресурсній сфері є перспективним напрямом сталого розвитку загалом і просторової організації природокористування зокрема, що допоможе розширити джерела інвестиційної привабливості нашої держави [287].

Стимулювання розвитку інноваційних підприємств сприятиме побудові наукових центрів (технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів), що

займатимуться науковими розробками в сфері раціонального використання природних ресурсів та енергозбереження.

Децентралізація територіального розвитку допоможе краще вивчати та вирішувати екологічні проблеми того чи іншого регіону, сприятиме раціональнішому розподілу коштів на природоохоронні заходи в межах регіонів, посилить ефективність регіональних еколого-економічних програм розвитку.

На думку В.М. Бороноса та Ю.М. Шкодкіна [19], за допомогою екологічного лізингу можна буде залучити фінансові інвестиції на обладнання, технології, рухоме та нерухоме майно, що забезпечують усунення або зменшення екодеструктивного впливу діяльності людини.

Кооперація сприятиме посиленню взаємозв'язків між виробничими підприємствами та споживачами, розвитку малого підприємництва, раціоналізації процесів природокористування, посилить екологічну відповідальність бізнесу, екологічну безпеку. Капіталізація природних ресурсів призведе до підвищення їх вартості, що змушуватиме природокористувачів до підвищення ефективності їх використання.

Т.І. Єфіменко та інші [72] обґрунтували необхідність імплементації європейського законодавства щодо регулювання національного ринку фінансових інструментів, а також створення передумов для функціонування єдиного інституційного простору інвестицій з одночасним формуванням системи фінансового-економічного стимулювання в Україні.

Як стверджують деякі науковці [10; 38; 49; 215], в сучасних умовах господарювання економічне забезпечення раціонального природокористування може бути реалізоване тільки за умови включення природних ресурсів у процеси реальної економіки, в основу яких покладено так звані фінансово-економічні відносини.

Стимулювання спільного і міжнародного підприємництва в сфері природокористування, на нашу думку, сприятиме, в основному, розвитку торгівлі екологічними технологіями, обладнанням та товарами.

Комерціалізація наукових досліджень, що здійснюються в напрямку раціонального природокористування, покращення стану навколишнього середовища відбуватиметься на основі трансформації результатів інтелектуальної діяльності у природно-ресурсну та переробну сфери.

Монополізація вітчизняних науково-технічних екорозробок на внутрішньому ринку забезпечить конкурентоспроможність інноваційних екологічних розробок на зовнішньому та внутрішньому ринку, сприятиме їх поширенню та комерціалізації, що призведе до поповнення місцевого та

державного бюджетів фінансовими надходженнями.

У відповідності до даних форм потрібно вдосконалити державні методи стимулювання в природно-ресурсній сфері, зробити їх більш жорсткими та підігнати під сучасні умови.

В поєднанні з державними методами варто активно застосовувати ринкові методи стимулювання.

Таким чином, у нашій державі пропонується проводити фінансово-економічне стимулювання в природно-ресурсній сфері у вигляді: приватно-публічного партнерства; інноваційного, спільного, міжнародного підприємництва; децентралізації територіального розвитку; екологічного лізингу; кооперації екологічно-орієнтованих виробництв; капіталізації природних ресурсів; комерціалізації наукових досліджень в екологічній сфері; монополізації вітчизняних науково-технічних екорозробок на внутрішньому ринку тощо.

Відповідно до даних форм потрібно використовувати ефективні методи державного стимулювання, які б були орієнтованими на ринкове середовище.

Поряд з державними варто застосовувати ринкові методи фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері.

Серед ринкових методів можна виділити:

- методи ринкового стимулювання попиту та пропозиції, що ґрунтуються на впровадженні екологічно орієнтованих інновацій для задоволення споживчих потреб природокористувачів;

- екологічна стандартизація та сертифікація – покращення екологічного стану за рахунок підвищення екологічних стандартів у виробничій, переробній та споживчій сферах; споживання якісної нешкідливої для людського організму продукції;

- управлінські – розробка системи ефективного управління в природно-ресурсній сфері; формування дієвого еколого-економічного механізму управління в природно-ресурсній сфері; розробка системи управління якістю екологічно орієнтованих виробництв тощо;

- інформаційні – передбачають поширення інформації про стан навколишнього природного середовища, його зміни, результати природокористування, необхідності впровадження екологічно орієнтованих виробництв;

- товарно-виробничі – полягають у застосуванні інструментів, що дозволяють зменшити виробничі витрати за рахунок впровадження нових ресурсощадних технологій, сприяють поглибленню і розширенню стадій промислової переробки та появі нових екологічно чистих товарів та послуг;

– соціально-екологічні – спрямовані на усунення та запобігання еколого-екологічним проблемам, що виникають під час виробництва та експлуатації продукції, посилення екологічної відповідальності суб'єктів господарювання за нанесення шкоди навколишньому середовищу тощо.

Відповідно до даних ринкових методів доцільно використати цінові, рекламні, комунікаційні та контрольно-регулятивні інструменти стимулювання.

Реалізація викладених пропозицій дозволить суттєво вдосконалити систему фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері за рахунок закладення в її основу принципів «зеленої економіки», переорієнтацію на переважне застосування ринкових форм і методів фінансово-економічного стимулювання, але при збереженні загального контролю розвитку сфери природокористування з боку державних інститутів, а також посилення незалежного громадського контролю. Адже в період продовження трансформаційних процесів у нашій державі саме завдяки розвитку державно-приватного партнерства у природно-ресурсній сфері можна залучити не тільки додаткові «зелені інвестиції», але й закласти базу для посилення екологічної, економічної та енергетичної безпеки країни загалом.

Впровадження нових форм та методів економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері, безумовно, вплине на активізацію діяльності та розвиток комплексних переробних виробництв в нашому регіоні, що дасть масу позитивних результатів. Для досягнення цих результатів першочергово покроково потрібно здійснити комплекс дій (рис. 3.9).

Враховуючи промислове минуле Волинської області, стрімкий розвиток якого припав на 60-80-ті рр. XX ст., вважаємо за доцільне першочергово відновити колись успішні підприємства переробної промисловості, що формували потужні комплекси з виробництва, обробки, переробки місцевої природно-ресурсної сировини.

Зокрема, мова йде про підприємства лісового комплексу (які переробляли всю продукцію лісу), агропромислового комплексу (виробництво та переробка льону, плодо-овоче-каонсервне виробництво, рибальство тощо) та підприємства добувної (мінерально-сировинної) галузі.

Лісовий комплекс Волинської області є потужним, збалансованим, має вікові традиції та подальші перспективи для розвитку. Про це свідчить аналіз масштабів розвитку сфери лісопереробки в 60-80-х рр. XX ст., протягом яких на території регіону було сформовано потужний лісопереробний комплекс, що міг переробляти практично всі види лісосировини (табл. 3.1).

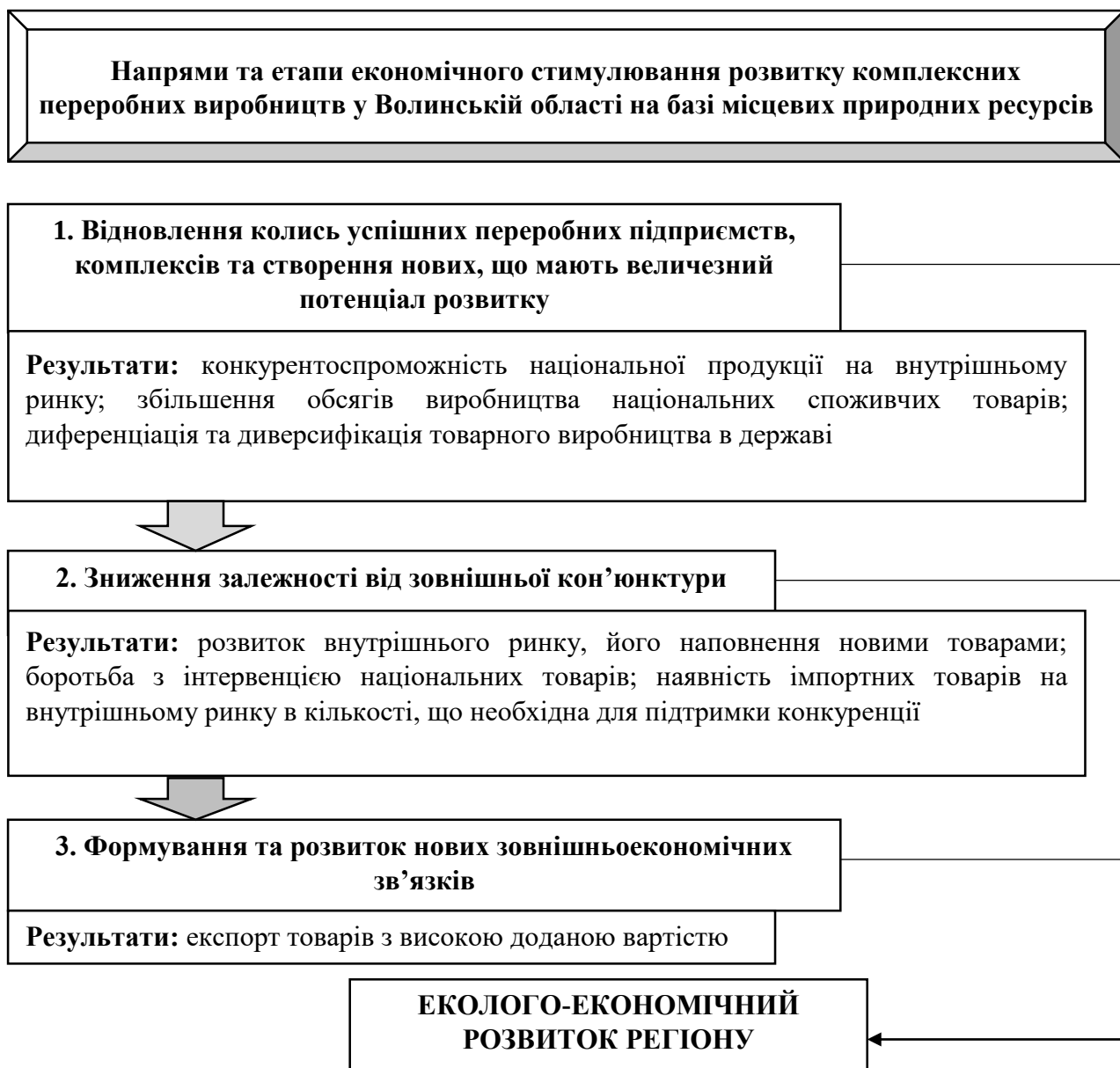

Рис. 3.9. Напрями та етапи економічного стимулювання розвитку комплексних переробних виробництв у Волинській області на базі місцевих природних ресурсів (побудовано авторами на основі джерела [141])

Таким чином, одним із перспективних напрямків розвитку лісового комплексу, окрім створення та розвитку нових лісопереробних підприємств, є відновлення колись успішних переробних виробництв, що дасть можливість: збільшити обсяг податкових надходжень до бюджету області за рахунок збільшення доданої вартості; забезпечити максимально раціональне використання лісових ресурсів, що сприятиме їх збереженню та ефективному відновленню; покращити екологічну ситуацію в регіоні за рахунок розвитку безвідходного виробництва; забезпечити місцеве населення робочими місцями тощо.

Таблиця 3.1

Лісопереробний комплекс Волинської області в 60-80-х рр. XX ст.

Природний ресурс	Розвиток (використання, досягнення) у промисловому минулому	Причини занепаду на початку 90-х рр.
Деревина та відходи деревообробки	Паперове виробництво в Луцьку, де випускали картон. Виробництво широкого асортименту меблів, паркету. Складна територіальна структура, що включала лісовиробничий центр (11 підприємств), лісовиробничий куш (4 підприємства) та лісовиробничий комплекс підобласного виду (2 організації), між елементами якої існували тісні виробничі і технологічні зв'язки	Перехід підприємств області на нові форми господарювання, роздержавлення переробних підприємств. Недосконалий управлінський апарат та політика управління лісовиробничим комплексом регіону. Відсутність поглибленої спеціалізації підприємств лісового господарства. Порушення встановлених торгівельних зв'язків із комерційними організаціями. Дуже низька фінансово-інвестиційна підтримка зі сторони держави та іноземних інвесторів. Відсутність, зі сторони держави, дієвих інструментів стимулювання лісовиробничого комплексу регіону в сфері розвитку поглибленої переробки лісових ресурсів, що сприяло порушенню збалансованості між його сферами та недостатній інтенсифікації переробки
Продукти лісу побічного користування (живиця, хвоя, пеньки, відходи лісозаготівель тощо)	Лісохімічні цехи у лісгоспах: смолоскипидарне, гідролізне, хвойнопереробне, пірогенетичне виробництво. Галузь могла переробляти всю органічну масу дерева. Вироблялись: ефірні масла, скипидар, хвойний екстракт, хвойно-вітамінне борошно. Розвивалось виробництво хвойно-лікувального екстракту, дьогтю тощо	
Гриби, дикоростучі ягоди та інші харчові продукти лісу	Виробництво цукерок із журавлини, консервів із ягід, плодів і грибів, м'яса дичини	

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [89; 191].

Враховуючи причини занепаду підприємств лісопереробного комплексу даного регіону варто посилювати стимулюючий вплив держави у напрямку фінансово-інвестиційної підтримки підприємств даної сфери, а також розробити та впровадити ефективний інструментарій стимулювання лісовиробничого комплексу регіону в сфері розвитку поглибленої переробки лісових ресурсів.

Занепад переробних галузей, що здійснювали промислову переробку сільськогосподарської продукції даного регіону, вважаємо створило найбільшу проблему для розвитку агропромислового сектора Волинської області – сировинну орієнтацію і недостатню концентрацію переробних виробництв на наступних ланцюгах створення доданої вартості.

Варто відмітити, що розвиток сільського господарства Волинської області в 60-80-х рр. XX ст. спричинив появу потужних переробних комплексів у сферах харчової та легкої промисловості, що займались переробкою місцевої сільгоспсировини (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Переробні виробництва, що сформувались на основі місцевої сільгоспсировини у Волинській області в 60-80-х рр. XX ст.

Природний ресурс	Розвиток (використання, досягнення) у промисловому минулому	Причини занепаду на початку 90-х рр.
1	2	3
<i>Харчова промисловість</i>		
Зернові культури	Було створено потужну базу переробки – комбінати хлібопродуктів: зерносховища, елеватори, борошномельні (млини) і комбікормові підприємства, хлібопекарні. Значна концентрація борошномельних підприємств (млинів) у зонах вирощування зернових культур	Процеси, пов'язані із роздержавленням державних підприємств та їх приватизацією; послаблення інтеграційних зв'язків між хлібовиробниками; важке політичне та економічне становище в нашій державі, що сприяло банкрутству потужних хлібокомбінатів
Плоди, овочі, ягоди	Потужні консервні заводи у Володимир-Волинському, Іваничах, Луцьку, Рожищі та Турійську, що виробляли закусочні консерви, маринади, джеми, варення, соки. Потужні Ратнівський, Цуманський та Маневицький лісгоспи, де виробляли ягідні, плодові та грибні консерви, соки та мед	Недостатній асортимент та низька якість овочів та плодів; різке зростання цін на сировину та готову продукцію; багатократне збільшення вартості перевезень; необхідність зменшення сезонності споживання овочів і фруктів; проблеми, пов'язані із транспортабельністю консервованих виробів у скляній тарі; недосконалість функціонально-територіальної структури плодоовочеконсервного комплексу
Тваринницька сировина	Потужні підприємства м'ясопромислового (Луцький, Нововолинський, Ковельський м'ясокомбінати), молокопереробного (Володимир-Волинський комбінат молокопродуктів, Ковельський сирзавод) та птахопромислового комплексів (Володимир-Волинська та Рожищенська птахофабрика)	Низька ефективність виробничих потужностей; формування дуже обширних сировинних зон, що призвело до збільшення транспортних витрат на доставку сировини від пунктів виробництва до пунктів переробки; велика залежність від кормової бази

1	2	3
<i>Легка промисловість</i>		
Льон	Льонопромисловий АПК, що включав понад 200 льоносіючих господарств і 10 переробних підприємств, а також незначну кількість льоносушильних пунктів	Руйнація інфраструктури зовнішніх та внутрішніх ринків збуту продукції; зменшення, а згодом і відсутність попиту на льоноволокно та тканину із нього; конкуренція зі сторони вітчизняних та закордонних товарів-замінників продукції даної галузі виробництва; припинення дотацій у даній галузі державою; послаблення інтеграційних зв'язків між виробниками льону та льонопереробними підприємствами; процеси, пов'язані із роздержавленням державних підприємств та їх приватизацією; важке політичне та економічне становище в нашій державі в ті часи, що тільки сприяло збитковості галузі, насамперед, банкрутству потужних льонозаводів, зменшенню площ, відведених під посів льону та ін.
Льон, коноплі, вовна	Створено та введено в дію потужні швейні та ткацькі підприємства, шовковий комбінат, завод синтетичних шкір (м. Луцьк), бавовнопрядильна фабрика (Нововолинськ), ряд заводів первинної переробки льону	Відсутність технічного переозброєння виробництва, недостатня забезпеченість місцевою сировиною для виробництва одягу та взуття, перехід на давальницьку сировину закордонних фірм. Зменшення обсягів виробництва продукції через їх невисоку якість та низьку конкурентоспроможність на ринку
Шкіра	Виробництво чоловічого, жіночого та дитячого взуття, кожухів, шапок на потужних підприємствах взуттєвої та шкіряної промисловості	

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [89; 191].

Серед усіх сфер діяльності, що займалися переробкою місцевої сільськогосподарської продукції слід виділити виробництво плодово-ягідної консервованої продукції.

Плоди та ягоди у Волинській області заготовлялись для виробництва соків, компотів, джемів, повидла, варення, продуктів дитячого харчування, виробництва соків спиртоварних і виготовлення виноматеріалів для плодоягідних, лікєро-горілочаних виробів тощо [65; 115; 116; 122; 295; 296].

Дана продукція, в першу чергу, забезпечувала потреби місцевого населення і користувалася великим попитом на внутрішньому ринку.

А сьогодні, в наших магазинах можна побачити широкий асортимент плодів та ягід, а також продуктів їх переробки, завезених до нас із-за кордону або ж з сусідніх регіонів. Хоча природньо-кліматичні умови Волинської області цілком сприятливі для вирощування в його межах різноманітних плодово-ягідних культур.

Проте, під впливом різних факторів у другій половині 90-х років ХХ століття садівництво в досліджуваному регіоні дуже занепало: суттєво знизились обсяги виробництва плодів та ягід, що, в свою чергу, спричинило руйнацію відповідних переробних комплексів.

Основні причини та наслідки зменшення обсягів заготівлі плодів та ягід у Волинській області наведені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Основні причини та наслідки зменшення обсягів заготівлі плодів та ягід у
Волинській області

Причини	Наслідки
Не врахування специфіки галузі; безсистемна посадка нових садів	Сади посаджені абияк, на малих площах, без врахування природно-економічних факторів; розпорошеність садових площ
Незадовільна агротехніка; порушення основних агротехнічних заходів догляду за насадженнями	Низька врожайність плодово-ягідних насаджень; не проводиться боротьба з бур'янами, шкідниками і хворобами; значні площі садів погано обробляються
Несвоєчасне збирання врожаю; нестача фруктосховищ, складських і холодильних приміщень; занепад (руйнація) переробної бази	Чимало вирощеної продукції псується під час транспортування чи згниває зовсім; зниження обсягів виробництва плодово-ягідних культур та продуктів їх переробки
Неналагоджена система закупівлі та укладення договорів між заготівельними організаціями та господарствами населення	Більша частина фруктів і ягід, вирощених на присадибних ділянках, гине або згодовується худобі
Значні обсяги заготівлі низькосортних плодів та ягід	Поява на регіональному ринку імпортованих плодів та ягід, а також продуктів їх переробки

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [65; 124; 136; 207; 293; 325].

Для того, щоб створити нові комплекси із переробки плодово-ягідної продукції в межах Волинської області, потрібна відповідна потужна сировинна база. Тому, розуміючи те, що великі обсяги виробництва та реалізації плодів та ягід, а також продуктів їх переробки може призвести до збільшення фінансових надходжень до місцевого та державного бюджетів, потрібно посилити економічне стимулювання в сфері садівництва, що повинне бути направлене не тільки на збільшення обсягів виробництва плодів і ягід, але й спонукати садові господарства самостійно їх переробляти.

Отже, щоб стимулювати в регіоні переробку місцевої сільськогосподарської

сировини потрібно: стабілізувати політико-економічне становище в нашій державі та регіоні зокрема; проводити грамотну політику ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки; впроваджувати інноваційні технології та обладнання в агропромислову сферу регіону; фінансово підтримувати галузі сільського господарства, що займаються виробництвом нерентабельної, але важливої для переробних підприємств сільгоспсировини; сприяти підвищенню якості і відповідно конкурентоспроможності вітчизняної сільгосппродукції та продуктів її переробки на зовнішніх та внутрішніх ринках збуту тощо.

Проте, найбільший стимулюючий вплив на розвиток агропромислових комплексів з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції буде чинити фінансова підтримка з державного бюджету, державних фінансово-кредитних установ та недержавних фінансово-кредитних організацій.

Держава повинна допомагати новоствореним та вже діючим промислово важливим підприємствам аграрної сфери не лише у отриманні кредитних позик, а й у повній чи частковій сплаті відсотків за ними або вплинути на суттєве зниження ставки відсотків за кредитами [319].

У залученні фінансів велику роль можуть відіграти не лише традиційні механізми та інструменти кредитування, а й нові, що сьогодні переважно використовуються в тестовому режимі (пілотні проекти).

Сьогодні в Україні можна виділити кілька груп інструментів фінансування аграріїв: традиційне банківське кредитування, вексельне фінансування (товарний кредит), аграрні розписки, лізинг, державне фінансування (система форвардних закупівель ПАТ «Аграрний фонд» та ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України»), зовнішні запозичення (ІРО, випуск єврооблігацій, залучення кредитів від банків-нерезидентів і т. д.) [35].

Кожна з даних груп інструментів по-своєму особлива, має певні переваги та недоліки (додаток Е).

Вважаємо найбільш ефективними такі групи фінансових інструментів, що стимулюватимуть розвиток АПК – аграрні розписки та вексельне фінансування. При чому, важливе значення продовжуватиме мати традиційне банківське кредитування шляхом створення та впровадження нових кредитних програм, які будуть вигідними як для позичальника, так і для банківських установ.

Можна створювати спільні кредитні програми, між фінансовими компаніями (банками, кредитними установами) та спеціалізованими сільськогосподарськими компаніями (що займаються виробництвом насіння,

техніки, сільськогосподарського обладнання тощо), що передбачають зменшення кредитних ставок, відсутність комісії за надання кредиту, відсутність перших внесків та ін. для аграріїв.

Подібні програми вже давно розробляються окремими банками та застосовуються на практиці, при чому їх суть полягає у створенні таких умов, що надають фінансову вигоду для всіх учасників процесу кредитування. Наприклад, однією з таких кредитних програм є «ЛегкоПосівна» від компанії «Сингента» з «ПроКредитБанк» [27].

Тому необхідно визначити пріоритетні напрями та відповідні інструменти державної фінансової підтримки агоропромислових підприємств з виробництва та переробки місцевої сільськогосподарської сировини (рис. 3.10).

Забезпеченість будь-якого підприємства фінансовими ресурсами відіграє важливу роль у його подальшій діяльності.

Вважаємо доцільно віднести до пріоритетних напрямків застосування інструментів фінансового стимулювання аграрного сектора економіки: сферу ціноутворення на сільськогосподарську сировину та продукти її переробки; сферу інтеграційних зв'язків між виробниками сільськогосподарської сировини та переробними підприємствами; сферу виробництва та переробки «нішевих» культур; розвиток аграрної інноваційно-інвестиційної інфраструктури; збільшення попиту на вітчизняну сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки на зовнішніх та внутрішніх ринках збуту. Важливо тільки на кожен сезонний період, виходячи з поточної та перспективної кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках, обрати правильне поєднання різних інструментів фінансового стимулювання переробних виробництв в АПК.

На території Волинської області значна частина земельних площ задіяна для видобутку корисних копалин та інших мінеральних ресурсів. Область має потужну мінерально-сировинну базу і працює переважно на місцевій сировині. В області діють родовища з видобутку цегельно-черепичної сировини, будівельного та баластного піску і пісковиків, керамічних і цегельних глин, крейди, вапняків та інших видів сировини [89].

З п'яти видів мінеральної сировини, копалини яких знаходяться у Волинській області, розробляються лише два, запаси яких досить значні, – піску будівельного та сировини цегельно-черепичної.

Будівельно-індустріальна галузь Волинської області почала набувати розмахів розвитку ще у 60-х рр. XX ст. На території області видобувались: цегельно-черепична сировина, будівельний та баластний пісок і пісковики, керамічні та

цегельні глини, крейда, вапняки та інші види будівельної сировини [89; 191].

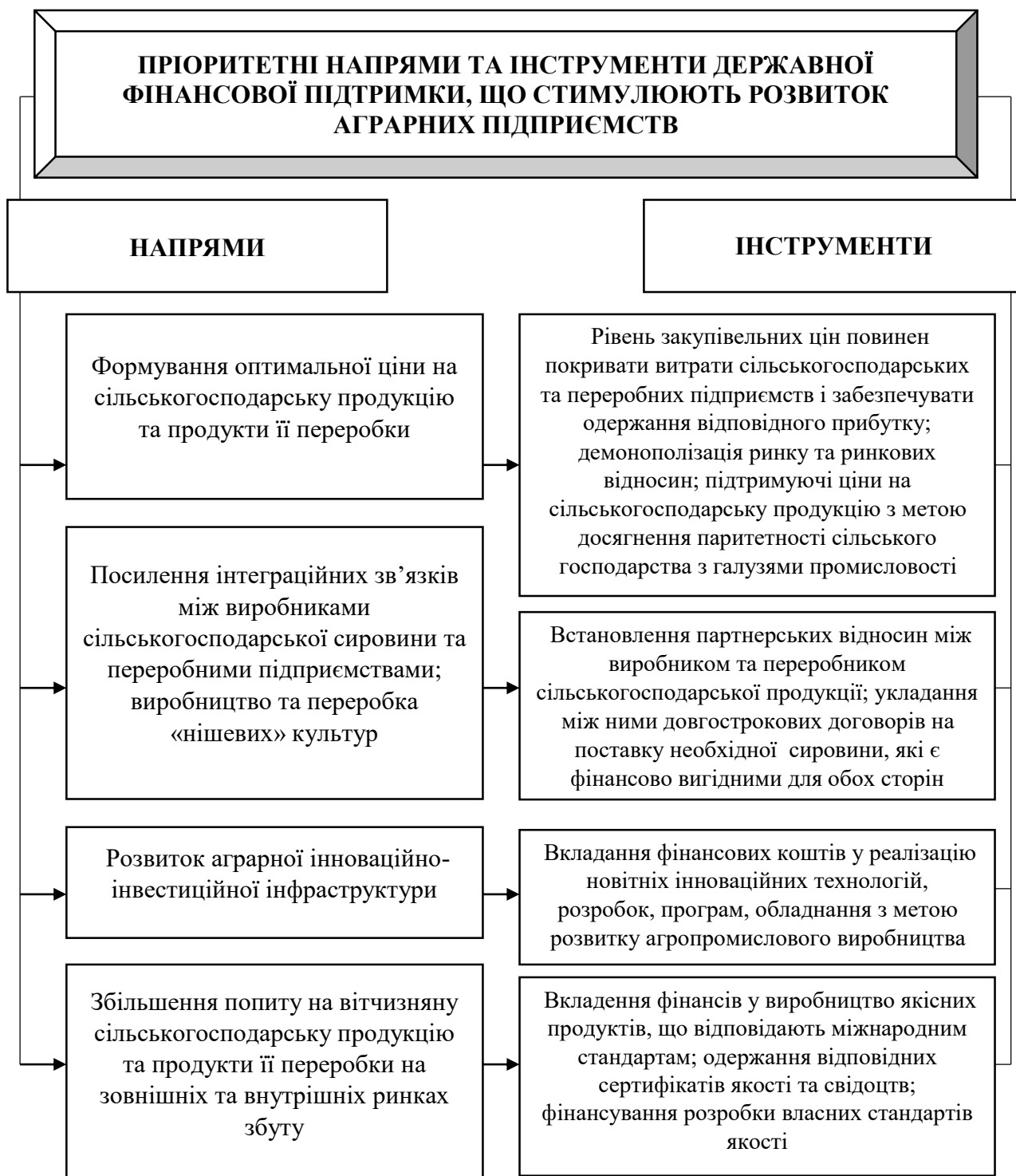

Рис. 3.10. Пріоритетні напрями та інструменти надання державної фінансової підтримки, що стимулюють розвиток аграрних підприємств (узагальнено авторами на основі джерел [34; 111; 157])

У середині 90-х рр. XX ст. промисловість будівельних матеріалів Волині

мала потужну мінерально-сировинну базу й працювала переважно на місцевій сировині. Також в області експлуатувалося 34 родовища карбонатних порід, коефіцієнт розробки яких становив 56,7%. Видобуток крейди, запаси якої мали міжобласне значення (5,9% загальнодержавних запасів), становив 12,4% загальноукраїнського видобутку. Серед будівельних матеріалів, що ввозилися у Волинську область, найбільша частка припадала на цемент (31% від вартості ввезених будівельних матеріалів), щебінь та гравій (18%), залізобетонні вироби та конструкції (18%), шифер (12%) тощо. Основними постачальниками були близько розміщені області України, що загалом сприяло розвитку виробничо-територіальних зв'язків [20].

Але, досягши піку розвитку у 80-90-х рр. минулого століття, під впливом низки чинників промисловість будівельних матеріалів Волинської області частково занепала (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Розвиток будівельно-індустріального комплексу Волинської області
в 60-80-х рр. XX ст. та причини його занепаду

Природний ресурс	Розвиток (використання, досягнення) у промисловому минулому	Причини занепаду на початку 90-х рр.
Цегельно-черепична сировина, будівельний та баластний пісок і пісковики, керамічні та цегельні глини, крейда, вапняки та ін. види сировини	Було створено потужне та складне територіально-виробниче утворення, що сформувалося на основі закономірного поєднання галузей і виробництв. Було розширено обсяги виробництва будівельних матеріалів і будівельної індустрії внаслідок широкого капітального будівництва в усіх галузях народного господарства області (будівництво шахт, промислових підприємств, житлових будинків, об'єктів соціальної сфери). Здійснювалась реконструкція підприємств і зростання їх потужностей в галузі будівельних матеріалів. Вироблялись м'які покрівельні і гідроізоляційні матеріали, залізобетонні вироби, стінові матеріали, цегла, бетон	Значне скорочення обсягів випуску основних будівельних матеріалів, що пояснюється порушенням економічних зв'язків між підприємствами внаслідок неплатоспроможності замовників, зменшенням замовлень з боку будівельних організацій, інфляційними процесами, економічною кризою в державі тощо

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [89; 191].

Проте, сировинна база області дозволяє у перспективі нарощувати потужності з виробництва будівельних матеріалів, адже дана продукція буде постійно користуватися попитом серед місцевого населення, так як придбання та доставка її з сусідніх регіонів буде значно дорожчою.

Створення (розбудова) нових територіально-виробничих комплексів із переробки місцевих природних ресурсів потребуватиме значної кількості будівельних матеріалів. Це, в свою чергу, може призвести до збільшення обсягів виробництва будівельних матеріалів, що дозволить дати додатковий імпульс для розвитку місцевого будівельно-індустріального комплексу.

Отже, всі природно-ресурсні комплекси на території Волинської області, повинні формувати складну систему, між елементами якої повинні існувати тісні виробничі взаємозв'язки. Важливо, щоб розвиток одного комплексу давав додатковий імпульс для розвитку суміжних комплексів на наступній ланці ланцюга створення доданої вартості, що в кінцевому випадку дозволить отримати синергетичний ефект від діяльної усієї системи.

Щоб сформуванню такої виробничої системи, потрібно економічно стимулювати розвиток поглибленої переробки місцевих природних ресурсів. Для цього необхідно визначити напрями економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону (рис. 3.11).

У відповідності до перелічених напрямів, щоб стимулювати розвиток поглибленої переробки місцевих природних ресурсів, вважаємо за доцільне застосування таких економічних інструментів:

- обмежити експорт продукції природно-ресурсних комплексів регіону в сирому (необробленому) вигляді та продукції, що пройшла лише первинну обробку;

- інвестувати кошти в розвиток переробних виробництв із державного та місцевого бюджетів, а також за рахунок індивідуальних інвесторів, попередньо створивши для них оптимальний інвестиційний клімат;

- підвищити плату за використання природних ресурсів, на основі врахування їх реальної ринкової вартості та рентної оцінки природних ресурсів із урахуванням особливостей їх розміщення на певній території;

- встановити додаткові норми, обмеження, підвищити екологічні податки та збори для виробників, які не впроваджують екобезпечні та енергоефективні технології поглибленої переробки природних ресурсів;

- стимулювати інвестування в інноваційну діяльність переробних підприємств (нове ресурсо- та енергозаощадливе обладнання, технології, підготовка кадрів тощо) за рахунок повного чи часткового звільнення від сплати ввізного мита підприємств, що закупили закордонне обладнання для поглибленої переробки;

- виділення з держбюджету або екологічних фондів коштів цільового характеру на розвиток матеріально-технічної бази державних переробних підприємств, що забезпечуватимуть раціональне використання природних ресурсів та екологізацію

навколишнього середовища;

Рис. 3.11. Напрями економічного стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону (побудовано авторами)

- встановлення пільгового режиму оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями;
- державна підтримка та супровід проектів у сфері енерго- та ресурсозбереження;
- державні замовлення – потреба держави у певних товарах стимулює розвиток відповідних переробних підприємств на базі природно-ресурсних комплексів;

- сприяння створенню нових або відновлення колись потужних підприємств із переробки природних ресурсів за рахунок державних довгострокових безвідсоткових кредитів та повного або часткового звільнення від сплати податків;

- вдосконалення системи міжбюджетних відносин для збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів із метою їх подальшого перерозподілу для стимулювання місцевих переробних виробництв.

Вищеперелічені заходи (інструменти) повинні формувати систему інструментів державного та недержавного стимулювання комплексного використання природних ресурсів і відходів, яка передбачатиме використання різноманітних фінансово-економічних інструментів (рис. 3.12).

Рис. 3.12. Інструменти фінансово-економічного стимулювання комплексного використання природних ресурсів і відходів (побудовано авторами)

Із переліку зазначених на рисунку 3.12 інструментів фінансово-економічного

стимулювання комплексного використання природних ресурсів і відходів вважаємо найбільш ефективними можуть стати: впровадження на законодавчому рівні екологічних норм та стандартів, а також здійснення сертифікації в природно-ресурсній та переробній сферах; страхування екологічних ризиків у природно-ресурсній сфері та сфері природокористування; встановлення лімітів на використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, розміщення промислових відходів переробними підприємствами.

Таким чином, запропоновані форми, методи економічного стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки природних ресурсів допоможуть вдосконалити наявну систему фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері за рахунок закладення в її основу принципів «зеленої економіки», здійснити переорієнтацію на переважне застосування ринкових форм і методів фінансово-економічного стимулювання, за умови збереження загального контролю розвитку сфери природокористування з боку державних інститутів, а також посилення незалежного громадського контролю. А запропоновані напрями та інструменти економічного стимулювання допоможуть вирішити ряд проблем у природно-ресурсній та переробній сферах даного регіону.

3.4. Перспективи створення комплексних переробних виробництв на базі місцевих природних ресурсів та відходів

Сьогодні в нашій державі є актуальним розвиток виробництв із поглибленої переробки технічних сільськогосподарських культур. Дані виробництва сприятимуть раціональному та безвідходному використанню цих культур, забезпечать населення регіону екологічно чистою продукцією, збільшать фінансові надходження до бюджетів місцевих територіальних громад.

Досліджено, що виробництво та переробка технічних сільськогосподарських культур є стратегічно важливою сферою діяльності для розвитку економіки регіонів.

Сучасні світові тенденції, орієнтовані на екологізацію виробництва, покращення та відновлення стану навколишнього природного-середовища призвели до збільшення попиту на технічні культури серед інших сільськогосподарських культур. Адже, їх широке застосування можливе у найбільш соціально важливих сферах господарства, насамперед, харчовій та легкій промисловості.

Наявність сировинних ресурсів та тенденція до їх збільшення, попит на

екологічно-орієнтовану продукцію, економічний ефект від її реалізації формують актуальність проблеми економічного стимулювання створення та розвитку підприємств із поглибленої переробки технічних культур у Волинській області.

До технічних культур, що вирощують у Волинській області, відносяться цукровий буряк (фабричний), ріпак та кольза, соя та соняшник.

На думку науковців, виробництво та переробка технічних сільськогосподарських культур є стратегічно важливим як для розвитку національної економіки, так і для розвитку регіонів. Господарства, що займаються виробництвом цих сільськогосподарських культур, забезпечують переробні підприємства сировиною, які в свою чергу виробляють важливі продукти харчування, такі як: олію, цукор, соєве борошно тощо [113].

Враховуючи зростання попиту на технічні культури в межах області, доцільно створити комплексні виробництва, що займатимуться їх переробкою.

Схему переробки технічних культур у регіоні наведено на рисунку 3.13.

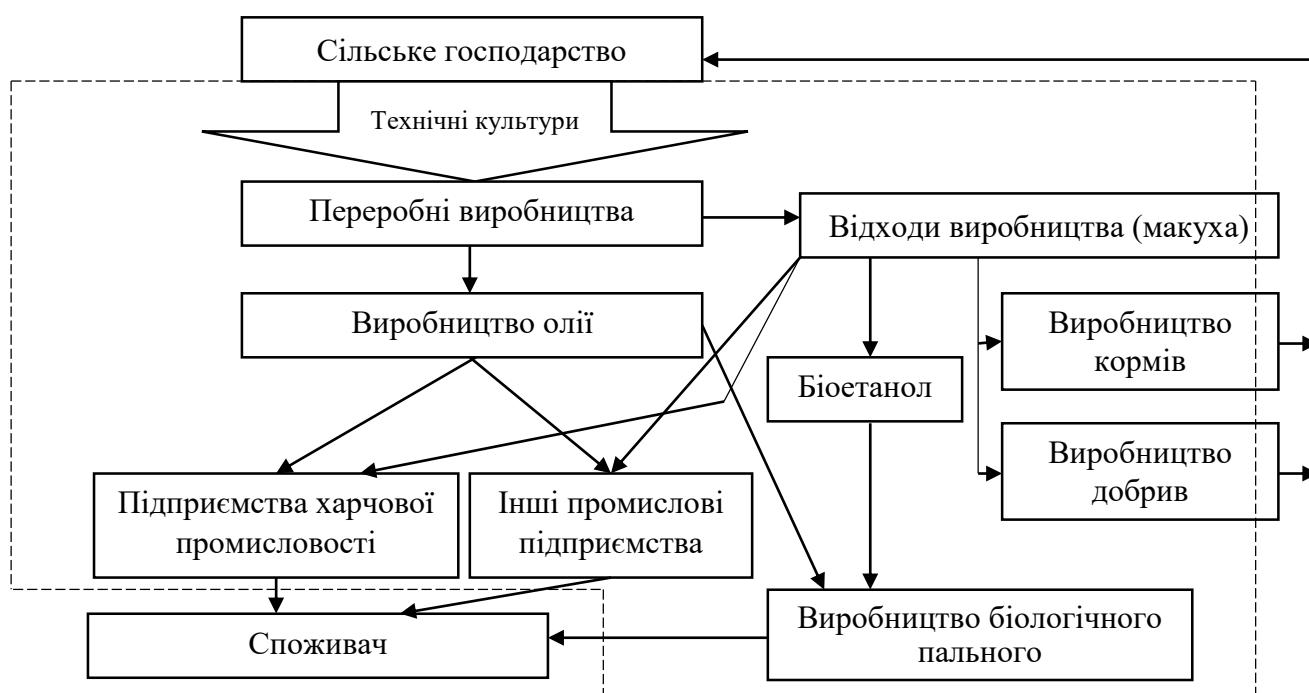

Рис. 3.13. Перспективна схема переробки технічних культур у регіоні (побудовано авторами)

Основним продуктом переробки сільськогосподарських культур буде олія, яка забезпечуватиме потреби харчової галузі та може бути використана у різних сферах переробки. До того ж, відходи олійних культур (макуха) мають багатий білковий склад, а тому є досить поживними, отже – можуть використовуватись

у виробництві мінеральних добрив та кормів для сільськогосподарських тварин. Тобто, створення комплексів із переробки технічних культур забезпечить безвідходне виробництво.

Надзвичайно цінною серед олійних культур є ріпак. Під час переробки 100 кг високоякісного насіння одержують 38-41 кг олії, 55-57 кг макухи, що містить 38-40% добре збалансованого за амінокислотним складом білка [179].

Особливо ціниться і соя, адже можливе її застосування у різних сферах виробництва. Вона може використовуватись у якості добавки для продуктів харчування, так і їх заміником. У харчовій промисловості соя використовується для виробництва олії, у виробництві молока, соєвих круп тощо. Сьогодні, майже в складі кожного продовольчого виробу є соя.

Велика кількість олії, білка та амінокислот, низький вміст клітковини в сої дозволяють використовувати її у виробництві кормів, для поліпшення родючості ґрунту та виробництва біодизельного пального [91].

Важливою технічною культурою є льон, адже дає три важливі види продукції: волокно, насіння й костру, що використовують як сировину для переробної промисловості. Важливе значення має насіння льону-довгунцю, з якого виробляють олію для широкого використання в електротехнічній, миловарній, паперовій, шкіряній, гумовій, фармацевтичній та лакофарбовій промисловостях [3].

Отже, на сільськогосподарських полях області потрібно знову засівати льон та збільшувати площі посівів. Потрібно відновлювати льонарство. Для цього потрібна значна державна підтримка.

Враховуючи сучасні реалії, вважаємо, що у Волинській області доцільно розвивати поглиблену переробку природних ресурсів у тих напрямках, які мають найбільшу для цього перспективу та здатні забезпечити першочергові потреби населення регіону (суспільства).

Одним із таких напрямів є розвиток альтернативних джерел енергії, зокрема біоенергетика. Адже, наявні в регіоні та країні запаси паливно-енергетичних природних ресурсів є обмеженими, та й до того ж ще вичерпуються, що посилює енергетичну залежність держави. Взявши за основу концепцію «зеленої» економіки, вважаємо, що основною сировиною в сфері поглибленої переробки природних ресурсів, у даному регіоні, буде біомаса (біоматеріал).

Біомасу називають одним із найперспективніших альтернативних енергетичних ресурсів, що займає четверте місце в світі за обсягами виробництва енергії [239].

Вчені надають різноманітні визначення терміна «біомаса». Проте, їхні думки сходяться на тому, що це органічна речовина, що піддається повному чи частковому біологічному розкладу [39; 66; 208; 239].

У законодавстві України зазначено, що біомасою вважається невикопна біологічно відновлювана речовина органічного походження, здатна до біологічного розкладу, у вигляді продуктів, відходів та залишків лісового та сільського господарства (рослинництва і тваринництва), рибного господарства і технологічно пов'язаних з ними галузей промисловості, а також складова промислових або побутових відходів, здатна до біологічного розкладу [226].

Так як основу промисловості Волинської області становлять сільське та лісове господарство, то в даному регіоні є передумови та значний потенціал для нарощення, а також всі перспективи для використання біомаси в енергетиці (рис. 3.14).

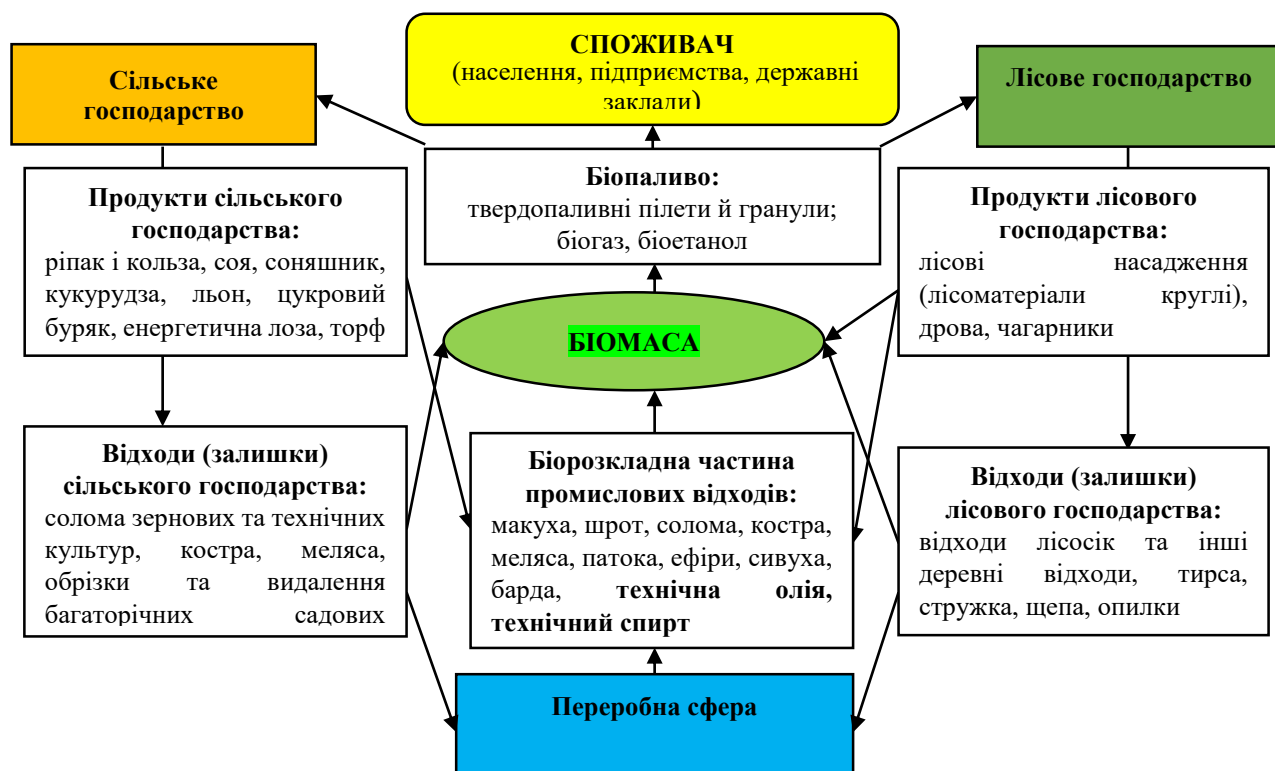

Рис. 3.14. Перспективи використання біомаси у Волинській області (побудовано авторами)

Таким чином, у процесі інтеграції економіки України до європейського рівня (стандартів) доцільно використовувати принципи концепції «зеленої» економіки. Найбільш сприятливим напрямом розвитку поглибленої переробки природних ресурсів буде розвиток відновлюваних альтернативних джерел

енергетики. Враховуючи особливості Волинської області, то в даному регіоні усі перспективи розвитку відновлюваних джерел енергетики на основі поглибленої переробки біомаси продуктів та відходів лісового та сільського господарства.

Дослідженнями в сфері розвитку, виробництва та використання біопалива займались низка вітчизняних вчених, зокрема: Г. Калетнік [105], О. Прутська [228], Т. Плахтій [216], М. Роїк [237], П. Саблук [241], О. Шпичак [316], Г. Рябцев [240], О. Гуцаленко [62], О. Макарчук [172], Р. Мудрак [190] та ін.

У своїх роботах вчені вивчали можливості та обґрунтовували необхідність переходу на біопальне, особливості його виробництва, здійснювали пошук шляхів стимулювання промислового розвитку виробництва біопалива в нашій державі, а також проводили оцінку енергетичної ефективності процесу виробництва біопалива тощо.

Найбільш придатними для виробництва біопального є сільськогосподарські культури, що містять в своєму складі якомога більше олії. До таких культур відносяться соняшник, ріпак, рицина, соя, кукурудза, цукровий буряк, гірчиця, льон та ін.

З вищеперелічених культур отримують такі види палива як біоетанол та біодизель. До того ж, виробництво біопального з таких культур є практично безвідходним та передбачає замкнутий цикл виробництва.

Для виробництва біоетанолу використовують культури, які мають високий вміст цукру, крохмалю, або целюлози, біодизель – отримують через фізико-хімічне перетворення рослин, які містять високий вміст олії, використаної олії в харчовій промисловості або тваринного жиру [190].

Так, як цукровий буряк, що вирощують на території Волинської області, є сировиною для місцевих підприємства із виробництва цукру, то потенційною сировиною для виробництва біопалива стануть інші олійні культури, що вирощуються в області, насамперед, ріпак та соя.

Упродовж 2010-2018 років обсяги виробництва ріпаку та сої у Волинській області поступово збільшувались. Сьогодні, за наявності потужних виробництв з переробки даних культур, можна було б отримувати в рік близько 56,9-68,7 тис. т олії та приблизно 196,6 тис. т макухи і шроту (табл. 3.5).

З урахуванням наведених у таблиці 3.5 обсягах виробництва, на одного жителя даної області в 2018 році припадало б 74,2-89,0 кг рослинної олії на рік.

За наявності потужного переробного комплексу олійних культур у досліджуваному регіоні, можна було б досягти збільшення обсягів виробництва ріпаку, сої та інших культур.

Варто відмітити, що на території досліджуваної області функціонує біоетанольний завод, розташований на території ПАТ «Гнідавський цукровий завод». Таким чином, відходи цукрового виробництва передаються на подальшу переробку для отримання кінцевого продукту – біоетанолу та супутньої продукції – кормів для сільськогосподарських тварин чи добрив [213].

Таблиця 3.5

Обсяги виробництва олійних культур у Волинській області та можливих продуктів їх переробки

Назва культури	2010	2015	2016	2017	2018
Обсяги виробництва в натуральних показниках, тис. т					
Ріпак	37,5	85,2	47,2	98,7	136,4
Соя	17,0	68,5	84,1	80,4	99,9
Всього	54,5	153,7	131,3	179,1	236,3
Можливі обсяги виробництва олії, тис. т					
Ріпак	16,9-18,6	38,3-42,3	21,2-23,4	44,4-49,0	61,4-67,7
Соя	2,6-4,2	10,6-16,8	13,0-20,6	12,5-19,7	15,5-24,5
Всього	19,5-22,8	49,0-59,0	34,3-44,0	56,9-68,7	76,9-92,2
Можливі обсяги виробництва макухи (шроту), тис. т					
Ріпак	20,3	46,0	25,5	53,3	73,7
Соя	13,6	54,8	67,3	64,3	80,0
Всього	33,9	100,8	92,8	117,6	153,7

Примітка. Побудовано авторами на основі джерел [83; 114; 269; 270].

Згідно з технологіями, діючими на українських спиртових заводах, з 1 т меляси можна одержати 300 л біоетанолу, а з 1 т цукрових буряків – 80-100 л біоетанолу, тобто для виробництва 1 т біоетанолу потрібно 12,7-15,9 т цукрових буряків [153]. Таким чином, якщо в 2017 році у Волинській області було вироблено 528,3 тис. т. цукрового буряку, то з його меляси можна було отримати 33,2-41,6 тис. т біоетанолу.

Чудовою сировиною для виробництва екологічного пального є ріпак – олія, яку дає ця рослина, має майже ідеальний жирнокислотний склад для виробництва якісного біодизельного пального. Висока врожайність ріпаку дає змогу підтримувати рентабельність його вирощування, а також виробництва ріпакової олії, що безпосередньо перетворюється на біодизельне пальне. Біодизель, виготовлений із ріпаку, є дуже ефективним, особливо для важкої техніки, і фермерські господарства можуть його виробляти самі для себе [117].

Із 300 кг ріпакової олії отримують близько 270 кг біодизеля [236]. Тобто, з 1 кг ріпакової олії виробляють 0,9 кг біодизеля. Таким чином, з 136,4 тис. т ріпаку, вирощеного в досліджуваній області у 2018 році, можна отримати 122,8 тис. т біодизельного пального, що складає близько 2,0% від річного споживання дизельного пального в Україні та 79,0% від спожитого за рік у регіоні [34; 270].

Щоб дати остаточну відповідь стосовно доцільності створення у нашій державі підприємств із виробництва біопалива на основі олійних культур, варто розглянути переваги та недоліки виробництва біопалива (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Переваги та недоліки виробництва біопалива з сировини олійних культур

Переваги	Недоліки
Альтернатива традиційним видам палива (природному газу та нафті)	При невеликих обсягах виробництва, низька конкурентоспроможність біопалива з традиційними видами пального, спричинена високою собівартістю його виробництва
Сприятливі умови для вирощування олійних культур	Сезонність виробництва біопального
Попит на ріпакову олію на світовому та внутрішньому ринку, а також продукти її переробки (біоетанол та біодизель)	Порушення торгово-економічних відносин із покупцями (споживачами) олійних культур, які формувались роками
Збільшення доданої вартості за рахунок поглибленої переробки олійних культур	Можливість виснаження ґрунтів у процесі вирощування технічних культур, внаслідок недотримання відповідних сівозмін
Потенціал до збільшення олійних культур	Збільшення виробництва олійних культур може призвести до зменшення виробництва інших сільськогосподарських культур, що, в свою чергу, може спричинити певну продовольчу кризу в країні
Екологічний ефект (від безвідходного виробництва; споживання біологічно чистого пального)	Відсутність дієвої позиції з боку держави
Забезпечення енергетичної безпеки країни та регіонів загалом	
Створення нових робочих місць для місцевого населення	

Примітка. Побудовано авторами.

Таким чином, виробництво біопалива з олійних культур має більше переваг, ніж недоліків. До того ж, наведених недоліків можна уникнути, проводячи різного роду заходи, розробивши дієвий механізм виробництва та споживання органічної продукції в Україні.

Щоб реалізувати такий механізм необхідно [203]:

- запровадити прозоре адресне бюджетне стимулювання переходу аграріїв на ґрунтозахисні системи землеробства та його подальше ведення, а також

компенсацію витрат у зв'язку із сертифікацією органічного сільгоспвиробництва;

- сформувати державну систему контролю суб'єктів органічного сектора економіки (виробників, переробних підприємств та трейдерів) із поступовим переходом на змішаний тип контролюючої системи (за мірою розвитку приватних структур, що можуть бути акредитовані для здійснення такого інспектування);

- стимулювати внутрішній споживчий попит шляхом об'єктивного інформування населення про вплив виробництва та споживання органічної продукції на довкілля та здоров'я людей (через громадські слухання, освітні заходи, засоби масової інформації, виставки, ярмарки і т. ін.);

- створити умови для розвитку інфраструктури ринку органічної продукції (доступність для виробників прямого збуту, формування спеціалізованих торгових точок та відділів у магазинах, розвиток оптової та електронної торгівлі).

У даному регіоні є усі передумови та перспективи для створення переробних виробництв олійних технічних культур на біопаливо (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Перспективи виробництва біопалива з технічних культур у Волинській області

Назва культури	2010	2015	2016	2017	2018
Виробництво олійних культур, тис. т					
Ріпак і кольза	37,5	85,2	47,3	98,7	136,4
Соя	17,0	68,5	84,1	80,4	99,9
Бурак цукровий	328,0	277,9	458,9	492,5	528,3
Всього	382,5	431,6	590,3	671,6	764,6
Виробництво біодизелю, тис. т					
Ріпак і кольза	15,2-16,7	34,5-38,1	19,1-21,1	40,0-44,1	55,3-61,0
Соя	2,3-3,8	9,5-15,1	11,7-18,5	11,3-17,7	14,0-22,1
Всього	17,6-20,5	44,1-53,1	30,9-39,6	51,2-61,8	69,3-83,1
Виробництво біоетанолу, тис. л					
Ріпак і кольза	6090,0	13800,0	7650,0	15990,0	22097,6
Соя	13080,0	36900,0	31500,0	42990,0	53416,7
Бурак цукровий	29520,0	25011,0	41301,0	44325,0	47547,0
Всього	48690,0	75711,0	80451,0	103305,0	123061,3

Примітка. Побудовано авторами на основі джерел [71; 270].

Як видно з даних таблиці 3.7, у досліджуваному регіоні є величезний потенціал для розвитку виробництв із переробки технічних культур на біопаливо. За наявності потужного переробного комплексу олійних культур у досліджуваному регіоні, можна було б досягти збільшення обсягів виробництва

ріпаку, сої та інших культур.

На основі вищенаведених даних, за сучасних умов розвитку складено можливий прогноз виробництва біопалива з технічних культур у регіоні (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Прогнозовані обсяги виробництва біопалива з технічних культур у Волинській області на найближчий період

Показник	Роки					Відхилення, %			
	2017	2018	2019	2020	2021	2018/ 2017	2019/ 2018	2020/ 2019	2021/ 2020
Виробництво олійних культур, тис. т	671,6	764,6	860,2	933,3	975,3	13,8	12,5	8,5	4,5
Виробництво біодизелю, тис. т	56,5	76,2	99,0	120,3	136,2	34,9	29,8	21,5	13,2
Виробництво біоетанолу, млн. л	103,3	123,1	144,2	161,5	172,6	19,7	17,1	12,0	6,9

Примітка. Побудовано авторами на основі джерел [71; 270].

Як видно з даних таблиці 3.8, до 2020 року передбачається збільшення обсягів виробництва олійних технічних культур у Волинській області. Передбачається різкі зміни в динаміці обсягів виробництва біодизелю, але все ж присутня тенденція до їх зростання.

Що ж стосується виробництва біоетанолу, то передбачається поступове збільшення обсягів його виробництва, адже цьому сприяє ширша сировинна база (біоетанол можна добути практично з будь-якої органічної речовини, що розкладається).

Значні перспективи в нашій державі може мати налагодження виробництва біоетанолу на підприємствах спиртової промисловості на основі переробки зернових і технічних культур (рис. 3.15).

У сучасних умовах загальноновизнаним фактом є те, що спалювати сухі відходи сільськогосподарського виробництва для отримання тепла в 2,5–5,0 разів вигідніше, ніж використовувати газ.

Тому важливо звернути увагу відходи (солому) зернових культур, обсяги виробництва яких одні з найбільших в області.

Солома зернових культур у вигляді солом'яних тюків, різки або гранул (пелет) є хорошим енергоносієм. За своєю теплотворною здатністю спалювання 2,34 кг соломи рівнозначне спалюванню 1 куб. м природного газу. Але її використання для задоволення енергетичних потреб промислових підприємств, ферм або елеваторів обійдеться їм утричі дешевше порівняно з природним газом [206].

Рис. 3.15. Перспективи виробництва біоетанолу на підприємствах спиртової промисловості (побудовано авторами на основі джерела [338])

Якщо з 1 га отримують близько 5,5 т соломи, то логічним є те, що за умови збільшення посівних площ зернових культур будуть збільшуватись і об'єми соломи (рис. 3.16).

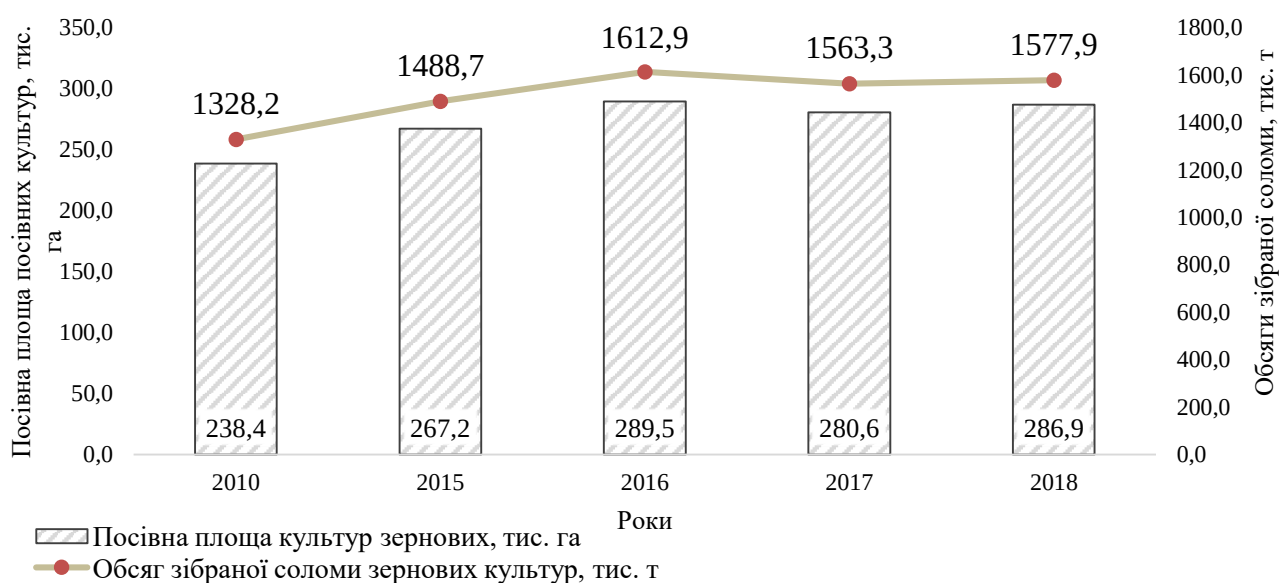

Рис. 3.16. Динаміка зміни посівної площі зернових культур та отриманих із неї обсягів соломи в регіоні впродовж 2010-2017 рр. (побудовано на основі даних джерел [206; 269; 270])

Більшість соломи, зернових культур, що виробляють в Україні, є побічним продуктом і ніяк не використовується. Тому, потрібно її переробляти в енергію.

Варто відзначити, що частка зернових у структурі площ сільськогосподарської продукції Волинської області протягом останнього десятиріччя займає близько 50%, а обсяги виробництва зернових постійно зростають. Таким чином, за рахунок спалювання соломи зернових культур можемо суттєво знизити потреби області у використанні природного газу.

Прогноз обсягів відходів соломи зернових культур та можливості використання теплової енергії внаслідок її спалювання, як альтернативи природному газу, наведено в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Прогноз обсягів використання відходів соломи зернових культур для отримання теплової енергії, як альтернативи природному газу у Волинській області на 2020-2025 рр.

Показники	Роки				Відхилення, %		
	2020	2021	2022	2025	2021/ 2020	2022/ 2021	2025/ 2022
Можливі обсяги соломи зернових культур, тис. т	296,0	318,3	309,4	347,1	7,5	-2,8	12,2
Використання природного газу, млн. куб. м	390,8	250,2	165,2	282,5	-36,0	34,0	71,0
Можливі заощадження природного газу внаслідок спалювання соломи, млн. куб. м	126,5	136,0	132,2	148,3	7,5	-2,8	12,2

Примітка. Побудовано авторами на основі джерел [269; 270; 321; 338].

Якщо спалювати солому зернових, вирощених на території Волинської області, для отримання теплової енергії, то в майбутньому щороку можна буде заощаджувати близько третини прогнозованих обсягів використання природного газу. Для цього лише потрібно встановити в наших котельнях відповідне обладнання – паливні котли, які вже давно активно використовують європейські країни.

Отже, у Волинській області наявний величезний потенціал виробництва палива (паливних продуктів) на основі біомаси, який на диво слабо використовується або не використовується зовсім. Серед наявних видів біомаси найбільш активно використовується деревна маса. Використання біомаси сільськогосподарського походження є менш активним [134].

Варто відмітити, що в останні роки відходи з деревообробних підприємств (тирса, стружка, щепи, опилки) переробляють на брикетоване та гранульоване

паливо, яке є дешевою альтернативою для використання традиційних джерел палива, таких як газ та вугілля. Однак, створювати переробні виробництва на основі біомаси сільгосппродукції мало хто прагне.

Інтенсивне землеробство та недотримання правильних технологій обробітку землі призводить до забруднення ґрунтів залишками мінеральних добрив і засобів захисту рослин (зокрема, нітратами і нітритами), досить помітно змінює водний баланс гідрологічний режим агроландшафтів [118; 133; 198].

До того ж, незважаючи на те, що в Україні законодавчо заборонено вирощування та комерційний продаж генно-модифікованих культур, третина вітчизняних полів засіяна ними [118].

У 70-80-х рр. XX ст. у багатьох європейських країнах спостерігалось значне загострення екологічних проблем, що виникли внаслідок інтенсивної сільськогосподарської діяльності. Для їх вирішення було взято курс на органічний розвиток сільського господарства. Це посприяло розвитку потужних комплексів, що займалися переробкою сільськогосподарської продукції.

Концепція органічного виробництва, передусім, спрямована на відтворення виробництва в природних агроєкосистемах, спираючись на відновлення біологічних процесів, розвиток біорізноманіття через поєднання сільськогосподарських традицій та новітніх досягнень науки і техніки на благо навколишнього природного середовища, гармонійного розвитку сільських територій та поліпшення якості і безпечності життя населення [285].

Тому, вважаємо, що перспективним напрямом економічного розвитку Волинського регіону стане виробництво та поглиблена переробка органічної сільськогосподарської продукції.

За визначенням Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), «органічне сільське господарство» – це виробнича система, що підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Воно залежить від екологічних процесів, біологічної різноманітності та природних циклів, характерних для місцевих умов, при цьому уникається використання шкідливих ресурсів, які викликають несприятливі наслідки [205].

У напрямку розвитку органічного землеробства та виробництва органічної сільськогосподарської продукції в нашій державі помітні певні успіхи.

За площею сільськогосподарських угідь Україна займає 21-ше місце серед світових лідерів органічного виробництва. Загальна площа, що пройшла органічну сертифікацію в нашій державі, становить 923,4 тис. га, з яких 530, тис. га – це дикороси [186].

Сьогодні, на території Волинської області діяльність із виробництва та розвитку органічної сільськогосподарської продукції здійснює ТОВ «Старий Порицьк». Це виділяє його серед ряду інших підприємств регіону. До того ж, незважаючи на те, що ціни на продукцію даного підприємства є порівняно вищими за ціни конкурентів, вона користується високим попитом серед місцевого населення.

Якщо молочне і м'ясне тваринництво в країні перебуває на межі рентабельності, то на підприємстві «Старий Порицьк» молоко рентабельне завдяки органічності [129].

Це свідчить про те, що населення регіону прагне споживати якісні продукти харчування, які не чинять негативного впливу на людський організм.

Таким чином, розвиток виробництва органічної сільськогосподарської продукції та її поглиблена переробка є наразі актуальними для економіки як окремо нашого регіону, так і держави загалом.

Значними перевагами органічного сільськогосподарського виробництва є: відсутність генетично модифікованих організмів і речовин, зроблених на їхній основі; здатність зберігати живильні властивості, якість, безпечність й натуральний склад під час переробки; опосередкований вплив на збереження навколишнього природного середовища тощо.

Під час стимулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції та її переробки можна використати такі економічні інструменти: прямі фінансові виплати на розвиток органічного агровиробництва; державні та регіональні програми розвитку органічного агровиробництва; маркетингові інструменти; підвищення вимог до якості готових виробів, розробка та впровадження нових стандартів, законів, що заохочуватимуть до ведення органічного виробництва тощо.

Вважаємо за доцільне стимулювати, перш за все, органічне виробництво та переробку таких категорій сільськогосподарських товарів, обсяги експорту яких за кордон є найбільшими, постійно зростають та мають значні перспективи для збільшення обсягів реалізації на зовнішніх товарних ринках.

На території Волинської області зосереджені запаси різноманітних мінеральних ресурсів, видобуток і переробка яких в промислових масштабах може сприяти значним фінансовим надходженням до регіональних та державного бюджетів. Одним з таких мінералів є бурштин.

«Бурштин» [4; 59; 60; 169; 214; 238; 260; 261] – це загальна назва викопних закам'янілих смол, що утворилися внаслідок кристалізації (фосилізації) протягом 40

мільйонів років тому живиці доісторичних хвойних дерев без доступу кисню.

У вузькому розумінні, бурштин – це викопна смола, що містить від 2 до 7% бурштинової кислоти [169].

Бурштин особливий природний мінерал. Цінність бурштину формується виходячи із його якостей:

- є унікальним за своєю природою – за походженням і утворенням, фізико-хімічними властивостями, різноманітними включеннями тощо;
- нерівномірно поширений на планеті, а тому є обмежено доступним – його поклади зосереджені лише в межах території певних держав, насамперед країн Прибалтики та України (так звана «Балтійсько-Дніпровська бурштинова провінція»);
- його використання можливе у різноманітних сферах діяльності (рис. 3.17)

Рис. 3.17. Перспективи використання бурштину у різних сферах діяльності (побудовано авторами на основі джерел [214; 260; 261])

Таким чином, сьогодні актуальною є промислова переробка бурштину в зонах його залягання. У нашій державі і конкретно в нашому регіоні наявні всі сприятливі умови, що практично і є стимулами створення та розвитку

підприємств із видобутку та переробки даного природного мінералу, а саме: досить значні поклади бурштину; попит на «сонячний» камінь і вироби з нього, як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках; робоча сила; ювелірні заводи та окремі господарства з переробки даного каміння; готовність населення до легального ведення підприємницької діяльності в сфері видобутку та переробки бурштину тощо.

Варто наголосити, що зі сторони держави не виділяється жодної фінансової допомоги на підтримку розвитку видобутку та переробки бурштину. Складається враження, що вона не зацікавлена в отриманні додаткових прибутків.

Тому, видобуток бурштину в нашій державі проводиться підпільно. За останні десятиліття, а особливо в останні роки видобуток бурштину в Україні досяг таких промислово великих масштабів, що наразі створюють реальні еколого-економічні загрози навколишньому природному середовищу.

Таким чином, наявні в Україні легальні підприємства видобувають щороку бурштину на суму близько 4,6 млн дол. США, а тіньові підприємства – на суму, що коливається в межах 172,8-432,0 млн дол. США. Як бачите різниця колосальна. У бюджет йдуть практично копійки, держава нічого не заробляє, частка тіньового бізнесу зростає, завдаючи непоправної шкоди навколишньому середовищу.

Варто зазначити, за нелегальний видобуток бурштину в Україні спеціальної норми права немає. Передбачено лише дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність за порушення законодавства про надра [60].

Вражає, що за роки незалежності у нашій державі не спромоглися розробити чіткий закон, який би давав чіткі інструкції відносно всіх тих, хто задіяний до видобутку бурштину (старателі, правоохоронні органи, органи, що видають дозволи на розробку родовищ, вищі органи державної та місцевої влади) і в якому б чітко зазначалося як повинні поводитися правоохоронні органи, виявивши порушення законодавства, як повинна правильно здійснюватися процедура видачі дозволів на розробку бурштинових родовищ, хто конкретно (який саме орган) повинен займатися перевіркою законності видобутку бурштину тощо.

Можна стимулювати розвиток видобутку і, відповідно, переробки бурштину, створивши сприятливі податкові умови для місцевого населення, виходячи із досвіду Литви, де податок сплачується відповідно до кількості і якості видобутого каменю. Тобто, є розроблені норми якості за якими нараховується ставка єдиного податку за видобутий бурштин.

Волинь особлива тим, що в межах її території наявні величезні поклади такого унікального природного ресурсу як сапропель.

У даному регіоні наявні колосальні можливості використання сапропелю у різних сферах промисловості, зокрема у: сільському господарстві, медицині, хімічній промисловості, промисловості будівельних матеріалів тощо.

Як стверджує А.О. Коробська [132], до 2000 р. у даному регіоні розробляли до 8 родовищ (Буків, Колпине, Комлякове, Горіхове, Мисливське, Скомор'є, Синове й Туричанське). Обсяг видобутку в цілому становив близько 200 тис. т/рік. На всіх родовищах сапропель добували лише для добрив. У Волинській області родовища сапропелю зосереджені в 76 озерах, що сумарно містять 40041,1 тис. т сапропелю.

У землеробстві сапропелі можна використовувати для отримання добрив. Завдяки високим сорбційним властивостям сапропелі можуть слугувати природною сировиною для високоефективних комплексних повнокомпонентних добрив, а також складовою частиною різних видів компостів [311].

Використання сапропелів у якості добрив може витіснити з ринку інші добрива хімічного (синтетичного) походження, що позитивно відобразиться на загальному здоров'ї сільськогосподарських тварин, може запобігти потраплянню шкідливих хімікатів у ґрунт, таким чином покращить екологічний стан навколишнього природного середовища.

Сапропель – це цінна мінерально-вітамінна добавка для всіх сільськогосподарських тварин. Під час добавляння в раціон сапропелю у тварин знижується захворюваність, збільшується продуктивність, підвищуються показники надоїв у молочних тварин, зростає жирність молока, покращується обмін речовин у тварин, засвоюваність білкових й інших речовин із концентрованих кормів, у поєднанні з яким його рекомендовано використовувати [200].

Сапропель можна використовувати як сировину для виробництва асортименту будівельних товарів.

У промисловості будівельних матеріалів сухий гранульований органічний сапропель можна використовувати як вигоральну добавку в технології виробництва простих дренажних керамічних труб тощо. Дрібнодисперсну сапропелеву суспензію з умістом азоту понад 3% використовують для виробництва деревоволокнистих плит, теплоізоляційних матеріалів. Сапропелі використовують у ливарному виробництві, у геології – як компоненти розчинів під час буріння свердловин [156].

Сапропелі здавна використовують у медицині як лікувальні грязі й для отримання на їх основі медичних препаратів. Для таких цілей підходять

малозольні органічні сапропелі, які містять сірководень, аміно- та карбонові кислоти, макро-, мікроелементи, фізіоактивні гумінові речовини [101].

За агротехнічними показниками найбільше практичне значення мають сапропелі з великим вмістом органічної речовини й вапняні, в яких кількість СаО коливається від 20 до 45%. Глинисті й піскуваті сапропелі з великим вмістом мінеральних домішок становлять значний практичний інтерес для поліпшення структури ґрунту й зміни його механічних властивостей. Утворення глинистих ґрунтів піскуватими сапропелями, а піщаних – глинистими, поліпшує структуру ґрунту й газообмін.

Карбонатні сапропелі є дуже цінним матеріалом для нейтралізації кислих ґрунтів, їх вапнування й збагачення мікроелементами. Підвищенню родючості ґрунтів сприяє також внесення сапропелів у вигляді пульпи на малопродуктивні піщані землі. При цьому відбувається не лише збагачення їх органічною речовиною, а й істотно поліпшуються властивості ґрунту [132].

Вважаємо найбільш доцільним здійснювати видобуток та промислову переробку наявного у Волинській області сапропелю в Ратнівському, Шацькому, Старовижівському, Любешівському та Турійському районах.

Окрім покращення фінансово-економічних показників розвитку промисловості Волинської області, видобуток сапропелю вирішить ряд проблем екологічного характеру: комплексне відновлені озер – покращить водний баланс і якість води, умови для рибальства, сприятиме створенню нових рекреаційних територій; вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції шляхом використання добрив, кормів та добавок на основі сапропелю.

Отже, сьогодні значну перспективу для розвитку промисловості Волинської області становить створення та розвиток в її межах потужних переробних комплексів із переробки біомаси, продукти переробки якої можна використати для задоволення енергетичних потреб місцевого населення, а також розвитку комплексних виробництв із видобутку й переробки унікальних за своїм складом мінерально-сировинних природних ресурсів (сапропель, бурштин).

Створення вищезазначених переробних комплексів сприятиме не тільки соціально-економічному розвитку даного регіону, а й покращить його екологічний стан і дасть змогу вийти на якісно вищий щабель промислово-технологічного розвитку.

ВИСНОВКИ

У монографії представлено авторський погляд щодо вдосконалення системи економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів на прикладі окремого регіону – Волинської області. За підсумками проведеного наукового дослідження сформовано ряд висновків.

1. На основі дослідження існуючих підходів вітчизняних та зарубіжних науковців до трактування поняття «економічне стимулювання в природно-ресурсній сфері», авторами сформульовано власне його розуміння як комплексного застосування державою різноманітних економічних інструментів для забезпечення раціонального використання природних ресурсів, їх розширеного відтворення, створення умов та здійснення всіх можливих заходів для збереження, впровадження інноваційних технологій їх переробки, що базуються на безвідходному виробництві продукції та гарантують мінімізацію забруднення навколишнього природного середовища в контексті імплементації глобальних цілей сталого розвитку на рівні держави та її регіонів з метою підвищення соціо-еколого-економічної ефективності природокористування.

2. Обґрунтовано переваги та недоліки розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів у регіонах нашої держави. З'ясовано, що основною перевагою розвитку виробництв з повного циклу поглибленої переробки природних ресурсів у регіоні буде збільшення розміру доданої вартості, що сприятиме збільшенню фінансових надходжень до бюджетів територіальних громад та державного бюджету зокрема, підвищенню прибутків переробних підприємств, зростанню рівня зайнятості сільського населення та обсягу валового регіонального продукту тощо. Окрім розвитку саме поглибленої переробки потрібно розширювати напрями цієї переробки, адже це сприятиме збільшенню ланцюга доданої вартості, а відповідно й отриманню додаткових вигод для усіх сторін еколого-економічних відносин у природно-ресурсній сфері.

3. Доведено, що формування ефективної системи економічного стимулювання розвитку підприємств переробної промисловості за рахунок комплексного використання природних ресурсів та відходів має стати одним з пріоритетів національної природно-ресурсної політики. Саме наявність у певному регіоні унікального поєднання різних видів природних ресурсів, а також досягнутий рівень його соціально-економічного розвитку, визначають особливості подальшого формування системи економічного стимулювання

комплексної переробки природних ресурсів.

4. Виявлено, що основні проблеми економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у Волинській області можна згрупувати на фінансово-економічні, нормативно-правові, соціальні та екологічні, а викликані вони, головним чином, застарілістю та недосконалістю застосовуваних у попередніх періодах форм і методів економічного стимулювання природокористувачів.

5. Доведено, що в умовах переходу розвинутих країн на модель ресурсоощадливого та екобезпечного господарювання, економічний механізм природокористування в Україні спрямований на виконання переважно фінансової функції та не повною мірою використовує важелі економічного стимулювання комплексного використання усіх компонентів природно-ресурсного потенціалу. Таким чином, основне завдання полягає у забезпеченні оптимального поєднання ринкових важелів, методів та інструментів у єдиному механізмі економічного стимулювання, що створить організаційно-економічні засади для забезпечення комплексного використання природних ресурсів і відходів.

6. Здійснено аналіз тенденцій розвитку природно-ресурсних комплексів регіону. Виявлено, що наявність різноманітних природних ресурсів створює сприятливі передумови для розвитку природно-ресурсних комплексів на території Волинської області. В структурі природно-ресурсних комплексів даного регіону найбільшу частку займає лісове та сільське господарство.

7. На основі статистичних даних з'ясовано, що основні показники розвитку переробної промисловості Волинської області свідчать про її поступальний розвиток. У досліджуваному регіоні переважають підприємства, що здійснюють первинну обробку місцевої природно-ресурсної сировини. Але можна наростити обсяги промислового виробництва, створюючи та розвиваючи в регіоні комплексні виробництва з повним циклом поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини. Адже розширення заготівельно-переробних ланцюгів дозволить збільшити й загальну додану вартість у регіоні, що сприятиме покращенню його еколого-економічного стану, імпортозаміщенню та розвитку вітчизняних переробних виробництв.

8. Попри незначний стимулюючий вплив зі сторони державних та регіональних органів влади на розвиток галузей промисловості Волинської області, в її межах сформувались як окремі підприємства, так і переробні комплекси, що займаються заготівлею та переробкою місцевої природно-ресурсної сировини. Однак через недостатню їх кількість та масштаби

виробництва, економіка даного регіону є сировинно-орієнтованою. Це, в свою чергу, призводить до нераціонального використання потужного природно-ресурсного потенціалу, фінансових ресурсів (внаслідок виробництва продукції з низькою доданою вартістю), стримування темпів соціально-економічного розвитку області. Тому, державні та регіональні органи влади повинні активно стимулювати залучення іноземних інвестицій, розробити ефективний механізм фінансово-економічного стимулювання розвитку підприємств, що займаються переробкою місцевої природно-ресурсної сировини, стимулювати розвиток малого бізнесу, кооперації та диверсифікації переробних підприємств тощо.

9. Запропоновано систему економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів. Результатом формування даної системи має стати поява в регіоні потужних комплексів із поглибленої переробки місцевої природно-ресурсної сировини; виробництво широкого асортименту продукції з високою доданою вартістю, що пройшла повний цикл поглибленої переробки; покращення еколого-економічної ситуації в регіоні; підвищення рівня життя місцевого населення; детінізація діючих переробних виробництв тощо.

10. Запропоновано форми, методи, напрями та інструменти фінансового стимулювання розвитку комплексних виробництв із переробки природних ресурсів, що покликані: вдосконалити наявну систему фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері за рахунок закладення в її основу принципів переходу до «зеленої економіки»; здійснити переорієнтацію на переважне застосування ринкових форм і методів фінансово-економічного стимулювання, під час збереження загального контролю розвитку сфери природокористування з боку державних інститутів, а також посилення незалежного громадського контролю; допомогти вирішити ряд проблем у природно-ресурсній та переробній сферах досліджуваного регіону.

11. З'ясовано, що сьогодні значну перспективу для розвитку промисловості Волинської області матиме створення потужних переробних комплексів із переробки біомаси, що сприятиме вирішенню енергетичних проблем місцевого населення, а також розширення та легалізація діяльності виробництв із видобутку й переробки унікальних за своїм складом мінерально-сировинних природних ресурсів (сапропель, бурштин). Створення таких переробних комплексів сприятиме не тільки підвищенню рівня соціально-економічному розвитку регіону, а й покращенню його екологічного стану, що дозволить у короткі строки вийти на новий якісно вищий щабель промислово-технологічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агрес О. Г. Еколого-економічна система : суть і необхідність розвитку для зменшення витрат підприємства. *Бізнес Інформ*. 2014. № 9. С. 168–172.
2. Адаменко М. В. Організація матеріального стимулювання персоналу підприємств залізорудної промисловості : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06.01. Кривий Ріг, 2006. 20 с.
3. Адамчук В. В., Войтюк Д. Г., Хайліс Г. А. Стан механізації льонарства в Україні та перспективи його покращення. *Вісник аграрної науки: Науково-теоретичний журн. Укр. академії аграрних наук*. Київ. 2007. № 10. С. 60–65.
4. Андерсон Б. Определение драгоценных камней : пер. с англ. Москва : Мир, 1983. 458 с.
5. Апанасенко К. І. Форми субсидування (державної підтримки) окремих галузей економіки. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 5. С. 123–132.
6. Архів готівкового курсу USD. URL: <https://charts.finance-ua/ua/currency/cash/-/0/usd> (дата звернення: 12.12.2019).
7. Байцим В. Ф., Івевакова Л. Ю. Волинь: Інвестиційні пропозиції. Луцьк, 2005. 101 с.
8. Батіщева С. Класифікація фінансових стимулів соціально-економічного розвитку. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. Вип. 2. С. 152–160.
9. Бережна Н. І. Роль мотивації та стимулювання в економічному розвитку сучасної України. *Бізнесінформ*. 2017. № 2. С. 317–321.
10. Бистряков І., Луців О. Капіталізація природних ресурсів: механізм залучення інвестицій у сталий розвиток. *Економіст*. 2013. № 10. С. 38–41.
11. Білик В. В. Організаційно-економічний механізм стимулювання інфраструктурного розвитку регіону. *Інтелект XXI*. 2014. № 1. С. 35–40.
12. Білокінна І. Д. Інституції як головні стимули розвитку суспільства та їх роль у формуванні «зеленої економіки». *Молодий вчений*. № 7 (34). 2016. С. 1–4.
13. Білощицька С. В., Олексієнко М. М., Курілко О. М., Остапчук Ю. О. Застосування математичного апарату теорії несилової взаємодії до побудови систем підготовки прийняття рішень в управлінні проектами. *Управління розвитком складних систем*. 2010. Вип. 4. С. 30–34.
14. Блінова В. Від лісового багатства громадянам дістаються лише тріски. *Волинь-нова*. 2014. 18 листоп. С. 4–5.
15. Бондар В. Напрями реформування лісової галузі мають визначати професіонали. *Економіст*. 2018. № 8. С. 2–5.
16. Бондар В. С., Телішевський Д. А. Комплексне використання і охорона лісів. Київ : Урожай, 1985. 184 с.
17. Бондар І. Р. Проблеми залучення іноземних інвестицій в Україну на сучасному етапі. *Регіональна економіка*. 2009. № 4. С. 62–70.
18. Бондар О. А. Методологічна платформа поняття «економічна система». *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 10. С. 40–42.
19. Боронос. В. М., Шкодкін Ю. М. Екологічний лізинг: сутність, структура,

- напрямки розвитку. *Вісник СумДУ. Серія Економіка*. 2010. № 1. Том 2. С. 115–119.
20. Волинь в умовах демократичної трансформації (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : кол. моногр. / В. І. Бортніков та ін. ; за заг. ред. В. І. Бортнікова. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 656 с.
21. Боярчук П. Чи є у фермера перспектива? *Волинь-нова*. 2011. 24 бер. С. 2.
22. Василик Н. М. Регіональні пріоритети управління агропродовольчою системою регіону. *Управління соціально-економічними системами регіонального рівня : теорія та практика* : монографія. Луцьк, 2016. С. 191–258.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII. 1728 с.
24. Виступ заступника голови Держлісагенства України Володимира Бондаря на IV з'їзді лісівників. *Економіст*. № 10. 2018. С. 2–10.
25. Виступ голови товариства лісівників України Юрія Марчука на IV з'їзді лісівників. *Економіст*. 2018. № 10. С. 11–18.
26. Влашинець Л. Відродженому з руїн Берестечківському плодоконсервному заводі виповнилося 20 років! *Горохівський вісник*. 2019. № 18 (8734). С. 6.
27. Водяник І. Нашим клієнтам це потрібно. *Агробізнес Сьогодні*. 2018. № 1–2 (368–369). С. 32–33.
28. Вожжов А. П., Гринько О. Л. Теоретичні аспекти фінансування архітектури фінансового стимулювання економічного зростання. *Фінанси України*. 2012. № 10. С. 20–33.
29. Волинська обласна рада : офіційний сайт URL: <http://volynrada.gov.ua/masmedia/upravlinnya-lisami-povinne-buti-efektivnim>.
30. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства : офіційний сайт URL: <http://lis.volyn.ua/>.
31. Волинь '99 : Статистичний збірник / за ред. М. І. Мотиль. Луцьк : Волинське обласне управління статистики, 2000. 234 с.
32. Волинь за роки незалежності : Статистичний збірник : ювілейне видання : Статті, таблиці, схеми, діаграми / упоряд. М. І. Мотиль. Луцьк : Надстир'я, 2001. 408 с.
33. Волошина Н. Сільгоспдотації за лютий 2017 року та наступні періоди: як їх виплачуватимуть. *Все про бухгалтерський облік*. 2017. № 33. С. 18–20.
34. В Україні споживання бензину за рік скоротилося на 21%. *УНІАН*. URL: <https://economics.unian.ua/energetics/1041991-v-ukrajini-spojivannya-benzinu-za-rik-skorotilosya-na-21.html> (дата звернення 08.11.2018).
35. Гаврилюк О., Терещенко Ю., Швед Ю. Фінансові ресурси. *Ведення аграрного бізнесу в Україні*. URL: http://ucab.ua/files/Survey/Doing/Doing_2015_ukr_-web.pdf (дата звернення: 11.03.2019).
36. Галушкіна Т. «Зелений» вектор розвитку економіки України. *Економіст*. 2011. № 11. С. 4–7.
37. Гарлицька Д. А. Побудова зеленої економіки – основна складова європейської інтеграції України. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. Тернопіль, 2017. Том 27. № 2. С. 15–19.

38. Гасанов С. С., Петруха С. В. Theoretical essence of state support for agriculture in the state regulation system of agrarian sector. *Економіст*. 2014. № 7. С. 16–17.
39. Гелетуха Г. Г., Железна Т. А. Сучасний стан та перспективи розвитку біоенергетики в Україні. Ч. 1. *Промышленная теплотехника*. 2010. № 3. С. 73–79.
40. Гелетуха Г. Г. Перспективи використання біомаси від обрізки та видалення багаторічних сільськогосподарських насаджень для виробництва енергії в Україні. *Новини та пріоритети розвитку енергетики – Дайджест*. 2018. № 5. С. 26–32.
41. Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. Стимулювання сталого розвитку регіону : теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. 516 с.
42. Гнатів П. С., Хірівський П. Р. Теорія систем і системний аналіз в екології : навч. посіб. Львів : Камула, 2010. 204 с.
43. Говорушко Т. А., Гудзь Ю. Ф. Підприємницьке середовище та його вплив на ефективність господарської діяльності малих підприємств (на прикладі харчової промисловості Волинської області) : монографія. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2011. 272 с.
44. Голембовська Н. Використання коропа і товстолобика у складі пресервів. *Тваринництво України*. 2016. № 11–12. С. 38–43.
45. Головне управління статистики у Волинській області : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.12.2019).
46. Голуб О. А. Еколого-економічні проблеми регулювання експорту деревини. *Економіка природокористування і охорони довкілля* : щорічник наук. пр. / Б. М. Данилишин (відп. ред.) ; Рада по вивченню продуктивних сил України. Київ, 2006. С. 218–224.
47. Голян В. А., Голуб О. А. Фінансове забезпечення пріоритетів розвитку лісгосподарського комплексу: диверсифікація форм і засобів. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 31–39.
48. Голян В. А. Когда в Украине начнется честная лесная реформа. URL: <http://uaekonomist.com/9470-ekonomka-prirodokoristuvannya-ta-staliy-rozvitok-realyiperspektivi.html>.
49. Голян В. А., Петруха С. В., Рошкевич В. Ф. Державне регулювання інституціональних змін у лісовому секторі економіки України: теоретико-методологічний контекст. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 8–14.
50. Голян В. А., Шубалий О. М., Васирик Н. М. Механізми стимулювання розвитку лісоресурсної сфери : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. 376 с.
51. Голян В. Сфера природокористування у технологічно периферійній Україні. Які інституціональні перетворення на часі. *Економіст*. 2018. № 12. С. 11–12.
52. Гончаренко М. В. Сутність фінансового механізму реалізації стратегії сталого розвитку території. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 1. С. 59–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_1_9.
53. Горобчук А. Аеропоніка – технологія, що змінює світ. *Агробізнес Сьогодні*. 2018. № 15–16 (382–383). С. 28–29.
54. Гордійчук А. Перспективи розвитку харчової промисловості прикордонного

регіону. *Економіст*. 2013. № 9. С. 63–65.

55. Горун А. А. Доцільність видобутку сапропелю та вплив його на природні екосистеми. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2007. Вип. 11. Ч. 1. С. 121–129.

56. Горянська Т. В. «Зелена економіка» як чинник розвитку зовнішньоторговельних відносин. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Київ, 2014. № 11. С. 67–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2014_11_13.

57. Грудзевич Ю. І. Система стимулювання інтрапренерства на підприємствах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 17. С. 72–76.

58. Грузіна І. А. Організація прийняття рішень з мотивації праці персоналу підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.09.01. Харків, 2004. 18 с.

59. Губарець В. В., Падалка І. А. Із чарівних комор підземелля. Світ корисних копалин України. Київ : Техніка, 2003. 256 с. 24 с.

60. Гулак О. В., Граб Р. А. Проблемні питання організаційно-правового упорядкування видобутку бурштину в Україні: виклики сьогодення. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 218. С. 183–188.

61. Гуменюк Д. М., Павліха Н. В. Розвиток промисловості Луцька та Любліна: порівняльний аналіз. *Стан та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку міста Луцька* : зб. наук. пр. за матеріалами Наук.-практ. конф. Луцьк : Східноєвроп. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. С. 119–123.

62. Гуцаленко О. О. Шляхи стимулювання виробництва біопалива в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 9. С. 75–83.

63. Даніалі П. Стан розвитку підприємств переробної галузі в регіональному аспекті: дослідження Київського регіону. *Економіка промисловості*. 2012. № 3–4. С. 59–60.

64. Датская Организация по возобновляемым источникам энергии (Danish Organisation for Renewable Energy) – United Nations (UN). URL: <http://www.ove.org>.

65. Дзюрило В. Сировина для вітамінних консервів. *Радянська Волинь*. 1983. 5 квітня. С. 2.

66. Дев'яткіна С. С., Шкварницька Т. Ю. Альтернативні джерела енергії : навч. посіб. Київ : НАУ, 2006. 92 с.

67. Дейнеко Л. В. Розвиток внутрішнього ринку легкої промисловості: проблеми та можливості. *Український соціум*. 2012. № 1. С. 83–98.

68. Демиденко Л. Фіскальні стимули сприяння інноваціям в умовах європейської інтеграції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. № 132. С. 36–38.

69. Денисенко Я. Сталий розвиток: німецький досвід. За матеріалами сайту Федерального уряду Німеччини. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de>

70. Департамент агропромислового розвитку Волинської

облдержадміністрації : офіційний веб-сайт. URL: <http://agrovoly.com/>.

71. Державна служба статистики України: офіц. веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

72. Державні фінанси України: розвиток та управління змінами (проблеми економічної безпеки) / за ред. Т. І. Єфименко; ДННУ «Акад. фін. Управління». Київ, 2017. 496 с.

73. Довгань О. М. Органічне виробництво: сутність, об'єктивна необхідність, ефективність. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1 (18). С. 200–206.

74. Довідка про стан реалізації обласних цільових програм в області станом на 01.11.2019 року. Волинська обласна державна адміністрація (офіційний веб-сайт). URL: <https://voladm.gov.ua/article/dovidka-pro-stan-realizaciyi-oblasnih-cilovih-program-v-oblasti-stanom-na-01112019-roku/> (дата звернення: 13.12.2019).

75. Довкілля Волині у 2018 році : статистичний збірник / відп. за випуск С. В. Томащук. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2019. 166 с.

76. Домбровський О. Г. Економічна система у вимірах синергетики : часовопросторовий контекст. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_20.

77. Домбровська С. М., Коврегін В. В., Помаза-Пономаренко А. Л., Колєнов О. М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 244 с.

78. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем. Київ : Кондор, 2009. 205 с.

79. Дудюк В. С. Економічні інструменти стимулювання раціонального використання недревинних ресурсів лісу (на прикладі березового соку) : автореф. дис...канд. екон. наук : 08.08.01. Львів, 2001. 20 с.

80. Дунда С. П. Розвиток підприємств харчової промисловості України : сучасний стан та проблеми. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 4. С. 161–164.

81. Екологічний паспорт Волинської області за 2018 рік. URL: <https://voladm.gov.ua/article/ekologichniy-pasport-volinskoyi-oblasti-za-2018-rik/>.

82. Екологічні паспорти районів за 2018 рік. URL: <https://voladm.gov.ua/category/ekologichni-pasporti-rayoniv/1/> (дата звернення 22.12.2019).

83. Економіка сільського господарства : навч. посіб. / В. К. Збарський та ін. Київ : Каравела, 2009. 264 с.

84. Економічна енциклопедія: У трьох томах / редкол.: С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. Т. 3. 952 с.

85. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація) : навч. посіб. / за ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 296 с.

86. Економічний словник-довідник / за ред. С. В. Мочерного ; худож. оформ. В. М. Штогрин. Київ : Феміна, 1995. 368 с.

87. Економічне стимулювання. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Економічне_стимулювання (дата звернення 03.07.2019).

88. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа. Київ : Міжнародна економічна фундація, 2000. 705 с.
89. Євро регіон Буг : Волинська область / за ред. Б. П. Клімчука та ін. Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. ун-ту, 1997. 448 с.
90. Жарчинська О. Луцька взуттєва фабрика розграбована. *Вісник і Ко*. 2002. № 21 (318). 16 с.
91. Жеребець Н. О. Стан та перспективи розвитку виробництва і переробки сої в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 5. С. 45–49.
92. Жук М. В. Регіональна економіка : підручник. Київ : Академія, 2008. 416 с.
93. Загорський В. С. Особливості формування та функціонування механізмів управління еколого-економічними системами. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 89–99.
94. Захаркевич Н. П. Досвід країн Європейського Союзу у формуванні основ «зеленої» економіки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 2. С. 278–285. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_2_44.
95. Зачосова Н. В., Шостак А. В. Концептуальні засади формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ України. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 80–83.
96. Збожна О. М. Технологія: навч. посіб. Київ : ІСДО, 1993. 472 с.
97. Зіновчук Н. В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект : монографія. Львів : ЛДАУ, 2007. 392 с.
98. Зінчук М. І., Галицький А. І., Штань С. С., Зінчук П. Й.. Сучасний стан родючості ґрунтів Волинської області. *Збірник наукових праць Волинського інституту агропромислового виробництва* / упоряд. С. М. Демчук. Луцьк : Надстир'я, 2006. С. 97–103.
99. Зінчук Т. О., Куцмус Н. М. Диверсифікація бізнесу на сільських територіях: досвід країн світу. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 19–27.
100. Зябіна Є. А. Теоретичні аспекти формування «зеленої» економіки в контексті сталого розвитку. *Механізм регулювання економіки*. 2018. № 3. С. 116–123.
101. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся : у 2-х т. : Регіональні особливості та оптимізація. Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Т. 2. 400 с.
102. Ільїн Л. В., Мольчак Я. О. Озера Волині : лімно-географічна характеристика. Луцьк : Надстир'я, 2000. 138 с.
103. Іус І. Б. Екологічні та економічні проблеми функціонування Локачинського газового родовища Волинської області. *Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 14-15 жовтня 2010 р. Луцьк, 2010. 600 с.
104. Казюк Я. Державно-приватне партнерство як механізм стимулювання розвитку регіонів та місцевого самоврядування. *Місьцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні*. 2012. № 1. С. 47–49.
105. Калетнік Г. М. Біопаливо. *Продовольча, енергетична та екологічна безпека України* : монографія. Київ : Хай – Тек Прес, 2010. 516 с.
106. Калина А. В. Організаційно-економічний механізм стимулювання праці як

чинник гідної праці. *Соціально-трудові відносини : теорія та практика* . 2015. № 2. С. 144–147.

107. Калінеску Т. В., Альошкіна Л. В. Параметризація стимулів ефективного функціонування механізму реалізації соціально-економічної політики. *Часопис економічних реформ*. 2016. №1 (21). С. 97–102.

108. Карлін М. І. Форми фінансового стимулювання екологічної відповідальності бізнесу, територіальних громад і громадян. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3 (31). С. 89–99.

109. Карпінський Б. А., Герасименко О. В. Збалансованість фінансової системи території: механізм формування та державного управління. *Статистика України*. 2007. № 4. С.99–104.

110. Карпук А. І. Економічне регулювання лісокористування в ринкових умовах : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. 492 с.

111. Карпюк З. К., Димшиць О. Л., Качаровський Р. Є. Охорона ґрунтів та їх раціональне використання в Межах Луцького району Волинської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій : збір. наук. праць*. Луцьк. 2009. № 6. С. 54–59.

112. Карташов Є. Г. Механізм стимулювання еколого-економічного розвитку регіонів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Державне управління*. 2014. Т. 239. Вип. 237. С. 65–69.

113. Каткова Н. В. Аналіз стану і напрями підвищення ефективності переробки соєвих бобів у Миколаївській області. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2005. № 2. С. 125–133.

114. Кернасюк Ю. Ринок шроту та макухи. *Агробізнес Сьогодні*. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichniy-hektar/item/10745-rynok-shrotu-ta-makukhy.html> (дата звернення: 22.11.2018).

115. Киба Я. Володимирщина : минувшина і сучасність. Луцьк : Надстир'я, 2017. 458 с.

116. Киба Я. Г., Федчук Н. Ф. Збільшувати добування і переробку соку березового. *Шляхи зростання ефективності консервної промисловості Волині : тези доповідей науково-технічної конференції працівників консервної і плодoperеробної промисловості Волині, м. Луцьк, грудень 1969 р.* Луцьк, 1969. С. 43–45.

117. Кирпач К. 10 рослин, з яких Україна може виготовляти пальне. URL: <https://innovationhouse.org.ua/statti/10-roslin-z-jakih-ukraina-mozhe-vigotovljati-palne/> (дата звернення 22.11.2018).

118. Кірейцева О. В., Сокол Л. М. Екологічні аспекти сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2017. № 7. С. 29–36.

119. Клименко Л. В. Механізм стимулювання імпортозамінного виробництва в аграрній сфері. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2018. № 3. С. 32–39.

120. Климчук А. О. Система мотивації та стимулювання персоналу промислових підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*.

2016. Вип. 12 (1). С. 119–125.

121. Клиновий Д. В. Управління природокористуванням в умовах децентралізації влади : міжнародний досвід та національна стратегія розвитку. *Економіка та держава*. 2015. №2. 27 с.

122. Ковальчак Г. І. Розвиток промисловості в західних областях України за 20 років радянської влади (1939-1958 рр.). Історико-економічний нарис / відп. ред. Г. Д. Суржок. Київ : Наукова думка, 1965. 186 с.

123. Ковальчук В. Г. Державна політика стимулювання конкурентоздатності промисловості в умовах економічної інтеграції. *Бізнесінформ*. 2014. № 3. С. 150–154.

124. Ковальчук Н., Чорнобров Н. Хоч смачна ягода... Проблеми галузі. *Радянська Волинь*. 1980. 18 березня. С. 2.

125. Ковтун О. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Львів : Новий світ – 2000, 2006. 432 с.

126. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Лященко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

127. Козир В. С. Ефективність замкненого циклу виробництва і переробки свинини. *Вісник аграрної науки*. 2010. № 1. С. 43–46.

128. Колот А. М. Мотивація персоналу : підручник. Київ : КНЕУ, 2002. 337 с.

129. Кондратюк Леон. Сири майже швейцарські, смачні йогурти. *Колос*. 2019. № 44–45 (8776–8777). С. 5.

130. Коновалець А. Фермерам теж нелегко. *Слава праці*. 2002. 8 червня. № 33 (6604). С. 2.

131. Коновал В. В. Аналіз стану легкої промисловості в умовах трансформаційної економіки України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 1. С. 91–97.

132. Коробська А. О. Сапропель – цінний продукт органічного походження. *Екологічний вісник*. 2016. № 2. С. 30–32.

133. Косинский П. Н. Экономическое стимулирование использования инновационных технологий в сельском хозяйстве, как одно из направлений развития региональных агроперерабатывающих предприятий. *Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы* : XIII-я Международная научно-практическая конференция, г. Пинск, 26 апреля 2019 г. Пинск, Республика Беларусь, 2019. С. 134–135.

134. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку виробництв із переробки біомаси в регіоні, як альтернативного джерела енергетики. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Луцьк, 7 груд. 2018 р. Луцьк, 2017. С. 289–292.

135. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку підприємств легкої промисловості області. *Modern Economic Research: Theory, Methodology, Strategy*: International Scientific Conference, Kielce, September 28, 2018. Kielce, Poland : Baltija Publishing, 2018. P. 58–60.

136. Косінський П. М. Економічне стимулювання розвитку промислової переробки продукції садівництва у регіоні. *Сучасні проблеми економіки* : матеріали

VIII наук.-практ. конф., м. Київ, 16 жовтня 2018 р. Київ, 2018. С. 58–60.

137. Косінський П. М. Інструменти економічного стимулювання збільшення обсягів промислової переробки сільгосппродукції. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2017. Вип. 14 (54). С. 126–134.

138. Косінський П. М. Пріоритетні напрями стимулювання розвитку переробних комплексів на базі сільськогосподарської продукції регіону. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів* : міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 3 жовтня 2019 р. Харків, 2019. С. 163–166.

139. Косінський П. М. Формування ефективної системи стимулювання економічного розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів. *Напрями та сучасні чинники розвитку міжнародних відносин : економічні та політичні аспекти* : матеріали доповідей міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 8 вересня 2017 р. Запоріжжя, 2017. С. 78–82.

140. Костюк І. Волинські швачки одягають Європу. *Відомості. ua*. 2010. № 44 (528). 16 с.

141. Криворак А. Новый курс Украины. Каким он должен быть. *Економіст*. 2018. № 11. С. 32–36.

142. Кропівцова Н. І. Механізм стимулювання соціально-економічного розвитку регіону. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. Вип. 1 (1). С. 219–226.

143. Кузьмін О. Є., Шотік Т. М. Фінансова складова в розвитку й функціонуванні національної інноваційної системи. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 21–30.

144. Куклінова Т. В. Внутрішнє стимулювання розвитку малих та середніх підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. №2. Т. 2 С. 68–72.

145. Куліченко В. О. Джерела фінансування інноваційних проектів і програм в бюджетній сфері. *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 31(1). С. 245–252. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_31\(1\)__38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_31(1)__38).

146. Кусакова Ю. О., Саміло А. С. Удосконалення механізму стимулювання розвитку сфери послуг у національній економіці в умовах глобалізації. *Економічний вісник*. 2016. № 2. С. 68–75.

147. Куць О. І. Сучасний стан та проблеми розвитку підприємств харчової промисловості України. *Економіка та управління АПК*. 2013. Вип. 10. С. 17–22.

148. Кучеров А. В. Концепция «зеленой» экономики: основные положения и перспективы развития. *Молодой ученый*. 2014. № 4. С. 561–563.

149. Кушнір С. Трансформація природно-ресурсної сфери : передумови, проблеми та пріоритети. *Економіст*. 2012. № 7. С. 55–57.

150. Кушніренко О. М. Можливості інтеграції української промисловості до глобальних ланцюгів доданої вартості. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 39. С. 65–74.

151. Лазеба Є. С. Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель у Полтавській області. *Інвестиції : практика та досвід*. 2015.

№ 11. С. 40–44.

152. Латишева О. В., Касьянюк С. В., Касьянюк О. С. Аналіз результативності впровадження природоохоронних заходів регіонального розвитку України. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 2 (52). С. 72–78.

153. Лебідь Л. Подвійна альтернатива. *Аграрний тиждень. Україна*. URL: <http://a7d.com.ua/weekend/others/6268-podvyna-alternativa.html> (дата звернення: 22.11.2018).

154. Левковська Т. В. Економічні проблеми легкої промисловості України. *Інноваційна економіка*. 2013. № 3. С. 41–47.

155. Лико І. Я. Соціально-економічне стимулювання працівників на промислових підприємствах : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06.01. Львів, 2006. 21 с.

156. Лиштван И. И., Лопотко М. З. Использование сапропелей в народном хозяйстве. *Проблемы использования сапропелей в народном хозяйстве*. Минск : Наука и техника, 1976. С. 5–13.

157. Лівіцька О. Перспектива – за «Кроноспаном». *Волинська газета*. 2008. 7 лютого. С. 6.

158. Лінькова О. Ю. Сучасні проблеми харчової промисловості України. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Сер. : *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2013. № 69. С. 125–131.

159. Лісова А. Дають собі раду й армії допомагають. *Волинь-нова*. 2014. 20 листоп. С. 4.

160. Лісова А. Кивають на Європу, а вчитися у неї не хочуть. *Волинь-нова*. 2018. 1 лютого. № 8 (16403). С. 8.

161. Лісова А. Поганої землі не буває – є поганий господар. *Волинь-нова*. 2016. 27 груд. № 145 (16250). С. 1, 3.

162. Лісова А. Чи є майбутнє у вугільної галузі Волині? *Волинь-нова*. 2016. № 42. 12 с.

163. Лозовський О. М., Шмундяк В. О. Подальший розвиток системи стимулювання працівників в умовах нестабільної економіки. URL: <http://intkonf.org/ken-lozovskiy-om-shmundyak-vo-podalshiy-rozvitok-sistemi-stimulyuvannya-pratsivnikov-v-um.-ovah-nestabilnoyi-ekonomiki%20/>

164. Луців Н. Г. Принципи екологічної політики для стимулювання ефективного рекреаційного природокористування. *Регіональна економіка*. 2009. № 3. С. 152–158.

165. Люльчак З. С. Сутність та практичне застосування концепцій сталого розвитку та зеленої економіки у промисловості України стосовно ресурсо- та енергозбереження. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2013. № 25(1). С. 7–17.

166. Магопець О. А. Теоретико-методологічні основи мотивації і стимулювання трудової діяльності. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2011. Вип. 20 (2). С. 15–21.

167. Мазаракі А. Легка промисловість України: стан, проблеми експорту та імпорту товарів. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2011. № 3. С. 5–13.

168. Мазур Н. О. Формування системи мотивації продуктивності персоналу підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06. Львів, 2004. 21 с.
169. Майданович И. А., Макаренко Д. Е. Геология и генезис янтареносных отложений Украинского Полесья : отв. ред. А. В. Иванников : АН УССР. Ин-т геологических наук. Киев : Наук. думка, 1988. 84 с.
170. Майстер А. А. Геопросторова диференціація господарської освоєності території Волинської області : монографія. Луцьк : Терен, 2017. 196 с.
171. Майстер А. Оцінка факторів сільськогосподарського освоєння території Волинської області. *Часопис соціально-економічної географії*. 2014. Вип. 16 (1). С. 198–201.
172. Макаrchук О. Г. Оцінка енергетичної ефективності процесу виробництва біопального. *Молодий вчений*. 2014. № 10 (13). С. 99–102.
173. Малій О. Г. Фінансові ресурси підприємств та джерела їх формування: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 2. С. 71–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2016_2_12.
174. Маргасова В. Г. Перспективи та проблеми розвитку підприємств легкої промисловості України та Чернігівського регіону в сучасних умовах. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1 : Економіка*. 2012. Вип. 1. С. 99–106.
175. Мармуль Л. О. Основні проблеми ефективного функціонування харчової промисловості України. *Економіка АПК*. 2014. № 10. С. 128–131.
176. Матвієнко Р. О. Економічна система та її роль в організації регіонального простору: специфіка та елементи. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 5. С. 152–155.
177. Матвійчук Л. Раціоналізація використання та охорони туристичних ресурсів: діагностика та механізм забезпечення : монографія. Луцьк : Волиньполіграф, 2011. 340 с.
178. Мацибора Т. В. Світовий досвід у поліпшенні інвестиційної привабливості аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2017. № 7(273). С. 101–116.
179. Мацюк Г. Програма «Ріпак Ківерцівщини – 2006-2010 років». *Вільним шляхом*. 2005. 20 серп. С. 3.
180. Медведєв Ю. Б. Фінансове стимулювання економічного розвитку в трансформаційній економіці : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2003. 20 с.
181. Мединська Т. В. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності в Україні : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.08. Львів, 2010. 20 с.
182. Мельнікова Н. В. Особливості формування еколого-економічних систем курортних територій. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2008. №1. С. 105–110.
183. Миронова Т. Л. Управління розвитком регіону : навч. посіб. / Т. Л. Миронова та інші. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 328 с.
184. Мисюра Ю. В. Проблеми та перспективи розвитку легкої промисловості України. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1 : Економіка*. 2013. Вип. 4. С. 37–42.

185. Михальчук М. А., Теслюк М. О. Економічна ефективність використання торфу у Волинській області. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України* : матеріали міжнар. відеоконф. молодих науковців, асп., здобувачів і студ., м. Луцьк, 9 листоп. 2016 р. Луцьк, 2015. С. 71.
186. Мінькова О. Г., Калініченко А. В., Галич О. А. Тенденції розвитку органічного агровиробництва в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1 (175). С. 76–82.
187. Мішеніна Г. А. Застосування механізму державно-приватного партнерства у вирішенні проблем сталого розвитку лісоресурсної сфери. *Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях* : матеріали Третьої наук.-практ. конф., м. Бахчисарай, 15-16 вересня 2011 р. Бахчисарай, 2011. С. 178–180.
188. Мороз Д. У Турі почали виробляти тирсобрикети. *Ратнівщина*. 2019. № 9 (8827). С. 5.
189. Мороз О. Чи легко виживати приватному власнику? *Досвітня зоря*. 2005. 27 січня. № 4 (491). С. 7.
190. Мудрак Р. П. Виробництво біопалива та продовольча безпека країни. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Умань, 2014. Вип. 84. С. 236–243.
191. Народне господарство Волинської області в цифрах. Статистичний збірник / відповід. за випуск М. Сергєєв. Львів : Статистика, 1971. 181 с.
192. Наумук С. Волинські картоплярі замахнулися на крохмальний завод. *Волинь-нова*. 2019. № 67 (16558). С. 5.
193. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д-ра техн. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.
194. На шляху зеленої модернізації економіки: модель сталого споживання та виробництва : дов. / С. В. Березіна та ін. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 138 с.
195. Нечалюк Л. І., Телеш Н. О. Готельно-ресторанний бізнес : менеджмент : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 348 с.
196. Нешик С. С. Принципи правового забезпечення державного управління у сфері раціонального використання природних ресурсів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 170–174.
197. Нижник В. М. Механізм стимулювання інноваційної спроможності промислових підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 173–177.
198. Ніжніченко О. Теоретичні засади розуміння стимулювання в екологічному праві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 91. С. 119–122.
199. Носова О. В. Інституціональні основи та форми стимулювання економічного розвитку : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.01. Харків, 2007. 16 с.
200. Озерні сапропелі України : збірник технологій і рекомендацій щодо

використання сапропелів, у т. ч. на забруднених радіонуклідами землях, нормативних актів, довідкових матеріалів / за ред. : Е. Г. Дегодюка, М. Й. Шевчука. Луцьк : Надстир'я, 1996. 188 с.

201. Олійник-Данн О. О., Нестерова Н. О. Оцінка стану розвитку фінансово-кредитної системи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 13 (2). С. 35–38. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13\(2\)__10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13(2)__10).

202. Олійник О. О. Економічна сутність фінансової системи з погляду вітчизняної та західної науки. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2013. № 4. С. 41–46.

203. Олійник О. Р. Міжнародний досвід стимулювання розвитку органічного виробництва та його використання у вітчизняній практиці. *Інноваційна економіка*. 2014. № 4. С. 195–201.

204. Олійник Я. Б., Голуб Г. С. Територіальна організація життєдіяльності населення Волинської області : монографія. Луцьк : Волиньполіграф, 2015. 191 с.

205. Органічне сільське господарство. Федерація органічного руху України. URL: <http://organic.com.ua/organichne-silске-gospodarstvo/> (дата звернення: 04.12.2019).

206. Орлов О. Основи підживлення інтенсивних насаджень яблуні та інших зерняткових культур. *Пропозиція*. 2017. № 6. С. 148–151: <https://propozitsiya.com/ua/soloma-yak-dzherelo-energiyi-dlya-silського-gospodarstva>.

207. Осадчий В. Садівництво: проблеми і перспективи. *Радянська Волинь*. 1975. 1 лют. С. 2.

208. Основи екології : навч. посіб. / за ред.: О. М. Микитюк, В. В. Грицайчук, О. З. Злотін, Т. Ю. Маркіна. Харків : ОВС, 2004. 144 с.

209. Пабат В. О. Основні напрями інноваційного розвитку виробництва та переробки високоякісної продукції тваринництва. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2013. Т. 15. № 2. С. 240–249.

210. Павліха Н. В. Стратегія оптимізації використання паливного потенціалу в регіоні. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу та регіону : Фінансова політика та інвестиції*. Серія «Природокористування, екологія та ресурсозбереження» : зб. наук. пр. / упоряд. В. І. Павлов. Луцьк : Надстир'я, 2002. Випуск VIII. №4. 150 с.

211. Паленичак О. В. Економічний механізм стимулювання раціонального сільськогосподарського землекористування. *Збалансоване природокористування*. 2013. № 1. С. 69–72.

212. Паннір Ф. Удосконалення організаційно-економічного механізму матеріального стимулювання на підприємствах ГМК : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.04. Кривий Ріг, 2008. 20 с.

213. ПАТ «Гнідавський цукровий завод» : офіційний веб-сайт. URL: <https://gnidava.lt.ua/2017/10/10/bioetanolnyj-zavod-zapratsyuvav-na-povnu->

potuzhnist-foto/ (дата звернення 10.10.2017).

214. Пермутт Ф. Цілющі кристали : пер. з англ. Київ : КМ Publishing, 2013. 160 с.

215. Петруха С. В. Державне антикризове регулювання аграрного сектору економіки України : монографія; Ін-т економіко-правових досліджень НАН України. Дрогобич : Коло, 2018. 522 с.

216. Плахтій Т. Ф. Законодавче регулювання податкового стимулювання вирощування біоенергетичних культур, виробництва і використання біопалива / Т. Ф. Плахтій, В. Ю. Драчук. *Зб. наук. праць Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків*. Київ, 2013. Вип. 19. С. 235–239.

217. Побурко Я. О., Шубалий О. М., Семерак М. Ф. Моніторинг конкурентних переваг лісогосподарських систем (на прикладі Волинської області) : монографія. Львів, 2007. 105 с.

218. Погоріла І. І. Проблеми харчової промисловості України. *Науково-технічна інформація*. 2010. № 1. С. 36.

219. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010.

220. Поліщук В. Г. Перспективи податкового стимулювання сталого розвитку регіонів України. *Економіка та держава*. 2010. № 4. С. 59–61.

221. Пономарьов С. Державна підтримка чи її імітація? *Агробізнес Сьогодні*. 2018. № 21 (388). С. 18–20.

222. Примакаов О. А., Маринченко І. О., Козерізенко М. П. Шляхи розвитку льонарства в Україні. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 32–37.

223. Природа Волинської області / під ред. К. І. Геренчука. Львів : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1975. 147 с. URL: <https://collectedpapers.com.ua/nature-of-volyn-region/poverhnevi-vodi-volinsko%D1%97-oblasti> (дата звернення 15.12.2019).

224. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31.05.2007 № 1103V. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

225. Проект uP running Програми ЄС Горизонт 2020. URL: <http://www.up-running.eu>.

226. Про електроенергетику щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії від 20.11.2011 р. № 5485-VI. ст. 17-1. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970575.htm.

227. Промисловість Волині 2018 / за ред. Л. С. Баранюк. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2019. 64 с.

228. Прутська О. О. Державне регулювання розвитку ринку біопалива в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2010. № 1(5). С. 23–32.

229. Прушківська Е. В., Шевченко Ю. О. Розвиток «зеленої економіки»: національний аспект. *Бізнесінформ*. 2013. № 3. С. 186–191.

230. П'ятак В. А. Фактори та механізми інтенсифікації економічного розвитку регіону (на матеріалах львівської області) : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.10.01. Львів, 2006. 21 с.

231. Ревенко А. Міжнародна економічна система : тенденції і виклики

сучасності. *Схід*. 2018. № 2. С. 38–47.

232. Регіональна доповідь про стан довкілля Волинської області у 2018 році. URL: <https://voladm.gov.ua/article/regionalna-dopovid-pro-stan-dovkillya/>.

233. Регіональна екологічна програма «Екологія 2016-2020». Затверджена рішенням Волинської обласної ради від 10.02.2016, № 2/27. URL: <http://volynrada.gov.ua/session/2/27-0>.

234. Регіональна політика та механізми її реалізації : монографія / М. І. Долішній та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 504 с.

235. Рогов В. Г. Стимулювання та стимули в економіці: визначення та класифікація. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27 (2). С. 30–35.

236. Роженко В., Марченко В., Балабуха С. Технології виробництва біодизеля. *Агробізнес Сьогодні*. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/mekhanizatsiia-apk/item/885-tekhnologii-vyrobnytstva-biodyzelia.html> (дата звернення: 15.11.2018).

237. Роїк М. В., Курило В. Л., Ганженко О. М., Гументик М. Я. Біоенергетика в Україні: стан та перспективи розвитку. *Біоенергетика*. 2013. № 1. С. 5–10.

238. Рудько Г. І. Родовища бурштину України та перспективи їх освоєння. *Мінеральні ресурси України*. 2017. № 2. С. 18–21.

239. Рудь Ю. М. Визначення поняття «біомаса» за законодавством України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Право. 2014. Вип. 197(3). С. 163–169. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvpuu_prav_2014_197\(3\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvpuu_prav_2014_197(3)_25).

240. Рябцев Г. Л., Бурлаков В. М., Литвененко Є. Ю. Особливості виробництва біодизельного палива. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Хімічна інженерія, екологія та ресурсозбереження. Київ, 2014. № 1. С. 73–79.

241. Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. Продовольча безпека України. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 3–7.

242. Сай. В. А. Льон олійний – джерело натуральної сировини. *Міжвузівський збірник «Наукові нотатки»*. Луцьк, 2012. № 39. С. 168–171.

243. Салімонович Л. Розписка для фермера. *Україна молода*. 2015. № 141 (4968). С. 9.

244. Саліхова О. Досвід Франції та Німеччини щодо створення умов для піднесення рівня національних високотехнологічних виробництв. *Економіст*. 2011. № 11. С. 67–70.

245. Світліковська Г. Чому селянин стає «тіньовиком»? *Волинь*. 2003. 23 січ. № 8 (14187). С. 2.

246. Сегеда І. В. Методичні підходи до оцінювання природних ресурсів для забезпечення раціонального використання природно-ресурсних комплексів. *Вісник донецького національного університету, сер. В: Економіка і право*. 2013. Вип. 2. С. 227–231.

247. Секторальна експортна стратегія 2019-2023. Харчова і переробна промисловість України. URL: www.me.gov.ua (дата звернення: 12.12.2019).

248. Семенда Д. К., Семенда О. В., Петрук Т. Ю. Економічні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2018. № 10 (288). С. 106–115.
249. Семко Т. В. Відкрита стаціонарна економічна система як об'єкт дослідження національної економіки. *Економіка та держава*. 2010. № 9. С. 24–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_9_8.
250. Сич О. А. Податкове стимулювання розвитку підприємництва : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.02.03. Львів, 2003. 20 с.
251. Сільське господарство Волині 2017 / за ред. С. В. Томащук. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2018. 221 с.
252. Сільське господарство Волині 2018 / за ред. С. В. Томащук. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2019. 206 с.
253. Сірий Д. Особливості британського агробізнесу. *Агробізнес Сьогодні*. 2017. № 4 (347). С. 24–26.
254. Скібіна Т. І. Організаційно-економічний механізм стимулювання розвитку когенераційного виробництва енергії в Україні. *Економіка та держава*. 2015. № 2. С. 136–140.
255. Славкова О. П. Сільськогосподарська кооперація як механізм стимулювання інноваційного розвитку аграрного сектору України. *Агросвіт*. 2017. № 15–16. С. 17–20.
256. Соловій І. Оцінка послуг екосистем, забезпечуваних лісами України, та пропозиції щодо механізмів плати за послуги екосистем. *Регіональна програма «Правозастосування й управління в лісовому секторі країн східного регіону дії європейського інструменту сусідства та партнерства II»*. Листопад, 2016. URL: http://sfmu.org.ua/files/Soloviy_2016b.pdf.
257. Соловко Д. І. Перспективи раціонального використання сапропелевих ресурсів водойм Волинської області. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. Вип. 18 (243). С. 23–27.
258. Солошич І. О., Підліснюк В. В. «Зелена економіка» в контексті забезпечення переходу України до сталого розвитку. *Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nd_2013_6_1.pdf (дата звернення 19.04.2019).
259. Сотник І. М. Сучасні проблеми та особливості розвитку ресурсозберігаючих процесів в економіці України. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2013. № 3. С. 5–15.
260. Сребродольский Б. И. Мир янтаря. Киев : Наук. думка, 1988. 144 с.
261. Сребродольский Б. И. Янтарь Украины . Киев : Наук. думка, 1980. 124 с.
262. Статистичний збірник «Рослинництво України» / відп. за випуск О. М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 180 с.
263. Статистичний щорічник Волинь 2003 / за ред. М. І. Мотиль. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2004. 560 с.
264. Статистичний щорічник Волинь 2005 / за ред. М. І. Мотиль. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2006. 582 с.
265. Статистичний щорічник Волинь 2008 / за ред. М. І. Мотиль. Луцьк :

- Головне управління статистики у Волинській області, 2009. 552 с.
266. Статистичний щорічник Волинь 2009 / за ред. М. І. Мотиль. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2010. 560 с.
267. Статистичний щорічник Волинь 2010 / за ред. М. І. Мотиль. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2011. 570 с.
268. Статистичний щорічник Волинь 2014 / за ред. В. Ю. Науменка. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2015. 490 с.
269. Статистичний щорічник Волинь 2017 / за ред. В. Ю. Науменка. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2018. 458 с.
270. Статистичний щорічник Волинь 2018 / за ред. В. Ю. Науменка. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2019. 443 с.
271. Степаненко А. В., Омельченко А. А. Теоретичні аспекти екологічної модернізації економічного розвитку. *Економіка України*. 2018. № 1 (674). С. 40–53.
272. Стоволос Н. Б. Екологізація як ключовий елемент розвитку АПК. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. Суми : СНАУ, 2011. Вип. 9 (50). С. 170–174.
273. Стоян О. В. Економічний механізм стимулювання екологізації науково-технічного прогресу : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.02.02. Донецьк, 1998. 21 с.
274. Стоян О. Ю. «Зелений тариф» – основний державний механізм стимулювання розвитку відновлювальної енергетики України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 9. С. 152–155.
275. Судомир С. Діалектика розвитку систем. *Економіст*. 2014. № 3. С. 64–65.
276. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие. Киев : МАУП, 2003. 368 с.
277. Сухіна О. М. Екосистемний підхід до вартісної оцінки збитків від забруднення навколишнього природного середовища. *Економіка України*. 2018. № 1 (674). С. 54–70.
278. Сухенко Ю., Муштрук М. Виробництва дизельного біопалива в Україні: перспективи та реалії. *Пропозиція*. 2017. № 7–8 (263). С. 184–187.
279. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / уклад О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 786 с.
280. Сучасний тлумачний словник української мови / уклад. Л. П. Олексієнко, О. Л. Шумейло. Київ : Кобза, 2002. 544 с.
281. Сяська О. В. Аналіз зарубіжного досвіду регулювання процесів водокористування та перспективи його застосування в Україні. *Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент*. 2013. Вип. 10. С. 213–224.
282. Тарангул В. І. Теоретичний базис формування фінансового механізму стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Економіка*. 2011. Вип. 17. С. 138–143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_17_18.
283. Тарасенко Т. В. Державне стимулювання інноваційного підприємництва в трансформаційній економіці : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.01. Харків, 2007. 16 с.
284. Терехух А. А., Ільницька-Гикавчук Г. Я., Макар О. П. Фінансування

природоохоронних заходів в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 5. Т. 1. С. 108–111.

285. Терещенко В. К., Милованов Є. В. Розвиток органічного сільського господарства як фактор прискорення екологізації виробництва. *Вісник аграрної науки*. 2018. № 10 (787). С. 75–83.

286. Тивончук О. І. Стимулювання інноваційної діяльності машинобудівних підприємств : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.04. Львів, 2008. 23 с.

287. Третьак Н., Шашула Л. Публічно-приватне партнерство в сфері використання природних ресурсів. Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». URL: <http://ecos.kiev.ua/news/view/739>.

288. Тулай О. І. Державна фінансова підтримка охорони навколишнього природного середовища як необхідна умова сталого людського розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 200–208.

289. Турченко О. Г. Впровадження стійких («зелених») закупівель: зарубіжний досвід. *Правничий часопис Донецького університету*. 2016. № 1–2. С. 73–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pchdu_2016_1-2_11.

290. Уванілов О. М. Застосування в комерційних організаціях узагальненої системи стимулювання праці. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 3. С. 41–51.

291. Управління розвитком регіону : навч. посіб. / Т. Л. Миронова та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 328 с.

292. Управління соціально-економічними системами регіонального рівня: теорія та практика : монографія / заг. ред. О. М. Шубалого. Луцьк РВВ Луцького НТУ, 2016. 340 с.

293. Урина О. Наші яблука «з'їдає» конкуренція. *Відомості. ua*. 2010. 26 серп.–1 верес. С. 4.

294. Файчук О. В. Ключова проблема фінансової підтримки інноваційних проектів – недосконалість вітчизняного законодавства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 2. С. 21–24.

295. Федчук Н. Ф. Структура і перспективи збільшення ресурсів плодів і овочів. *Шляхи зростання ефективності консервної промисловості Волині* : тези доповідей науково-технічної конференції працівників консервної і плодопереробної промисловості Волині, м. Луцьк, грудень 1969 р. Луцьк, 1969. С. 14–19.

296. Федчук Н. Ф. Спеціалізація виробництва консервів. *Шляхи зростання ефективності консервної промисловості Волині* : тези доповідей науково-технічної конференції працівників консервної і плодопереробної промисловості Волині, м. Луцьк, грудень 1969 р. Луцьк, 1969. С. 22–29.

297. Фільо М. Напрями вдосконалення діяльності фіскальних інститутів як засіб сприяння економічному зростанню в державі. *Економіст*. 2013. № 7. С. 22–25.

298. Хвесик М., Голян В., Бардась В. Формування нової моделі фіскального регулювання природокористування: інституціональні передумови, методологічне забезпечення та практичні рекомендації. *Економіст*. 2013. № 9. С. 4–13.

299. Хвесик М. А., Горбач Л. М., Вишневська Н. В., Хвесик М. Ю. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області) :

монографія. Київ : Кондор, 2004. С. 123.

300. Хвесик М. А., Загородній М. А., Голян В. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : монографія. Київ : Кондор, 2007. С. 401–402.

301. Хоменко О. А. Методичні засади управління фінансовою безпекою підприємств агропромислового комплексу. *Економіка АПК*. 2017. № 2 (268). С. 79–82.

302. Хорішко К. С. Фінансово-економічні перетворення системи управління розвитком інвестиційної привабливості підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С. 22–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_4_6.

303. Хрип'юк В. І. Харчова промисловість України: ретроспективний аналіз та сучасні проблеми розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 77–86.

304. Цуркан І. М. Стимулювання економічного розвитку промислових підприємств засобами податкового регулювання. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*. 2006. Вип. 12. С. 261–267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnuzt_2006_12_57.

305. Черній Ю. Підсумки роботи легкої промисловості України в 2003 р. *Легка промисловість*. 2004. № 1. С. 5–6.

306. Чорноусова М. Можливості транснаціоналізації економіки України на базі вдосконалення процесу залучення прямих іноземних інвестицій. *Журнал Європейської економіки*. 2009. № 2. С. 157–167.

307. Чумаков К. І. Потенціал підприємства як економічна система. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки*. 2012. № 4. С. 223–229.

308. Чумаченко О. В. Механізм стимулювання виробничої діяльності персоналу підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.02.03. Донецьк, 2004. 16 с.

309. Шанаєва-Цимбал Л. О. Еколого-економічна система. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2014. Вип. 2. С. 364–370.

310. Шевчук В. Я. Економічний механізм стимулювання ресурсозбереження. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія : Економічні науки*. 2016. № 1. С. 23–29.

311. Шевчук М. Й. Сапропелі України : запаси, якість та перспективи використання : монографія. Луцьк : Надстир'я, 1996. 384 с.

312. Шейко Ю. О. Формування «полюсів росту» як механізм стимулювання розвитку малого підприємництва в регіоні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2016. Вип. 16 (3). С. 83–86.

313. Шестак М. Державно-приватне партнерство в лісовому господарстві : перспективні напрями та проблеми інституціоналізації. *Економіст*. 2015. № 3. С. 30–32.

314. Шкарлет С. М. Стан та тенденції діяльності підприємств галузі льонарства в Україні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2013. Вип. 1. С. 35–41.

315. Шпикуляк О. Г., Іванченко В. О. Досвід Німеччини у розвитку енергетичних кооперативів: перспективи для України. *Економіка АПК*. 2018. № 8. С. 92–101.

316. Шпичак О. М. Економічні проблеми виробництва біопалива та

продовольча безпека України. *Економіка АПК*. 2009. № 8. С. 11–19.

317. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М. Напрями застосування інструментів державної фінансової підтримки переробних виробництв в АПК. *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 1 (86). С. 101–117.

318. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М. Економічне стимулювання поглибленої переробки біомаси в регіоні в контексті впровадження концепції «зеленої економіки». *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 2. С. 110–124.

319. Шубалий О. М., Короленко М. В., Косінський П. М. Удосконалення форм і методів фінансово-економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері. *Наукові праці НДФІ*. 2019. № 3 (88). С. 51–65.

320. Шубалий О. М., Косінський П. М. Напрями стимулювання розвитку переробних виробництв на базі природно-ресурсних комплексів регіону. *Економіст*. 2018. № 12. С. 23–37.

321. Шубалий О. М., Косінський П. М. Переваги та економічні стимули активізації виробництва й обігу біопалива в контексті забезпечення енергетичної безпеки. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018. Том 23. Вип. 6 (71). С. 130–134.

322. Шубалий О. М., Косінський П. М. Сучасний стан та проблеми розвитку переробних виробництв на базі місцевих природно-ресурсних комплексів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 26 (2). С. 37–40.

323. Шубалий О. М. Тенденції та механізм стимулювання поглибленої лісопереробки. *Економічний форум*. 2016. № 1. С. 115–123.

324. Шувар І. А., Снітинський В. В., Бальковський В. В. Екологічні основи збалансованого природокористування : навчальний посібник. Львів – Чернівці : Книги – ХХІ, 2011. 760 с.

325. Шумейко А. Ринок продуктів садівництва України. *Економіка України*. 1995. №1. С. 53–57.

326. Щерба А. А., Мирунко В. М., Сільвестров А. М., Спінул Л. Ю. Застосування методів теорії ідентифікації для отримання аналітичних залежностей при дослідженні екологічних та енергетичних процесів. *Адаптивні системи автоматичного управління*. 2004. № 7. С. 75–81.

327. Щербина О. В. Мотивація і стимулювання у контексті компенсаційної політики організації. *Кадровик : трудове право і управління персоналом*. 2007. № 1. С. 118–123.

328. Що сталося з гривнею за 20 років. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2016/09/160822_hryvnia_20_az (дата звернення: 12.12.2019).

329. Юрій Марчук : Люди для лісу – ліс для життя. *Економіст*. 2018. № 8. С. 6–8.

330. Якименко М. Волинські альтернативи російському газу. *Голос України*. 2010. № 175 (4925). 24 с.

331. Burchard-Dziubinska M. (2014). Implementation of green economics as an European union's answer development difficulties. *Folia oeconomica*, 3, 303, 135–150

[in Polish].

332. Drobniak A., Janiszek M., Plac K. (2016). Green economy and green infrastructure as mechanisms for strengthening of economic-environmental dimension of urban resilience. *Research papers of Wroclaw university of economics*, 443, 57–69 [in Polish].

333. Environmental Liability Directive (2013). Retrieved from : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:143:0056:0075:en:PDF> [in Polish].

334. Erechemla A. (2013). The origins of the community environmental law. *Legal and economic studies*, 89, 49–78 [in Polish].

335. Iefymenko T. (2015). Sustainable development of Ukrainian fiscal system as a security factor. *Eurasia: Security Journal. Harvard Kennedy School*, 26–29. URL: http://finukr.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Iefymenko_Eurasia_2015.pdf.

336. John C. Bergstrom, Alan Randall. (2016). Resource Economics : An Economic Approach to Natural Resource and Environmental Policy, Fourth Edition. Edward Elgar Publishing.

337. Kulyk P., Gasiorek-Kowalewicz A. (2018). Development of the Green Economy on the Example of the Visegrad Group (in Polish). *Problems of World Agriculture*, 18, 193–206 [in Polish].

338. Luchechko Y. (2018). Strategic priorities for the restoration of the alcohol industry in the context of strengthening ukrainian energy security. *Ukrainian Journal Ekonomist*. 7, 8–15.

339. Mangra M.G., Cotoc E.A., Dumitru A. (2014). Sustainable Economic Development Through Environmental Management Systems Implementation. *Journal of Studies in Social Sciences* 6 (1), 1–14

340. Uzunow E., Kukielska D. (2012). Some elements of European strategy for sustainable resources regarding rock mineral resources. *Mining Science*, 134, 295–300 [in Polish].

341. Wozniak M. (2016). The natural resources of rural areas as determinants of their economic development. *Scientific Notebooks of the Warsaw University of Life Sciences. Problems of World Agriculture*, vol. 16, XXXI, 3, 371–381 [in Polish].

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Визначення «стимулювання» в контексті мотивації трудової діяльності

Визначення «стимулювання»	Автор визначення
<i>Як інструменту (засобу) впливу на працівників</i>	
Позитивне або негативне підкріплення, що застосовується керівником за правильну або неправильну поведінку працівника при виконанні роботи [327]	Щербина О.В.
Інструмент забезпечення відсутньої у працівника мотивації бажання [327]	Щербина О.В.
Зовнішнє або внутрішнє спонукання економічного суб'єкта до діяльності для досягнення яких-небудь цілей, наявність інтересу до такої діяльності та засоби його ініціювання [290]	Уванілов О.М.
Заохочення людей для підвищення ефективності трудової діяльності, яке базується на матеріальній чи нематеріальній винагороді [163]	Лозовський О.М., Шмундяк В.О.
<i>Як процесу впливу на працівників</i>	
Процес використання конкретних засобів на користь людини й підприємства й один із способів за допомогою якого здійснюється мотивація трудової діяльності [195]	Нечалюк Л.І., Телеш Н.О.
Процес використання конкретних стимулів на користь людини та організації [128]	Колот А.М.
Процес вибору та застосування стимулів, здатних сформувати у людини систему мотивів до очікуваних дій [168]	Мазур Н.О.
У матеріальному вираженні – один із засобів реалізації мотивації праці, а саме, процес спонукання працівників до діяльності у вартісно-речовинній формі у вигляді сукупності виплат і винагород за працю з метою досягнення як особистих цілей, так і цілей підприємства [2]	Адаменко М.В.
У досягненні трудової активності – процес, який передбачає вплив на працівника за допомогою використання його потреб, інтересів, бажань, цілей і реалізується через створення умов трудової ситуації, що спонукають людину діяти певним чином [58]	Грузіна І.А.
<i>Як типу (методу) управлінської дії на працівників</i>	
Спосіб впливу на поведінку працівника або метод управління персоналом з метою досягнення поставлених завдань [166]	Магопець О.А.
Тип управлінської дії на трудову поведінку працівників з використанням різних стимулів, що може бути проявлене у створенні такої ситуації, яка спонукала б людину діяти певним чином і яка дозволила б їй усвідомити, що вона здатна задовольняти свої особисті потреби за допомогою «необхідної» поведінки, спрямованої на досягнення цілей організації [212]	Паннір Ф.
Вплив на трудову поведінку працівника через створення істотних умов, котрі спонукають його діяти певним чином [41]	Дороніна М.С.
Специфічний тип управлінського впливу на трудову діяльність учасників виробництва на основі регулювання умов їх життєдіяльності шляхом застосування заходів стимулювання для задоволення потреб [308]	Чумаченко О.В.

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [2; 41; 58; 128; 163; 166; 168; 195; 290; 308; 327].

Додаток Б

Таблиця Б.1

Визначення поняття «зелена» економіка

Визначення	Автор визначення
«Зеленою» економікою вважається той процес, що призводить до підвищення добробуту людей і зміцнення соціальної справедливості при одночасному зниженні ризиків для довкілля і дефіциту екологічних ресурсів [258]	Солошич І.О., Підліснюк В.В.
У більш вузькому трактуванні «зелену» економіку розуміють як розроблення, виробництво та експлуатацію технологій та обладнання для контролю і зменшення викидів забруднювальних речовин і парникових газів, моніторингу та прогнозування кліматичних змін, а також технологій енерго- та ресурсозбереження та відновлюваної енергетики [148]	Кучеров А.В., Шибилєва О.В.
«Зелена» економіка – це економіка, що підвищує добробут людей та забезпечує соціальну справедливість і при цьому істотно знижує ризики для навколишнього середовища та його збіднення [258]	UNEP
«Зелена» економіка інтегрує в собі екологію людини та простору в одне системне ціле за допомогою економічних, зокрема ефективних ринкових механізмів, вирішуючи відповідне перспективне завдання сталого розвитку [193]	Патон Б.Є.
«Зелена» економіка – оптимізоване використання незамінних, взаємодоповнювальних як природних, так і людських ресурсів, урахування інтересів усього суспільства [165]	Люльчак З.С., Гречанюк Д.О.
«Зелена» економіка (green economics – англ.) – економіка, що веде до підвищення добробуту людей і зміцнення соціальної справедливості при одночасному зниженні ризиків для довкілля і дефіциту природних ресурсів [194]	Єрохин С.А.
«Зелена» економіка – економічні відносини між суб'єктами господарської діяльності, які базуються на принципах захисту та збереженні навколишнього середовища, впровадженні новітніх енерго- й ресурсозберігаючих технологій та сприяють поліпшенню якості життя в межах існуючих екосистем [229]	Прушківська Е.В., Шевченко Ю.О.
«Зелена» економіка – процес трансформації, що нівелює диспропорції та дисфункції сучасної економіки і результатом якого є добробут людства та справедливий доступ до ресурсів для кожного члена суспільства в умовах екологічної та економічної цілісності [64]	Danish Organisation for Renewable Energy
«Зелену» економіку розглядають як таку, що сприяє «...поліпшенню добробуту людей та соціальній рівності, значно зменшуючи екологічні ризики й екологічні дефіцити» [37]	United Nations (UN)

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [37; 64; 148; 165; 193; 194; 229; 258].

Додаток В

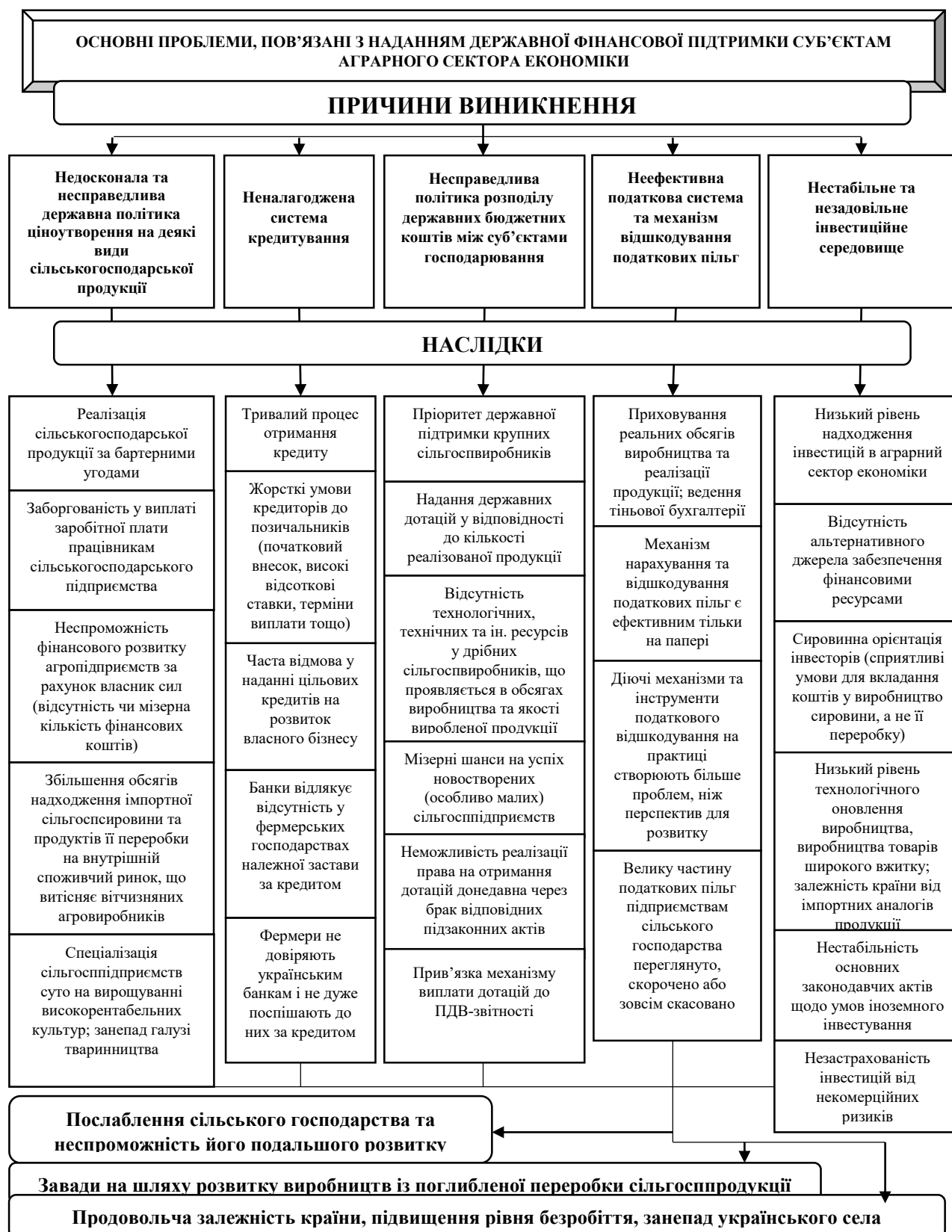

Рис. В.1. Причини виникнення та наслідки проблем, пов'язаних з наданням державної фінансової підтримки суб'єктам аграрного сектора економіки (узагальнено авторами на основі джерел [17; 21; 33; 130; 160; 161; 189; 245; 248; 306])

Додаток Д

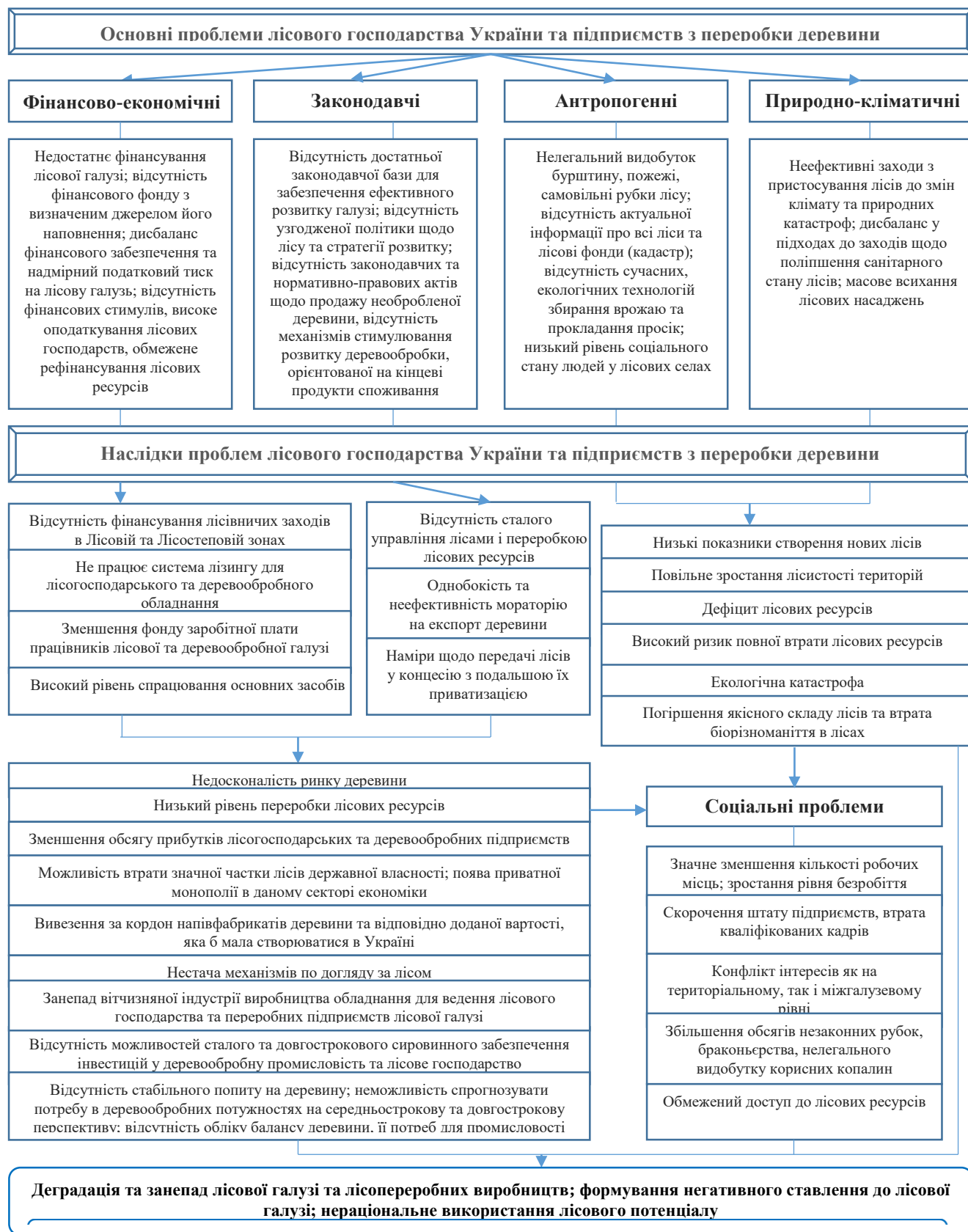

Рис. Д.1. Основні проблеми лісового господарства України та підприємств з переробки деревини, їх можливі наслідки (узагальнено авторами на основі джерел [15; 24; 329])

Додаток Е

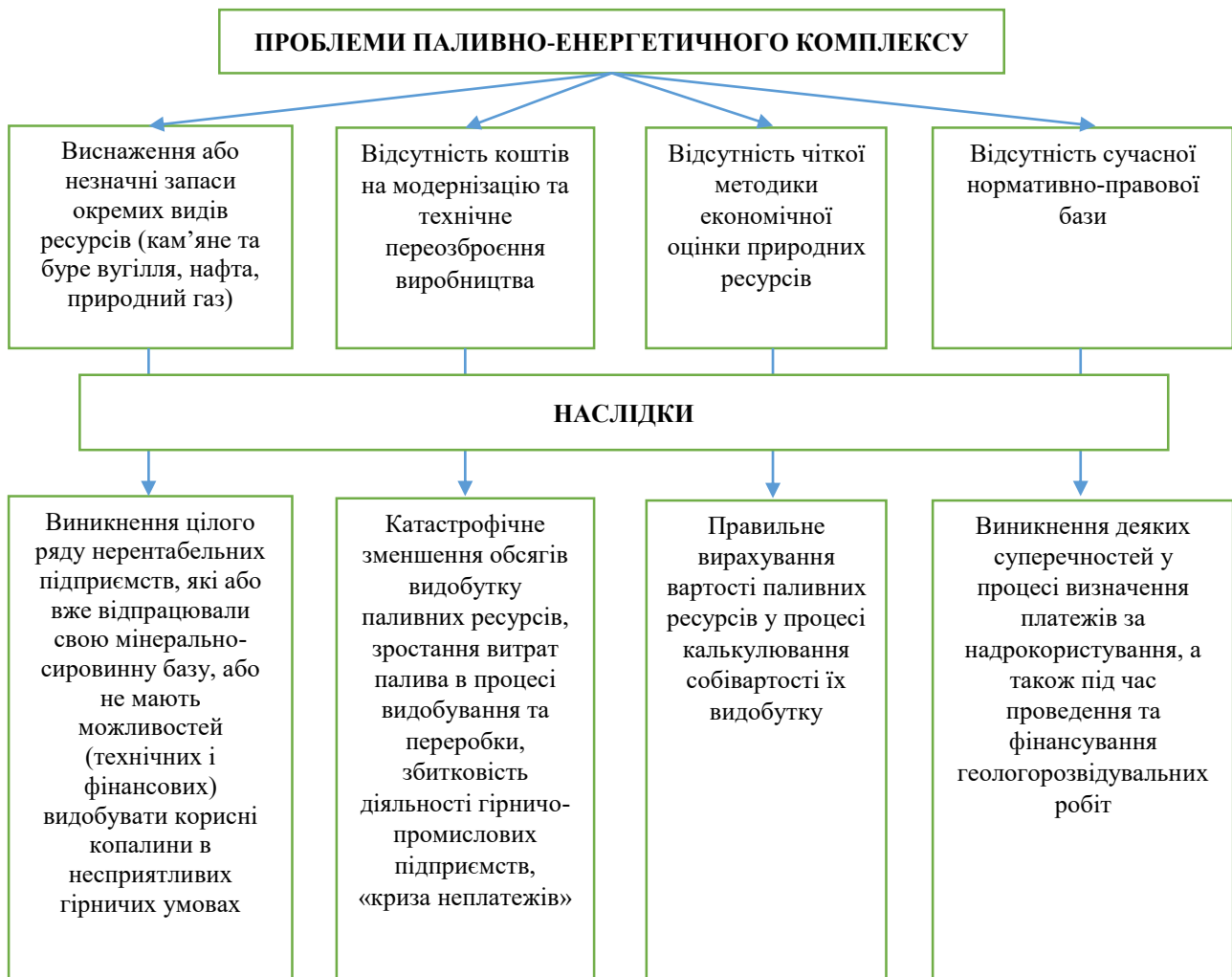

Рис. Е. 1. Проблеми паливно-енергетичного комплексу та їх наслідки (узагальнено авторами на основі джерела [210])

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Озерні відклади (сапропелі) у Волинській області

Район	Сапропель, тис. куб. м	Площа під сапропелем, га	Середня глибина сапропелю, м	Запаси 60% вологості, тис. т
Ратнівський	57149,8	4427,6	2,8	14578
Шацький	49590,0	1302,5	4,2	9483
Старовижівський	31463,6	829,5	3,4	8564
Любешівський	26236,2	44050,2	2,4	8220
Турійський	10996,2	358,8	3,1	4976
Камінь-Каширський	9667,7	342,3	2,9	2610
Ковельський	8705,0	227,6	3,6	2244
Маневицький	8078,8	219,0	3,3	1862
Любомльський	5458,4	167,3	3,6	2786
Локачинський	2335,0	81,9	3,4	2335
Рожищенський	1785,2	47,5	3,7	834
Володимир-Волинський	1627,0	100,3	2,1	1328
Іваничівський	1013,0	49,1	2,0	905
Ківерцівський	403,0	11,1	3,9	119
Горохівський	96,0	1,4	6,9	38
Луцький	37,0	3,7	1,0	37
Всього:	214641,9	52219,7	1-6,9	60919

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерела [102].

Додаток Е

Таблиця Е.1

Переваги та недоліки застосування інструментів фінансування підприємств агропромислового комплексу

Переваги	Недоліки
<i>Традиційне банківське кредитування</i>	
- є найпоширенішим; - умови кредитування є вигідними лише для великих корпоративних позичальників; - передбачає компенсацію відсоткової ставки згідно з останніми змінами внесеними до державного бюджету на підтримку АПК; - націленість на довгостроковий розвиток відносин із партнерами (позичальниками)	- не найдешевший спосіб залучення фінансових коштів; посилення умов до позичальників; - уникнення впровадження нових інструментів фінансування; неохоче кредитування під заставу майбутнього врожаю; - банкіри роблять ставку на диверсифікований бізнес, а монокультурний не користується належною увагою
<i>Вексельне фінансування, товарне кредитування</i>	
- використовувати вексель дешевше, ніж аграрний кредит; - додаткові знижки (дисконти) під час придбання продукції; - вигідна схема для всіх учасників процесу	- як правило, випускаються для аграріїв у рамках співпраці з великими постачальниками (партнерами)
<i>Аграрні розписки</i>	
- можливість погашення заборгованості частинами, ведення єдиного реєстру; - можливість погашення боргу товарами; - замість звичних коштів фермери можуть отримати високотехнологічне насіння та ефективні засоби захисту рослин; - є не альтернативним, а додатковим фінансовим інструментом; ціна на продукцію встановлюється на вигідних для виробників умовах; - у разі падіння вартості продукції, калькуляцію проводитимуть згідно з попереднім договором	- діють у «тестовому» режимі; - необхідна роз'яснювальна та консультаційна робота з агрогосподарствами та нотаріусами
<i>Лізингове кредитування</i>	
- на предмет лізингу не можна накласти арешт або стягнення; - лізингові продукти є стандартними, що впливає на швидке ухвалення рішення щодо його видачі; - графік погашення підлаштовують під циклічність бізнесу агроклієнта	- фінансуватися буде не вся сума, а до 80% вартості техніки; - прихована прив'язка курсу гривні відносно дол. США чи іншої іноземної валюти
<i>Державне фінансування (система форвардних закупівель Аграрного фонду та ДПЗКУ)</i>	
- підходить для сільськогосподарських підприємств будь-якого розміру	- із-за можливої девальвації гривні не можна запропонувати фермерам фіксований курс на 5-6 місяців
<i>Зовнішні запозичення</i>	
- набагато менша відсоткова ставка (до 12% у валюті); - зменшені нижні межі за обсягом фінансування (що робить доступним подібний інструмент не тільки для великих, а й середніх за розміром господарств); - відсутність застави (її замінює страхування); - можливість окремого фінансування суми передоплати на термін до одного року	- висока вартість обслуговування; - високі вимоги до позичальника; - необхідність оформлення поруки і гарантій, що спричиняє додаткові витрати з перевірки та надання необхідної документації; - страхові платежі, які збільшують відсоткову ставку; - досить мала активність даних програм в Україні

Примітка. Узагальнено авторами на основі джерел [35; 243].

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Шубалий О.М., Косінський П.М.

Наукове видання

**ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПЕРЕРОБКИ ПРИРОДНИХ
РЕСУРСІВ У РЕГІОНІ
Монографія**

Інформаційно-видавничий відділ
Луцького національного технічного університету
Свідоцтво Держкомтелерадіо України ДК № 4123 від 28.07.2011 р.

Матеріали видання подано до друку в авторській редакції
Комп'ютерна верстка: **Косінський П.М.**
Обкладинка: **Д'ячук С.М.**

Підписано до друку 26.12.2019 р.
Формат 60х84/16. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 13,75. Обл.-вид. арк. 13,0.
Тираж 300 пр. Зам. № ____.

Друк — ІВВ Луцького НТУ. 48018, м. Луцьк, вул. Львівська, 75
Свідоцтво Держкомтелерадіо України ДК № 4123 від 28.07.2011 р.

Шубалий О.М.

Ш 95 Економічне стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні /
О. М. Шубалий, П. М. Косінський; М-во освіти і науки України; Луцький НТУ. Луцьк :
ІВВ Луцького НТУ, 2019. – 218 с.

ISBN 978-617-672-226-7

У монографії розглянуто суть, форми та методи економічного стимулювання, особливості формування системи економічного стимулювання розвитку переробки природних ресурсів. Вивчено природно-ресурсний потенціал на предмет можливості розвитку переробних виробництв на прикладі Волинської області. Обґрунтовано напрями вдосконалення системи економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні.

Удосконалено підхід до формування системи економічного стимулювання комплексної переробки природних ресурсів, що дозволяє підібрати ефективні економічні інструменти залежно від природно-ресурсної бази та регіональних пріоритетів розвитку переробних виробництв із метою отримання синергетичного ефекту від створення нових доданих вартостей.

**УДК 332.1 (066)
Ш 95**